

LESŁAW NIEMCZYK

www.niemczyk.pro

KAPITAŁ INTELEKTUALNY
W KSIĘGACH RACHUNKOWYCH
ORAZ SPRAWOZDAWCZOŚCI
PRZEDSIĘBIORSTWA

Kierunek badań nad rachunkowością kapitału intelektualnego zapoczątkowany w Polsce wydaje się bardzo obiecujący. Jest to progresywna próba ujawnienia w bilansach weryfikowalnej wartości ekonomicznej tworzonego kapitału intelektualnego. Badania te powinny być kontynuowane i silnie wspierane. Gospodarka oparta na wiedzy po prostu potrzebuje rachunkowości kapitału intelektualnego zarówno na poziomie przedsiębiorstw, jak i na poziomie gospodarki narodowej. Polska wniosła istotny wkład do tego ważnego procesu badawczego.

Leif Edvinsson
pierwszy na świecie profesor
w dziedzinie kapitału intelektualnego
Uniwersytet w Lund, Szwecja

Jako wstęp do lektury książki zobacz wykład on-line w serwisie Youtube pt. „Kapitał intelektualny jako klucz do nowej rachunkowości i finansów”

STOWARZYSZENIE KSIĘGOWYCH W POLSCE
Oddział Podkarpacki w Rzeszowie

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu Rzeszowskiego

ISBN 978-83-7996-175-7

9 788379 961757

KAPITAŁ INTELEKTUALNY

W KSIĘGACH RACHUNKOWYCH
ORAZ SPRAWOZDAWCZOŚCI
PRZEDSIĘBIORSTWA

LESŁAW NIEMCZYK

KAPITAŁ INTELEKTUALNY

W KSIĘGACH RACHUNKOWYCH
ORAZ SPRAWOZDAWCZOŚCI
PRZEDSIĘBIORSTWA

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu Rzeszowskiego
RZESZÓW 2015

Recenzował
dr hab. JÓZEF PFAFF, prof. UE

Opracowanie redakcyjne i korekta
BARBARA PAWLIKOWSKA
BERNADETA LEKACZ

Opracowanie techniczne, łamanie
DOROTA KOCZĄB

Projekt okładki
DOROTA KOCZĄB

Na okładce fragment obrazu *Luca Pacioli*
pędzla Jacopa de Barbariego

Publikacja dofinansowana przez
Stowarzyszenie Księgowych w Polsce
Oddział Podkarpacki w Rzeszowie

© Copyright by
Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego
Rzeszów 2015

ISBN 978-83-7996-175-7

1164

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO
35-959 Rzeszów, ul. prof. S. Pigoń 6, tel. 17 872 13 69, tel./faks 17 872 14 26
e-mail: wydaw@ur.edu.pl; <http://wydawnictwo.ur.edu.pl>
wydanie I, format B5, ark. wyd. 18,40, ark. druk. 22,25, zlec. red. 33/2015

Druk i oprawa: Drukarnia Uniwersytetu Rzeszowskiego

Spis treści

Od autora	9
Wstęp	13
 Część I. Kapitał intelektualny jako klucz do nowej ekonomii	
Rozdział 1. Rewolucja kapitału intelektualnego	23
1.1. Kapitał finansowy a rozwój tradycyjnej gospodarki kapitalistycznej	24
1.2. Kapitał intelektualny oraz pojęcia bliskoznaczne w świetle literatury	26
1.3. Nowy model łańcucha tworzenia wartości	29
1.4. Jednostka edukacji zawodowej jako generator kapitału intelektualnego	31
Rozdział 2. Postindustrialne społeczeństwo i gospodarka	34
2.1. Wykwalifikowany pracownik jako mikropodmiot w gospodarce opartej na wiedzy	37
2.2. Kapitał intelektualny jako kryterium stratyfikacji społecznej	40
2.3. Przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy oraz jego interesariusze	43
Rozdział 3. Kapitał intelektualny a formy prawne przedsiębiorczości	49
3.1. Indywidualni przedsiębiorcy	51
3.2. Spółki osobowe	52
3.3. Spółki kapitałowe	54
 Część II. Podstawy rachunkowości z uwzględnieniem kapitału intelektualnego	
Rozdział 4. Elementy teorii rachunkowości	59
4.1. Aksjomatyka teorii rachunkowości	61
4.2. Układ równań postindustrialnej teorii rachunkowości	64

4.3. Reguły metodyczne oraz funkcje rachunkowości.....	65
4.4. Rachunkowość a zarządzanie	69
4.5. Transformacja kapitału intelektualnego w kapitał finansowy	70
Rozdział 5. Prawdziwy i rzetelny obraz przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy	72
5.1. Tradycyjny bilans	73
5.2. Luka ewidencyjna tradycyjnego bilansu	75
5.3. Bilans oparty na wiedzy	78
5.4. Bilans pełny	80
5.5. Czytanie bilansów	82
Rozdział 6. Konto księgowe jako podstawowe urządzenie ewidencji rachunkowej	86
6.1. Logiczna konstrukcja konta księgowego	88
6.2. Typologia kont księgowych	90
6.3. Korespondencja kont.....	93
6.4. Podzielność kont	96
6.5. Zakładowy plan kont przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy	97
Rozdział 7. Księgi rachunkowe przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy	101
7.1. Dowody księgowe oraz ich dekretacja.....	103
7.2. Dziennik, księga główna i księgi pomocnicze	106
7.3. Księga kompetencji	109
7.4. Księga relacji z otoczeniem	112
7.5. Inwentaryzacja.....	114
Część III. Zasoby przedsiębiorstwa oraz źródła ich pochodzenia	
Rozdział 8. Zakładanie przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy	119
8.1. Poszerzony zakres inwentarza przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy	120
8.2. Wyposażanie jednostki w zasoby kapitału finansowego	121
8.3. Wyposażanie jednostki w zasoby kapitału intelektualnego	127
8.4. Środki pieniężne jako zasób płynności finansowej	133
Rozdział 9. Aktywa trwałe	138
9.1. Środki trwałe	140
9.2. Wartości niematerialne i prawne	146
9.3. Inwestycje długoterminowe	150
Rozdział 10. Rozrachunki	153
10.1. Rozrachunki z odbiorcami i dostawcami	155
10.2. Rozrachunki publicznoprawne	159
10.3. Rozrachunki z wykwalifikowanymi pracownikami	160
10.4. Pozostałe rozrachunki	162
10.5. Kredyty bankowe	164

Rozdział 11. Aktywa niemajątkowe i kapitały niefinansowe	169
11.1. Aktywa kompetencyjne w układzie rodzajowym	171
11.2. Aktywa kompetencyjne w układzie funkcjonalnym	174
11.3. Odpisy aktualizujące aktywa kompetencyjne	177
11.4. Projekty badawcze oraz odpisy aktualizujące ich wartość	179
11.5. Kapitał intelektualny jako źródło pochodzenia aktywów kompetencyjnych	185
11.6. Aktywa marketingowe i kapitał relacji z otoczeniem	187
Rozdział 12. Szczególne przypadki rachunkowości postindustrialnej	192
12.1. Przekształcenie formy prawnej przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy	193
12.2. Połączenia przedsiębiorstw bazujących na wiedzy	196
12.3. Likwidacja oraz upadłość jednostki a jej zasoby	202
Część IV. Działalność przedsiębiorstwa oraz jej rezultat ekonomiczny	
Rozdział 13. Materiały i towary	207
13.1. Materiały	208
13.2. Towary	209
13.3. Rozliczenie zakupu	211
13.4. Rozchód materiałów i towarów	215
Rozdział 14. Koszty działalności operacyjnej	220
14.1. Rachunek kosztów	221
14.2. Koszty w układzie rodzajowym	222
14.3. Koszty kompetencji jako nowy składnik kosztów rodzajowych ...	226
14.4. Koszty w układzie kalkulacyjnym	228
14.5. Ewidencja kosztów a organizacja procesu wytwórczego	232
Rozdział 15. Produkty i usługi bazujące na wiedzy	236
15.1. Klasyfikacja produktów i usług	238
15.2. Kalkulacja kosztu jednostkowego produktu lub usługi	239
15.3. Ewidencja wyrobów gotowych	243
Rozdział 16. Przychody ze sprzedaży	247
16.1. Ofertowanie i kontraktowanie sprzedaży	250
16.2. Fakturowanie	252
16.3. Dyskontowanie przychodów z odroczonym terminem płatności	254
16.4. Rejestrowanie sprzedaży detalicznej na kasach fiskalnych	256
Rozdział 17. Wynik finansowy	258
17.1. Wynik ze sprzedaży	263
17.2. Wynik z działalności operacyjnej	270
17.3. Wynik z działalności gospodarczej	272
17.4. Wynik finansowy brutto	274

17.5. Wynik finansowy netto	274
17.6. Przyrost kapitału własnego jako rezultat zysku	276
Część V. Sprawozdawczość finansowa oraz jej użyteczność informacyjna	
Rozdział 18. Tradycyjne sprawozdanie finansowe	283
18.1. Bilans	286
18.2. Rachunek zysków i strat	290
18.3. Informacja dodatkowa	295
18.4. Rachunek z przepływów pieniężnych	297
18.5. Zestawienie zmian w kapitale (funduszu) własnym	300
18.6. Sprawozdanie z działalności jednostki	301
Rozdział 19. Nowe obszary sprawozdawczości przedsiębiorstwa	303
19.1. Raport roczny	304
19.2. Raport zrównoważonego rozwoju	305
19.3. Raport informacji niefinansowych oraz dotyczących różnorodności	308
19.4. Raport zintegrowany	310
19.5. Raport finansowy o kapitale intelektualnym	316
Rozdział 20. Analiza finansowa przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy	321
20.1. Kapitałocentryzm tradycyjnej analizy finansowej	324
20.2. Analiza struktury i dynamiki bilansu opartego na wiedzy	325
20.3. Analiza struktury i dynamiki bilansu pełnego	327
20.4. Postindustrialne wskaźniki rentowności	329
20.5. Stopień dźwigni intelektualnej	330
Rozdział 21. Audyt kapitałów niefinansowych	337
21.1. Tradycyjny zakres audytu finansowego	339
21.2. Procedury rewizji finansowej	341
21.3. Audyt kapitału intelektualnego	344
21.4. Audyt kapitału relacji z otoczeniem	345
Literatura	347
Table of contents	353

Od autora

Nauka dąży do poznania prawdy¹. Ta prawda powinna być logiczna², a zarazem wyjaśniać istotę badanych obiektów i zjawisk³. Teoria rachunkowości jest nauką⁴ o jednostkach gospodarujących, ich zasobach, operacjach nimi dokonywanymi oraz rezultatach działalności. Przez kilka ostatnich stuleci paradygmat rachunkowości skoncentrowany był na kapitale finansowym. W XX wieku warunki gospodarowania oraz organizacji społeczeństwa zmieniły się na tyle znacząco, że paradygmat kapitałowy nie jest już w stanie w pełni wyjaśniać fenomenu przedsiębiorstw, które opierają swoją działalność na **kapitale intelektualnym**. W związku z tym można twierdzić, że obiektywna prawda zaczyna się wymykać klasycznej teorii rachunkowości.

Rewolucja kapitału intelektualnego puka do drzwi nauk o finansach. Osobiście jestem przekonany, że warto uchylić je, otwierając się na nową wiedzę i doświadczenia. Moim zdaniem każdy księgowy, analityk finansowy, biegły rewident, wykładowca rachunkowości i finansów powinien umieć posługiwać się kategorią kapitału intelektualnego, aby nie pozostawać w tyle za zmieniającym się światem i społeczeństwem. Wierzę głęboko, że rodząca się na naszych oczach gospodarka oparta na wiedzy przyniesie wiele dobrych zmian specjalistom z zakresu księgowości i finansów.

Zdyskontowanie tych profitów będzie wymagało nieco wysiłku oraz samokształcenia. Najbliższe dekady będą okresem tworzenia się nowej misji, a także wizerunku społecznego zawodów związanych z rachunkowością i sprawozdawczością finansową. Księgowi nie mogą pozostać bierni w tym procesie, albowiem

¹ K. Popper, *Wiedza obiektywna*, PWN, Warszawa 1992.

² R. Carnap, *Filozofia jako analiza języka nauki*, PWN, Warszawa 1969.

³ I. Lakatos, *Pisma z filozofii nauk empirycznych*, PWN, Warszawa 1995.

⁴ K. Ajdukiewicz, *Metodologia i metanauka*, w: K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II, *Wybór pism z lat 1945–1963*, PWN, Warszawa 1965.

przyszły kształt ich profesji nie jest z góry zdefiniowany i będzie ostatecznie zależał od ich zaangażowania. Rozpoczyna się gra o wysoką stawkę określająca, jaką rangę ma mieć zawód księgowego w gospodarce opartej na wiedzy oraz kto ma być nawigatorem kapitału intelektualnego w przedsiębiorstwach. Bodaj nigdy do tej pory nie staliśmy jako społeczność zawodowa przed takim wyzwaniem.

Nadchodzące lata będą niesłychanie ciekawe dla uniwersytetów, przedsiębiorstw, menedżerów, wykwalifikowanych pracowników, a więc także dla księgowych. Czeką nas zacieśnianie współpracy pomiędzy nauką a biznesem, presja na kształcenie proinnowacyjnych postaw w społeczeństwie, wzrost zainteresowania efektywnym wykorzystywaniem kapitału intelektualnego, weryfikacja w praktyce nowych modeli biznesowych, organizacyjnych, a nawet społecznych. Nie można przespać tych zmian, a zarazem szans, które za sobą niosą. Pośród tych wyzwań my, księgowi, musimy nauczyć się **opowiadać** innym o kapitale intelektualnym przedsiębiorstw w analogiczny sposób do tego, który znamy z tradycyjnej sprawozdawczości skoncentrowanej na kapitale finansowym.

Jak zatem raportować informacje o kapitale intelektualnym kontrolowanym przez organizację? W dobrze pojętym interesie księgowych jest to, aby główny nurt **narracji** o kapitałach niefinansowych był utrzymany w konwencji rachunkowości weneckiej, której naukowym promotorem jest Luca Pacioli. Rachunkowość podwójna to jedyny, jak na razie, weryfikowalny i obiektywny sposób prawdziwego odzwierciedlania zasobów organizacji oraz źródeł ich pochodzenia. Zdolała ona potwierdzić swą skuteczność na przestrzeni 700 lat. Co więcej, metoda ta niepodważalnie uzasadnia, dlaczego ewidencją oraz sprawozdawczością kapitału intelektualnego mają zajmować się właśnie księgowi, a nie przedstawiciele innych pokrewnych profesji o specyfice administracyjnej.

Unia Europejska końcem 2014 roku wystosowała dyrektywę w sprawie ujawniania informacji niefinansowych oraz dotyczących różnorodności przez niektóre duże spółki oraz grupy. To początek zmian legislacyjnych, które powinny skutkować wprowadzeniem do rodzimego prawa bilansowego kategorii kapitałów niefinansowych. Już dzisiaj niektóre pionierskie przedsiębiorstwa na własną rękę ujawniają informacje o kapitale finansowym, kapitale intelektualnym oraz kapitale relacyjnym. Powstają liczne inicjatywy zachęcające do raportowania zrównoważonego, zintegrowanego oraz społecznego. Kolejne gremia międzynarodowe podejmują prace analityczne nad nową rachunkowością oraz sprawozdawczością (np. Global Reporting Initiative, Sustainability Accounting Standards Board, International Integrated Reporting Council, Marketing Accountability Standards Board). Z kolei amerykańska Komisja Papierów Wartościowych i Giełd (SEC) rekomenduje, aby spółki publiczne do rocznych sprawozdań finansowych dołączały suplementy dotyczące kapitału intelektualnego⁵.

⁵ A. Jashapara, *Zarządzanie wiedzą*, PWE, Warszawa 2014, s. 97.

Wobec tak wyraźnych tendencji nie sposób dalej podtrzymywać twierdzenia, że tradycyjna rachunkowość skoncentrowana na kapitale finansowym to wszystko, czego dzisiaj potrzeba przedsiębiorstwu w zakresie informacji ekonomicznej. W dobie gospodarki opartej na wiedzy interesariusze przedsiębiorstwa coraz głośniej domagają się szerszego zakresu ujawnień. Przemiany społeczno-gospodarcze zdają się zatem sprzyjać rozwojowi rachunkowości postindustrialnej, w ramach której kapitał intelektualny to kluczowy zasób nowoczesnego przedsiębiorstwa.

Lesław Niemczyk
Rzeszów, 1 stycznia 2015 rok

Wstęp

W nurcie tradycyjnej rachunkowości twierdzi się, że **nie istnieją obiektywne metody wyceny wypracowanej przez przedsiębiorstwo dodatniej wartości firmy, której elementami są kapitał intelektualny oraz kapitał relacyjny**. Dlatego dodatniej wartości firmy – choć zakłada się jej istnienie – nie ujmuje się w księgach tego przedsiębiorstwa, które ją wytworzyło, ale dopiero ewentualnie w księgach nabywcy całego sprzedawanego przedsiębiorstwa. Postindustrialna rachunkowość finansowa obala powyższe twierdzenie. Używając terminologii Karla Poppera, dokonuje jego naukowej falsyfikacji⁶ i twierdzi coś całkiem przeciwnego: **istnieją obiektywne sposoby precyzyjnego określania wartości pieniężnej kapitału intelektualnego oraz kapitału relacyjnego kontrolowanego przez przedsiębiorstwo, wypracowanego organicznie, a więc pozyskanego nie w drodze transakcji zakupu całego przedsiębiorstwa**. Zasady rachunkowości postindustrialnej są logiczną konsekwencją właśnie tego twierdzenia.

W ostatnich dekadach nauki społeczne, w tym przede wszystkim socjologia, ekonomia i zarządzanie, dokonały ogromnego postępu w dziedzinie rozpoznania i analitycznego opisu dwóch największych fenomenów współczesnego świata – **społeczeństwa informacyjnego** oraz **gospodarki opartej na wiedzy**. Pojęcia te szturmem wdarły się do języka naukowego, eksperckiego i zawodowego. Są często używane przez ekonomistów, socjologów, politologów, a nawet polityków, przedsiębiorców i menedżerów.

Także wielka grupa społeczna **wykwalfikowanych pracowników** zdaje się doskonale rozumieć te pojęcia. Wiedza i informacje są bowiem ich głównym zasobem gospodarczym. To wykwalifikowani pracownicy starają się o zdobycie tychże zasobów, mając silne przeświadczenie, że w przyszłości

⁶ K. Popper, *Logika odkrycia naukowego*, PWN, Warszawa 1977.

przyniosą one konkretne korzyści ekonomiczne. Szczypta optymizmu związana z poszukiwaniem nowych perspektyw rozwoju bazującego na **kapitale intelektualnym** jest niezmiernie ważna, ponieważ w realnej gospodarce od lat nie dzieje się najlepiej.

Nowe milenium rozpoczęło się niezbyt fortunnie. W 2001 roku pękła internetowa bańka spekulacyjna (ang. *dot-com boom* lub *IT bubble*). Następnie wybuchł skandal finansowy z udziałem firmy audytorskiej Arthur Andersen oraz giganta energetycznego Enron zakończony ich spektakularną likwidacją. W 2004 roku rozpoczęło się dochodzenie w sprawie skandalu księgowego w wielkim banku hipotecznym Fannie Mae, który polegał na ukrywaniu strat oraz równoczesnym wypłacaniu gigantycznych premii menedżerskich – postępowanie zakończyło się po kilku latach nacjonalizacją tej gigantycznie zadłużonej instytucji finansowej.

W 2007 roku po rynkach finansowych rozlał się kryzys, który położył się cieniem na całej zglobalizowanej gospodarce na długie lata. W 2008 roku upadł bank inwestycyjny Lehman Brothers. W 2009 roku finansista Bernard Madoff został skazany na 150 lat więzienia za stworzenie oszukańczej piramidy finansowej. To tylko kilka symptomatycznych wydarzeń pokazujących kondycję globalnego systemu gospodarczego skoncentrowanego niepodzielnie na kapitale finansowym.

Te zmasowane turbulencje nie są dziełem przypadkowego zbiegu okoliczności. Żyjemy w okresie wielkiego przełomu porównywalnego z rewolucją agrarną, rewolucją handlową oraz rewolucją przemysłową. Na naszych oczach oddolnie formuje się nowy porządek społeczno-gospodarczy. Stary świat gospodarki zdominowanej przez tradycyjny przemysł oraz kapitał finansowy stopniowo ustępuje miejsca pod naporem rewolucji kapitału intelektualnego. Tej rewolucji nie sposób już zatrzymać pomimo tego, że znajduje się zaledwie w początkowym stadium.

Na pierwszy rzut oka mogłoby się wydawać, że najpotężniejszą twierdzą starego porządku są giełdy finansowe oraz system bankowy. Faktycznie jednak fundamentem całego systemu są podręczniki oraz wykładowcy rachunkowości, a więc, mówiąc precyzyjnie, **teoria rachunkowości finansowej**. Projekt tego wyjątkowego „gmachu” myśli ludzkiej został opracowany ponad 500 lat temu i od początków kapitalizmu nie zmienił się prawie wcale. Musimy razem wkroczyć do wnętrza tej fortecy, która jak dotąd bardzo skutecznie ochraniała uprzywilejowaną pozycję kapitału finansowego w gospodarce. Wejść po to, aby precyzyjnie dobudować cały nowy segment teorii rachunkowości dedykowanej kapitałowi intelektualnemu. Wówczas może się okazać, że kapitał intelektualny stanie się naturalną przeciwwagą kapitału finansowego w rzeczywistości społecznej z korzyścią dla wszystkich interesariuszy gospodarki.

CEL KSIĄŻKI

W literaturze światowej już od wielu lat wyraźnie stawia się kwestię umiejscowienia kapitału intelektualnego w teorii ekonomii, finansów i rachunkowości. Wystarczy przypomnieć, że John Naisbitt w bestsellerze *Megatrendy* z 1982 roku pisał: „Musimy stworzyć teorię wartości opartą na wiedzy zamiast nieaktualnej dziś teorii wartości Marksa opartej na pracy. W gospodarce informacyjnej wartość wzrasta zatem nie przez pracę, lecz dzięki wiedzy. Opartą na pracy teorię wartości Marksa, zrodzoną u zarania ery gospodarki przemysłowej, trzeba zastąpić nową teorią wartości, opartą na wiedzy. W społeczeństwie informacyjnym wartość wzrasta przez wiedzę, czyli inny rodzaj pracy niż miał na myśli Marks”⁷. Niestety, jak dotychczas niewiele w tym zakresie faktycznie udało się zrobić. Mijają kolejne lata, a gospodarka zdaje się podążać wydrążonymi wcześniej koleinami wytyczonymi przez tradycyjną rachunkowość.

Rodząca się gospodarka oparta na wiedzy wymaga nowego spojrzenia na problematykę rachunkowości i finansów. Rachunkowość to coś więcej niż konta księgowe oraz zapisywane na nich szeregi liczb podlegające prostemu sumowaniu. W zależności bowiem od tego, co księgowi będą rozumieć pod jej podstawowymi kategoriami, z taką formacją gospodarki i społeczeństwa będziemy mieć w praktyce do czynienia. To naprawdę nie jest obojętne, co rozumie się pod pojęciem **zasobów gospodarczych** oraz **źródeł ich pochodzenia**.

Rachunkowość oraz jej charakterystyczne instrumentarium pełni funkcję swoistego **kodu genetycznego** gospodarki. W zależności od tego, jak zbudowany będzie ten wzorzec, takiego rodzaju organizacje gospodarcze odtwarzane będą w rzeczywistości gospodarczej. Kapitalizm miał swój kod rachunkowości skoncentrowany na kapitale finansowym. Gospodarka oparta na wiedzy ma także swój charakterystyczny kod, którego oryginalnym elementem jest właśnie rachunkowość kapitału intelektualnego.

Niniejsza praca od strony konstrukcji przypomina zwykły podręcznik. W swej istocie jest to jednak rozprawa teoretyczna w pełnym znaczeniu tego słowa. Zasadniczym jej celem jest ukazanie, że **kategoria kapitału intelektualnego w harmonijny sposób wpisuje się w teorię rachunkowości oraz jej współczesny dyskurs**. Niedosięgniętymi wzorami tego typu rozpraw teoretycznych o urodzie zwykłego podręcznika są między innymi pierwszy traktat o rachunkowości *De Computis et Scripturis* Luca Paciolo⁸, a z prac współczesnych *Dowody i refutacje, logika odkrycia matematycznego* Imre Lakatosa⁹. Warto stale sięgać po tego typu mistrzowskie inspiracje w pracy naukowej.

⁷ J. Naisbitt, *Megatrendy*, Zysk i S-ka, Poznań 1997, s. 35.

⁸ L. Pacioli, *Tractatus XI, de Computis et Scripturis*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.

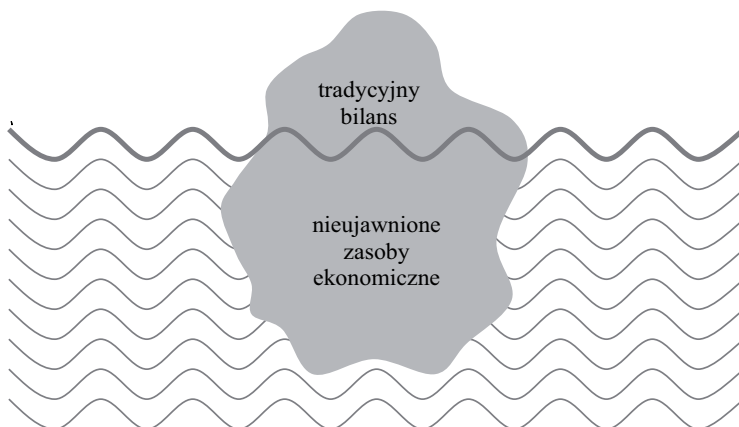
⁹ I. Lakatos, *Dowody i refutacje. Logika odkrycia matematycznego*, TIKKUN, Warszawa 2005.

CZY RZECZYWIŚCIE POTRZEBUJEMY NOWEJ RACHUNKOWOŚCI?

Każda forma organizacji społeczeństwa i gospodarki znana z przeszłości zdolna wypracować własne formy ewidencji gospodarczej. W okresie feudalizmu dominowały inwentarze dworskie. Rewolucja handlowa przyniosła bilanse i konta księgowe. Era industrialna rozwinęła rachunek kosztów, który okazał się niezbędny do efektywnego zarządzania wielkimi przedsiębiorstwami przemysłowymi – hutami, kolejami, rafineriami itd.

Już pobieżna analiza historyczna dowodzi, że zasady rachunkowości podlegają zmianom w czasie. Dlatego też można zasadnie oczekiwać, że i gospodarka oparta na wiedzy nie zadowolili się wyłącznie starymi formami ewidencyjnymi, które stanowiły bazę informacyjną tradycyjnego kapitalizmu. Rachunkowość pełni ważną funkcję **języka biznesu**. Jeżeli rzeczywistość gospodarcza podlega rewolucji kapitału intelektualnego, to również język rachunkowości i finansów powinien przyswoić sobie jej nowe zagadnienia.

Aby przekonać się o konieczności poszukiwania nowych form ewidencji, wystarczy uważnie przeanalizować bilans wielkiej firmy informatycznej lub doradczej sporządzony zgodnie z aktualnie obowiązującymi zasadami tradycyjnej rachunkowości. Zarówno firma informatyczna, jak i firma doradcza to flagowe podmioty nowej ekonomii – typowe **przedsiębiorstwa bazujące na wiedzy**. Mimo to ich bilanse będą ujawniać jedynie zbywalne zasoby majątkowe, a więc budynki, urządzenia techniczne, należności, środki pieniężne oraz źródła ich pochodzenia, czyli w gruncie rzeczy sam majątek i równoważący go kapitał finansowy. Dlatego taki tradycyjny bilans można porównać do góry lodowej, której większa część ukryta jest przed wzrokiem obserwatora pod powierzchnią wody – rysunek I.

Rys. I. Tradycyjny bilans jako metafora góry lodowej

Źródło: opracowanie własne.

Nie sposób nie zauważyć, że to nie kapitał finansowy jest najważniejszym zasobem z punktu widzenia generowania korzyści ekonomicznych dla branży informatycznej lub doradczej. W tych branżach najważniejsza jest wiedza i umiejętności, a więc kapitał intelektualny zaangażowanych w działalność przedsiębiorstwa kreatywnych ludzi. To jest źródło ich zysków! Jak widać, w warunkach typowych dla gospodarki opartej na wiedzy tradycyjny bilans przestaje spełniać swe podstawowe zadanie, to znaczy nie przedstawia pełnego, a więc prawdziwego i rzetelnego obrazu kontrolowanych zasobów ekonomicznych.

Warto dodać, że księgowy sporządzający ten bilans w niczym nie zawinił, albowiem działał zgodnie z usankcjonowanymi prawnie standardami tradycyjnej rachunkowości. Standardy te w gruncie rzeczy konserwują fundamenty ustroju gospodarczego, w którym kapitał finansowy pozostaje uprzywilejowanym czynnikiem wytwórczym, a zasoby kapitału intelektualnego, choć wykorzystywane, nie są ujawniane w bilansach przedsiębiorstw.

Aby jeszcze mocniej wybrzmiał ten problem, można na kilku prostych przykładach pokazać **paradoks** niedopasowania tradycyjnego bilansu do nowych warunków gospodarowania. Jeżeli bank przyjmuje depozyt o wartości 100 000 zł, to jego suma bilansowa rośnie o 100 000 zł. Wydaje się to oczywiste, ponieważ w bankowości liczy się przede wszystkim kapitał. Jeżeli przedsiębiorstwo przemysłowe nabywa środek trwały o wartości 100 000 zł w drodze aportu lub leasingu finansowego, to jego suma bilansowa rośnie o 100 000 zł. To także wydaje się oczywiste, ponieważ w przemyśle najbardziej liczy się technologia ucieleśniona w maszynach i urządzeniach.

Natomiast jeżeli przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy pozyskuje nowego wykwalifikowanego pracownika, na którego kompetencje należało wcześniej wyłożyć 100 000 zł, to jego suma bilansowa ustalona w tradycyjny sposób nie wzrasta o 100 000 zł. Jest to paradoksalne, ponieważ w sektorach bazujących na wiedzy najbardziej liczy się kapitał intelektualny. Przedsiębiorstwo, zatrudniając takiego pracownika, uzyskuje kontrolę operacyjną nad jego zasobami kapitału intelektualnego, tak samo jak bank uzyskał kontrolę nad zdeponowanym pieniądzem, a przedsiębiorstwo przemysłowe nad nabytą technologią. Brak prawa własności do kapitału intelektualnego nie powinien tu mieć najmniejszego znaczenia. Także bank nie jest właścicielem zdeponowanych w nim środków pieniężnych.

NOWE SPECJALNOŚCI W GRUPIE ZAWODÓW EKONOMICZNYCH

Gospodarka oparta na wiedzy indukuje nowe miejsca pracy. Podobnie rzecz się ma z samą rachunkowością kapitału intelektualnego, która sprzyja powstawaniu nowych specjalizacji w zakresie zawodów ekonomicznych. Są nimi **specjalista**

ds. rachunkowości kapitału intelektualnego, kontroler ds. kapitału intelektualnego oraz audytor kapitałów niefinansowych¹⁰. Miejszem pracy specjalisty ds. rachunkowości kapitału intelektualnego jest dział księgowości dużego przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Wydaje się, że na kilkuset wykwalifikowanych pracowników powinien przypadać jeden księgowy ds. kapitału intelektualnego.

Najbardziej pożądane jest, aby księgowy ds. kapitału intelektualnego posiadał wykształcenie ekonomiczne o specjalności rachunkowość i finanse uzupełnione o kilkudniowe szkolenie z zakresu rachunkowości kapitału intelektualnego. Taki profil kandydata na to stanowisko zapewnia, że rozumie on tradycyjny bilans przedsiębiorstwa, a zarazem potrafi rozbudować go do postaci bilansu opartego na wiedzy. Ponadto wie, jak zorganizować oraz prowadzić ewidencję operacji gospodarczych charakterystycznych dla rachunkowości kapitału intelektualnego.

Kierownictwo jednostki, tworząc takie stanowisko, uzyskuje precyzyjny wgląd w stan oraz dynamikę kontrolowanych zasobów kapitału intelektualnego. Dzięki postindustrialnej analizie ekonomicznej obejmującej wskaźniki struktury, dynamiki, rentowności kapitału intelektualnego oraz stopień dźwigni intelektualnej naczelne kierownictwo ma solidną podstawę informacyjną do podejmowania strategicznych decyzji w warunkach gospodarki postindustrialnej. W przedsiębiorstwach bazujących na wiedzy księgowy ds. kapitału intelektualnego może dodatkowo odgrywać rolę nawigatora rozwoju kluczowych kompetencji lub inaczej **kontrolera ds. kapitału intelektualnego**.

Rachunkowość kapitału intelektualnego zaleca, aby w przedsiębiorstwie bazującym na wiedzy na nowo spojrzeć na relację pomiędzy działem księgowości oraz działem kadr (inaczej zasobów ludzkich). W tym obszarze od zawsze możliwe były różne konfiguracje. Obecnie strukturę organizacyjną pionów administracyjnych należy zaprojektować tak, aby uzyskiwać kulturę organizacyjną sprzyjającą najefektywniejszemu rozwojowi kapitału intelektualnego. Zadanie to spoczywa na zarządach przedsiębiorstw, a jego stawką jest wysoka konkurencyjność oraz rentowność.

PRZESZŁOŚĆ, TERAŹNIEJSZOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ

Jak zasygnalizowano już wcześniej, gospodarcza historia świata znajduje się w krytycznym punkcie zwrotnym. Stare, a zarazem znane metody rozwoju gospodarczego z dużym prawdopodobieństwem wyczerpały swoje zasadnicze możliwości. Wahadło nastrojów społecznych w krajach wysoko rozwiniętych wędruje po znanej od dawna trajektorii od kapitalizmu do socjalizmu i z po-

¹⁰ Problematyka audytu kapitałów niefinansowych jest przedmiotem rozważań w rozdziale 21.

wrotem. Mimo wielkiej presji na wzrost gospodarczy jego wskaźniki dają odczyty na granicy recesji.

Można zaryzykować twierdzenie, że gdyby w dziedzinie polityki pieniężnej w 1971 roku całkowicie nie porzucono standardu złota przyjętego na konferencji w Bretton Woods, a tym samym gdyby nie rozpoczęto ultraekspansywnej polityki monetarnej w skali globalnej, to świat od dwóch lub trzech dekad pogrążony byłby w kryzysie przypominającym wielką depresję z lat 1929–1933.

Możliwości dalszego ratowania wzrostu polityką ilościowego luzowania monetarnego (ang. *quantitative easing*) też zdają się dobiegać kresu, ponieważ coraz szersze grupy społeczne tracą zaufanie do „dmuchanego” systemu gospodarczego, a przy tym potęguje się rozwarstwienie społeczeństwa. W takich momentach trzeba otwarcie stawiać trudne pytania: Co dalej? Na jakich fundamentach oprzeć rozwój gospodarczy w kolejnych dekadach? Czy kapitał intelektualny jest tą „złotą walutą”, która okaże się bardziej odporna na wstrząsy gospodarcze?

Kluczową rolę w poszukiwaniu odpowiedzi na te pytania powinny wziąć na siebie **uniwersytety**. Jest to zgodne z ich misją, a zarazem miejscem w społeczeństwie. To one stanowią szpicę gospodarki opartej na wiedzy. Wielce zatem obiecujące jest to, że duża część nauk społecznych zdołała uporać się już z fenomenem kapitału intelektualnego. Teraz rewolucja kapitału intelektualnego otwiera podwoje nauk o finansach. W tym szczególnym obszarze, jak wiadomo, wszystko rozpoczyna się od rachunkowości finansowej. Zatem od kształtu teorii rachunkowości, jak nigdy wcześniej, będzie zależeć przyszłość gospodarki.

Aby osiągnąć wystarczającą pewność, że zasady rachunkowości mają tak wielkie znaczenie społeczne, warto zastanowić się nad dwiema kwestiami. Po pierwsze, jak wyglądałby współczesny świat, gdyby w średniowieczu kupcy weneccy nie opracowali metody rachunkowości bilansowej – otóż wówczas kapitalizm nie miałby niezbędnych narzędzi, aby przekształcić stary porządek feudalny w nowy. Po drugie, jak będzie wyglądać realna gospodarka za 50 lat w zależności od tego, czy pozostaniemy przy tradycyjnej rachunkowości skoncentrowanej na kapitale finansowym, czy też rozwiniemy nowe zasady rachunkowości postindustrialnej pozwalającej rejestrować także kapitał intelektualny. Oczywiście nie należy zbyt długo rozmyślać nad tymi kwestiami, ponieważ przeszłość się nie zmieni, a przyszłość się nie przewiduje. **Przyszłość się współtworzy!**¹¹

¹¹ Czytelnik może korzystać z książki na dwa sposoby. Po pierwsze, jest to pierwszy podręcznik rachunkowości postindustrialnej obejmujący swym zakresem kapitały finansowe i niefinansowe. Po drugie, książka może służyć jako podręcznik tradycyjnej rachunkowości skoncentrowanej na zbywalnym majątku i kapitale finansowym. Wówczas należy pominąć lekturę następujących rozdziałów (podrozdziałów): 1.2–1.4, 2.1–2.2, 4.2, 4.5, 5.2–5.4, 7.3–7.4, 8.3, 11, 12, 14.3, 19, 20, 21.3–21.4

Od tysięcy lat Uniwersytet jest instytucją, w której ludzie zdobywają wiedzę i wzajemnie się nią dzielą. Ta wyływająca z bogatych tradycji akademickich aktywność jest fundamentem kultury oraz czynnikiem inspirującym postęp techniczny i rozwój gospodarczy.

Prof. dr hab. Aleksander Bobko
Rektor
Uniwersytetu Rzeszowskiego

Część I

Kapitał intelektualny jako klucz do nowej ekonomii

Rozdział 1. Rewolucja kapitału intelektualnego

Rozdział 2. Postindustrialne społeczeństwo i gospodarka

Rozdział 3. Kapitał intelektualny a formy prawne przedsiębiorczości

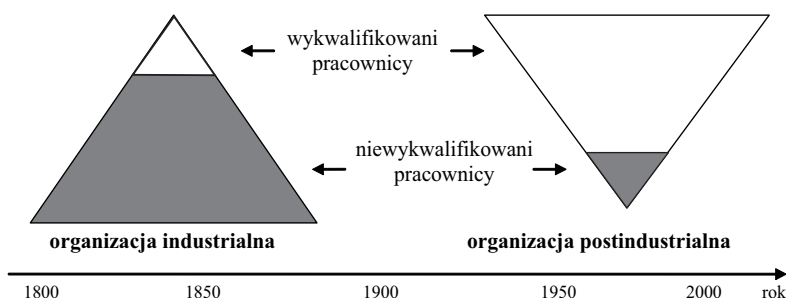
Rozdział 1

Rewolucja kapitału intelektualnego

W rozdziale przedstawiono zarys zagadnienia rewolucji kapitału intelektualnego. Rewolucja ta powoduje, że strategicznym zasobem ekonomicznym współczesnego przedsiębiorstwa staje się wiedza, a więc innymi słowy – kapitał intelektualny. Nośnikiem kapitału intelektualnego organizacji są przede wszystkim wykwalifikowani pracownicy. Kapitał intelektualny różni się od kapitału finansowego i wiąże się z innowacyjnym typem gospodarowania, tzw. gospodarką opartą na wiedzy. W gospodarce opartej na wiedzy obowiązują nowe prawa tworzenia wartości ekonomicznej. W tych warunkach łańcuch tworzenia wartości składa się z następujących ogniw: jednostek edukacji zawodowej, wykwalifikowanych pracowników, przedsiębiorstw bazujących na wiedzy oraz klientów. Ponieważ jednostki edukacji zawodowej są pierwszym ogniwem łańcucha wartości, toteż można określać je mianem generatorów kapitału intelektualnego w gospodarce.

Parafrazując słowa Adama Smitha – ojca ekonomii klasycznej – można stwierdzić, że w warunkach gospodarki opartej na wiedzy to kapitał intelektualny jest nowym źródłem bogactwa narodów. W pierwszym okresie rewolucji przemysłowej przypadającym na XVIII wiek robotnicy rozpoczynali pracę w fabrykach we wczesnej młodości, nie mając żadnego wykształcenia. Zazwyczaj byli niepiśmienni, a ich średnia długość życia wynosiła około 40 lat. Współcześnie sytuacja wykwalifikowanych pracowników jest diametralnie inna. Wykwalifikowani pracownicy rozpoczynają karierę w wieku 20–25 lat już po zdobyciu zasadniczych kompetencji. W trakcie kariery wciąż podnoszą swoje kwalifikacje zgodnie z zasadą uczenia się przez całe życie, czyli tzw. koncepcją „LLL” (ang. *lifelong learning*). Średnia długość ich aktywności zawodowej wynosi 40 i więcej lat, a średnia długość życia 70–80 lat.

Tym samym na przestrzeni ostatnich 200 lat dokonała się w organizacjach i społeczeństwie swoista **rewolucja kapitału intelektualnego**. Obrazowo można powiedzieć, że organizacje „stały na głowie”. Jeśli 200 lat temu na jednego wykwalifikowanego pracownika średnio przypadało stu niewykwalifikowanych pracowników, tak obecnie nie jest rzadkością, gdy proporcja ta jest odwrócona. Przedsiębiorstwa przemysłowe były scentralizowane. Dzisiaj najefektywniejsze organizacje są zdecentralizowane, a zarazem działają na zasadzie sieci powiązań zamiast pionowej hierarchii. Kiedyś liczyły się przede wszystkim „twarde” czynniki wytwórcze. Teraz najważniejsze są „miękkie” zasoby związane z kapitałami niefinansowymi, takie jak kultura organizacji, zdolność adaptacji, potencjał innowacyjności itd. Symbolicznie tę rewolucję przedstawia rysunek 1.1.

Rys. 1.1. Rewolucja kapitału intelektualnego w organizacjach

Źródło: opracowanie własne.

Niestety, jak dotąd nie zdołano przededefiniować fundamentów normatywnych konstytuujących współczesny ustrój społeczno-gospodarczy. Główny nurt świadomości społecznej, instytucje prawa, a przede wszystkim język ekonomiczno-biznesowy odwołują się głównie do tradycyjnych reguł społeczeństwa przemysłowego. Także praktyka tradycyjnej rachunkowości finansowej jeszcze nie uporała się z rewolucją kapitału intelektualnego. W zasadzie jedynie uniwersytety i nieliczne przedsiębiorstwa traktują pojęcie kapitału intelektualnego z należytą uwagą, intuicyjnie dostrzegając w nim brząsk nowego porządku ekonomicznego.

1.1. KAPITAŁ FINANSOWY A ROZWÓJ TRADYCYJNEJ GOSPODARKI KAPITALISTYCZNEJ

Słowo „kapitał” pochodzi z łaciny, gdzie *capita* znaczy tyle co „głowa”. W języku potocznym wciąż bardzo mocno pobrzmiewa ta oryginalna etymologia. O ludziach posiadających naturalną łatwość do „robienia interesów” nierzadko

mówi się po prostu, że mają głowę na karku¹². W języku ścisłym – leksykalnym, eksperckim i naukowym – słowo „kapitał” w zasadzie oderwało się od łacińskiego źródłosłowu i kojarzone jest z wąsko rozumianym i bezosobowym „kapitałem finansowym”. W takim ujęciu **kapitał** to majątek, środki trwałe, aktywa finansowe, które mogą posłużyć do rozpoczęcia i prowadzenia działalności gospodarczej zorientowanej na osiąganie dochodu. Istotą kapitału jest więc jego zdolność do pomnażania się, do tworzenia nowego bogactwa. W takim ujęciu kapitał jest obok ziemi i pracy jednym z trzech klasycznych zasobów gospodarczych, inaczej czynników wytwórczych.

Kapitał można też nazwać podmiotowym prawem do majątku. W zdecentralizowanej gospodarce wszystko, co ma wartość, a więc jest przedmiotem społecznego pożądania, jest również czyjąś własnością. Wartość ekonomiczna nie istnieje w oderwaniu od społeczności. Każda rzecz zbywalna lub pieniądź ma swojego właściciela. Sumaryczną wartość tych rzeczy i pieniędzy przynależną danemu podmiotowi określa się mianem kapitału. Wielkość majątku można wyrażać w ujęciu rzeczowym (jako spis inwentarza) lub pieniężnym. Wielkość kapitału określa się tylko w ujęciu pieniężnym.

Pojęcie kapitału bardzo ściśle łączy się z doktryną ustroju wolnorynkowego. Kapitalizm to system ekonomiczny, w którym istnieje prywatna własność środków produkcji, wolna przedsiębiorczość, wolna konkurencja oraz wolny obrót towarami i usługami. W tradycyjnym społeczeństwie kapitalistycznym istniały dwie klasy społeczne – przedsiębiorcy reprezentujący kapitał oraz robotnicy reprezentujący pracę. Wzajemne relacje między tymi klasami kształtowały się przez swobodny obrót towarami, usługami i pieniądzem.

Historycy nie są zgodni co do konkretnej daty wyznaczającej początek kapitalizmu. Można spotkać opinie, że historia kapitalizmu liczy od 800 do 500 lat. Wiadomo, że system ten zaczął kształtować się już w średniowiecznej Europie, w której wówczas panował feudalizm. W społeczeństwie feudalnym, którego pierwotnymi klasami były arystokracja oraz chłopci, stopniowo na znaczeniu zyskiwać zaczęło mieszczaństwo parające się na własny rachunek rzemiosłem lub handlem. Właśnie z tej nowej klasy społecznej wywodzili się będą najwięksi kupcy, bankierzy, a później także przemysłowcy.

Kapitalizm do swojego rozwoju potrzebował kilku charakterystycznych elementów:

- etyki przedsiębiorczej zorientowanej na pomnażanie majątku¹³,
- akumulacji fizycznego bogactwa,

¹² Także w języku angielskim wciąż obecna jest ta zależność. Amerykanie znają powiedzenie: *If you are so smart, why aren't you rich?*

¹³ Por. B. Cotruglio, *Księga o sztuce handlu*, T.W. Historia Iagellonica, Kraków 2007; B. Franklin, *Advice to a Young Tradesman*, Philadelphia 1748; M. Weber, *Etyka protestancka i duch kapitalizmu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.

– solidnej metody zarządzania majątkiem i kapitałami (rachunkowości finansowej).

Łącznie te elementy nadały impet kapitalizmowi, który pozwolił na konsekwentne, oddolne przekształcenie starego porządku feudalnego w nowy. Szczytowym okresem rozwoju tradycyjnego kapitalizmu był XIX oraz XX wiek. Jednakże już w drugiej połowie XX wieku w wysoko rozwiniętych społeczeństwach kapitalistycznych pojawiły się tendencje, których kwintesencją są nowe formy kapitału niefinansowego.

1.2. KAPITAŁ INTELEKTUALNY ORAZ POJĘCIA BLISKOZNACZNE W ŚWIEŁLE LITERATURY

Wśród kapitałów o charakterze niefinansowym najbardziej znanym pojęciem jest kapitał intelektualny. W szerokim, ale i dość nieprecyzyjnym ujęciu można go nawet traktować jako synonim całej grupy nowych kapitałów niefinansowych. Takie uogólnienie ma swoją główną przyczynę w pierwszych, dalekich od doskonałości próbach kwantyfikacji kapitału intelektualnego. Jedną z najbardziej rozpowszechnionych metod tego rodzaju jest twierdzenie, jakoby kapitał intelektualny miał być różnicą pomiędzy wartością rynkową przedsiębiorstwa a jego wartością wynikającą z ksiąg rachunkowych. W literaturze światowej zależność tę prezentuje się najczęściej w postaci wzoru:

kapitał intelektualny = wartość rynkowa – wartość księgowa

Fenomen kapitału intelektualnego jest o wiele bardziej złożony, niż chcieliby zwolennicy powyższej formuły. Jak każda paradygmatyczna kategoria naukowa o fundamentalnym znaczeniu epistemologicznym wymaga analitycznego rozłożenia na czynniki pierwsze zamiast poszukiwania prostych formuł matematycznych bazujących na tradycyjnej teorii rachunkowości i finansów. Tradycyjna rachunkowość zogniskowana na kapitale finansowym nie jest w stanie dostarczyć właściwych informacji, aby na ich podstawie można było orzekać o kapitale intelektualnym jednostki gospodarczej.

W literaturze przedmiotu twierdzi się, że pojęcie kapitału intelektualnego zostało użyte po raz pierwszy dopiero w 1969 roku w liście Johna Kennetha Galbraitha do Michała Kaleckiego w następującym kontekście: „Zastanawiam się, czy zdajesz sobie sprawę, ile my wszyscy na świecie zawdzięczamy kapitałowi intelektualnemu, który (nam) dawałeś przez ostatnie dekady”¹⁴. Pierwsza książka odwołująca się w tytule do kapitału intelektualnego została wydana

¹⁴ M. Mroziewski, *Kapitał intelektualny współczesnego przedsiębiorstwa. Koncepcje, metody wyceniania i warunki jego rozwoju*, Difin, Warszawa 2008, s. 26.

w 1975 roku i była to praca George'a R. Feiwela pt. *Intellectual Capital of Michal Kalecki: A Study in Economic Theory and Policy*¹⁵.

W obu powyższych przypadkach kategoria kapitału intelektualnego odnosiła się do jednostkowego potencjału naukowego wybitnego ekonomisty, co dzisiaj raczej byłoby nazwane za francuskim socjologiem Pierrem Bourdieu kapitałem akademickim. W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia pojęcie kapitału intelektualnego powraca w nowej interpretacji nadanej mu przez badaczy problemów zarządzania w organizacjach – przede wszystkim przez Leifa Edvinssona, Michaela S. Malone'a¹⁶ oraz Karla-Erika Sveiby'ego. Od tego też momentu pojawia się problem z precyzyjnym definiowaniem nowej formy kapitału charakterystycznej dla gospodarki opartej na wiedzy. Na przełomie stuleci następuje istny wysyp definicji, klasyfikacji oraz koncepcji pomiaru kapitału intelektualnego¹⁷, który doprowadza w istocie do powstania swoistej „dżungli” terminologicznej, co w obszarze nauk o zarządzaniu nie jest sytuacją nadzwyczajną.

Jeśli w ogóle można mówić o konsensusie definicyjnym klasycznego ujęcia kapitału intelektualnego, to sprowadza się on do wewnętrznego trójpodziału. W takim ujęciu kapitał intelektualny dzieli się na:

- kapitał ludzki,
- kapitał strukturalny,
- kapitał relacyjny.

Niestety, choć powyższa klasyfikacja jest w literaturze eksplorowana we wszystkich możliwych kierunkach, w praktyce gospodarczej nie przynosi to żadnych poważniejszych rezultatów. Powodem tej niemocy jest **brak spójności** klasycznych koncepcji kapitału intelektualnego z tradycyjną teorią rachunkowości i finansów, czyli faktycznym językiem biznesu. Pomimo tych zasadniczych trudności elementy kapitału intelektualnego zazwyczaj definiuje się w następujący sposób.

Kapitał ludzki to wartość, którą dostarczają pracownicy przedsiębiorstwa poprzez swoje umiejętności, *know-how* i doświadczenie. Ten kapitał należy

¹⁵ A. Ujwary-Gil, *Kapitał intelektualny – problem interpretacji kluczowych terminów*, „Organizacja i Kierowanie” 2010, nr 2(140), s. 87.

¹⁶ L. Edvinsson, M.S. Malone, *Kapitał intelektualny*, PWN, Warszawa 2001.

¹⁷ Por. P. Wachowiak (red.), *Pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2005; S. Kasiewicz, W. Rogowski, M. Kicińska, *Kapitał intelektualny. Spojrzenie z perspektywy interesariuszy*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2006; D. Dobija, *Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego w Warszawie, Warszawa 2004; A. Sopińska, *Wiedza jako strategiczny zasób przedsiębiorstwa. Analiza i pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2010; I. Pyka (red.), *Finanse i rachunkowość. Problemy, regulacje i instrumenty zarządzania*, Wydawnictwo WSZMiJO, Katowice 2009; A. Jarugowa, J. Fijałkowska, *Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Koncepcje i praktyka*, ODDK, Gdańsk 2002.

wiązać ze zdolnością organizacji do rozwiązywania problemów biznesowych oraz wykorzystywania jej własności intelektualnych. Kapitał ludzki tkwi w ludziach i nie może być własnością organizacji. Dlatego organizacja może utracić kapitał ludzki, gdy ludzie rezygnują z pracy dla niej. Kapitał ludzki odzwierciedla także skuteczność organizacji w pobudzaniu i wykorzystywaniu kreatywności pracowników.

Kapitał strukturalny to wspierająca infrastruktura niematerialna, procesy oraz bazy danych, które uzdalniają kapitał ludzki do działania. Kapitał strukturalny obejmuje procesy, patenty, znaki firmowe, jak również wizerunek organizacji, więzi organizacyjne, systemy informacyjne, nabyte oprogramowanie. Ze względu na jego zróżnicowane elementy ten rodzaj kapitału niefinansowego może być dalej dzielony na kapitał organizacyjny, kapitał procesów, kapitał innowacyjny. Kapitał organizacyjny obejmuje filozofię organizacji oraz wszelkie systemy służące lewarowaniu potencjału organizacji. W skład kapitału procesowego wchodzi techniki, procedury i programy, które pozwalają organizować oraz zwiększać podaż produktów i usług. Kapitał innowacyjny obejmuje własności intelektualne, tj. patenty, znaki firmowe, prawa autorskie oraz inne aktywa niematerialne, takie jak wrodzone predyspozycje i talenty.

Kapitał relacyjny składa się z takich elementów, jak: relacje z klientami, relacje z dostawcami, znaki towarowe, nazwy handlowe utrwalone w świadomości klientów, licencje oraz franczyzy. Twierdzi się, że kapitał kliencki jest kategorią oddzielną od kapitału ludzkiego oraz strukturalnego, co wskazuje na jego centralne znaczenie w zakresie tworzenia wartości organizacji. Wartość relacji biznesowych utrzymywanych z klientami oraz dostawcami jest również określana jako wartość firmy¹⁸.

Nie trzeba być ekspertem rachunkowości, aby zauważyć, że tradycyjne rozumienie pojęć kapitału ludzkiego, strukturalnego oraz relacyjnego to dość chaotyczny zbiór cech przypisywanych kapitałowi intelektualnemu, z których część jest doskonale znana teorii rachunkowości i finansów, a część zupełnie obca. Bez precyzyjnego rozdziału tych dwóch grup nie sposób rozwiązać problemu kapitału intelektualnego w obszarze teorii rachunkowości. Dlatego z perspektywy rachunkowości powyższe definicje należy traktować z bardzo dużą dozą rezerwy.

Powyższe pojęcia blisko związane z kapitałem intelektualnym nie zamykają zbioru nowych kapitałów niefinansowych. Socjologia zna na przykład pojęcie kapitału społecznego. Są nim spodziewane korzyści grupowe lub ekonomicz-

¹⁸ Por. Z. Antczak, *Kapitał intelektualny i kapitał ludzki w ewolucyjnej przestrzeni organizacyjnej (w optyce badawczej knowledge management)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2013, s. 91–117.

ne wynikające z preferencyjnych relacji oraz współpracy między jednostkami i grupami. Ten kapitał bywa bardzo różnie definiowany. Rdzeń tego pojęcia zdaje się koncentrować wokół twierdzenia, że sieciowe relacje społeczne mają istotną wartość, także w zakresie podnoszenia efektywności indywidualnej i grupowej.

Z kolei kapitał kulturowy odnosi się do społecznych aktywów niefinansowych, które promują społeczną mobilność nieograniczoną względami ekonomicznymi. Przykładami takich aktywów mogą być edukacja, wrodzona inteligencja, zdolności komunikacyjne. Kapitał kulturowy działa na zasadzie relacji społecznych w ramach systemu wymiany bazującego na zgromadzonej wiedzy kulturowej, która nadaje mu odpowiednią moc i status.

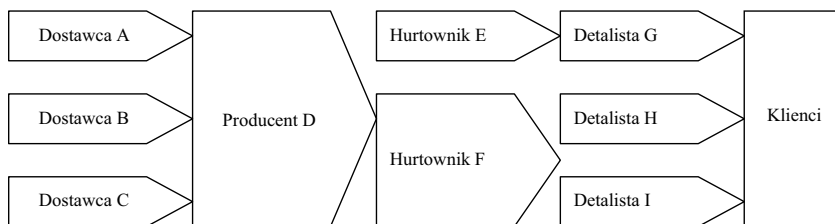
Kapitał intelektualny bywa również błędnie z perspektywy rachunkowości utożsamiany z wartościami niematerialnymi i prawnymi. Błąd ten polega na tym, że wartości niematerialne i prawne są rozpoznawane w systemie rachunkowości finansowej jako aktywa wchodzące w skład tradycyjnego bilansu. Dlatego ich równowagą po stronie pasywów jest kapitał finansowy, a nie kapitał intelektualny.

Kapitału intelektualnego nie można także utożsamiać z prawną kategorią własności intelektualnej, co nierzadko czynią prawnicy. Własność intelektualna dotyczy niematerialnych wytworów umysłu i pracy ludzkiej o indywidualnym charakterze, a więc utworów literackich, publicystycznych, naukowych, kartograficznych, plastycznych, fotograficznych, architektonicznych, muzycznych, scenicznych, audiowizualnych itd. Do wytworzenia własności intelektualnej jest niewątpliwie potrzebny kapitał intelektualny. Jednakże sama własność intelektualna może być przedmiotem obrotu rynkowego. Wówczas staje się elementem wartości niematerialnych i prawnych, a więc jej równowagą bilansową jest kapitał finansowy.

Obok powyższych terminów funkcjonuje szereg innych pokrewnych pojęć, tj. aktywa wiedzy, aktywa intelektualne, aktywa niemierzalne, zasoby niematerialne itd. Żadne z nich – ani w pojedynkę, ani w powiązaniu z pozostałymi – nie pozwalają pomyśleć rozwiązać problemu rachunkowości kapitału intelektualnego. Z tej prostej przyczyny rachunkowość kapitału intelektualnego odwołuje się do własnego, oryginalnego, spójnego wewnętrznie aparatu pojęciowego, który jest prezentowany w dalszych rozdziałach niniejszej książki.

1.3. NOWY MODEL ŁAŃCUCHA TWORZENIA WARTOŚCI

Pojęcie „łańcucha wartości” łączy się przede wszystkim z pracami Michaela E. Portera. Tradycyjne rozumienie tego pojęcia dotyczy relacji, które łączą dostawców, producentów, hurtowników, detalistów oraz finalnych klientów – rysunek 1.2.

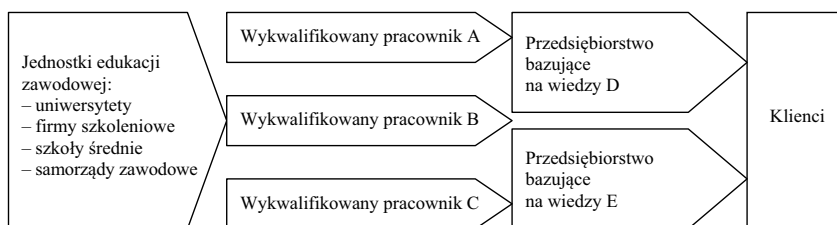

Rys. 1.2. Industrialny model tworzenia wartości

Źródło: opracowanie własne.

W gospodarce industrialnej tworzenie wartości rozpoczyna się od dostawców surowców naturalnych, którzy pozyskują je wprost ze środowiska naturalnego. Następnie ci dostawcy sprzedają surowce naturalne producentowi. Producent, posiadając odpowiednią technologię, przekształca je w produkty gotowe, a dalej sprzedaje te wyroby hurtownikowi. Hurtownik dostarcza wyroby detalistom. Detaliści zaś oferują je finalnym odbiorcom. Na każdym etapie tworzenia wartości produkt finalny ma coraz wyższą cenę, którą ostatecznie pokrywa klient. W ten sposób wszystkie ogniwa łańcucha tworzenia wartości zostają zwrotnie wynagrodzone za efektywną organizację procesów wytwórczych oraz handlowych.

W dobie gospodarki postindustrialnej pojęcie „łańcucha tworzenia wartości produktów lub usług” należy przededefiniować, ponieważ jego tradycyjne rozumienie jest niewystarczające do opisu procesów ekonomicznych, w których kapitał intelektualny odgrywa kluczową rolę. W gospodarce opartej na wiedzy termin „łańcuch wartości” oznacza przede wszystkim relacje, które łączą jednostki edukacji zawodowej, wykwalifikowanych pracowników, przedsiębiorstwa bazujące na wiedzy oraz klientów – rysunek 1.3.

Rys. 1.3. Postindustrialny model tworzenia wartości

Źródło: opracowanie własne.

W gospodarce postindustrialnej tworzenie wartości rozpoczyna się od jednostek edukacji zawodowej. Kluczową rolę w tej grupie odgrywają uczel-

nie wyższe. To one wyposażają swoich studentów – późniejszych wykwalifikowanych pracowników – w podstawową wiedzę oraz umiejętności, które będą wykorzystywane w procesie tworzenia wartości. Wykwalifikowany pracownik, opuszczając mury uczelni, stara się zdobyć pierwszą pracę zgodną z jego kwalifikacjami. Dodatkowo może dalej dokształcać się na studiach podyplomowych, kursach organizowanych przez firmy szkoleniowe oraz samorządy zawodowe.

Każde profesjonalnie zarządzane przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy jest zainteresowane tym, aby jego wykwalifikowani pracownicy posiadali wysokie kwalifikacje. Dzięki tym kwalifikacjom opracowuje się, tworzy oraz sprzedaje produkty lub usługi bazujące na wiedzy. Te produkty i usługi o wysokim udziale wartości dodanej trafiają ostatecznie do klientów, którzy płacąc za nie cenę, pozwalają zwrotnie wynagrodzić wszystkie ogniwa łańcucha kapitału intelektualnego.

Nowy model łańcucha tworzenia wartości nie przekreśla całkowicie zasad kooperacji charakterystycznych dla gospodarki przemysłowej. Można zasadnie twierdzić, że te dwie metody organizacji procesów ekonomicznych uzupełniają się lub funkcjonują zgodnie obok siebie. Gospodarka od zawsze dopuszczała taką wielowątkowość. Rozwój handlu nie spowodował całkowitego zaniku rolnictwa. Rozwój przemysłu nie zahamował rozwoju handlu. Tak samo gospodarka oparta na kapitale intelektualnym nie ogranicza rozwoju gospodarki przemysłowej. Jest jednak pewne, że niektórym przedsiębiorstwom bazującym na wiedzy dużo bliżej do zasad opisanych jako nowy łańcuch tworzenia wartości niż do zasad łańcucha przemysłowego. Wystarczy na tę okoliczność przywołać spółki prawnicze, informatyczne, doradcze, księgowe, medyczne, architektoniczne, medialne itd., które w procesie tworzenia wartości bazują przede wszystkim na kapitale intelektualnym.

1.4. JEDNOSTKA EDUKACJI ZAWODOWEJ JAKO GENERATOR KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO

W tradycyjnej gospodarce przemysłowej najważniejszym sektorem gospodarczym była branża finansowa. To ona zapewniała dopływ podstawowego zasobu – kapitału – do ogółu gospodarujących podmiotów. Dlatego giełdy finansowe oraz system bankowy można utożsamiać z bijącym sercem gospodarki kapitalistycznej, który tłoczy krew po całym organizmie. W gospodarce opartej na wiedzy co najmniej tak samo ważny jak instytucje finansowe jest sektor **jednostek edukacyjnych**. To jednostki edukacyjne tworzą **podaż na rynku zasobów wiedzy**. System edukacji w gospodarce postindustrialnej można porównać do płuc, które warunkują swobodne oddychanie świeżym powietrzem przez organizm gospodarczy.

Głównym celem działalności jednostek edukacyjnych w gospodarce opartej na wiedzy jest wyposażanie kształconych osób w **wiedzę** oraz **umiejętności** niezbędne do wykonywania **pracy zawodowej**. Tę kluczową funkcję gospodarczą pełnią przede wszystkim:

- uczelnie wyższe o profilu akademickim,
- szkoły wyższe o profilu zawodowym,
- samorządy zawodowe,
- firmy szkoleniowe,
- średnie szkoły techniczne,
- zasadnicze szkoły zawodowe.

Zdobyte w tych instytucjach kwalifikacje zawodowe zwyczajowo dokumentuje się, wystawiając stosowny dokument, tj. dyplom, zaświadczenie, świadectwo. Niestety, te tradycyjne dokumenty nie są w stanie dostarczyć wszystkich informacji niezbędnych w przedsiębiorstwie bazującym na wiedzy.

W dobie gospodarki opartej na wiedzy jednostka edukacyjna wystawia dla kształconych osób **noty edukacyjne** jako uzupełnienie informacji zawartych w każdym tradycyjnym dyplomie, świadectwie lub zaświadczeniu. Wzorzec noty edukacyjnej przedstawia rysunek 1.4.

Nazwa i adres jednostki edukacyjnej		Miejsce i data wystawienia
NOTA EDUKACYJNA nr A00001		
Beneficjent	Treść	Wartość
Imię i nazwisko kształconej osoby	Potwierdzamy, że w wyniku przeprowadzonego procesu kształcenia powstały kompetencje w zakresie: 	10 000 zł (słownie dziesięć tysięcy zł 00/100)
..... kierownik jednostki edukacyjnej		

Rys. 1.4. Wzorzec noty edukacyjnej

Źródło: L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, Pacioli Institute, Rzeszów 2013, s. 80.

Nota edukacyjna jest dokumentem ścisłego zarachowania, który potwierdza fakt przeprowadzenia procesu edukacyjnego oraz jego wartość ekonomiczną ustaloną zgodnie z metodami opisanymi w literaturze z zakresu ra-

chunkowości¹⁹. Treść noty edukacyjnej może być odpowiednio rozbudowywana o dodatkowe informacje. Efekty kształcenia można prezentować z podziałem na wiedzę teoretyczną i umiejętności ściśle praktyczne. Nota może zawierać odniesienie ukształtowanych kompetencji do urzędowej klasyfikacji zawodów i specjalności, jednoznacznie wskazując ich kod numeryczny oraz nazwę.

Jeżeli jednostka edukacyjna przeprowadza na zakończenie procesu kształcenia tzw. **test kompetencji**, wówczas wskazane jest zamieszczenie wyników tego testu na nocie według skali ocen: A, B, C, D, gdzie „A” jest najwyższą oceną kompetencji, a „D” najniższą. Test kompetencji powinien odzwierciedlać przydatność przyszłego pracownika do wykonywania obowiązków w pożądanym przez potencjalnego pracodawcę obszarze. Jest to więc ocena przeprowadzona z perspektywy precyzyjnie ustalonych potrzeb rynku pracy i pracodawców²⁰.

Na marginesie rozważań o jednostkach edukacji zawodowej warto zasygnalizować, że rewolucja kapitału intelektualnego stawia przed współczesnymi uczelniami istotne wyzwania. W literaturze twierdzi się, że w warunkach postindustrialnego społeczeństwa i gospodarki²¹:

- uniwersytety w ścisłej współpracy z administracją rządową oraz organizacjami gospodarczymi powinny wziąć współodpowiedzialność za rozwój i wzrost gospodarczy,
- uniwersytety powinny pełnić rolę multiagencji badawczo-rozwojowych zorientowanych na potrzeby społeczeństwa,
- wiedza dystrybuowana przez uniwersytety przestaje być uniwersalnym dobrem samym w sobie, a zaczyna pełnić funkcję zasobu gospodarczego określanego mianem kapitału intelektualnego,
- wyniki badań naukowych oraz rezultaty edukacji akademickiej powinny składać się na powstawanie nowych przedsiębiorstw i nowych miejsc pracy,
- postawy naukowców powinny ewoluować w kierunku tzw. przedsiębiorczości akademickiej, której istotą jest multiplikacja, a nawet monetyzacja kapitału intelektualnego.

Rachunkowość kapitału intelektualnego ułatwia realizację powyższych zadań, a jednocześnie stwarza dla nich podstawę ewidencyjną oraz sprawozdawczą.

¹⁹ Wyróżnić można co najmniej dwie metody wyceny kompetencji uzyskanych w procesie edukacji, tj. metodę normatywnego kosztu wytworzenia oraz metodę ekwiwalentu pieniężnego. Metody te zostały opisane w książce: L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 68–79.

²⁰ Tamże, s. 80.

²¹ H. Etzkowitz, L. Leydesdorff (red.), *Universities and the Global Knowledge Economy, A Triple Helix of University-Industry-Government Relations*, Pinter, London–Washington 1997.

Rozdział 2

Postindustrialne społeczeństwo i gospodarka

W rozdziale przedstawiono zagadnienie postindustrialnego społeczeństwa i gospodarki. Ich wspólnym wyróżnikiem jest kapitał intelektualny. W warunkach gospodarki opartej na wiedzy wykwalifikowany pracownik powinien być traktowany jako mikropodmiot ekonomiczny, który posiada i rozwija zasoby kapitału intelektualnego. Każdy wykwalifikowany pracownik dokumentuje posiadane zasoby kapitału intelektualnego w bilansie wiedzy osobistej, który wraz z curriculum vitae stanowi podstawę dokumentacji kariery zawodowej. W postindustrialnym społeczeństwie profile kapitału intelektualnego charakterystyczne dla poszczególnych zawodów i specjalności wyznaczają kryteria stratyfikacji społecznej. Choć w gospodarce opartej na wiedzy nośnikami kapitału intelektualnego są wykwalifikowani pracownicy, to jednak jego monetyzacja dokonuje się w przedsiębiorstwach bazujących na wiedzy. Pozostałymi głównymi interesariuszami przedsiębiorstw bazujących na wiedzy są klienci, właściciele, banki, kooperanci i państwo.

Społeczeństwo postindustrialne (inaczej społeczeństwo wiedzy, społeczeństwo informacyjne) to wysoko rozwinięta forma społeczeństwa, w której wiedza i informacje mają wartość ekonomiczną pomimo tego, że nie mają materialnej postaci. W tego rodzaju społeczeństwie istnieje skłonność do płacenia za wiedzę i informacje. Uzasadnione jest zatem ponoszenie kosztów w celu ich (tj. wiedzy i informacji) wytworzenia. Wartość ekonomiczna owych zasobów kształtuje się pod wpływem typowych sił rynkowych, czyli popytu i podaży.

Społeczeństwo informacyjne nie jest przeciwne zasadom wolnorynkowym, ponieważ to rynek jest głównym regulatorem ekonomicznym racjonalnie zorganizowanego społeczeństwa. Rynek wiedzy i informacji określa ich cenę, która jest przychodem dla sprzedającego i kosztem dla kupującego bądź

finansującego. Wiedza i informacje rozumiane jako przedmiot transakcji mają swoją specyfikę i dlatego reguły gospodarki opartej na wiedzy różnią się nieco od typowych reguł rynków towarowych oraz finansowych²².

Gospodarka oparta na wiedzy (inaczej gospodarka informacyjna, gospodarka postindustrialna, nowa gospodarka) to ekonomiczny fundament społeczeństwa informacyjnego. Historia rozwoju gospodarki dowodzi, że istnieje ścisły związek pomiędzy dominującą w danym okresie metodą gospodarowania a formacją społeczną: społeczności koczownicze zajmowały się pasterstwem, społeczeństwo feudalne opierało się na wielkoobszarowym rolnictwie, społeczeństwo industrialne na przemyśle. Obecnie formujące się społeczeństwo postindustrialne bazuje na gospodarce opartej na wiedzy i bez tej podstawy ekonomicznej nie miałoby racji bytu²³.

W gospodarce opartej na wiedzy jawną, dominującą i usystematyzowaną rolę pełni **wytwarzanie, dystrybucja, nabywanie i wykorzystanie wiedzy**. Najważniejsze grupy podmiotów w gospodarce informacyjnej to:

- jednostki badawczo-edukacyjne,
- wykwalifikowani pracownicy zorientowani na sukces oparty na wiedzy i umiejętnościach zawodowych,
- przedsiębiorstwa bazujące na wiedzy.

Kluczowe czynności w gospodarce opartej na wiedzy to **uczenie się** oraz **zarządzanie wiedzą**, czyli pozyskiwanie kapitału intelektualnego i jego monetyzacja.

Gospodarka oparta na wiedzy wymaga nowego spojrzenia na problematykę rachunkowości i finansów. Wynika to z konkretnej **przyczyny**: tradycyjna rachunkowość finansowa skoncentrowana na kapitale finansowym nie jest w stanie poprawnie uchwycić typowych operacji gospodarczych dotyczących zasobów wiedzy. Dlatego społeczeństwo postindustrialne stoi przed poważnym wyzwaniem rozbudowy tradycyjnej rachunkowości o nowe pojęcia, urządzenia ewidencyjne, procedury obliczeniowe oraz elementy sprawozdawczości. Dopóki się to nie stanie, dopóty nie można mówić o pełnym ukonstytuowaniu się gospodarki opartej na wiedzy oraz nowego społeczeństwa, a więc w istocie rzeczy faktycznym wyjściu poza etap rozwoju określany mianem ery industrialnej.

Podstawowym zasobem ekonomicznym w społeczeństwie postindustrialnym jest **wiedza (kapitał intelektualny)**²⁴. Nie jest ona dobrem konsumpcyj-

²² L. Niemczyk, *Rachunkowość wiedzy. Suplement do podręczników pt. Rachunkowość finansowa*, wyd. dr Lesław Niemczyk, Rzeszów 2011, s. 35.

²³ Więcej na temat: *Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.

²⁴ Zasoby te mogą być nazywane w inny sposób jako aktywa wiedzy, aktywa intelektualne, kapitał intelektualny itd. Por. E. Skrzypek, *Kapitał intelektualny w społeczeństwie informacyjnym*, w: C. Hales, B. Mikuła, *Spółeczeństwo informacyjne: gospodarka, technologie, procesy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2011, s. 26–37.

nym służącym bezpośredniemu zaspokajaniu potrzeb ludzkich, ale właśnie typowym zasobem gospodarczym, który warunkuje i uruchamia cały proces generowania bogactwa społecznego. Perspektywy rozwoju społeczeństwa bazującego na wiedzy są nadzwyczaj obiecujące, gdyż spośród innych zasobów gospodarczych – ziemi, pracy, kapitału – właśnie ją wyróżnia potencjalnie nieograniczona podzielność. Skutkiem tego tę samą wiedzę można sprzedać kilku podmiotom w tym samym czasie, jednocześnie nie tracąc nad nią kontroli. Dysponowanie ziemią, pracą i kapitałem nie daje takich możliwości.

W społeczeństwie postindustrialnym produkcja przemysłowa przestaje pełnić funkcję głównego generatora dobrobytu społecznego. Na plan pierwszy wysuwa się **sektor usług bazujących na wiedzy**, czyli nauka, badania i rozwój, edukacja, massmedia, informatyka, internet, bankowość, ubezpieczenia, zarządzanie i administracja, handel, logistyka, telekomunikacja, medycyna, farmacja, biotechnologia. W niektórych krajach wysoko rozwiniętych współczynnik zatrudnienia w tak rozumianym sektorze usług wynosi 80%, a więc jest to podstawowe źródło utrzymania społeczeństwa.

Spółeczeństwo wiedzy obecnie znajduje się dopiero w **fazie rozwoju** i dlatego trudno z wyprzedzeniem przedstawić pełną charakterystykę jego dojrzałej postaci. Aktualnie można jedynie próbować nakreślić najważniejsze cechy tej formacji społecznej, odnajdując to, co zdecydowanie różni ją od typowego społeczeństwa industrialnego. Wśród najwyraźniejszych tendencji wskazać można następujące:

- wiedza (nie kapitał) staje się głównym wyznacznikiem konkurencyjności i adaptacyjności,
- znaczący wzrost społecznej, gospodarczej i instytucjonalnej roli sieci najlepszych uczelni wyższych,
- wiedza dystrybuowana przez uniwersytety przestaje być uniwersalnym dobrem samym w sobie, a zaczyna pełnić funkcję zasobu gospodarczego określanego mianem kapitału intelektualnego,
- wirtualizacja uniwersytetów, ich wydziałów oraz instytutów badawczych,
- ewolucja modelu organizacyjnego uczelni w kierunku tzw. uniwersytetu przedsiębiorczego lub uniwersytetu trzeciej generacji,
- wysoki poziom skolaryzacji społeczeństwa,
- postępująca decentralizacja społeczeństwa i informatyzacja gospodarki,
- ewolucyjna przebudowa industrialnej hierarchii klas społecznych,
- długoterminowe planowanie kariery zawodowej oraz upowszechnianie koncepcji uczenia się przez całe życie (LLL – *lifelong learning*).

Bardzo istotną rolę w tych procesach odegrać może rozwój rachunkowości kapitału intelektualnego, gdyż dostarcza ona wzorców nowych urządzeń ewidencyjnych, które koncentrują się na istocie procesów typowych dla gospodarki opartej na wiedzy. Porównanie ze sobą tradycyjnej rachunkowości oraz postindustrialnej rachunkowości pozwala równocześnie ogarnąć wyobraźnią

różnice pomiędzy gospodarką opartą na przemyśle oraz gospodarką opartą na wiedzy. Tabela 2.1 prezentuje zestawienie najbardziej typowych dokumentów emitowanych w gospodarce industrialnej i postindustrialnej dotyczących trzech głównych grup podmiotów ekonomicznych.

Tabela 2.1. Typowe dokumenty stosowne w gospodarce industrialnej i postindustrialnej

Podmiot emitujący	Gospodarka industrialna	Gospodarka postindustrialna
Jednostki edukacyjne	dypłomy, świadectwa, zaświadczenia	dypłomy, świadectwa, zaświadczenia, noty edukacyjne
Wykwalifikowani pracownicy	<i>curriculum vitae</i>	<i>curriculum vitae</i> , bilans wiedzy osobistej
Przedsiębiorstwa bazujące na wiedzy	bilans, sprawozdanie finansowe	bilans, sprawozdanie finansowe, bilans oparty na wiedzy, bilans pełny, raport finansowy o kapitale intelektualnym

Źródło: opracowanie własne.

2.1. WYKWALIFIKOWANY PRACOWNIK JAKO MIKROPODMIOT W GOSPODARCE OPARTEJ NA WIEDZY

Nauki ekonomiczne od zawsze interesowały się zależnością pomiędzy dochodem (przychodem) a zasobami (aktywami), dzięki którym ten dochód jest osiągany. W tym kontekście należy zwrócić uwagę, że współcześnie zbywalny majątek (kapitał) przestaje pełnić funkcję zasobu gospodarczego dla przeciętnego gospodarstwa domowego. Gdyby sporządzić tradycyjny bilans dla takiego gospodarstwa domowego, to w jego aktywach należałoby ujawnić przede wszystkim:

- nieruchomości mieszkalną,
- samochód,
- kosztowności (biżuteria),
- lokaty bankowe,
- środki pieniężne (gotówkę).

Sumaryczną wartość tychże aktywów równoważyłyby po stronie pasywów kapitał własny gospodarstwa domowego oraz jego ewentualne zobowiązania, np. kredyt hipoteczny.

Aktywa wykazane w tradycyjnym bilansie gospodarstwa domowego mają charakter nieproduktywny, a więc posługując się terminologią bankową, można nazwać je „aktywami niepracującymi”. Jakże zatem zasoby kontroluje go-

spodarstwo domowe, aby mogło zarobkować w dobre gospodarce opartej na wiedzy, skoro majątek nie spełnia tej elementarnej funkcji ekonomicznej?

W gospodarce informacyjnej wykwalifikowany pracownik jest nośnikiem zasobów wiedzy. Zazwyczaj nie działa on na rynku na własną rękę, ale w imieniu i na rachunek przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Nie zmienia to faktu, że to on – wykwalifikowany pracownik – jest podstawowym dysponentem wiedzy. Jeśli w strukturze nowoczesnego przedsiębiorstwa zabraknie wykwalifikowanych pracowników, to równocześnie braknie mu kompetencji niezbędnych do działania i wygrywania na rynku.

Ponieważ wykwalifikowany pracownik dysponuje zasobami wiedzy, a zarazem otrzymuje z tego tytułu wynagrodzenie, to można traktować go jako szczególny rodzaj **mikropodmiotu ekonomicznego**. Prosty argument dowodzi jego podmiotowości. Może on przechodzić z jednego przedsiębiorstwa do innego i w każdym przypadku kwalifikacje zawodowe pomogą mu, po pierwsze, znaleźć zatrudnienie, a po drugie, opanować nowe obowiązki. **Podmiotowość** jest bardzo ważną cechą z ekonomicznego punktu widzenia, gdyż uprawnia stosowanie **metody bilansowej** do odzwierciedlania stanu, w którym ów podmiot się znajduje.

Kompetencje umożliwiają wykwalifikowanemu pracownikowi wykonywanie zawodu, a zarazem zarobkowanie. Z ekonomicznego punktu widzenia są więc **zasobem gospodarczym**. W teorii rachunkowości zasoby zwykło się określać mianem **aktywów**. Jeżeli zdobycie wiedzy i umiejętności łączy się z ponoszeniem nakładów, to musi istnieć źródło finansowania tego zasobu, które należy zidentyfikować, przeanalizować i odpowiednio nazwać. W rachunkowości źródła finansowania aktywów określane są jako **pasywa** lub **kapitały**. Dość naturalne wydaje się więc nazwanie źródła finansowania wiedzy i umiejętności mianem **kapitału intelektualnego**²⁵, ponieważ intelekt to całokształt (potencjał) zdolności umysłowych człowieka, który bez odpowiedniego wsparcia może pozostać niezapisaną kartą²⁶.

Pierwotnymi elementami składowymi kompetencji pracowniczych są wiedza i umiejętności. **Wiedza** to ogół wiadomości zdobytych dzięki uczeniu się, zasób wiadomości z jakiejś dziedziny. Wiedza w ujęciu psychologicznym jest trwałym – przynajmniej w pewnym stopniu – stanem psychiki ludzkiej, w której poprawnie odzwierciedlone zostały pojęcia o rzeczach, cechach i łączących

²⁵ Nauki ekonomiczne już wcześniej posługiwały się pojęciem „kapitał intelektualny”. W ich nurcie termin ten nie uzyskał precyzyjnej wykładni, a zarazem nie udało się nadać mu operacyjnego znaczenia. W ujęciu ogólnoeconomicznym tenże kapitał kojarzony jest z wiedzą, doświadczeniem, technologią, stosunkami z klientami i umiejętnościami. Rachunkowość wiedzy postrzega go na właściwy sobie ścisły sposób, a więc jako źródło finansowania zasobów wiedzy.

²⁶ L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 82.

je relacjach oraz zdania opisujące stany owych rzeczy. Obiektywne zdania są treścią wiedzy²⁷. **Umiejętności** natomiast obejmują praktyczną znajomość zagadnień zawodowych oraz biegłość w ich wykonywaniu.

Trzecim podstawowym elementem kompetencji pracowniczych, obok wiedzy i umiejętności, jest **doświadczenie zawodowe**²⁸. Wycena doświadczenia zawodowego opiera się na następujących założeniach. Wiedza zaangażowana w proces wytwórczy (proces pracy) doskonalą się, nabierając nowych cech jakościowych. Wiedza doskonalą się powoli, dlatego przyrost doświadczenia zawodowego mierzy się upływem pełnych lat – okres minimalny to jeden rok. Wykwalifikowany pracownik z doświadczeniem jest zazwyczaj więcej wart niż wykwalifikowany pracownik bez doświadczenia – istnieje więc obiektywna potrzeba jego rejestrowania.

Stopa procentowa w gospodarce nie tylko pozwala określać zmienną wartość pieniądza w czasie, ale także może być traktowana jako uniwersalny współczynnik upływającego czasu. Gdyby środki finansowe pierwotnie przeznaczone na zdobycie określonych kompetencji zainwestować w inny sposób, np. kupując obligacje skarbowe, wówczas przyniosłyby one określony procent. Koszt utraconych możliwości, który powstał w okresie jednego roku w wyniku przeznaczenia środków finansowych na zdobycie wiedzy i umiejętności, zależy od stopy procentowej. Skumulowana wartość kosztu alternatywnego wiedzy i umiejętności z poszczególnych lat wykonywania zawodu odzwierciedlałaby powolny, acz sukcesywny przyrost **doświadczenia zawodowego** wykwalifikowanego pracownika. Jeżeli doświadczenie zawodowe uznać za zasób gospodarczy, a więc składnik aktywów wykwalifikowanego pracownika, to elementem równoważącym go po stronie pasywów jest **kapitał doświadczenia**.

Powyższe rozważania dotyczące wykwalifikowanego pracownika można podsumować, prezentując układ ewidencyjny bilansu wiedzy osobistej²⁹ – tabela 2.2. Stanowi on ramy prawdziwego i rzetelnego obrazu „pracujących” zasobów mikropodmiotu gospodarczego, jakim jest wykwalifikowany pracownik.

²⁷ J. Bocheński, *Współczesne metody myślenia*, W drodze, Poznań 1993, s. 14–15.

²⁸ Szacowanie wartości doświadczenia wymaga przyjęcia umownej konwencji – por. L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 86–88. Klasycznej teorii rachunkowości również nie są obce tego typu umowne konwencje – np. naliczanie amortyzacji i wycena bilansowa środków trwałych.

²⁹ Pozycje ujęte w bilansie wiedzy osobistej powinny odzwierciedlać ich wartość godziwą. Kategoria wartości godziwej ma przeciwdziałać przeszacowaniu wartości kompetencji wykazywanych w bilansach wiedzy osobistej przez wykwalifikowanych pracowników, do czego może ich niestety skłaniać presja rynku pracy. **Wartość godziwa kompetencji** odpowiada kosztowi, po którym można wykształcić określone kompetencje w powszechnie przyjęty sposób, a więc w zgodzie z rynkowym standardem edukacyjnym, a także standardem pomiaru doświadczenia zawodowego. Więcej informacji na temat wartości godziwej można znaleźć w: tamże, s. 89–92.

Tabela 2.2. Układ bilansu wiedzy osobistej

BILANS WIEDZY OSOBISTEJ	
Aktywa	Pasywa
Kompetencje – wiedza – umiejętności – doświadczenie	Źródła finansowania kompetencji – kapitał intelektualny własny – kapitał intelektualny obcy – kapitał doświadczenia
Suma aktywów	Suma pasywów

Źródło: L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 82.

W gospodarce opartej na wiedzy każdy wykwalifikowany pracownik świadomy swoich celów zawodowych nie tylko sporządza *curriculum vitae*, ale przede wszystkim **bilans wiedzy osobistej**. Wówczas *curriculum vitae* można traktować jako opisowe uzupełnienie informacji zawartych w bilansie wiedzy osobistej. *Curriculum vitae* pozwala przedstawiać informacje osobowe dotyczące procesu kształcenia, przebiegu kariery zawodowej, najważniejszych osiągnięć zawodowych, dodatkowych umiejętności, zainteresowań itd. Natomiast bilans wiedzy osobistej pozwala podsumować te informacje w wymiarze ekonomicznym, udzielając odpowiedzi na pytanie, ile warte są kompetencje w ujęciu pieniężnym, a więc ile środków pieniężnych należało przeznaczyć na ich wytworzenie. Te ostatnie informacje są szczególnie ważne dla potrzeb prowadzenia systemu rachunkowości finansowej przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy.

2.2. KAPITAŁ INTELEKTUALNY JAKO KRYTERIUM STRATYFIKACJI SPOŁECZNEJ

W okresie feudalizmu podział klasowy społeczeństwa kazał wyróżniać trzy wielkie grupy: arystokrację, duchowieństwo oraz chłopstwo. Co do zasady mieszczaństwo stanowiło odrębną grupę, której dynamizm gospodarczy doprowadził ostatecznie do ukształtowania się kapitalizmu. Najbardziej charakterystyczne klasy społeczne w dojrzałym kapitalizmie to kapitaliści i robotnicy. To właśnie oni reprezentują dwa podstawowe zasoby znane ekonomii klasycznej, tj. kapitał i pracę. W gospodarce opartej na wiedzy stare podziały klasowe tracą na znaczeniu. Stratyfikacja społeczna podlega gruntownemu przededefiniowaniu. Jej podstawowym kryterium jest klasyfikacja zawodów i specjalności, która w gruncie rzeczy jest swoistą klasyfikacją kapitału intelektualnego.

Zawód to zespół czynności wyodrębniony w wyniku społecznego podziału pracy, wykonywany stale w celach zarobkowych przez określone osoby posia-

dające odpowiednie kompetencje zdobyte w procesie kształcenia i/lub praktyce. Zawód może dzielić się na specjalności. **Specjalność** to podgrupa czynności charakterystyczna dla określonego zawodu, wyodrębniona ze względu na szczegółowy podział pracy w ramach samego zawodu, wykonywana przez specjalistę³⁰.

Istotnym punktem odniesienia procesu kształcenia kompetencji, a zarazem ujmowania ich w systemie rachunkowości jednostki jest urzędowa **kłasyfikacja zawodów i specjalności (KZiS)** zawarta w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 27 kwietnia 2010 roku³¹. Bazą do opracowania KZiS był międzynarodowy standard klasyfikacji zawodów ISCO-08. Podstawowa struktura KZiS wymienia dziesięć tzw. wielkich grup zawodowych:

- grupa 1 „Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy”,
- grupa 2 „Specjaliści”,
- grupa 3 „Technicy i inny średni personel”,
- grupa 4 „Pracownicy biurowi”,
- grupa 5 „Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy”,
- grupa 6 „Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy”,
- grupa 7 „Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy”,
- grupa 8 „Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń”,
- grupa 9 „Pracownicy przy pracach prostych”,
- grupa 10 „Siły zbrojne”.

Rozporządzenie w części poświęconej objaśnieniom charakteryzuje te wielkie grupy zawodowe w sposób, który przywołuje tabela 2.3.

Tabela 2.3. Charakterystyka wielkich grup zawodowych

Nazwa grupy wielkiej	Charakterystyka
1. Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy	Grupa ta obejmuje zawody, w których podstawowymi zadaniami są planowanie, określanie i realizowanie podstawowych celów i kierunków polityki państwa, formułowanie przepisów prawnych oraz kierowanie działalnością jednostek administracji publicznej, a także sprawowanie funkcji zarządzania w przedsiębiorstwach lub ich wewnętrznych jednostkach organizacyjnych.

³⁰ Tamże, s. 82.

³¹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 27 kwietnia 2010 roku w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania (DzU z 2010 roku, nr 82, poz. 537). Na KZiS znajdującej się w rozporządzeniu MPiPS wzorowana jest inna klasyfikacja zawarta w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 23 listopada 2011 roku w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego. Klasyfikacja zawodów szkolnictwa zawodowego jest ściśle związana z KZiS, gdyż mają one wspólne nazwy zawodów i ich symbole numeryczne.

2. Specjaliści	Grupa ta obejmuje zawody wymagające posiadania wysokiego poziomu wiedzy zawodowej, umiejętności oraz doświadczenia w zakresie nauk technicznych, przyrodniczych, społecznych, humanistycznych i pokrewnych. Ich główne zadania to wdrażanie do praktyki koncepcji i teorii naukowych lub artystycznych, powiększanie dotychczasowego stanu wiedzy poprzez badania i twórczość oraz systematyczne nauczanie w tym zakresie.
3. Technicy i inny średni personel	Grupa ta obejmuje zawody wymagające wiedzy, umiejętności i doświadczenia niezbędnych do wykonywania głównie prac technicznych i podobnych, związanych z badaniem i stosowaniem naukowych oraz artystycznych koncepcji i metod działania.
4. Pracownicy biurowi	Grupa ta obejmuje zawody wymagające wiedzy, umiejętności i doświadczenia niezbędnych do zapisywania, organizowania, przechowywania i wyszukiwania informacji, obliczania danych liczbowych, finansowych i statystycznych oraz wykonywania obowiązków wobec klientów, szczególnie związanych z operacjami pieniężnymi, organizowaniem podróży, informacjami i spotkaniami w zakresie biznesu.
5. Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy	Grupa ta obejmuje zawody wymagające wiedzy, umiejętności i doświadczenia, które są niezbędne do świadczenia usług ochrony, usług osobistych związanych między innymi z podróżą, prowadzeniem gospodarstwa, dostarczaniem żywności, opieką osobistą oraz do sprzedawania i demonstrowania towarów w sklepach hurtowych czy detalicznych.
6. Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	Grupa ta obejmuje zawody wymagające wiedzy, umiejętności i doświadczenia niezbędnych do uprawy i zbioru ziemiopłodów, zbierania owoców lub roślin dziko rosnących, uprawy i eksploatacji lasów, chowu i hodowli zwierząt, połowów lub hodowli ryb.
7. Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	Grupa ta obejmuje zawody wymagające wiedzy, umiejętności i doświadczenia niezbędnych do uzyskiwania i obróbki surowców, wytwarzania i naprawy towarów oraz budowy, konserwacji i naprawy dróg, konstrukcji i maszyn. Główne zadania wymagają znajomości i zrozumienia charakteru pracy, stosowanych materiałów, maszyn i wytwarzanych produktów.
8. Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	Grupa ta obejmuje zawody wymagające wiedzy, umiejętności i doświadczenia niezbędnych do prowadzenia pojazdów i innego sprzętu ruchomego, nadzorowania, kontroli i obserwacji pracy maszyn i urządzeń przemysłowych na miejscu lub za pomocą zdalnego sterowania oraz do montowania produktów z komponentów według ścisłych norm i metod. Wykonywanie zadań wymaga głównie posiadania wiedzy i zrozumienia zasad funkcjonowania obsługiwanych urządzeń.
9. Pracownicy przy pracach prostych	Grupa ta obejmuje zawody, które wymagają niskich lub podstawowych umiejętności i niewielkiej wiedzy teoretycznej niezbędnych do wykonywania przeważnie prostych i rutynowych prac. Praca wykonywana jest przy zastosowaniu prostych narzędzi ręcznych i przy ograniczonej własnej inicjatywie i ocenie. W niektórych przypadkach wymaga wysiłku fizycznego.
10. Siły zbrojne	W grupie tej klasyfikowani są żołnierze zawodowi.

Źródło: Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 27 kwietnia 2010 roku w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania (DzU z 2010 roku, nr 82, poz. 537).

Struktura KZiS jest pięciopoziomowa, a więc obok grup wielkich wyróżnia się grupy duże, średnie, elementarne oraz zawody/specjalności. Na przykład zawód „dyrektor finansowy” w KZiS ma symbol cyfrowy (kod) „112006”, co oznacza jego następujące umiejscowienie w strukturze klasyfikacji:

- grupa wielka: 1 „Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy”,
- grupa duża: 11 „Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i dyrektorzy generalni”,
- grupa średnia: 112 „Dyrektorzy generalni i wykonawczy”
- grupa elementarna: 1120 „Dyrektorzy generalni i wykonawczy”
- zawód/specjalność: 112006 „Dyrektor finansowy”

Pokrewna specjalność o nazwie „specjalista do spraw finansów” ma symbol cyfrowy „241306”, co odpowiednio oznacza:

- grupa wielka: 2 „Specjaliści”
- grupa duża: 24 „Specjaliści do spraw ekonomicznych i zarządzania”,
- grupa średnia: 241 „Specjaliści do spraw finansowych”,
- grupa elementarna: 2413 „Analitycy finansowi”
- zawód/specjalność: 241306 „Specjalista do spraw finansów”.

Z kolei zawód „technik ekonomista” ma symbol cyfrowy 331403, co oznacza:

- grupa wielka: 3 „Technicy i inny średni personel”,
- grupa duża: 33 „Średni personel do spraw biznesu i administracji”,
- grupa średnia: 331 „Średni personel do spraw finansowych”,
- grupa elementarna: 3314 „Średni personel do spraw statystyki i dziedzin pokrewnych”
- zawód/specjalność: 331403 „Technik ekonomista”.

Charakterystyka wielkich grup zawodowych zawarta w KZiS wyraźnie koncentruje się na profilach **wiedzy, umiejętności i doświadczenia** niezbędnych do wykonywania różnych zadań. Istota tych zadań może być złożona lub prosta, twórcza lub odtwórcza, umysłowa lub fizyczna. W każdym jednak obszarze zawiera w sobie element intelektualny, który należy łączyć z wiedzą, a więc **podstawowym zasobem ekonomicznym**³².

2.3. PRZEDSIĘBIORSTWO BAZUJĄCE NA WIEDZY ORAZ JEGO INTERESARIUSZE

Przedsiębiorstwo jako obiekt dociekań ekonomicznych może być analizowane w ujęciu pozytywnym oraz normatywnym³³. Pozytywny obraz przedsiębior-

³² L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 57.

³³ Por. P. Wachowiak (red.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2006, s. 23.

stwa jest wynikiem precyzyjnej odpowiedzi na pytanie: „jak jest?” bez aspiracji w zakresie formułowania sądów oceniających teraźniejszość czy zaleceń na przyszłość. Normatywne ujęcie przedsiębiorstwa ma na celu odpowiedź na pytanie: „jak powinno być?”. W tym przypadku wybiega się myślą w przyszłość oraz świadomie próbuje kształtować rzeczywistość gospodarczą³⁴.

Konstruowanie pozytywnego obrazu przedsiębiorstwa wymaga przyjęcia teoretycznych założeń dotyczących jego istoty. W nurcie ekonomii klasycznej od ponad 200 lat przedsiębiorstwo utożsamiane jest za sprawą Dawida Ricardo, z kombinacją dwóch czynników wytwórczych, a mianowicie kapitałem i pracą. Ta dwuczynnikowa analiza przedsiębiorstwa doskonale wpisuje się w model tradycyjnej gospodarki kapitalistycznej. Z tej perspektywy kapitał jest strategicznym zasobem bilansowym, a więc swoistą bazą prowadzenia działalności gospodarczej, natomiast siła robocza to zasób o charakterze kosztowym zasadniczo nieposiadający podmiotowości ekonomicznej, który można swobodnie dobierać do aktualnych potrzeb wytwórczych z rynku pracy.

Już zaledwie na tej podstawie można twierdzić, że tzw. analiza teoretyczna przedsiębiorstwa jest nadzwyczaj ważnym zagadnieniem. Wskazuje ona główne punkty odniesienia rekonstrukcji prawdziwego i rzetelnego obrazu przedsiębiorstwa w jego księgach rachunkowych oraz sprawozdaniu finansowym. Niepełna, nieaktualna lub wadliwa analiza przedsiębiorstwa może skutkować wręcz nierzetelną rachunkowością.

Na rangę tego problemu we współczesnej ekonomii zwracało uwagę wielu autorów, w tym znakomity logik Józef Bocheński. W swojej pracy pt. *Filozofia przedsiębiorstwa* zawarł on następujące słowa: „Otóż obok kapitału i siły roboczej znajdujemy w niemal wszystkich przedsiębiorstwach przemysłowych jeszcze trzeci element, a mianowicie wynalazczość techniczną. Zdaje się, że Proudhon zwrócił pierwszy uwagę na ten czynnik, który nazwał «geniuszem» (*«génie»*); natomiast Marks i wielu innych potraktowało ten czynnik jako rodzaj siły roboczej. Powinno być jednak jasnym, że taka redukcja nie jest dopuszczalna”³⁵. Warto więc w dobie gospodarki opartej na wiedzy przyjrzeć się temu problemowi również z perspektywy rachunkowości i finansów.

Przedsiębiorstwo prowadzi działalność gospodarczą na własny rachunek oraz ryzyko. Naturalnym środowiskiem przedsiębiorstwa jest wolny rynek. Zapewnia on dostęp do zasobów gospodarczych, a zarazem powszechną swobodę zawierania transakcji pomiędzy suwerennymi podmiotami ekonomicznymi kierującymi się własnym interesem. Przedsiębiorstwo jest autonomiczne we wszystkich istotnych aspektach swojej działalności. Powinno jednak respektować przepisy prawa stanowionego, tj. ustawy i rozporządzenia, oraz

³⁴ L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 93.

³⁵ J. Bocheński, *Filozofia przedsiębiorstwa*, w: J. Bocheński, *Sens życia*, Philed, Kraków 1993.

uwzględniać w swoich kalkulacjach żelazne, choć niepisane, prawa ekonomii rynkowej³⁶.

Przedsiębiorstwo w zależności od profilu swojej działalności może wytwarzać produkty, handlować towarami lub świadczyć usługi. Produkty, towary i usługi mają swoją rynkową cenę. Ich wytworzenie lub pozyskanie wiąże się z ponoszeniem kosztów. Koszt produktu, towaru lub usługi nie może przewyższać uzyskiwanej w zamian ceny rynkowej, gdyż wówczas działalność gospodarcza byłaby nierentowna. Na rynku pozostają jedynie przedsiębiorstwa efektywne, a trwale nierentowne samoczynnie zaprzestają działalności.

Warunkiem prowadzenia przedsiębiorstwa jest pozyskanie odpowiednio dobranych zasobów gospodarczych. **Zasobem ekonomicznym** są materialne i niematerialne czynniki niezbędne do wytwarzania produktów lub usług. Wyróżnić można następujące podstawowe zasoby ekonomiczne: wiedzę, pracę, kapitał i ziemię – tabela 2.4. W przedsiębiorstwach zachodzi kontrolowany proces ich **synergii**.

Tabela 2.4. Zasoby gospodarcze oraz ich ogólna charakterystyka

Zasób gospodarczy	Charakterystyka
Wiedza	biegła znajomość przebiegu procesów gospodarczych niezbędna do ich efektywnego przeprowadzenia, charakterystyczna dla zespołu wykwalifikowanych pracowników
Praca	odzwierciedla wysiłek ludzki niezbędny do przeprowadzenia procesów gospodarczych, charakterystyczna dla niewykwalifikowanej siły roboczej
Kapitał	równowartość środków pieniężnych, które należy kontrolować, aby sfinansować przebieg procesów gospodarczych
Ziemia	w wąskim ujęciu to grunty przeznaczone pod działalność wytwórczą, w szerokim sensie to zasoby naturalne – kopaliny, gleba, woda, powietrze, przestrzeń itd.

Źródło: opracowanie własne.

W każdym przedsiębiorstwie potrzebne są wyżej wymienione czynniki wytwórcze. Jednakże w zależności od profilu jego działalności czynniki te będą występować w różnym stosunku i kombinacji. Aby się o tym przekonać, wystarczy porównać ze sobą cztery typy przedsiębiorstw, tj. gospodarstwo rolne, spółdzielnię pracy, bank i firmę doradczą. Dla działalności rolniczej najbardziej typowy jest czynnik ziemi, dla spółdzielni pracy – czynnik pracy, dla banku –

³⁶ Troska o zaspokojenie potrzeb klienta, pokonanie konkurencji, wzrost wartości sprzedaży oraz wypracowanie zysku w przedsiębiorstwie nie wynika z przepisów prawa, ale z imperatywu ekonomicznego narzucanego przedsiębiorstwu przez rynek.

kapitał, dla firmy doradczej – wiedza. Jeżeli w określonym przedsiębiorstwie zasoby wiedzy odgrywają kluczową rolę, wówczas można je określić mianem „przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy”.

Przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy to takie przedsiębiorstwo, w którym zasoby wiedzy odgrywają nadrzędną rolę względem innych zasobów, a zarazem w największym stopniu przyczyniają się do tworzenia wartości użytecznej produktów/usług oraz uzyskiwania korzyści ekonomicznych przez przedsiębiorstwo. Oznacza to, że wiedza jest jądrem lub rdzeniem takiego przedsiębiorstwa. Każdy inny element może być stosunkowo łatwo zastąpiony przez inny o podobnym przeznaczeniu. Natomiast zasoby nagromadzonej i usystematyzowanej wiedzy są czynnikiem konstytutywnym, fundamentalnym dla określonego modelu biznesu. Synonimem tak rozumianego przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy będzie organizacja oparta na wiedzy, ucząca się organizacja, inteligentna organizacja, przedsiębiorstwo innowacyjne. Przy czym należy zauważyć, że we współczesnych warunkach gospodarowania w niemal każdym przedsiębiorstwie można odnaleźć elementy charakterystyczne dla przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy.

Przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy ma swoje cele, które nie różnią się zasadniczo od celów tradycyjnego przedsiębiorstwa, a jedynie środkami ich realizacji. Generalnym zamiarem jest w tym przypadku tworzenie wartości użytecznej produktów lub usług właśnie w oparciu o kontrolowane zasoby wiedzy w celu ich sprzedaży klientom zaspokajającym w ten sposób swoje potrzeby i pragnienia. W gospodarce opartej na wiedzy klient pozostaje więc najważniejszym interesariuszem przedsiębiorstwa, choć obok niego występują inne grupy interesu – tabela 2.5.

Tabela 2.5. Główne grupy interesu przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy

Grupa interesu	Charakterystyka
Klienci	Potencjalni oraz faktyczni nabywcy dóbr lub usług oferowanych przez przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy. Są zainteresowani wartością użyteczną dóbr lub usług bazujących na wiedzy, a zarazem skłonni płacić za nie określoną cenę.
Wykwalifikowani pracownicy	Współtworzą kompetencje całej organizacji, a zarazem angażują je w realizację celu ekonomicznego, tj. przysporzenia korzyści ekonomicznych jednostce. Są to np. technolog, księgowy, kierownik, handlowiec, informatyk, prawnik.
Właściciele	Osoby fizyczne lub prawne kontrolujące kapitał zakładowy przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. W przedsiębiorstwach bazujących na wiedzy bardzo często łączy się funkcję założycielskie oraz kompetencyjne. Na przykład właścicielami spółek prawniczych są zazwyczaj sami prawnicy, właścicielami firm informatycznych są zazwyczaj informatycy itd.

Banki	Podmioty sektora finansowego skłonne udzielać kredytów na rozwój działalności gospodarczej bazującej na wiedzy.
Kooperanci	Podmioty z innych sektorów gospodarczych skłonne dostarczać elementów składowych dóbr lub wykonywać uzupełniające usługi na rzecz przedsiębiorstw bazujących na wiedzy.
Państwo	System instytucjonalny i prawny warunkujący ochronę prawa wolności gospodarczej, prawa własności oraz bezpieczeństwo obrotu gospodarczego. Aparat państwowy winien realizować swoje zadania skutecznie, a zarazem bezpłatnie. W tym celu ściągą podatki od gospodarujących jednostek.

Źródło: opracowanie własne.

Komentarz: Wartość ekonomiczna produktu lub usługi z perspektywy klienta, a więc cena, nie jest prostą sumą arytmetyczną nakładów poczynionych przez przedsiębiorcę, a więc kosztów. Przedsiębiorstwo, kombinując ze sobą nakłady wytwórcze, oczekuje zysku, a więc cena musi przewyższać koszty. Można to zapisać symbolicznie jako „1 + 1 + 1 = 7”. Formułę tę należy odczytywać w następujący sposób: „Produkt/usługa, na wytworzenie których wykorzystano wiedzę o wartości 1 zł, pracę o wartości 1 zł oraz kapitał o wartości 1 zł, ma wartość na rynku 7 zł”.

Rys. 2.1. Zasoby, ich synergia i efekty działalności przedsiębiorstwa

Źródło: L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 130.

Działalność gospodarcza polega na kreowaniu wartości użytecznej dóbr, których zakupem zainteresowani są klienci w celu zaspokojenia swoich spe-

cyficznych potrzeb. Kwintesencją tego procesu jest synergia zasobów. Wytworzenie produktów lub usług wymaga pozyskania, użycia i odpowiedniego połączenia ze sobą wiedzy, pracy i kapitału. Z kolei sprzedaż klientom gotowych produktów lub usług przedstawiających określoną wartość użyteczną przysparza przedsiębiorstwu środków pieniężnych. Umiejętne zarządzanie środkami pieniężnymi w przedsiębiorstwie ma kluczowe znaczenie. Zapewniają one łatwość w pozyskiwaniu zasobów gospodarczych, a zarazem warunkują niezakłócony przebieg cyklu okrężnego tychże zasobów w przedsiębiorstwie.

Zasoby, ich synergię i efekty działalności przedsiębiorstwa przedstawia rysunek 2.1.

Księgi rachunkowe przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy winny umożliwić rejestrację:

- procesu pozyskania zasobów gospodarczych,
- procesu użytkowania zasobów gospodarczych,
- procesu realizacji celów przedsiębiorstwa oraz uzyskania korzyści ekonomicznych,
- rozrachunków z interesariuszami.

Rozdział 3

Kapitał intelektualny a formy prawne przedsiębiorczości

W rozdziale przedstawiono zagadnienie kapitału intelektualnego w kontekście form prawnych przedsiębiorczości. Przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy może być zorganizowane jako indywidualna działalność gospodarcza, spółka cywilna, jawna, partnerska, komandytowa, komandytowo-akcyjna, spółka z ograniczoną odpowiedzialnością lub spółka akcyjna. Należy jednak zauważyć, że przepisy regulujące powyższe formy prawne nie operują jak na razie pojęciem kapitału intelektualnego. Dlatego wdrożenie zasad rachunkowości kapitału intelektualnego staje się ważnym elementem wspierającym rozwój autentycznej gospodarki opartej na wiedzy. Księgi rachunkowe prowadzi się jedynie dla zasobów ściśle związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej. W związku z tym należy pamiętać, że pojęcie podmiotu prawnego nie w każdym przypadku pokrywa się w pełni z pojęciem podmiotu rachunkowości.

Główne instytucje obowiązującego prawa gospodarczego ukształtowały się w znacznej mierze pod wpływem wielowiekowej dominacji gospodarki kapitalistycznej. Prawo spółek, prawo bankowe, prawo bilansowe, przepisy dotyczące sprzedaży to wybrane przykłady ilustrujące zależność pomiędzy uprzywilejowanym modelem ekonomicznym a linią prawodawstwa gospodarczego. Rozwijająca się obecnie gospodarka oparta na wiedzy w dużej mierze musi opierać się na tych tradycyjnych rozwiązaniach, które niestety nie są w pełni dostosowane do jej istoty. Nie operują one pojęciem kapitału intelektualnego oraz kategoriami pokrewnymi.

W tym kontekście warto zwrócić uwagę, że różnorodne rodzaje działalności gospodarczej zdołały dopracować się własnych uregulowań prawnych. Wystarczy na tę okoliczność przywołać chociażby akty normatywne regulują-

ce funkcjonowanie przedsiębiorstw rolnych, przedsiębiorstw deweloperskich, spółdzielni pracy, banków, funduszy inwestycyjnych, zakładów ubezpieczeń. Jak na razie przedsiębiorstwa bazujące na wiedzy nie mogą korzystać z takich szczególnych rozwiązań, ponieważ ich specyfika znacząco odróżnia je od innych podmiotów.

Jest bardzo prawdopodobne, że w nadchodzących dziesięcioleciach powstaną regulacje dedykowane przedsiębiorstwom bazującym na wiedzy. Jak na razie muszą one korzystać z powszechnie stosownych norm prawnych prowadzenia działalności gospodarczej. Nie jest to sytuacja komfortowa i na pewno nie wspiera rozwoju gospodarki opartej na wiedzy oraz społecznej świadomości, czym jest kapitał intelektualny. Na obecnym etapie jednak innej możliwości nie ma.

Forma prawna przedsiębiorstwa powinna być dostosowana do zakresu jego aktualnej działalności, a zarazem możliwości jego dalszego rozwoju. Małe przedsiębiorstwo rodzinne nie potrzebuje skomplikowanych procedur prawnych do sprawnego funkcjonowania i dlatego jego forma prawna powinna być jak najprostsza, a zarazem jak najtańsza w obsłudze. Wielka spółka kapitałowa notowana na rynku publicznym musi działać w sposób ściśle sformalizowany, określony według prawa gospodarczego, dlatego przyjmuje formę spółki akcyjnej, nawet jeśli jej obsługa prawna będzie wymagała ponoszenia systematycznych opłat notarialnych oraz wsparcia ze strony radcy prawnego.

Wraz z rozwojem przedsiębiorstwa może pojawiać się potrzeba zmiany jego formy prawnej. Nierzadko zdarza się, że indywidualny przedsiębiorca po pewnym okresie samodzielnej działalności przystępuje do spółki jawnej. Z kolei spółka jawna po kilku latach systematycznego rozwoju może zostać przekształcona w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością. Jeśli zaś jej właściciele zechcą wprowadzić spółkę na giełdę papierów wartościowych, to będzie musiała ona w pierwszej kolejności zostać przekształcona w spółkę akcyjną.

Rozwój przedsiębiorstwa może ponadto powodować potrzebę zmiany formy ewidencji rachunkowej przedsiębiorstwa. Małe przedsiębiorstwa mogą prowadzić ewidencję księgową w uproszczonej formie jako kartę podatkową, ryczałt przychodów ewidencjonowanych, podatkową księgę przychodów i rozchodów. Większe przedsiębiorstwa oraz spółki kapitałowe zobowiązane są prowadzić księgi rachunkowe.

Proces zakładania przedsiębiorstwa oprócz wyboru właściwej formy prawnej oraz sporządzenia dokumentów właściwych dla niej (tj. umowa spółki lub statut spółki) obejmuje również jego oficjalną urzędową rejestrację. Urzędowa rejestracja przedsiębiorstwa wiąże się z uzyskiwaniem oficjalnych zaświadczeń (wypis z KRS, poświadczenie o posiadanym numerze identyfikacji podatkowej NIP, poświadczenie o posiadanym numerze statystycznym REGON). Nieodzownym elementem tego procesu jest ponoszenie różnorodnych opłat (np.

za wpis do ewidencji lub rejestru gospodarczego, podatek od czynności cywilnoprawnych od wniesienia kapitałów do spółki, opłata rejestracyjna do podatku VAT, taksa notarialna za sporządzenie umowy spółki itd.).

3.1. INDYWIDUALNI PRZEDSIĘBIORCY

Najprostszą w swej konstrukcji formą prawną prowadzenia działalności gospodarczej jest indywidualna działalność gospodarcza realizowana przez przedsiębiorcę, a więc osobę fizyczną występującą w obrocie handlowym we własnym imieniu i na własny rachunek. Przedsiębiorca działający jednoosobowo nie ma wspólników, choć może zatrudniać pracowników, a także zawierać umowy z kooperantami o współpracy handlowej, świadczeniu usług itd. W tej formie prawnej prowadzone są zazwyczaj małe sklepy detaliczne, zakłady rzemieślnicze, indywidualne praktyki wolnych zawodów itd. Zdarza się jednak, co prawda stosunkowo rzadko, że duże przedsiębiorstwo – np. hurtownia farmaceutyczna, fabryka przemysłowa – jest prowadzone w tej formie przez działającego w pojedynkę przedsiębiorcę, który zbudował je od podstaw.

Uzyskanie statusu indywidualnego przedsiębiorcy wymaga formalnej rejestracji urzędowej. Przedsiębiorca prowadzi przedsiębiorstwo pod firmą podlegającą wpisowi do rejestru, która ma go wyróżniać z otoczenia, a zarazem stanowi jeden z podstawowych elementów niematerialnych zasobów ekonomicznych. Pojęcia „przedsiębiorstwo” i „firma” nie są więc tożsame, choć w języku potocznym dość często się je w ten sposób traktuje. Przedsiębiorstwo to zespół składników materialnych i niematerialnych zorganizowanych w jedną funkcjonalną całość mającą na celu komercyjne oferowanie dóbr lub usług. Firma to nazwa, pod którą przedsiębiorca prowadzi działalność. Firma w przypadku indywidualnej działalności gospodarczej zazwyczaj składa się z imienia i nazwiska przedsiębiorcy oraz dowolnie dobranej nazwy, która może wskazywać na przedmiot działalności lub miejsce jej wykonywania, np. Przedsiębiorstwo Usługowe „Taxi Kraków” Jan Nowak lub Zakład Krawiecki „Szpilka” Adam Kozłowski.

Działalność indywidualnych przedsiębiorców ma pewne cechy wspólne. W tej formie przedsiębiorstw właściciel zazwyczaj pełni funkcje kierownicze, a więc nie dochodzi do rozbicia własności i zarządzania charakterystycznego dla wielkich spółek kapitałowych. Z prawnego punktu widzenia majątek osobisty przedsiębiorcy oraz majątek przedsiębiorstwa stanowią jedną całość. Ma to ogromne znaczenie dla wierzycieli przedsiębiorstwa. Indywidualny przedsiębiorca odpowiada za długi przedsiębiorstwa całym swym majątkiem, a w przypadku niemożności zaspokojenia swoich wierzytelności z majątku przedsiębiorstwa wierzyciele będą dążyć do zaspokojenia się z majątku osobistego przedsiębiorcy.

Mimo to księgi rachunkowe³⁷ prowadzi się tylko dla zasobów i operacji gospodarczych przedsiębiorstwa. W związku z tym „jednostką” w rozumieniu prawa bilansowego będzie tylko działalność gospodarcza bazująca na majątku, zasobach niematerialnych, zobowiązaniach, przychodach i kosztach przedsiębiorstwa prowadzonego przez przedsiębiorcę. Dlatego prywatny dom, który zamieszkuje przedsiębiorca, nie stanowi bilansowych aktywów jednostki. Przychody z tytułu spadku, który uzyskał przedsiębiorca, nie będą ewidencjonowane w księgach rachunkowych jego przedsiębiorstwa, a mandat otrzymany za zbyt szybką jazdę samochodem nie jest kosztem przedsiębiorstwa.

Przedsiębiorca, rozpoczynając działalność gospodarczą, wyposaża swoje przedsiębiorstwo w zasoby gospodarcze niezbędne do realizacji stawianych sobie zadań. Zasoby te można podzielić na materialne i niematerialne. Zasoby materialne to majątek nabyty lub wytworzony przez przedsiębiorcę, a więc gotówka, maszyny, nieruchomości itd. Zasoby niematerialne to szeroko pojęte kompetencje przedsiębiorcy, a nawet w pewnym sensie jego zapał, wizja działania, motywacja, charakter, dobre imię. Nie wszystkie zasoby niematerialne można w obiektywny, a więc weryfikowalny sposób wyceniać, przypisując im niebudzącą wątpliwości wartość pieniężną.

3.2. SPÓŁKI OSOBOWE

Spółka to dobrowolne i usankcjonowane prawnie zrzeszenie osób mające na celu wspólne prowadzenie działalności gospodarczej. Osoby tworzące nową spółkę lub przystępujące do istniejącej spółki określa się mianem wspólników. Wspólnikami spółek mogą być osoby fizyczne posiadające pełną zdolność do czynności prawnych oraz osoby prawne, którym taka zdolność przynależy się z mocy prawa. Impulsem tworzenia spółek przez wspólników jest dostrzeganie zbieżności interesów ekonomicznych oraz możliwości ich skuteczniejszej realizacji. Nieodzownym elementem konstytuującym spółkę, szczególnie spółkę osobową, jest wzajemne zaufanie wspólników.

W doktrynie prawa spółki dzieli się na osobowe i kapitałowe. Najważniejsze cechy tych rodzajów spółek w syntetycznej formie przedstawia tabela 3.1.

³⁷ Prawo bilansowe nie nakłada obowiązku prowadzenia ksiąg rachunkowych na małych przedsiębiorców, choć daje im taką możliwość. Dlatego wielu małych przedsiębiorców prowadzi ewidencję działalności gospodarczej w formie ryczału przychodów ewidencjonowanych lub podatkowej księgi przychodów i rozchodów. Nie zmienia to faktu, że aksjomaty rachunkowości są obiektywne i obowiązują tak samo jak prawa fizyki lub chemii, a zatem mogłyby znaleźć zastosowanie do przedstawienia obrazu ekonomicznego nawet najmniejszego przedsiębiorstwa. Indywidualni przedsiębiorcy mają obowiązek prowadzenia ksiąg rachunkowych, jeżeli ich przychody netto ze sprzedaży towarów, produktów i operacji finansowych za poprzedni rok obrotowy wyniosły co najmniej równowartość w walucie polskiej 1 200 000 euro – ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 2 ust. 1 pkt 2.

Tabela 3.1. Spółki osobowe a spółki kapitałowe (podstawowe różnice)

Cecha	Spółki osobowe	Spółki kapitałowe
Podmiotowość	Nie są osobami prawnymi	Są osobami prawnymi
Odpowiedzialność	Wspólnicy (z wyjątkiem komandytariuszy w spółce komandytowej) mogą odpowiadać za zobowiązania spółki całym swoim majątkiem (z tym że jest to odpowiedzialność subsydiarna wspólników spółek handlowych)	Wspólnicy (akcjonariusze) nie odpowiadają za zobowiązania spółki. Zobowiązania te mogą być pokrywane wniesionym przez nich wkładem
Rodzaj wkładu	Wkład pieniężny lub niepieniężny, a także praca (usługi) wspólnika	Wkład pieniężny lub niepieniężny
Sposób zarządzania i reprezentacji	Spółką zarządzają i reprezentują ją na zewnątrz wspólnicy	Spółką zarządza i reprezentuje ją na zewnątrz zarząd
Opodatkowanie	Od zysku spółki opodatkowani są jej wspólnicy według zasad określonych w ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych lub od osób prawnych	Spółka jest opodatkowana według zasad określonych w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych, zaś dywidenda uzyskiwana przez wspólników jest opodatkowana oddzielnie

Źródło: J. Bról, *Prawo przedsiębiorców. Podstawy prawne działalności gospodarczej*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2004, s. 91.

Spółki osobowe można dalej podzielić na spółki prawa cywilnego oraz spółki prawa handlowego. W prawie cywilnym uregulowana jest obecnie tylko jedna forma spółki, a mianowicie spółka cywilna³⁸. W prawie handlowym uregulowane są pozostałe cztery formy spółek osobowych: spółka jawna, spółka partnerska, spółka komandytowa i spółka komandytowo-akcyjna. Wspólną cechą osobowych spółek handlowych jest niepełna (ułamkowa) osobowość prawna. Niepełna osobowość prawna pozwala na:

- występowanie w obrocie gospodarczym pod własną firmą,
- nabywanie praw, w tym własności nieruchomości i innych praw rzeczowych,
- zaciąganie zobowiązań,
- zdolność procesową (spółka może pozywać i być pozywana).

Z ekonomicznego punktu widzenia bardzo istotne jest ewidencyjne wyodrębnienie majątku spółki z masy majątkowej wspólników. Księgi rachunkowe spółki³⁹ obejmują aktywa, kapitały, przychody i koszty charakterystyczne dla

³⁸ Spółka cywilna jako jedyna spośród spółek nie stanowi samodzielnego podmiotu praw. Podmiotami prawa pozostają wspólnicy tworzący tę spółkę. Dlatego spółka cywilna nie może nabywać majątku, zaciągać zobowiązań, pozywać i być pozywana. Wszystkie te czynności prawne wykonują działający razem wspólnicy.

³⁹ Spółki cywilne, spółki jawne oraz spółki partnerskie mają obowiązek prowadzenia pełnej ewidencji księgowej, jeżeli ich przychody netto ze sprzedaży towarów, produktów i operacji

prowadzonej działalności gospodarczej. Pozostałe zdarzenia i zasoby dotyczące osobiście wspólników nie są rejestrowane w księgach, ponieważ nie stanowią operacji wspólnego przedsiębiorstwa. Pomimo że księgi rachunkowe prowadzi się dla całej spółki, to w zakresie podatku dochodowego prawo podatkowe nie traktuje spółki osobowej jako samodzielnego podmiotu, ale każe opodatkowywać częściowy udział wspólnika w dochodach spółki.

Charakterystyczną cechą spółek osobowych jest względna stałość składu osobowego. Wspólnicy zobowiązani są wnieść wkład do spółki, a także pracować na jej rzecz. W dobie gospodarki opartej na wiedzy nie można nie dostrzegać faktu, że spółki osobowe są również swoistym **zrzeszeniem kompetencji** oraz **kapitału intelektualnego**. To zrzeszenie najdobitniej uwidacznia się w przypadku spółki partnerskiej, którą założyć można tylko i wyłącznie w celu wykonywania wolnego zawodu w ramach wspólnego przedsiębiorstwa działającego pod własną firmą. Wspólnikami w spółce partnerskiej, a więc jej parterami, mogą być jedynie przedstawiciele następujących profesji: adwokat, aptekarz, architekt, inżynier budownictwa, biegły rewident, broker ubezpieczeniowy, doradca podatkowy, makler papierów wartościowych, doradca inwestycyjny, księgowy, lekarz, lekarz dentysta, lekarz weterynarii, notariusz, pielęgniarz, położna, radca prawny, rzecznik patentowy, rzeczoznawca majątkowy i tłumacz przysięgły.

Podobne zrzeszenie kompetencji i kapitału intelektualnego stanowią spółki cywilne, jawne, komandytowe i komandytowo-akcyjne. Każda ze spółek produkcyjnych, usługowych lub handlowych musi dysponować kompetencjami charakterystycznymi dla swojej branży. Oczywiście jest, że wspólnicy spółki działającej w branży informatycznej powinni znać się na komputerach i ich programowaniu. Profesjonalna wiedza będzie się liczyć także w spółkach tworzonych przez cukierników, piekarzy, wędliniarzy, kupców, drukarzy, krawców, projektantów mody, elektryków, mechaników, fotografów, fryzjerów, kominarzy, fizjoterapeutów, restauratorów, hotelarzy, optyków, jubilerów itd.

3.3. SPÓŁKI KAPITAŁOWE

Najważniejszą cechą odróżniającą spółki kapitałowe od wcześniej wymienionych form prowadzenia działalności gospodarczej charakterystycznych dla osób fizycznych jest **osobowość prawna**. Osobowość prawna oznacza, że spółka kapitałowa:

finansowych za poprzedni rok obrotowy wyniosły co najmniej równowartość w walucie polskiej 1 200 000 euro. Spółki komandytowe oraz spółki komandytowo-akcyjne są zobowiązane prowadzić pełną księgowość bez względu na rozmiar prowadzonej działalności – ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 2 ust. 1 pkt 1–2.

- jest suwerennym, a zarazem pełnoprawnym podmiotem praw i obowiązków (np. może nabywać koncesje na prowadzenie regulowanej działalności gospodarczej),
- może dokonywać we własnym imieniu czynności prawnych (np. pozywać do sądu i być pozywana),
- występuje w obrocie gospodarczym pod własną firmą i na własny rachunek (np. może nabywać majątek, zaciągać długi, wytwarzać i sprzedawać produkty itd.).

Spółki kapitałowe tworzą wspólnicy, którzy zamierzają za pośrednictwem powołanej spółki dążyć do osiągnięcia określonych celów gospodarczych, przy czym nie muszą tego robić osobiście, a jedynie przez wniesienie kapitałów. Powołanie spółki kapitałowej wymaga pod rygorem nieważności spisania na tę okoliczność aktu notarialnego. Spółka uzyskuje osobowość prawną z chwilą wpisania jej do rejestru prowadzonego przez sąd. Z kolei wykreślenie spółki z rejestru sądowego powoduje automatyczną utratę statusu osoby prawnej i wynikających z tego faktu praw i obowiązków.

Spółka kapitałowa, jak sama nazwa wskazuje, musi być wyposażona przez jej właścicieli w kapitał (majątek). Wniesienie do spółki wkładu majątkowego gotówką lub aportem rzeczowym jest równoznaczne z przystąpieniem do spółki i uzyskaniem względem niej praw majątkowych oraz korporacyjnych. Prawa majątkowe to prawo do czerpania korzyści materialnych z ekonomicznych rezultatów działalności spółki w formie wypłaty dywidendy oraz prawo do uczestnictwa w podziale majątku spółki w przypadku jej likwidacji. Prawa korporacyjne to prawo do współdecydowania o sprawach spółki, prawo do kontrolowania oraz zasięgania szczegółowej informacji o jej działalności.

Z ekonomicznego punktu widzenia osobowość prawna spółek kapitałowych ma bardzo istotne znaczenie. Majątek spółki kapitałowej jest całkowicie odrębny od majątku jej właścicieli. Zatem wierzyciel spółki, który nie zdołał zaspokoić swoich wierzytelności z majątku spółki, nie może dochodzić ich z majątku osobistego wspólników. Jedynym zabezpieczeniem interesów wierzycieli spółki kapitałowej jest kapitał własny wykazany w pasywach bilansowych⁴⁰. To właśnie ochrona wierzycieli spółki jest jedną z najważniejszych przyczyn, dla których rachunkowość finansowa spółek kapitałowych musi być prowadzona z najwyższym stopniem staranności, a jej sprawozdanie finansowe musi być prawdziwe i rzetelne.

Kapitał zakładowy spółki kapitałowej odzwierciedla łączną wartość wyemitowanych przez spółkę instrumentów kapitałowych (udziałów lub akcji). Spółka, emitując własne instrumenty kapitałowe, pozyskuje kapitał od swoich

⁴⁰ Jeżeli wierzyciele obawiają się, że niewielki kapitał własny spółki kapitałowej nie zabezpiecza wystarczająco ich interesów (tzw. cienka lub płytka kapitalizacja), wówczas mogą żądać dodatkowych zabezpieczeń – np. uzyskania przez spółkę gwarancji zewnętrznych lub osobistego poręczenia przez wspólników weksli kaucyjnych spółki.

inwestorów. Każdy udział lub akcja danej spółki ma równą wartość nominalną, a więc opiewa na tę samą kwotę. Instrumenty kapitałowe są zbywalne. Ich właściciel może dowolnie nimi dysponować – utrzymywać ich stan posiadania, sprzedać część lub całość, dążyć do zwiększenia stanu posiadania. Spółka nie ma obowiązku odkupywania instrumentów kapitałowych od swoich inwestorów na ich żądanie. Udziałowiec bądź akcjonariusz, inwestując w spółkę kapitałową, prowadzi za jej pośrednictwem działalność gospodarczą, choć sam jej osobiście nie wykonuje, a więc nie jest przedsiębiorcą w rozumieniu prawa gospodarczego. To sama spółka jest przedsiębiorcą.

Zarządzanie spółką kapitałową różni się od kierowania spółką osobową. O ile w spółkach osobowych zarządzaniem zajmują się zazwyczaj wspólnicy, o tyle w spółkach kapitałowych niezbędne jest powołanie zarządu, który będzie kierował jej bieżącymi sprawami oraz reprezentował ją w kontaktach zewnętrznych z otoczeniem. Osoba prawna działa poprzez swoje organa, które w przypadku spółek kapitałowych można podzielić na organa zarządzające (zarząd), nadzorcze (rada nadzorcza, komisja rewizyjna) oraz właścicielskie (zgromadzenie wspólników lub walne zgromadzenie akcjonariuszy). Przepisy prawa nie traktują księgowości spółki kapitałowej jako organu spółki, jednakże z ekonomicznego punktu widzenia można mówić o ważnym organie jednostki zapewniającym jej przejrzystość informacyjną oraz sterowalność.

Przewaga formy spółek kapitałowych nad formami działalności charakterystycznymi dla osób fizycznych to:

- zdolność do pozyskiwania znaczących kapitałów na wielkie przedsięwzięcia,
- zdolność emitowania zbywalnych instrumentów kapitałowych (udziałów lub akcji),
- ograniczona odpowiedzialność wspólników spółki za jej zobowiązania do wartości wniesionego kapitału (ograniczenie ryzyka właścicieli),
- zdolność do ciągłego i nieograniczonego czynnikiem ludzkim działania w czasie (np. śmierć najważniejszego wspólnika spółki kapitałowej nie powoduje większych problemów w jej organizacji i działalności).

Spółki kapitałowe mają obowiązek prowadzenia ksiąg rachunkowych bez względu na rozmiar realizowanej działalności gospodarczej. Księgi rachunkowe spółki kapitałowej muszą rzetelnie odzwierciedlać jej cały majątek, źródła jego pochodzenia, przychody, koszty oraz wynik finansowy działalności. Spółka kapitałowa jest równocześnie podmiotem podatku dochodowego od osób prawnych, tzw. podatku CIT (*Corporate Income Tax*)⁴¹.

⁴¹ Niniejszy rozdział nie wyczerpuje zagadnienia form prawnych prowadzenia działalności gospodarczej, a jedynie wskazuje na ich najpopularniejsze rodzaje. Przedsiębiorstwo może również funkcjonować jako: spółdzielnia, przedsiębiorstwo państwowe, fundacja, stowarzyszenie, spółka europejska, europejskie zrępowanie interesów gospodarczych, grupa kapitałowa.

Rzeszów jako stolica innowacji przykłada wielką wagę do tworzenia kapitału intelektualnego. W mieście funkcjonuje kilka uczelni wyższych oraz kilkaset innowacyjnych przedsiębiorstw. Świetnie rozwijają się u nas branże zaawansowanych technologii, w tym lotnictwo, informatyka, farmaceutyka, przemysł chemiczny, optyka i specjalistyczne oświetlenie, nanotechnologie. Wykwalifikowani pracownicy łatwo znajdują w Rzeszowie atrakcyjne zatrudnienie. Nasz samorząd dba o kreowanie warunków sprzyjających rozwojowi regionalnej gospodarki opartej na wiedzy.

Tadeusz Ferenc
Prezydent Rzeszowa

Część II

Podstawy rachunkowości z uwzględnieniem kapitału intelektualnego

Rozdział 4. Elementy teorii rachunkowości

Rozdział 5. Prawdziwy i rzetelny obraz przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy

Rozdział 6. Konto księgowe jako podstawowe urządzenie ewidencji rachunkowej

Rozdział 7. Księgi rachunkowe przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy

Rozdział 4

Elementy teorii rachunkowości

W rozdziale przedstawiono elementy teorii rachunkowości. Teoria rachunkowości ma bardzo spójną konstrukcję. Jej podstawą są aksjomaty, a więc twierdzenia pewne i niepodważalne. Wszystkie pozostałe twierdzenia rachunkowości wynikają dedukcyjnie z tych pewników. Rachunkowość postindustrialna może być przedstawiana jako charakterystyczny układ trzech równań bilansowych, które dotyczą odpowiednio kapitału finansowego, kapitału intelektualnego oraz kapitału relacji z otoczeniem. W systemie rachunkowości oprócz aksjomatów oraz równań bilansowych wielką rolę odgrywają reguły metodyczne rachunkowości potocznie nazywane zasadami. Wśród nich najważniejszą jest reguła prawdziwego i rzetelnego obrazu (true and fair view). Oznacza ona, że system ewidencyjny rachunkowości musi możliwie najdokładniej odzwierciedlać obiektywnie istniejący stan zasobów jednostki oraz źródeł ich pochodzenia. Tak działający system spełnia charakterystyczne funkcje – informacyjną, kontrolną i analityczną. Efektywne zarządzanie dużym pomiotem ekonomicznym nie jest możliwe bez informacji pochodzących z systemu rachunkowości. Zjawisko transformacji kapitału intelektualnego w kapitał finansowy występuje powszechnie w gospodarce.

Rachunkowość rozumiana jako zespół czynności służących do ewidencjonowania zasobów i zdarzeń gospodarczych towarzyszy człowiekowi od zarania dziejów. Badania archeologiczne dowodzą, że już w kulturach pierwotnych pojawiały się pierwsze praktyki ewidencyjne, takie jak regularne nacięcia na patykach, kościach zwierzęcych, węzłki na sznurkach czy też proste malowidła ściennie stanowiące odzwierciedlenie kontrolowanych zasobów.

Wraz z powstaniem wielkich kultur starożytności następuje rozwój technik zapisywania operacji gospodarczych towarzyszących działalności wytwórczej i handlowej. Upowszechnia się inwentarz jako całościowy spis zasobów mająt-

kowych dokonany na określony moment, a także pierwsze metody ewidencji rozrachunków z odroczonym terminem zapłaty. Już w starożytnym Egipcie powstaje wpływowa kasta **skrybów**, której głównym zadaniem było wspomaganie faraona w zarządzaniu jego bogactwem dynastycznym oraz rozrachunkami z poddanymi.

Średniowiecze to kluczowy okres rozwoju rachunkowości. W tym czasie w północnej Italii podzielonej na liczne państwa-miasta kształtuje się dynamiczna **klasa rzemieślników, kupców i bankierów**, którzy zawodowo trudnią się prowadzeniem działalności gospodarczej na własny rachunek i ryzyko. Zbiorowy wysiłek intelektualny tej społeczności doprowadza krok po kroku do dedukcyjnego opracowania systemu ewidencji rachunkowej bazującej na dwustronnym zapisie.

Powstają oraz zyskują na popularności urządzenia dwustronnej ewidencji, które nie straciły na aktualności do dziś – dziennik, konto księgowe, księga główna, księgi pomocnicze, bilans, rachunek wyników. Następnie zasady tego systemu zostają zebrane oraz przedstawione w postaci quasi-aksjomatycznego wykładu w dziele Luca Paciolo⁴² pt. *Summa de Arithmetica*, a mówiąc ściślej w jedenastym rozdziale summy pt. *Tractatus XI de Computis et Scripturis*. Każdy, kto poważnie interesuje się rachunkowością, powinien sięgnąć po tę fundamentalną pracę⁴³.

Od tego kluczowego momentu w dziejach gospodarczych świata rachunkowość spełnia w zasadzie wszystkie wymogi, aby uznać ją za pełnoprawną naukę. Dysponuje własną teorią, metodyką, instrumentami oraz językiem. Niestety, czynniki zewnętrzne o charakterze pozamerytorycznym nie pozwoliły wówczas nazwać rachunkowości nowym elementem systemu nauk średnio-

⁴² Luca Pacioli (Luca Bartolomeo de Pacioli, Luca di Borgo) urodził się w 1445 roku w Sansepolcro leżącym w środkowej Italii. Swoją edukację rozpoczął w podstawowej szkole kupieckiej „Abacus” – nazwę oraz profil szkół tego typu należy wiązać z upowszechnianiem się począwszy od XIII wieku dzieła *Liber Abaci* Fibonacciego. Jako chłopiec terminował w warsztacie mistrza Piera Della Francesca, matematyka, uczonego i malarza. Następnie podejmuje służbę w domu zamożnego kupca weneckiego Antonia Rompiasiego, gdzie pomaga przy handlu oraz prowadzi domowe lekcje arytmetyki dla trzech synów pryncypała. W tym domu zapoznał się z rękopisem pierwszego traktatu o sztuce handlu i rachunkowości *Della mercatura e del mercante perfetto* Benedykta Cotruglio. Wstąpił do zakonu franciszkańskiego, co pomogło mu rozpocząć karierę akademicką. Wykładał na uniwersytetach w Italii i Dalmacji. Jego najslawniejsze dzieło *Summa de Arithmetica* przynosi mu już za życia rozgłos i uznanie. Opublikował kilka innych traktatów matematycznych i logicznych, a także przetłumaczył z greki na łacinę *Elementy geometrii* Euklidesa. Uczył matematyki Leonarda da Vinci, który w rewanżu ozdobił własnoręcznymi ilustracjami jego dzieło o doskonałej proporcji *De divina proportione*. Historia nauki jak dotychczas nie zdołała uporać się z właściwym umiejscowieniem traktatu *Summa de Arithmetica* w katalogu dzieł zawierających przełomowe idee świata zachodniego – por. L. Niemczyk, *Program badawczy Luca Paciolo*, „Gospodarka Narodowa” 2010, nr 9, s. 83–96.

⁴³ L. Pacioli, *Tractatus XI, de Computis et Scripturis*, wyd. cyt.

wieczą⁴⁴. Konsekwencje tego niefortunnego zdarzenia trwają po czas obecny, albowiem dziś mało kto dopuszcza myśl, że rozwojem teorii rachunkowości mogą kierować te same prawa, co rozwojem geometrii, astronomii, fizyki, chemii lub biologii.

Rachunkowość to system teoretyczny służący do rejestrowania i odwzorowywania rzeczywistego obrazu gospodarujących jednostek. System ten bazuje na pojęciach, które współcześnie razem tworzą podstawy międzynarodowego języka biznesu. W sensie proceduralnym, a więc zawężonym do czynności, **rachunkowość finansowa** to „system ciągłego w czasie ujmowania, grupowania, prezentowania i interpretowania wyrażonych w pieniądzu i bilansujących się ogólnych i szczególnych danych liczbowych o działalności gospodarczej i sytuacji majątkowej jednostki gospodarującej”⁴⁵.

Fundamentalnym celem rachunkowości finansowej jest uchwycenie w księgach rachunkowych przedsiębiorstwa jego ekonomicznej istoty, a następnie odzwierciedlenie jej obiektywnego obrazu w sprawozdaniu finansowym⁴⁶. Ponieważ istota przedsiębiorczości w erze postindustrialnej zdecydowanie różni się od przedsiębiorczości ery przemysłowej, toteż nieodzowne wydaje się wprowadzenie niezbędnych aktualizacji w teorii i praktyce rachunkowości.

4.1. AKSJOMATYKA TEORII RACHUNKOWOŚCI

Rachunkowość jest królową wśród nauk ekonomicznych. Jej ranga wynika stąd, że spełnia ona najostrzejsze kryteria metodologiczne wymagane od każdej dojrzałej dyscypliny naukowej. Spójność logiczna tej dyscypliny może być porównywana z astronomią i fizyką. Fizyka, jak wiadomo, to swoisty wzorzec nauk empirycznych, gdyż cała jej konstrukcja zasadza się na aksjomatach, tj. trzech prawach dynamiki.

W historii nauki pierwszą dyscypliną naukową, która uzyskała urodę aksjomatyczną, była geometria Euklidesa. To właśnie na Euklidesie wzorowali się najwięksi uczeni ery nowożytnej, między innymi Kopernik i Newton. **Aksjomat** z greckiego to „pewnik”, a więc twierdzenie prawdziwe, oczywiste, bezsporne i niewymagające dowodu. Teoria może bazować na jednym lub kilku aksjomatach⁴⁷.

⁴⁴ Średniowiecze odziedziczyło po starożytności system nauk składający się z dziesięciu dyscyplin naukowych, który w owych czasach był postrzegany jako niepodważalny, kompletny i ukończony. Teoria rachunkowości została ogłoszona w 1494 roku, a więc 49 lat przed ogłoszeniem przez Kopernika dzieła *O obrotach sfer niebieskich*. Teoria Kopernika potrzebowała około 200 lat, aby uznano jej prawdziwość, tj. wyższość nad teorią Ptolemeusza. Dopiero ten fakt zasadniczo otworzyło pole rozwoju innych nauk.

⁴⁵ S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, PWE, Warszawa 1969, s. 5.

⁴⁶ J. Pfaff, Z. Messner (red.), *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, PWN, Warszawa 2011, s. 19–23.

⁴⁷ Por. E. Nowak (red.), *Paradygmaty rachunkowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2007.

System aksjomatyczny⁴⁸ to system zbudowany na układzie aksjomatów. Ze zbioru aksjomatów wyprowadza się dedukcyjnie wszystkie pozostałe tezy systemu, czyli jego twierdzenia pochodne. Wnioskowanie dedukcyjne w całości opiera się na swoich założeniach, a więc prowadzi do nieodparcie prawdziwych wniosków, o ile jest przeprowadzone poprawnie. Tego typu rozumowanie można zakwestionować tylko w jeden możliwy sposób, tj. obalając prawdziwość samych aksjomatów.

System aksjomatów rachunkowości sformułowany w języku przedmiotowym tej dyscypliny ma następującą postać:

A1. jednostka pieniężna jest miarą procesów ekonomicznych

A2. aktywa = pasywa

A3. zysk = przychody – koszty

Warto zwrócić uwagę, że te trzy twierdzenia stanowią zarazem ekonomiczny **model przedsiębiorstwa**. Model ten pełni taką samą rolę w grupie nauk ekonomicznych co model atomu w dziedzinie chemii. Na gruncie rachunkowości doskonale sprawdza się zatem twierdzenie Kurta Gödla o istnieniu modelu, według którego każda niesprzeczna wewnętrznie teoria musi zawierać w sobie model.

Zadaniem teorii naukowej jest wyjaśnianie badanego fragmentu rzeczywistości. Dlatego podstawowym budulcem każdej teorii naukowej jest zestaw precyzyjnie dobranych pojęć, które w jej obrębie powinny mieć jednoznaczną wykładnię. Naukowe pojęcia są jak cegły, z których stawia się naukowe budowle, a więc teorie i modele. Ich podstawowy zestaw w dziedzinie rachunkowości przedstawia tabela 4.1.

Tabela 4.1. Elementarne pojęcia ekonomiczne używane w teorii rachunkowości

Kategoria	Charakterystyka/definicja
Jednostka pieniężna	uniwersalna jednostka pomiaru zjawisk ekonomicznych pozwalająca sprowadzać do wspólnego mianownika różne ich kategorie, a tym samym umożliwiającą sumaryczne mierzenie całokształtu działalności gospodarującego podmiotu
Aktywa	kontrolowane przez jednostkę zasoby gospodarcze o wiarygodnie określonej wartości powstałe w wyniku przeszłych zdarzeń, które spowodują w przyszłości wpływ do jednostki korzyści ekonomicznych ⁴⁹

⁴⁸ K. Ajdukiewicz, *Systemy aksjomatyczne z metodologicznego punktu widzenia*, w: K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, PWN, Warszawa 1965.

⁴⁹ Tradycyjna rachunkowość, definiując aktywa, posługuje się pojęciem „zasobów majątkowych”, postindustrialna rachunkowość bazuje na szerszej kategorii „zasobów gospodarczych”

Pasywa	źródła pochodzenia aktywów
Przychody	zwiększenia korzyści ekonomicznych w trakcie okresu obrachunkowego w formie uzyskania lub ulepszenia aktywów albo zmniejszenia zobowiązań powodujące wzrost kapitału własnego z wyjątkiem wkładów wnoszonych przez właścicieli
Koszty	zmniejszenia korzyści ekonomicznych w trakcie okresu obrachunkowego w formie rozchodu lub spadku wartości aktywów albo powstania zobowiązań powodujące zmniejszenie kapitału własnego z wyjątkiem wycofania środków właścicieli
Wynik finansowy	rezultat działalności jednostki gospodarczej za okres obrachunkowy będący różnicą pomiędzy przychodami i kosztami, zwiększający (zysk) lub zmniejszający (strata) jej kapitał własny

Źródło: opracowanie własne.

Pełne zrozumienie fenomenu teorii rachunkowości wymaga jednak czegoś więcej, a mianowicie rozróżnienia języka przedmiotowego rachunkowości od jej metajęzyka. Kiedy mówię, że „aktywa jednostki gospodarczej mają wartość 1 000 000 jednostek pieniężnych”, to posługuję się językiem przedmiotowym zrozumiałym dla wszystkich, którzy posiadają podstawową wiedzę ekonomiczną. Jednakże, gdy powiem, że „księguję 1000 jednostek pieniężnych po stronie Debet konta *kasa* oraz po stronie Credit konta *kapitał*”, to posługuję się metajęzykiem rachunkowości, który rozumieją wyłącznie księgowi.

Same słowa „debet” i „credit” pochodzą z łaciny, gdzie czasownik *debeo* oznacza „być dłużnym, mieć długi u kogoś”, „być zobowiązanym w czymś wobec kogoś”. Czasownik *credo* znaczy „powierzyć coś komuś”, „pożyczyć (pieniądze)”, „ufać”, „dawać komuś wiarę”. W języku polskim przyporządkowano im odpowiednio terminy „winien” i „ma”. Na przestrzeni wieków w procesie konstruowania systemu rachunkowości podwójnej te intuicyjnie oczywiste słowa stopniowo traciły pierwotne, a zarazem potoczne znaczenie. Współcześnie w obszarze kodu językowego rachunkowości słowa „debet” („winien”) oraz „credit” („ma”) oznaczają wyłącznie odpowiednią stronę konta księgowego. Warto o tym pamiętać, stawiając pierwsze kroki w prowadzeniu ksiąg rachunkowych.

Filozofia nauk dokonała rozróżnienia pomiędzy językiem przedmiotowym dyscypliny naukowej a jej metajęzykiem dopiero w XX wieku. To kolejny powód, dla którego teorii rachunkowości tak trudno było uzyskać pełną legitymizację naukową. Otóż metajęzyk rachunkowości interpretowany z pozycji języka przedmiotowego jest całkowitym **nonsensem**. Aby sobie to jasno uzmysłowić, wystarczy sięgnąć po traktat Paciolego i odnaleźć w nim jeden z wielu charakterystycznych fragmentów.

„Przez kasę rozumie się twoje pieniądze lub twoją sakiewkę. Przez kapitał rozumie się wszystkie twoje dobra. Kapitał musi zawsze figurować jako wierzyciel na początku *Księgi głównej* i *Dziennika*, natomiast kasa jako dłużnik. Podczas prowadzenia interesów kasa nigdy nie może być wierzycielem, zawsze dłużnikiem, lub być równa zero, w związku z tym gdyby podczas zamykania *Księgi głównej* okazała się wierzycielem, znaczyłoby to, że w jej zapisach wystąpił błąd, co pokażę później w odpowiednim rozdziale”⁵⁰. Ten, kto nie zna rachunkowości i jej metajęzyka, czytając powyższe zdania, może pomyśleć, że Pacioli po prostu bełkocze od rzeczy. Księgowy zaś z dumą, a zarazem absolutną pewnością swoich racji odpowie, że nic nie zmieniło się w teorii rachunkowości pomimo upływu 500 lat.

Metajęzyk rachunkowości umożliwia redukcję trzech powyżej wskazanych aksjomatów sformułowanych w języku przedmiotowym dyscypliny do jednego. Postać tego pojedynczego aksjomatu jest następująca:

$$\text{Debet} = \text{Credit}$$

Ten pewnik należy interpretować następująco: „wartość pieniężna zapisana po stronie Debet określonego konta księgowego musi być równa wartości pieniężnej zapisanej po stronie Credit przeciwstawnego konta księgowego”. Nie będzie przesadą powiedzieć, że jest to jeden z najpotężniejszych aksjomatów w swych praktycznych implikacjach, którym kiedykolwiek posługiwała się ludzkość. Pozwala on umiejscowić każdą pojedynczą operację gospodarczą w systemie kont księgowych, a zarazem zachować zgodność pomiędzy równaniem bilansowym oraz rachunkiem zysków i strat.

4.2. UKŁAD RÓWNAŃ POSTINDUSTRIALNEJ TEORII RACHUNKOWOŚCI

W tradycyjnej gospodarce kapitalistycznej równanie bilansowe było najczęściej prezentowane w następującej postaci:

$$\text{aktywa} = \text{kapitał własny} + \text{kapitał obcy}$$

Powyższa prawidłowość nie budzi żadnych wątpliwości z logicznego punktu widzenia. Należy jednak zauważyć, że jest sformułowana w specyficzny sposób, który zamyka wyobraźnię księgowego przed zasobami gospodarczymi wykraczającymi poza kryterium zbywalnego majątku. Równanie to było wystarczające dla celów rachunkowości w okresie wielkiej rewolucji handlowej

⁵⁰ L. Pacioli, *Tractatus XI, de Computis et Scripturis*, wyd. cyt., s. 78.

oraz wielkiej rewolucji przemysłowej. Dzisiaj wzbudza uzasadniony niedosyt coraz szerszych grup interesariuszy przedsiębiorstwa.

W dobie gospodarki opartej na wiedzy równanie bilansowe powinno się prezentować na wyższym poziomie uogólnienia, a więc po prostu jako „aktywa = pasywa”. Ta syntetyczna postać równania pozwala wyprowadzać szereg równań szczególnych, których zakres przedmiotowy nie kończy się na kapitale finansowym. Układ tych równań przedstawia tabela 4.2.

Tabela 4.2. Teoria rachunkowości postindustrialnej jako układ równań

Równanie ogólne	Równie szczególne	Nazwa równania szczególnego
aktywa = pasywa	aktywa = kapitał własny + kapitał obcy	równanie majątkowe (lub kapitału finansowego)
	aktywa kompetencyjne = kapitał intelektualny	równanie kompetencji (lub kapitału intelektualnego)
	aktywa marketingowe = kapitał relacji z otoczeniem	równanie relacji (lub kapitału relacji)

Źródło: opracowanie własne.

Wszystkie powyższe równania szczególne wynikają dedukcyjnie z równania ogólnego. Stanowią one zarazem punkt wyjścia konstrukcji tradycyjnego bilansu, bilansu opartego na wiedzy oraz bilansu pełnego, które będą przedmiotem rozważań rozdziału 5. To właśnie bilans oparty na wiedzy oraz bilans pełny umożliwiają rekonstrukcję prawdziwego i rzetelnego obrazu przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy.

4.3. REGUŁY METODYCZNE ORAZ FUNKCJE RACHUNKOWOŚCI

Aby w praktyce wykorzystać potencjał systemu aksjomatycznego rachunkowości do opisu rzeczywistości gospodarczej, należy posiłkować się wypracowanymi w ciągu wieków regułami metodycznymi, które potocznie nazywa się „zasadami rachunkowości” (inaczej „konwencjami” lub „założeniami rachunkowości”⁵¹). Reguły te są logicznie ze sobą powiązane. Najważniejsza z nich – **wiernego i prawdziwego obrazu (*true and fair view*)** – stanowi fundament epistemologiczny i aksjologiczny rachunkowości, z którego wynikają wszystkie pozostałe reguły⁵². Podstawową charakterystykę reguł metodycznych rachunkowości przedstawia tabela 4.3.

⁵¹ K. Sawicki (red.), *Rachunkowość finansowa*, PWE, Warszawa 2004, s. 22.
⁵² M. Gmytrasiewicz, A. Karmańska, *Rachunkowość finansowa*, Difin, Warszawa 2006, s. 16.

Tabela 4.3. Reguły metodyczne rachunkowości oraz ich charakterystyka

Reguła metodyczna	Podstawowa charakterystyka
Wiernego i rzetelnego obrazu (<i>true and fair view</i>)	Proces identyfikacji i ujęcia zasobów oraz operacji ekonomicznych musi ściśle odzwierciedlać obiektywnie istniejący stan jednostki gospodarczej, w którym się ona aktualnie znajduje. Bilans powinien więc wiernie prezentować zasoby gospodarcze oraz źródła ich pochodzenia, a rachunek zysków i strat wszystkie operacje ekonomiczne determinujące wartość wyniku finansowego ⁵³ .
Neutralność	Proces identyfikacji i ujęcia zasobów oraz operacji gospodarczych musi być bezstronny, wolny od subiektywnych intencji. Należy wystrzegać się kreatywnego doboru informacji lub tendencyjnych sposobów ich prezentacji w celu wytworzenia złudzenia, jakoby stan gospodarczy jednostki był inny niż ten który istnieje obiektywnie.
Istotność	Jeżeli informacje o określonych zasobach kontrolowanych przez jednostkę lub operacjach gospodarczych mogą być użyteczne dla decydentów wewnętrznych i zewnętrznych, to muszą one znaleźć swoje odzwierciedlenie w ewidencji rachunkowej. Uproszczenia w ewidencji są dopuszczalne tylko wówczas, gdy nie spowodują zniekształcenia istniejącego obiektywnie stanu gospodarczego jednostki ⁵⁴ , a zarazem nie wpłyną na proces decyzyjny.
Kompletność	Wszystkie operacje gospodarcze muszą być właściwie rozpoznane oraz poprawnie ujęte w systemie rachunkowości jednostki. Pominięcie części operacji gospodarczych może powodować, że dane księgowe stają się nieprawdziwe lub wprowadzają w błąd.
Periodyzacja	Rezultaty działalności gospodarczej jednostki odnosi się do określonych przedziałów czasu, tj. miesięcy, kwartałów i lat. Ewidencja rachunkowa dokumentująca tę działalność musi pozwalać na wyraźne rozgraniczenie następujących po sobie okresów sprawozdawczych (obrachunkowych) ⁵⁵ .
Kontynuacja działalności (<i>going concern</i>)	Dokonując wyceny zasobów przyjmuje się założenie, że jednostka jest w stanie kontynuować działalność i będzie ją kontynuowała w dającej się przewidzieć przyszłości (co najmniej jeden rok). Jednostka nie zamierza zaniechać działalności gospodarczej lub istotnie ograniczyć jej zakresu ⁵⁶ .
Ostrożność (ostrożna wycena)	Prowadzenie ksiąg rachunkowych wymaga rozważnej oceny niepewności tego, co może wydarzyć się w przyszłości. Dokonując na potrzeby prowadzonej ewidencji nieuniknionych szacunków przyszłych zdarzeń gospodarczych, należy wystrzegać się zawyżania wartości aktywów i przychodów oraz zaniżania wartości pasywów i kosztów ⁵⁷ .

⁵³ Pozostałe informacje muszą również respektować tę zasadę.

⁵⁴ Zakaz kompensat – nie można kompensować ze sobą różnych rodzajów aktywów i pasywów oraz przychodów i kosztów ich osiągnięcia.

⁵⁵ Z zasadą periodyzacji wiąże się również zasada terminowości, wedle której ewidencja rachunkowa musi być prowadzona na bieżąco tak, aby unikać nieuzasadnionych zwłok w dostarczaniu informacji.

⁵⁶ Jeżeli założenia tego nie da się obronić, wówczas modyfikacji podlegają zasady wyceny aktywów i pasywów – por. podrozdział 12.3. „Likwidacja oraz upadłość jednostki a jej zasoby”.

⁵⁷ Nie uprawnia to jednak do tworzenia ukrytych kapitałów rezerwowych, nadmiernych rezerw, celowego zaniżania wartości aktywów lub przychodów czy też celowego zawyżania zobowiązań lub kosztów.

Współmierność przychodów i kosztów (zasada memoriału)	Przychody i koszty, które można przyporządkować logicznie określonym działaniom, należy odnosić księgowo do tego samego okresu sprawozdawczego. Dodatkowo, zgodnie z tzw. zasadą memoriału skutki operacji gospodarczych ujmuje się w momencie ich wystąpienia, a nie wpływu lub wpływu środków pieniężnych związanych z ich rozliczeniem ⁵⁸ .
Ciągłości (porównywalności)	Raz przyjęte zasady wyceny i ujmowania zjawisk ekonomicznych w księgach rachunkowych należy stosować konsekwentnie w kolejnych okresach obrachunkowych. Zapewnia to możliwość dokonywania porównań stanu jednostki oraz jej wyników pomiędzy okresami. Dodatkowo należy informować w sprawozdaniu finansowym o dokonanych zmianach w polityce rachunkowości oraz ich wpływie na porównywalność danych.
Wyższości treści nad formą	Zjawiska ekonomiczne rejestrowane w systemie rachunkowości należy ujmować zgodnie z ich treścią i prawdą materialną, nawet jeśli byłoby to sprzeczne z aktualnie obowiązującymi wymogami formalnymi.
Zrozumiałości (jasności lub przejrzystości)	Informacje emitowane przez rachunkowość muszą być zrozumiałe dla wszystkich użytkowników, którzy posiadają niezbędną wiedzę oraz wolę do ich przyswojenia. Ich prezentacja dokonywana jest w sposób jasny i jednoznaczny. Salda na kontach muszą wynikać z przebiegu zarejestrowanych zjawisk ekonomicznych. Z kolei pozycje w bilansie oraz rachunku zysków i strat muszą wynikać z zapisów na kontach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007; K. Sawicki (red.), *Rachunkowość finansowa*, wyd. cyt.; J. Turyna, *Rachunkowość finansowa*, C.H. Beck, Warszawa 2014; *Założenia koncepcyjne sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych RMSR (IASB)*.

Reguły metodyczne rachunkowości są sprzymierzeńcem rozwoju rachunkowości kapitału intelektualnego⁵⁹. Wynika to z prostej przyczyny. Stosowanie wyłącznie tradycyjnej rachunkowości do obrazowania działalności przedsiębiorstw w dobie gospodarki opartej na wiedzy powoduje w licznych przypadkach kolizje z regułami metodycznymi rachunkowości. Jeżeli jakieś przedsiębiorstwo kontroluje znaczne zasoby wiedzy, które przyczyniają się do wypracowania przez nie korzyści ekonomicznych, a system rachunkowości tego przedsiębiorstwa pomija ich rejestrację, to stoi to w jawnej sprzeczności z naczelną regułą prawdziwego i rzetelnego obrazu oraz kilkoma innymi z niej wynikającymi, tj. neutralności, istotności, kompletności, wyższości treści nad formą, zrozumiałości.

System aksjomatyczny rachunkowości wspierany regułami metodycznymi pełni szereg funkcji praktycznych. Najważniejsze spośród nich to **funkcje informacyjna, kontrolna, analityczna i sprawozdawcza** – tabela 4.4. W li-

⁵⁸ Logiczną konsekwencją tej reguły jest konieczność rozliczania niektórych przychodów i kosztów w czasie.

⁵⁹ Obowiązujące normy prawne rachunkowości hamują rozwój rachunkowości kapitałów niefinansowych.

teraturze dodatkowo wymienia się inne funkcje, które wynikają z poprzednich, a mianowicie funkcje dowodową, statystyczną, rozliczeniową, optymalizacyjną.

Tabela 4.4. Główne funkcje rachunkowości

Funkcja	Charakterystyka
Informacyjna	Polega na tworzenie zbiorów informacji ekonomicznej, sformalizowanym przetwarzaniu tych informacji oraz ich udostępnianiu w formie raportów i sprawozdań użytkownikom wewnętrznym (kierownictwu jednostki) oraz zewnętrznym (bankom, inwestorom, dostawcom, urzędowi). Informacje pochodzące z systemu rachunkowości stanowią podstawę decyzji kierowniczych. Z kolei dla zewnętrznych użytkowników stanowią podstawę formułowania oceny racjonalności, efektywności, a nawet legalności funkcjonowania jednostki.
Kontrolna	Polega na tworzeniu podstaw systemowej ochrony zasobów jednostki, szczególnie zasobów wiedzy i kapitału. Rachunkowość pozwala sprawdzać, czy majątek jednostki nie został w sposób bezprawny lub nieracjonalny uszczuplony. Pozwala formułować ocenę sposobu zarządzania jednostką poprzez porównanie osiągniętych wyników w stosunku do wykorzystywanych zasobów materialnych i niematerialnych. Bazując na dokumentacji przeprowadzanych operacji gospodarczych, pozwala sprawdzać ich zgodność z przepisami prawa lub planem działalności jednostki.
Analityczna	Polega na odnajdywaniu oraz wskazywaniu zależności przyczynowo-skutkowych w obszarze posiadanego materiału informacyjnego. Rachunkowość nie tylko powinna umożliwiać zmierzenie obiektywnego stanu gospodarczego jednostki, ale również dociekać jego przyczyn. Informacje gromadzone w systemie rachunkowości są analizowane i interpretowane w celu usprawniania procesu zarządzania jednostką. Dzięki temu możliwe jest formułowanie ocen działalności, optymalizacja decyzji, konsekwentne podnoszenie efektywności jednostki.
Sprawozdawcza	Polega na sumarycznym ujmowaniu skutków operacji gospodarczych dokonywanych w okresach obrachunkowych w wystandaryzowanych sprawozdaniach finansowych dostarczanych ich użytkownikom. Informacja ekonomiczna jest użyteczna tylko wówczas, gdy jest standaryzowana i porównywalna. Użytkownicy dokonują porównań wielkości sprawozdawczych w trzech charakterystycznych wymiarach: pomiędzy poszczególnymi okresami, pomiędzy wielkościami zaplanowanymi oraz zrealizowanymi, a także pomiędzy podmiotami konkurującymi ze sobą.

Źródło: opracowanie własne na podstawie; Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, wyd. cyt.; K. Sawicki (red.), *Rachunkowość finansowa*, wyd. cyt.; R. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa w teorii i w praktyce*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.

Nie ulega wątpliwości, że postindustrialna rachunkowość finansowa wzmacnia realizację w praktyce głównych i ubocznych funkcji rachunkowości.

Jednocześnie podnosi rangę systemu informacyjnego rachunkowości w przedsiębiorstwie, który powinien dostarczać możliwie pełnej informacji na potrzeby zarządzania.

4.4. RACHUNKOWOŚĆ A ZARZĄDZANIE

Z naukowego punktu widzenia bardzo istotne jest rozróżnienie pomiędzy rachunkowością a zarządzaniem, a mówiąc precyzyjniej, pomiędzy ich szczególnymi zadaniami i funkcjami. Brak poprawnego zrozumienia tej kwestii może być przyczyną nieporozumień, a nawet bezpodstawnego obarczania teorii rachunkowości winami za błędy w praktyce zarządzania.

Jak była o tym mowa wcześniej, funkcje rachunkowości można podzielić na informacyjną, kontrolną, analityczną, sprawozdawczą, dowodową, statystyczną, rozliczeniową, optymalizacyjną. Zarządzanie zaś można sprowadzić do funkcji planowania, organizowania, motywowania, kontrolowania. Warto zwrócić uwagę, że nie przez przypadek obie dyscypliny odwołują się do tej samej funkcji kontrolnej. Dodatkowo, wiadomo z praktyki zarządzania, że proces planowania bazuje na funkcji analitycznej, a motywowanie może mieć ścisły związek z raportowaniem.

Istnieje wiele analogii i sprzężeń zwrotnych pomiędzy tymi dyscyplinami oraz ich funkcjami, jednakże wypływa stąd jeden podstawowy wniosek: metodyczne zarządzanie przedsiębiorstwem większych rozmiarów opiera się na prawdziwych i rzetelnych informacjach, które rejestrowane są na bieżąco w systemie rachunkowości finansowej. W praktyce rachunkowość finansowa stanowi najpełniejszy, bo w swych założeniach całościowy system informacji ekonomicznej gospodarującej jednostki⁶⁰. Rachunkowość tworzy ramy metodycznego zarządzania, którego celem jest efektywność ekonomiczna, ale nie odpowiada za faktycznie osiągnięty poziom tej efektywności.

Jeżeli jednostka nabywa środek trwały, to winna go ujawniać jako element aktywów. Rachunkowość nie odpowiada jednak za efektywne wykorzystanie tego środka trwałego. Dostarcza jedynie na koniec okresu informacji o wysokości wypracowanego zysku, do którego przyczynił się również nowo nabyty środek trwały. Tak samo rzecz będzie się miała w dziedzinie rachunkowości kapitału intelektualnego oraz zarządzania tymże kapitałem. Rachunkowość może dostarczyć prawdziwy i rzetelny obraz ekonomiczny zasobów kapitału intelektualnego, ale nie jest w stanie samoistnie spowodować, że będzie on efektywnie wykorzystany. Do tego niezbędny jest skuteczny menedżer realizujący w praktyce funkcję planowania, organizowania, motywowania oraz kontrolowania właśnie w dziedzinie kapitału intelektualnego.

⁶⁰ L. Niemczyk, *Zarządzanie wiedzą 2.0. Rachunkowość finansowa kapitału intelektualnego jako baza informacyjna zarządzania kapitałem intelektualnym*, „E-mentor” 2014, nr 1(53), s. 51.

4.5. TRANSFORMACJA KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO W KAPITAŁ FINANSOWY

Teoria rachunkowości została wypracowana na bazie wielowiekowych doświadczeń przedsiębiorczej klasy ludzi – kupców, bankierów, przemysłowców. Następnie schematy teoretyczne rachunkowości utrwaliły się w świadomości coraz liczniejszych środowisk gospodarczych, nabierając cech potężnego paradygmatu społecznego. Paradygmat ten podlega replikacji w kolejnych dziesięcioleciach, co ma kardynalny wpływ na odtwarzanie się modelu współczesnej gospodarki i społeczeństwa, w której kapitał finansowy pełni uprzywilejowaną rolę.

Jednym z najistotniejszych elementów współczesnego kapitalizmu odwołującego się do zasad tradycyjnej rachunkowości finansowej jest zjawisko **transformacji** kapitałów niefinansowych w kapitał finansowy. Główną przyczyną tego szczególnego mechanizmu społecznego są zwyczaje handlowe, które nakazują sprzedawcy nie informować nabywcy o strukturze nakładów niezbędnych do wytworzenia sprzedawanych produktów lub usług. Sprzedawca, oferując produkt lub usługę, informuje nabywcę jedynie o ostatecznej cenie, jaką żąda za przeniesienie prawa własności do przedmiotu sprzedaży. Ekwiwalentem ze strony nabywcy za kupowane dobro są zaś wyłącznie środki pieniężne, które w gospodarce rynkowej w sposób najdoskonalszy pełnią rolę kapitału finansowego. Ten sam pieniądz, który używany jest jako środek płatniczy w transakcjach handlowych, w systemie rachunkowości finansowej pełni funkcję uniwersalnego miernika wartości.

Istota zjawiska transformacji kapitału intelektualnego w kapitał finansowy nie jest skomplikowana, dlatego można przedstawić ją na prostym przykładzie.

Przykład 4.1

Deweloper budowlany prowadzi jako osoba fizyczna niewielkie przedsiębiorstwo specjalizujące się w budowie niedużych, dobrze zlokalizowanych, atrakcyjnych architektonicznie nieruchomości komercyjnych. Przedsiębiorca ten wie z doświadczenia, że wybudowanie atrakcyjnej dla inwestora nieruchomości wymaga od niego przede wszystkim:

- pozyskania atrakcyjnej działki budowlanej,
- zamówienia i nabycia nowoczesnego projektu architektonicznego,
- zorganizowania i nadzorowania budowy przez okres 1–2 lat (dostawy materiałów, zapewnienie robotników budowlanych, prowadzenia dokumentacji budowy itd.),
- uruchomienia kapitału finansowego niezbędnego na czas trwania inwestycji.

Już powyższe wyliczenie dowodzi, że oferowane przez dewelopera nieruchomości są w gruncie rzeczy kombinacją wiedzy, pracy oraz kapitału lub

inaczej kombinacją kapitałów niefinansowych oraz kapitału finansowego. W bieżącym okresie obrachunkowym deweloper zrealizował tylko jeden projekt budowlany, którego koszty wyniosły 3 900 000 zł, a wynegocjowana i uzyskana cena sprzedaży 5 000 000 zł.

Należy udzielić odpowiedzi na dwa zasadnicze pytania:

- czy wybudowanie i sprzedaż nieruchomości wymagały od dewelopera posiadania kapitału intelektualnego,
- czy w tradycyjnym bilansie nabywcy nieruchomości będą odzwierciedlone zasoby kapitału intelektualnego niezbędne do wytworzenia tejże nieruchomości.

Rozwiązanie

Każdorazowe wybudowanie i sprzedaż nieruchomości przez dewelopera wymaga od niego użycia zasobów kapitału intelektualnego. Jego kapitał intelektualny nie zużywa się jednak w tym procesie, ponieważ wiedza charakteryzuje się nieograniczoną podzielnością. Używany kapitał intelektualny doskonalą się w naturalnym procesie uczenia się przez zdobywanie nowych doświadczeń. Zrealizowany zysk dewelopera można poniekąd interpretować jako wynagrodzenie za umiejętne zastosowanie kapitału intelektualnego. Jest to nawet zgodne z pierwotną etymologią słowa „kapitał” wskazującą na głowę, a więc intelekt.

W momencie sprzedaży nieruchomości łączna kombinacja wszystkich kapitałów niefinansowych oraz kapitału finansowego zostaje przekształcona w kapitał finansowy. Jest to zupełnie naturalne, gdyż nieruchomości komercyjne w warunkach gospodarki rynkowej zalicza się do zbywalnego majątku. W związku z tym zgodnie z generalnie akceptowanymi zasadami rachunkowości nabywca nieruchomości ujawni ją w swoim tradycyjnym bilansie jako majątek (aktywa) oraz równoważący go kapitał finansowy (pasywa) o łącznej wartości 5 000 000 zł. W bilansie inwestora nie będzie najmniejszego śladu informacji o tym, że do wytworzenia tej nieruchomości niezbędny był kapitał intelektualny.

Zjawisko transformacji kapitału intelektualnego w kapitał finansowy jest czymś powszechnym. Wielkim błędem byłoby ograniczać jego zakres wyłącznie do branży budowlanej. Wytwarzanie maszyn i urządzeń technicznych, samochodów, komputerów, oprogramowania komputerowego itd. w znacznym stopniu wymaga zaangażowania kapitału intelektualnego. Mimo to w momencie ich sprzedaży wszystkie te dobra nabyte za ekwiwalent w postaci środków pieniężnych stają się zbywalnym majątkiem, którego bilansową równowagą jest kapitał finansowy. Czytając tradycyjny bilans każdego przedsiębiorstwa, warto pamiętać o tym zjawisku. Potrzeba rozbudowania bilansów do postaci umożliwiającej ujawnianie kapitału intelektualnego jest nadzwyczaj ważna.

Rozdział 5

Prawdziwy i rzetelny obraz przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy

W rozdziale przedstawiono zagadnienie prawdziwego i rzetelnego obrazu przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Podstawowym urządzeniem ewidencyjnym pozwalającym zaprezentować ten obraz jest bilans. Tradycyjny bilans skoncentrowany jest na zasobach majątkowych, które równoważy kapitał finansowy. Taki zakres informacji sprawozdawczej jest niewystarczający w dobie gospodarki opartej na wiedzy. Dlatego przedsiębiorstwa bazujące na wiedzy powinny sporządzać bilans oparty na wiedzy, a nawet bilans pełny. Układ ewidencyjny bilansu opartego na wiedzy obejmuje tradycyjne aktywa i pasywa oraz dodatkowo aktywa kompetencyjne oraz kapitał intelektualny. Układ ewidencyjny bilansu pełnego obejmuje aktywa i pasywa ujęte w bilansie opartym na wiedzy oraz dodatkowo aktywa marketingowe oraz kapitał realizacji z otoczeniem. Czytanie bilansów to umiejętność polegająca na poprawnej interpretacji informacji w nich zawartych. Wymaga ona zrozumienia zasad konstrukcyjnych bilansów. Bilanse emitują szerokie spektrum informacji ekonomicznych. Poszczególni interesariusze przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy czytają je przez pryzmat swoich partykularnych interesów.

Głównym celem rachunkowości jest dostarczanie prawdziwego i rzetelnego obrazu działającego przedsiębiorstwa. Podstawowym instrumentem rachunkowości, który pozwala realizować ten cel, jest **bilans**. Zadaniem bilansu jest statyczne, a więc dokonane na określony moment przedstawienie **zasobów ekonomicznych przedsiębiorstwa** oraz **źródeł ich pochodzenia**.

Bilans jest zazwyczaj pierwszym elementem, od którego rozpoczyna się czytanie sprawozdania finansowego. Pozostałe składowe sprawozdania finansowego – rachunek zysków i strat, informacja dodatkowa, zestawienie zmian w kapitale własnym oraz rachunek przepływów pieniężnych – są logicznie powiązane z bilansem. Dlatego jakość informacji zawartych w bilansie oraz jego

układ ewidencyjny ma ją podstawowy wpływ na wartość informacyjną całego sprawozdania finansowego. Nieprecyzyjny bilans zaciemnia obraz ekonomiczny działającego przedsiębiorstwa.

W warunkach gospodarki opartej na wiedzy układ ewidencyjny tradycyjnego bilansu nie pozwala przedstawiać pełnego obrazu zasobów kontrolowanych przez przedsiębiorstwa bazujące na wiedzy oraz źródeł ich finansowania. Dlatego prezentacja sytuacji ekonomicznej nowoczesnego przedsiębiorstwa zgodnie z tradycyjnymi zasadami rachunkowości skoncentrowanymi na zasobach kapitału finansowego stoi w sprzeczności z regułami metodycznymi rachunkowości, w tym z naczelną regułą prawdziwego i rzetelnego obrazu.

Reguły metodyczne rachunkowości odnoszą się w pierwszym rzędzie do bilansu. Można zatem zasadnie oczekiwać, że układ ewidencyjny bilansu charakterystyczny dla gospodarki opartej na wiedzy będzie dostosowany do jej specyfiki. Każdy, kto dostrzega przemiany ekonomiczne dokonujące się we współczesnym świecie, a zarazem rozumie istotę i rolę rachunkowości, zauważy również potrzebę rozwijania i upowszechniania zasad rachunkowości kapitału intelektualnego.

Wszystkie rodzaje urządzeń ewidencyjnych bazujących na zasadzie równowagi bilansowej prezentowane w dalszych częściach rozdziału przedstawiają sumaryczny obraz zasobów jednostki oraz ich źródeł pochodzenia. Pozycje ujawnione w tych urządzeniach wynikają z zestawiania ze sobą informacji o tysiącach operacji gospodarczych dotyczących jednostki, które wystąpiły w ciągu całego okresu obrachunkowego. Te zbilansowane zestawienia aktywów i pasywów są sporządzane na określony moment, tj. dzień bilansowy. Przez dzień bilansowy rozumie się dzień, na który jednostka zobowiązana jest zamknąć księgi rachunkowe oraz przygotować sprawozdanie finansowe.

5.1. TRADYCYJNY BILANS

Tradycyjny bilans skoncentrowany jest na zbywalnym majątku oraz źródłach jego finansowania⁶¹. Poszczególne pozycje bilansu stanowią rozwinięcie równania kapitałowego, tj. „aktywa = kapitał własny + kapitał obcy” omawiane go w podrozdziale 4.2. Układ ewidencyjny tradycyjnego bilansu prezentuje tabela 5.1.

⁶¹ Por. P. Filip, M. Grzebyk, R. Nesterowicz, B. Sowa, *Rachunkowość przedsiębiorstw. Podejmowanie i finansowanie działalności gospodarczej. Ewidencja. Sprawozdawczość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 60–64.

Tabela 5.1. Układ tradycyjnego bilansu

BILANS	
Aktywa	Pasywa
A. Aktywa trwałe – wartości niematerialne i prawne – rzeczowe aktywa trwałe – należności długoterminowe – inwestycje długoterminowe – długoterminowe rozliczenia międzyokresowe B. Aktywa obrotowe – zapasy – należności krótkoterminowe – inwestycje krótkoterminowe – krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe	A. Kapitał własny – kapitał podstawowy – należne wpłaty na kapitał podstawowy (wielkość ujemna) – udziały (akcje) własne (wielkość ujemna) – kapitał zapasowy – kapitał z aktualizacji wyceny – pozostałe kapitały rezerwowe – zysk (strata) z lat ubiegłych – zysk (strata) netto – odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wartość ujemna) B. Rezerwy i zobowiązania – rezerwy na zobowiązania – zobowiązania długoterminowe – zobowiązania krótkoterminowe – rozliczenia międzyokresowe
Suma aktywów	Suma pasywów

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.).

Przykład 5.1 przedstawia zastosowanie tradycyjnego bilansu do hipotetycznej sytuacji gospodarczej.

Przykład 5.1

Przedsiębiorstwo produkcji farmaceutycznej „Nowa farmacja” Sp. z o.o. na dzień bilansowy kontrolowało następujące zasoby majątkowe oraz źródła ich pochodzenia:

Lp.	Aktywa/pasywa	Wartość bilansowa
1.	Nieruchomości	890 000 zł
2.	Urządzenia techniczne	710 000 zł
3.	Produkty gotowe	250 000 zł
4.	Środki pieniężne	150 000 zł
5.	Kredyty bankowe	300 000 zł
6.	Zobowiązania handlowe	200 000 zł

Na podstawie powyższych danych należy przygotować tradycyjny bilans.

Rozwiązanie

Ustalenie wartości kapitału własnego:
kapitał własny = aktywa – kapitał obcy
kapitał własny = 2 000 000 zł – 500 000 zł = 1 500 000 zł

„Nowa farmacja” Sp. z o.o. BILANS (01.01.20X1)			
Aktywa		Pasywa	
A. Aktywa trwałe	1.600 000	A. Kapitał własny	1 500 000
– nieruchomości	890 000		
– urządzenia techniczne	710 000		
B. Aktywa obrotowe	400 000	B. Rezerwy i zobowiązania	500 000
– produkty gotowe	250 000	– kredyty bankowe	300 000
– środki pieniężne	150 000	– zobowiązania krótkoterminowe	200 000
Suma aktywów	2 000 000	Suma pasywów	2 000 000

Suma bilansowa w tym układzie ewidencyjnym wynosi 2 000 000 zł. Na jej wartość składają się wyłącznie zbywalne zasoby majątkowe. Tradycyjny bilans nie informuje o kompetencjach intelektualnych, które przedsiębiorstwo farmaceutyczne jako typowe przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy musi w sposób konieczny posiadać. Nie informuje również o dbałości tego przedsiębiorstwa o dobre relacje z otoczeniem⁶².

5.2. LUKA EWIDENCYJNA TRADYCYJNEGO BILANSU

Hipoteza o istnieniu nieoznaczonych, a zarazem pozaewidencyjnych zasobów przedsiębiorstwa wyraźnie nasuwa się przy okazji refleksji nad obowiązkiem ujmowania w tradycyjnym bilansie tzw. **dodatniej wartości firmy** ⁶³. Zgodnie z prawem bilansowym dodatnia wartość firmy⁶⁴ stanowi różnicę między ceną nabycia określonej jednostki lub jej zorganizowanej części a niższą od niej war-

⁶² Swoistą krytykę tradycyjnego bilansu można znaleźć także w artykule: M. Dobija, *Kapitał ludzki i intelektualny w aspekcie teorii rachunkowości*, „Przegląd Organizacji” 2002, nr 1, s. 8–13.

⁶³ Do wniosku o istnieniu pozaewidencyjnych zasobów przedsiębiorstwa można również dojść, analizując uważnie wybrane przepisy MSR 38 „Wartości niematerialne” – paragrafy 9–17.

⁶⁴ MSR 3 „Połączenia jednostek gospodarczych” definiuje *wartość firmy* w załączniku A jako przyszłe korzyści ekonomiczne z tytułu aktywów, których nie można pojedynczo zidentyfikować ani osobno ująć. Z naukowego punktu widzenia twierdzenie, na którym opiera się ta definicja, zostało sfalsyfikowane – elementy tzw. wartości firmy można pojedynczo zidentyfikować i osobno ująć.

tością godziwą przejętych aktywów netto⁶⁵. Aktywa netto to bilansowe aktywa jednostki pomniejszone o zobowiązania, które wartościowo odpowiadają kapitałowi własnemu⁶⁶. Obowiązek ujmowania dodatniej wartości firmy powstaje dopiero w momencie zakupu całego przedsiębiorstwa lub jego zorganizowanej części pomimo tego, że wartość firmy tworzona jest wcześniej wskutek dobrego zarządzania. Zasady obliczania i ujmowania w tradycyjnym bilansie dodatniej wartości firmy prezentuje przykład 5.2.

Przykład 5.2

Przedsiębiorstwo „Alfa” przejęło w drodze nabycia za cenę 1 000 000 zł przedsiębiorstwo „Beta” prowadzone dotychczas przez osobę fizyczną. Wartość godziwa składników majątkowych przedsiębiorstwa „Beta” wynosi łącznie 900 000 zł, w tym: środki trwałe 350 000 zł, towary 400 000 zł oraz należności 150 000 zł. Istniejące na dzień przejęcia zobowiązania wynikające z ksiąg przedsiębiorstwa „Beta” to 200 000 zł.

Należy ustalić wartość aktywów netto oraz wartość firmy, która będzie ujawniona w tradycyjnym bilansie przedsiębiorstwa „Alfa” sporządzonym na zakończenie okresu, w którym dokonano zakupu przedsiębiorstwa „Beta”.

Rozwiązanie

Wartość aktywów netto (kapitału własnego) = 900 000 zł – 200 000 zł = 700 000 zł

Cena nabycia jest wyższa od wartości godziwej aktywów netto. W związku z tym w księgach rachunkowych oraz tradycyjnym bilansie przedsiębiorstwa „Alfa” należy ujawnić dodatnią wartość firmy jako element wartości niematerialnych i prawnych:

Wartość firmy = 1 000 000 zł – 700 000 zł = 300 000 zł

Jeżeli przyjąć, że strony tego typu transakcji kierują się racjonalnymi przesłankami, to muszą wiedzieć o istnieniu czegoś, co nie wynika wprost z ksiąg rachunkowych oraz sprawozdania finansowego sprzedawanego przedsiębiorstwa. Można więc zapytać, dlaczego sprzedający żąda ceny przewyższającej wartość kapitału własnego, a nabywca jest skłonny ją zapłacić? Dodatnia wartość firmy to jedno z najbardziej problematycznych zagadnień tradycyjnej rachunkowości. Dodatnia wartość firmy (ang. *goodwill*) to w gruncie rzeczy konglomerat różnorodnych elementów składowych o charakterze niematerialnym, który nie został poddany szczegółowej analizie oraz rozłącznemu ujęciu w księgach ze względu na brak ogólnie akceptowanych standardów ewidencyjnych.

⁶⁵ Ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 33 ust. 4.

⁶⁶ Tamże, art. 3 ust. 1 pkt 29.

Konglomerat ten obejmuje czynniki endogeniczne, a więc zależne od wewnętrznych decyzji kierownictwa sprzedawanego przedsiębiorstwa, oraz czynniki egzogeniczne, czyli takie, których źródłem jest szeroko pojęte otoczenie gospodarcze. Wśród **czynników endogenicznych** wskazać należy na:

- dbałość o wysoką jakość produktów/usług oraz ich właściwy marketing,
- unikalną wiedzę, umiejętności i doświadczenie zatrudnionych w przedsiębiorstwie pracowników, które podnoszą jego konkurencyjność (tzw. kluczowe kompetencje),
- rozwiniętą sieć dobrych relacji handlowych, szczególnie tych z odbiorcami.

Te czynniki pozwolą w przyszłości nowemu właścicielowi przedsiębiorstwa zrealizować dodatkowe korzyści ekonomiczne. Mimo to nie zostały ujawnione w tradycyjnym bilansie sporządzonym na początek okresu, w którym dokonano wyceny sprzedawanego przedsiębiorstwa.

Natomiast **czynniki egzogeniczne**⁶⁷ to incydentalnie wzmożony popyt inwestycyjny wynikający z makroekonomicznego cyklu koniunkturalnego, a przede wszystkim skutki długotrwałej ekspansywnej polityki monetarnej banku centralnego⁶⁸. Te czynniki dadzą nowemu właścicielowi jedynie korzyści podatkowe, jeżeli będzie mógł podwyższyć o ich wartość przyszłe koszty podatkowe, odpisując wartość firmy w koszty.

Niewątpliwie łączne ujmowanie endogenicznych i egzogenicznych czynników dodatniej wartości firmy w istotny sposób ułatwia technikę księgowania. Niestety, nastrocza wiele wątpliwości z punktu widzenia skutecznej realizacji podstawowej zasady rachunkowości, tj. **prawdziwego i rzetelnego obrazu**. Prawdziwy i wierny obraz jednostki gospodarczej powstaje dzięki analitycznemu wglądowi w jej sprawy gospodarcze, które następnie zostają poddane uogólnieniu w sprawozdaniu finansowym. Nie można zapominać, że rachunkowość finansowa jako teoria i praktyka rozwinęła się wskutek drobiazgowej analizy i systematycznej rejestracji zjawisk gospodarczych, a nie ich uproszczonej ewidencji bazującej na ogólnikowych zapisach. Zatem łączne, a więc zbiorcze ujmowanie zdarzeń gospodarczych w księgach podmiotu jest wyraźnym odstępstwem od generalnych zasad rachunkowości podwójnej⁶⁹.

⁶⁷ Jeżeli rozróżnienie czynników endogenicznych i egzogenicznych jest poprawne, to szeroko prezentowane w literaturze z zakresu kapitału intelektualnego twierdzenie, według którego „kapitał intelektualny = wartość rynkowa – wartość księgowa” jest w swych założeniach błędne. Wówczas wartość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa zależałaby od czynników znajdujących się poza kontrolą przedsiębiorstwa.

⁶⁸ Ekonomia jest w pewnym sensie nauką o rzadkości dóbr. Jeżeli wskutek ekspansywnej polityki monetarnej rośnie ilość pieniędzy w obiegu, to nieuchronnie muszą rosnać również ceny dóbr inwestycyjnych, albowiem ich ilość i dostępność jest zazwyczaj znacznie bardziej restrykcyjna. W zasadzie od 1971 roku, a więc od rozpadu systemu monetarnego z Bretton Woods, główny kierunek światowej polityki pieniężnej ma charakter ekspansywny.

⁶⁹ Kolejny problematyczny aspekt wynikający ze zbiorczego ujmowania wszystkich elementów składowych dodatniej wartości firmy to jej amortyzacja przewidziana w ustawie o rachunkowości. Stosowanie tego rozwiązania prowadzi do błędnego wniosku, że wszystkie czyn-

5.3. BILANS OPARTY NA WIEDZY

Jeżeli tradycyjny bilans zostanie uzupełniony odpowiednio po stronie aktywów i pasywów o części odpowiadające aktywom kompetencyjnym i kapitałowi intelektualnemu, wówczas uzyskuje się bilans oparty na wiedzy. Jest on summarycznym rozwinięciem równania majątkowego oraz równania kompetencji, tj. „aktywa kompetencyjne = kapitał intelektualny”, które były przedmiotem rozważań w podrozdziale 4.2. Tabela 5.2 przedstawia podstawowy układ ewidencyjny bilansu opartego na wiedzy.

Tabela 5.2. Układ bilansu opartego na wiedzy

BILANS OPARTY NA WIEDZY	
Aktywa	Pasywa
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u> – wiedza – umiejętności – doświadczenie – projekty badawcze <u>A. Aktywa trwałe</u> – wartości niematerialne i prawne – rzeczowe aktywa trwałe – należności długoterminowe – inwestycje długoterminowe – długoterminowe rozliczenia międzyokresowe <u>B. Aktywa obrotowe</u> – zapasy – należności krótkoterminowe – inwestycje krótkoterminowe – krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe	<u>α. Kapitał intelektualny</u> – kapitał intelektualny przyjęty – kapitał intelektualny wytworzony – kapitał doświadczenia <u>A. Kapitał własny</u> – kapitał podstawowy – należne wpłaty na kapitał podstawowy (wielkość ujemna) – udziały (akcje) własne (wielkość ujemna) – kapitał zapasowy – kapitał z aktualizacji wyceny – pozostałe kapitały rezerwowe – zysk (strata) z lat ubiegłych – zysk (strata) netto – odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wartość ujemna) <u>B. Rezerwy i zobowiązania</u> – rezerwy na zobowiązania – zobowiązania długoterminowe – zobowiązania krótkoterminowe – rozliczenia międzyokresowe
Suma aktywów	Suma pasywów

Źródło: L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 102.

Wzorzec bilansu opartego na wiedzy nie jest sztywno uregulowany przepisami prawa. W związku z tym aktywa kompetencyjne w nim wykazane można

niki dodatniej wartości firmy „zużywają się” w tym samym tempie, stając się jednocześnie kosztem przedsiębiorstwa. Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej nr 3 „Połączenia jednostek gospodarczych” nie przewiduje możliwości amortyzowania dodatniej wartości firmy, a jedynie każe poddawać ją testowi na utratę wartości.

prezentować w różnych przekrojach klasyfikacyjnych w zależności od potrzeb informacyjnych użytkowników sprawozdania finansowego. Pierwszy sposób zaleca, aby aktywa kompetencyjne dzielić na trzy główne grupy rodzajowe, tj. wiedzę, umiejętności oraz doświadczenie⁷⁰. Według drugiego sposobu aktywa kompetencyjne można prezentować zgodnie z funkcjonalną specjalizacją grup pracowniczych, wskazując na kompetencje handlowe, technologiczne, administracyjne, finansowe itd.⁷¹ Tabela 5.3 prezentuje to drugie ujęcie ewidencyjne.

Tabela 5.3. Funkcjonalna orientacja układu ewidencyjnego bilansu opartego na wiedzy

BILANS OPARTY NA WIEDZY – fragment, część „α”	
Aktywa	Pasywa
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u> – kompetencje administracyjne – kompetencje finansowe – kompetencje technologiczne – kompetencje handlowe	<u>α. Kapitał intelektualny</u> – kapitał intelektualny przyjęty – kapitał intelektualny wytworzony – kapitał doświadczenia

Źródło: opracowanie własne.

Przykład 5.3 przedstawia zastosowanie bilansu opartego na wiedzy do hipotetycznej sytuacji gospodarczej. Jest to ciąg dalszy przykładu 5.1.

Przykład 5.3 (kontynuacja przykładu 5.1)

Przedsiębiorstwo produkcji farmaceutycznej „Nowa farmacja” Sp. z o.o. kontroluje zasoby majątkowe oraz źródła ich pochodzenia zaprezentowane w zadaniu 5.1. Ponadto wiadomo, że zatrudnia 3 magistrów farmacji, 6 techników farmacji, księgowego i zawodowego menedżera. Wartość godziwą kompetencji pracowniczych przedstawia poniższe zestawienie:

Lp.	Zawód	Wartość godziwa kompetencji zawodowych
1.	Magister farmacji	35 000 zł
2.	Technik farmacji	15 000 zł
3.	Menedżer	30 000 zł
4.	Księgowy	25 000 zł

⁷⁰ Programy badawcze są szczegółowo omówione w podrozdziale 11.4. W tym rozdziale dla uproszczenia kwestię tę pominięto.

⁷¹ L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 110.

Na podstawie informacji zawartych w treści zadań 5.1 i 5.3 należy przygotować bilans oparty na wiedzy.

Rozwiązanie

Ustalenie wartości aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego:

kompetencje farmaceutyczne = 3 magistrów * 35 000 zł + 6 techników * 15 000 zł = 195 000 zł

kompetencje administracyjne = 1 menedżer * 30 000 zł + 1 księgowy * 25 000 zł = 55 000 zł

aktywa kompetencyjne = 195 000 zł + 55 000 zł = 250 000 zł

aktywa kompetencyjne = kapitał intelektualny

kapitał intelektualny = 250 000 zł

„Nowa farmacja” Sp. z o.o. BILANS OPARTY NA WIEDZY (01.01.20X1)			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	<u>250 000</u>	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	<u>250 000</u>
– kompetencje farmaceutyczne	195 000		
– kompetencje administracyjne	55 000		
<u>A. Aktywa trwałe</u>	<u>1 600 000</u>	<u>A. Kapitał własny</u>	<u>1 500 000</u>
– nieruchomości	890 000		
– urządzenia techniczne	710 000		
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	<u>400 000</u>	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	<u>500 000</u>
– produkty gotowe	250 000	– kredyty bankowe	300 000
– środki pieniężne	150 000	– zobowiązania krótkoterminowe	200 000
Suma aktywów	2 250 000	Suma pasywów	2 250 000

Suma bilansowa w tym układzie ewidencyjnym jest wyższa niż w tradycyjnym bilansie i wynosi 2 250 000 zł. Na jej wartość składają się materialne zasoby majątkowe oraz niematerialne zasoby intelektualne. Bilans oparty na wiedzy informuje o kompetencjach intelektualnych, które kontroluje przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy. Jednakże nie informuje o tym, w jaki sposób dba ono o dobre relacje z otoczeniem.

5.4. BILANS PEŁNY

Jeżeli bilans oparty na wiedzy zostanie dodatkowo uzupełniony po stronie aktywów i pasywów o części odpowiadające aktywom marketingowym i kapitałowi relacji z otoczeniem, wówczas uzyskuje się bilans pełny. Jest on sumarycznym

rozwinięciem równania majątkowego, równania kompetencji oraz równania relacji, tj. „aktywa marketingowe = kapitał relacji z otoczeniem” prezentowanych w podrozdziale 4.2. Tabela 5.4 prezentuje jego układ ewidencyjny.

Tabela 5.4. Układ ewidencyjny bilansu pełnego

BILANS PEŁNY	
Aktywa	Pasywa
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u> - wiedza - umiejętności - doświadczenie - projekty badawcze <u>β. Aktywa marketingowe</u> - wartość udzielonych premii i rabatów - przekazane prezenty małej wartości - reklama masowa - sponsoring sportu i kultury - działalność prospołeczna <u>A. Aktywa trwałe</u> - wartości niematerialne i prawne - rzeczowe aktywa trwałe - należności długoterminowe - inwestycje długoterminowe - długoterminowe rozliczenia międzyokresowe <u>B. Aktywa obrotowe</u> - zapasy - należności krótkoterminowe - inwestycje krótkoterminowe - krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe	<u>α. Kapitał intelektualny</u> - kapitał intelektualny przyjęty - kapitał intelektualny wytworzony - kapitał doświadczenia <u>β. Kapitał relacji z otoczeniem</u> - kapitał relacji z klientami - kapitał relacji pozostałych - kapitał relacji przejęty w drodze wykupu <u>A. Kapitał własny</u> - kapitał podstawowy - należne wpłaty na kapitał podstawowy (wielkość ujemna) - udziały (akcje) własne (wielkość ujemna) - kapitał zapasowy - kapitał z aktualizacji wyceny - pozostałe kapitały rezerwowe - zysk (strata) z lat ubiegłych - zysk (strata) netto - odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wartość ujemna) <u>B. Rezerwy i zobowiązania</u> - rezerwy na zobowiązania - zobowiązania długoterminowe - zobowiązania krótkoterminowe - rozliczenia międzyokresowe
Suma aktywów	Suma pasywów

Źródło: L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 189.

Przykład 5.4 przedstawia zastosowanie bilansu pełnego do hipotetycznej sytuacji gospodarczej. Jest to ciąg dalszy przykładów 5.1 i 5.3.

Przykład 5.4 (kontynuacja przykładów 5.1 i 5.3)

Ponadto wiadomo o przedsiębiorstwie produkcji farmaceutycznej „Nowa farmacja” Sp. z o.o., że od dwóch lat prowadzi intensywną działalność marketingową. Na działalność tę składają się:

- reklama w ogólnokrajowej rozgłośni radiowej opłacona kwotą 400 000 zł,
- przekazane gadzety reklamowe dla najlepszych klientów o łącznej wartości 70 000 zł,
- wsparcie finansowe dla Fundacji „Żyjmy zdrowo!” posiadającej status organizacji pożytku publicznego darowiznami na łączną kwotę 30 000 zł.

Na podstawie informacji zawartych w treści zadania 5.1, 5.3 i 5.4 należy przygotować bilans pełny.

Rozwiązanie

Ustalenie wartości aktywów marketingowych i kapitału relacji z otoczeniem:

aktywa marketingowe = 400 000 zł + 70 000 zł + 30 000 zł = 500 000 zł

aktywa marketingowe = kapitał relacji z otoczeniem

kapitał relacji z otoczeniem = 500 000 zł

„Nowa farmacja” Sp. z o.o. BILANS PEŁNY (01.01.20X1)			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	250 000	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	250 000
– kompetencje farmaceutyczne	195 000		
– kompetencje administracyjne	55 000		
<u>β. Aktywa marketingowe</u>	500 000	<u>β. Kapitał relacji z otoczeniem</u>	500 000
– przekazane prezenty małej wartości	70 000		
– reklama masowa	400 000		
– działalność prospołeczna	30 000		
<u>A. Aktywa trwałe</u>	1 600 000	<u>A. Kapitał własny</u>	1 500 000
– nieruchomości	890 000		
– urządzenia techniczne	710 000		
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	400 000	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	500 000
– produkty gotowe	250 000	– kredyty bankowe	300 000
– środki pieniężne	150 000	– zobowiązania krótkoterminowe	200 000
Suma aktywów	2 750 000	Suma pasywów	2 750 000

Suma bilansowa w tym układzie ewidencyjnym jest najwyższa i wynosi 2 750 000 zł. Na jej wartość składają się materialne zasoby majątkowe, niematerialne zasoby intelektualne oraz niematerialne zasoby relacji z otoczeniem.

5.5. CZYTANIE BILANSÓW

Tradycyjny bilans, bilans oparty na wiedzy, bilans pełny to podstawowe źródła informacji ekonomicznej o podmiotach prowadzących księgi rachunkowe. Pokazują one wystandaryzowany obraz zasobów przedsiębiorstwa oraz źródeł

ich pochodzenia. Z jednej strony zasoby te są wynikiem przeszłych operacji gospodarczych. Z drugiej strony to one warunkują proces prowadzenia działalności w przyszłości, a więc ukazują potencjał przedsiębiorstwa w różnych jego wymiarach: konkurencyjnym, intelektualnym, technologicznym, handlowym i finansowym.

Poszczególni użytkownicy bilansów będą czytać je w charakterystyczny dla siebie sposób, poszukując informacji najistotniejszych z ich własnej perspektywy. **Kadra menedżerska** oraz **właściciele** będą zainteresowani przede wszystkim wartością zysku netto osiągniętego w stosunku do wartości kontrolowanych zasobów. Ta relacja jest swoistym całościowym potwierdzeniem, że rynek pozytywnie weryfikuje strategię przedsiębiorstwa oraz sposób jej realizacji. Z kolei strata netto byłaby sygnałem, że rynek odrzuca strategię realizowaną przez jednostkę. Kadra kierownicza oraz właściciele mogą też analizować dynamikę wartości kapitału intelektualnego, ponieważ w gospodarce opartej na wiedzy to kapitał intelektualny jest najlepszym prognostykiem przyszłych zysków.

Klienci mogą być zainteresowani potencjałem wytwórczym przedsiębiorstwa, a więc jego zdolnością do realizacji zamówienia produkcyjnego lub wykonania usługi. Bardzo istotnymi elementami obrazującymi ten potencjał są:

- wartość kontrolowanego kapitału intelektualnego, w tym kapitału doświadczenia,
- wartości niematerialne i prawne oraz środki trwałe, o ile są one bezpośrednio angażowane w procesy działalności operacyjnej.

Łącznie te dwa czynniki odpowiadają na pytanie, czy przedsiębiorstwo posiada odpowiednią technologię oraz kompetencje do jej skutecznego wykorzystania.

Banki oraz **dostawcy** będą zainteresowani przede wszystkim zdolnością przedsiębiorstwa do terminowego wywiązywania się ze swoich zobowiązań. Zdolność tę określa się, badając relację wartości oraz grup tradycyjnych aktywów majątkowych do wartości oraz terminu zobowiązań. Na szczególną uwagę zasługują tutaj aktywa pieniężne oraz te aktywa obrotowe, które w szybki sposób można zamienić na gotówkę. Poziom tych aktywów powinien pozwalać na bieżąco obsługiwać zobowiązania z tytułu kredytów handlowych oraz bankowych.

Dodatkowym obszarem zainteresowania wierzycieli jest poziom rentowności oraz wartość kapitału własnego. Wierzyciele mają mniejsze obawy przed stratą, gdy wiedzą, że jednostka jest rentowna, a więc będzie miała z czego spłacać długi. Kapitał własny zaś jest ostatecznym buforem ryzyka kredytowania jednostki. Gdy jego wartość jest wysoka, wierzyciele jednostki nie będą obawiali się nawet najgorszego scenariusza, a więc upadłości jednostki, gdyż wówczas ich wierzytelności zostaną zaspokojone właśnie z tego źródła.

Wykwalifikowani pracownicy będą zainteresowani przede wszystkim stosunkiem kapitału intelektualnego wytworzonego do kapitału intelektualnego przyjętego, gdyż pokazuje on skłonność przedsiębiorstwa do inwestowania w rozwój kapitału intelektualnego. Jeżeli jednostka w bilansie opartym na wiedzy lub bilansie pełnym pokazuje zerowy kapitał intelektualny wytworzony na przestrzeni kolejnych lat, to oznacza to, że nie finansuje żadnych szkoleń. Wysoka wartość kapitału intelektualnego wytworzonego w stosunku do kapitału intelektualnego przyjętego oznacza odwrotną sytuację – jednostka mocno wspiera rozwój kompetencji pracowniczych.

Ponadto, wykwalifikowani pracownicy mogą być zainteresowani zyskowością, płynnością oraz zadłużeniem przedsiębiorstwa. Łącznie te czynniki odzwierciedlają poziom stabilności organizacyjnej oraz finansowej. Zadawalający zysk netto oraz zadłużenie pod kontrolą uprawdopodobniają stabilność zatrudnienia oraz terminową wypłatę wynagrodzeń.

Przy czytaniu bilansów może być pomocna znajomość zasad, według których są one skonstruowane. Zagadnienie to całościowo zostanie zaprezentowane na przykładzie układu ewidencyjnego bilansu pełnego – tabela 5.5.

Tabela 5.5. Zasady konstrukcyjne bilansu pełnego

BILANS PEŁNY		
	Aktywa	Pasywa
stopień płynności finansowej ↓	α. Aktywa kompetencyjne	α. Kapitał intelektualny
	β. Aktywa marketingowe	β. Kapitał relacji z otoczeniem
	A. Aktywa trwałe	A. Kapitał własny
	B. Aktywa obrotowe	B. Rezerwy i zobowiązania
	Suma aktywów	Suma pasywów
← → równowaga bilansowa		

stopień
odzyskiwalności
kapitału w przypadku
sprzedaży jednostki
lub marki

↓

stopień
wymagalności

Źródło: opracowanie własne.

Aktywa uszeregowane są według wzrastającego stopnia płynności. Spośród aktywów majątkowych najbardziej płynne są aktywa pieniężne. Najmniej płynne są wartości niematerialne i prawne, którym w przypadku zagrożenia kontynuacji działalności jednostki przypisuje się zerową wartość majątkową jako zasobom niezbywalnym. Aktywa marketingowe mają wartość, o ile faktycznie reprezentują potencjał wytworzonej marki lub dobrych relacji z kontrahenta-

mi, którego zakupem mógłby być zainteresowany potencjalny nabywca. Aktywa kompetencyjne można traktować w zasadzie jako niezbywalne. Chociaż jednostka je kontroluje, to nie może ich sprzedać, a więc spieniężyć w wyniku jednorazowej transakcji rynkowej⁷².

Kapitał finansowy uporządkowany jest według rosnącego stopnia wymagalności. Najszybciej muszą być spłacone zobowiązania krótkoterminowe, następnie długoterminowe, a w ostatniej kolejności kapitał własny. Kapitał intelektualny oraz kapitał relacji z otoczeniem uszeregowane są według rosnącego stopnia odzyskiwalności kapitału finansowego w nich zawartego w przypadku sprzedaży jednostki lub marki.

W przypadku sprzedaży całego przedsiębiorstwa jego właściciel może podjąć negocjacje, aby obok kapitału własnego (aktywów netto) jednostki odzyskać również zbudowane ze środków własnych kapitały niefinansowe, których wartość w tradycyjnej rachunkowości odzwierciedla tzw. dodatnia wartość firmy⁷³. Może on zatem argumentować, że cena sprzedaży przedsiębiorstwa musi odzwierciedlać wartość aktywów netto jednostki powiększonej o wartość kapitału relacji z otoczeniem oraz wartość kapitału intelektualnego wytworzonego. Kupujący będzie skłonny zaakceptować tak ustaloną cenę jedynie wówczas, gdy uzna, że wymienione kapitały niefinansowe, a raczej odpowiadające im aktywa niematerialne, mają szansę przyczynić się do osiągnięcia przyszłych korzyści. Jeśli na podstawie ich analizy stwierdzi, że nie wszystkie składniki wymienionych kapitałów niefinansowych mają taką zdolność, to wówczas zażąda dokonania odpowiednich wyłączeń wartości aktywów nieproduktywnych z proponowanej ceny.

Z powyższego jasno wynika, że czytanie bilansów to bardzo ważna czynność. Może być ona wykonywana przez różne grupy interesariuszy przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy zarówno w trakcie regularnych działań operacyjnych, jak i w szczególnych momentach, takich jak sprzedaż całego przedsiębiorstwa. Istotą czytania bilansu jest wyrobienie opinii (oceny) o jednostce na podstawie informacji w nim zawartych.

⁷² Spieniężanie, a więc odzyskiwanie wartości aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego, odbywa się w dłuższym przedziale czasu poprzez wytwarzanie na ich podstawie oraz sprzedaż produktów lub usług.

⁷³ Dodatnia wartość firmy aktywowana jest w tradycyjnym bilansie jednostki przejmującej jako wartości niematerialne i prawne po dokonaniu operacji zakupu całej jednostki lub jej zorganizowanej części.

Rozdział 6

Konto księgowe jako podstawowe urządzenie ewidencji rachunkowej

W rozdziale przedstawiono zagadnienie konta księgowego jako podstawowego urządzenia ewidencji rachunkowej. Każde konto księgowe ma taką samą konstrukcję logiczną i typograficzną. Podstawowa klasyfikacja każe rozróżniać konta bilansowe oraz wynikowe. Konta bilansowe to konta aktywów i pasywów. Konta wynikowe to konta przychodów i kosztów. W systemie rachunkowości każda pojedyncza operacja gospodarcza musi być zapisana na co najmniej dwóch kontach księgowych tak, aby zapis po stronie Debet był zrównoważony zapisem po stronie Credit. Konta księgowe można dzielić lub scalać według bieżących potrzeb ewidencyjnych jednostki. Konta uporządkowane są w zakładowym planie kont. Taki plan utworzony dla przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy powinien obejmować dziesięć zespołów kont, z których ostatni przeznaczony jest do rejestracji aktywów kompetencyjnych oraz kapitału intelektualnego, a także aktywów marketingowych oraz kapitału relacji z otoczeniem.

Historia rachunkowości, a zarazem historia gospodarki kapitalistycznej ma trzy zwrotne momenty. Pierwszym momentem jest wprowadzenie do praktyki kupieckiej systemu liczb hindusko-arabskich. Drugim – ukształtowanie się zapisu dwustronnego, z którego następnie wykształciło się konto księgowe oraz bilans. Trzecim momentem jest wprowadzenie zasady zapisywania każdej operacji gospodarczej zgodnie z aksjomatem „Debet = Credit”. Początki tego trzyetapowego procesu przebiegały w następujący sposób.

Wczesnośredniowieczna Europa odziedziczyła po starożytności system liczb rzymskich, który nie ułatwiał złożonych obliczeń matematycznych, a zarazem nie stanowił dobrego podłoża rozwoju rachunkowości oraz finansów. W średniowieczu Arabowie przewyższali świat zachodni pod wieloma względami, także w dziedzinie matematyki. Kupcy włoscy podróżujący do krajów

zamorskich doświadczała biegłość kupców arabskich w dziedzinie handlu i rachunków. Owocem jednej z takich wypraw był traktat matematyczny Leonarda z Pizy, znanego również jako Fibonacciego, napisany w 1202 roku, który ukazał się pod znamienitym tytułem *Księga rachunków* (łac. *Liber Abaci*). Od tego momentu średniowieczna Europa stopniowo, ale i ze sporą dozą nieufności zastępuje cyfry rzymskie (I, II, III, IV ...) cyframi hindusko-arabskimi (0, 1, 2, 3, 4 ...) ⁷⁴.

Średniowieczni kupcy pierwotnie prowadzili księgi swoich rozrachunków według zapisu jednostronnego. Powstanie długu wprowadzono do księgi pojedynczym zapisem, który po prostu wykreślano w momencie, gdy dług został uregulowany. Ta metoda miała istotne wady, z których najważniejszą był brak technicznej możliwości wprowadzania zapisu częściowej spłaty długu. Z tej przyczyny kupcy rozpoczęli prowadzenie księgi rozrachunków według zapisu dwustronnego. Po jednej stronie księgi wpisywano powstanie długu, po drugiej jego spłatę, co pokazuje rysunek 6.1.

Debet (dłużnicy)		Credit (wierzyciele)	
(1) Powstanie należności A	1000	(2) Zapłata należności A	1000
(4) Częściowa zapłata zobowiązania B	500	(3) Powstanie zobowiązania B	2000

Rys. 6.1. Księga rozrachunków według zapisu dwustronnego

Źródło: opracowanie własne.

W ten sposób idea rachunkowości uzyskała niezbędny fundament, aby przekształcić się w wielką teorię, która w kolejnych wiekach zrewolucjonizuje świat gospodarki i finansów. Naczelną zasadą tej teorii jest równowaga oraz racjonalne następstwo przyczyny i skutku. Ci, którzy ją opracowali, choć byli

⁷⁴ Na potwierdzenie tej tezy można przytoczyć fragment pracy A. Grodka, I. Surmy (red.), *Z historii rachunkowości w Polsce i Gdańsku w wieku XVI, Wybór tekstów*, PWN, Warszawa 1959, s. 10: „W traktacie napisanym w r. 1202, pt. *Liber Abaci*, Leonardo mówił o cyfrach tzw. arabskich i sposobie posilkowania się nimi, dawał przykłady różnych rachunków kupieckich, jak np. kalkulacja cen towaru, udziału w spółce, obliczania procentów i innych wiadomości o miarach, wagach, monetach itd. Był to nie tylko traktat o handlu, ale również praca zapoznająca świat kultury łacińskiej z dorobkiem matematycznym nauki arabskiej – dziedziczki świata starożytnego. Prace Leonarda są zatem podstawą rozwoju nowożytnej matematyki. Jednak zalecane przez Leonarda liczenie «piórkami» z trudem i powoli znajdowało zastosowanie. Odnoszono się do tej nowości nieufnie, stosując nadal cyfry rzymskie i system liczenia na liniach. Jeszcze wydany w r. 1299 statut cechu bankierów Florencji (*Arte dei cambi*) zakazywał posilkowania się w rachunkach i dokumentach cyframi arabskimi, gdyż jakoby łatwiej można było je podrabiać aniżeli cyfry rzymskie”. Niemiecki historyk Werner Sombart twierdzi, że rok wydania traktatu *Liber Abaci* to początek nowej ery w dziejach świata – kapitalizmu. Zatem z dzisiejszej perspektywy niechęć ówczesnych środowisk finansowych do tej innowacji wydaje się czymś paradoksalnym.

zwykłymi kupcami i nie wykładali na uniwersytetach, zasługują na miano nadzwyczaj sprawnych myślicieli zorientowanych na rozwiązywanie problemów praktycznych.

6.1. LOGICZNA KONSTRUKCJA KONTA KSIĘGOWEGO

Każde konto księgowe ma tę samą logiczną konstrukcję. Składa się z dwóch stron. Lewa strona konta księgowego nazywa się stroną Debet (Dt) lub Winien (Wn). Prawa strona konta księgowego nazywa się stroną Credit (Ct) lub Ma (Ma). Ponadto, konta księgowe mają swoje indywidualne numery oraz nazwy. Numer konta księgowego wskazuje jego umiejscowienie w zakładowym planie kont (ZPK), zaś nazwa konta podpowiada jego typ oraz naprowadza na rodzaje operacji gospodarczych, jakie są na nim ewidencjonowane⁷⁵. Rysunek 6.2 prezentuje schemat teowy przykładowego konta.

objaśnienie:	Dt	910 Kapitał intelektualny		Ct	objaśnienie:
numery dowodów i kwoty operacji strony Dt	(3) (5)	20 000 19 000	500 000 32 000 25 000 2 000	Sp (1) (2) (4)	← saldo początkowe numery dowodów i kwoty operacji strony Ct
obroty strony Dt →		39 000	559 000		← obroty strony Ct
saldo końcowe →	Sk Ct	520 000			
sumy kontrolne →		559 000	559 000		← sumy kontrolne

Rys. 6.2. Schemat teowy konta 910 Kapitał intelektualny

Źródło: opracowanie własne.

Zapisywanie operacji gospodarczych po lewej stronie konta księgowego – na powyższym schemacie są to operacje 3 i 5 – nazywa się⁷⁶:

- księgowaniem po stronie Debet konta,
- obciążaniem konta,
- zapisywaniem w ciężar konta.

⁷⁵ Por. R. Kata, J. Rogowski, *Wybrane problemy rachunkowości finansowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008, s. 34.

⁷⁶ S. Sojak, J. Stankiewicz (red.), *Podstawy rachunkowości*, Dom Organizatora TNOiK, Toruń 2008, s. 54.

Zapisywanie operacji gospodarczej po stronie prawej konta – na powyższym schemacie są to operacje 1, 2, 4 – nazywa się:

- księgowaniem po stronie Credit konta,
- uznawaniem konta,
- zapisywaniem na dobro konta.

Jak pokazuje powyższy schemat, saldo końcowe konta, choć dotyczy strony Credit, zapisane jest po stronie przeciwnej, a więc stronie Debet. Taka technika zapisu salda końcowego jest typowa dla rachunkowości prowadzonej w tradycyjnej formie, a więc na kartach papierowych. Jej celem jest ostateczne zrównoważenie, a zarazem sprawdzenie stanu zamykanego konta, co uzyskuje się poprzez równowagę sum kontrolnych. Ostateczne zamknięcie konta symbolizuje podkreślenie tychże sum podwójną linią. W księgach prowadzonych przy użyciu komputera praktyka umieszczania salda końcowego po przeciwnej stronie już nie występuje. Porzucenie tej bardzo starej tradycji bierze się stąd, że komputery nie mylą się przy operacjach dodawania, co mogło się jeszcze przydarzyć księgowemu liczącemu „piórkem”.

Do celów edukacyjnych wciąż jednak wykorzystuje się konta teowe⁷⁷, których charakterystyczne schematy występują w wielu przykładach zaprezentowanych w tej oraz innych książkach z zakresu rachunkowości. W księgowości komputerowej⁷⁸ konta księgowe przybierają inną postać typograficzną, choć od strony logicznej zasady ich funkcjonowania są te same. Tabela 6.1 przedstawia układ typograficzny fragmentarycznego wykazu kont w systemie finansowo-księgowym.

Tabela 6.1. Fragmentaryczny wykaz kont księgowych w systemie finansowo-księgowym

Numer konta	Pełna nazwa konta	Obroty Dt	Obroty Ct	Saldo Dt	Saldo Ct
900	Aktywa kompetencyjne	...	...	...	...
910	Kapitał intelektualny	39 000	559 000	–	520 000
920	Aktywa marketingowe	...	...	...	...
930	Kapitał relacji z otoczeniem	...	...	...	...

Źródło: opracowanie własne.

⁷⁷ Nazwa pochodzi od kształtu dużej litery „T”.
⁷⁸ Z. Luty, M. Biernacki, A. Kasperowicz, A. Mazur, *Rachunkowość komputerowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.

Zazwyczaj kliknięcie w konto, którym księgowy jest aktualnie zainteresowany, pozwala wyświetlić zapisy składające się na jego obroty i salda. Tabela 6.2 prezentuje układ typograficzny pojedynczego konta w systemie finansowo-księgowym.

Tabela 6.2. Układ typograficzny pojedynczego konta
w systemie finansowo-księgowym

KONTO 910 Kapitał intelektualny									
Lp.	Data księgowania	Numer dowodu	Opis operacji	Kwota Dt	Kwota Ct	Saldo Dt	Saldo Ct	Inicjały operatora	Typ dokumentu
1	01.01.20X1	Sp	Saldo początkowe	–	500 000	–	500 000	LN	BO
2	30.01.20X1	(1)	Zaksięgowanie KI*	–	32 000	–	532 000	LN	PK
3	05.03.20X1	(2)	Zaksięgowanie KI	–	25 000	–	557 000	LN	PK
4	11.05.20X1	(3)	Wyksięgowanie KI	20 000	–	–	537 000	LN	PK
5	15.09.20X1	(4)	Zaksięgowanie KI	–	2 000	–	539 000	LN	PK
6	17.11.20X1	(5)	Wyksięgowanie KI	19 000	–	–	520 000	LN	PK
	31.12.20X1	Sk	Razem	39 000	559 000	–	520 000		

Objaśnienie:

KI – kapitał intelektualny

Źródło: opracowanie własne.

Jak pokazuje powyższy schemat, konto księgowe w systemie elektronicznym ma dodatkową funkcjonalność. Umożliwia śledzenie zmiany salda konta po każdej pojedynczej operacji gospodarczej.

6.2. TYPOLOGIA KONT KSIĘGOWYCH

Najogólniejsza klasyfikacja kont księgowych każe dzielić je na konta bilansowe oraz wynikowe. Konta bilansowe odnoszą się do bilansu jednostki, natomiast konta wynikowe do jej rachunku zysków i strat. Konta bilansowe dzielą się dalej na konta aktywów, pasywów oraz konta aktywno-pasywne, zaś konta wynikowe na konta przychodów i kosztów. Szczególnym rodzajem konta w systemie rachunkowości jest konto „Wynik finansowy”. Jako jedyne w całym systemie ma naturę bilansowo-wynikową, ponieważ jego saldo końcowe wykazywane jest zarówno w bilansie, jak i rachunku zysków i strat.

Konta bilansowe swoje salda początkowe czerpią z bilansu otwarcia, a więc bilansu odzwierciedlającego stan zasobów jednostki oraz źródeł ich po-

chodzenia na początek okresu. Z kolei salda końcowe tych kont są ujawniane w bilansie zamknięcia sporządzanym na koniec okresu obrachunkowego. Funkcjonowanie konta bilansowego zależy od tego, czy reprezentuje ono aktywa, czy pasywa bilansowe. Rysunek 6.3 przedstawia zasady funkcjonowania kont aktywów oraz pasywów na przykładzie bilansu pełnego.

BILANS PEŁNY							
Aktywa			=	Pasywa			
Dt	Aktywa kompetencyjne		Ct	Dt	Kapitał intelektualny		Ct
	Sp	Zmniejszenia			Zmniejszenia	Sp	
	Zwiększenia					Zwiększenia	
	Obroty Dt	Obroty Ct			Obroty Dt	Obroty Ct	
		Sk Dt			Sk Ct		
Dt	Aktywa marketingowe		Ct	Dt	Kapitał relacji z otoczeniem		Ct
	Sp	Zmniejszenia			Zmniejszenia	Sp	
	Zwiększenia					Zwiększenia	
	Obroty Dt	Obroty Ct			Obroty Dt	Obroty Ct	
		Sk Dt			Sk Ct		
Dt	Aktywa trwałe		Ct	Dt	Kapitał własny		Ct
	Sp	Zmniejszenia			Zmniejszenia	Sp	
	Zwiększenia					Zwiększenia	
	Obroty Dt	Obroty Ct			Obroty Dt	Obroty Ct	
		Sk Dt			Sk Ct		
Dt	Aktywa obrotowe		Ct	Dt	Rezerwy i zobowiązania		Ct
	Sp	Zmniejszenia			Zmniejszenia	Sp	
	Zwiększenia					Zwiększenia	
	Obroty Dt	Obroty Ct			Obroty Dt	Obroty Ct	
		Sk Dt			Sk Ct		

Rys. 6.3. Zasady funkcjonowania kont aktywów i pasywów a bilans pełny

Źródło: opracowanie własne.

Konto aktywów ma saldo początkowe po stronie Debet. Operacje zwiększające stan tego konta księgowane są również po stronie Debet. Operacje zmniejszające stan tego konta księgowane są po stronie Credit. Saldo końcowe tego konta dotyczy strony Debet.

Konto pasywów działa jak lustrzane odbicie konta aktywów, a więc całkowicie na odwrót. Saldo początkowe ma po stronie Credit. Operacje zwiększające stan tego konta księgowane są po stronie Credit. Operacje zmniejszające stan tego konta księgowane są po stronie Debet. Saldo końcowe tego konta dotyczy strony Credit.

Konta wynikowe zazwyczaj nie mają sald początkowych i końcowych. Brak sald końcowych powodowany jest tym, że na koniec okresu ich salda przenoszone są na konto „wynik finansowy”, a ponieważ nie mają sald końcowych, to nie mogą mieć również sald początkowych w kolejnych okresach (zasada ciągłości). Tym samym konta przychodów i kosztów zostają w okresie rozliczeniowym, co skutkuje zrównaniem obrotów strony Debet z obrotami strony Credit. Rysunek 6.4 przedstawia zasady funkcjonowania kont przychodów i kosztów w kontekście rachunku zysków i strat.

RACHUNEK ZYSKÓW I STRAT			
Koszty		Przychody	
Dt	Ct	Dt	Ct
Zwiększenia	Zmniejszenia	Zmniejszenia	Zwiększenia
Obroty Dt	Obroty Ct	Obroty Dt	Obroty Ct
Koszty < Przychody		ZYSK	
STRATA		Koszty > Przychody	

Rys. 6.4. Zasady funkcjonowania kont przychodów i kosztów a rachunek zysków i strat

Źródło: opracowanie własne.

Konta kosztów wykazują podobieństwo do kont aktywów, gdyż operacje gospodarcze zwiększające wartość kosztów w okresie księguje się po ich stronie Debet, a ewentualne zmniejszenia kosztów po stronie Credit. Konta przychodów są lustrzanym przeciwieństwem kont kosztów, a więc wykazują podobieństwo do kont pasywów. Operacje gospodarcze zwiększające wartość przychodów w okresie księguje się po ich stronie Credit, a ewentualne zmniejszenia przychodów po stronie Debet.

Oprócz kont bilansowych i wynikowych w systemie rachunkowości mogą występować konta pozabilansowe, rozliczeniowe oraz korygujące. **Konta po-**

zabilansowe charakteryzują się tym, że służą do rejestrowania zasobów gospodarczych, które nie są ujmowane w tradycyjnym bilansie, bilansie opartym na wiedzy oraz bilansie pełnym, jednakże z pewnych względów jednostka pragnie zachować nad nimi kontrolę ewidencyjną. Mogą to być np. zobowiązania warunkowe, zapasy obce lub środki trwałe przeznaczone do likwidacji.

Konta rozliczeniowe pełnią funkcję wspomagającą rozliczenie jakiegoś procesu. Mogą mieć charakter kont bilansowych lub niebilansowych. Jeżeli konto rozliczeniowe ma charakter bilansowy, to wówczas jego saldo wykazywane jest w bilansie. Przykładem kont tego typu jest „rozliczenie zakupu” oraz „rozliczenie wyniku finansowego”. Jednakże dość często bywa tak, że konta rozliczeniowe nie wykazują salda końcowego, ponieważ procesy będące przedmiotem ich ewidencji są rozliczone w trakcie okresu obrachunkowego.

Konta korygujące nie występują w systemie rachunkowości jako samodzielne konta, ale zawsze w towarzystwie kont bilansowych, wobec których pełnią funkcję pomocniczą. Ich zadaniem jest korygowanie salda konta głównego. Powstają one w wyniku pionowej podzielności konta głównego. Przykładem typowych par kont głównych i korygujących są:

- konto 010 „Środki trwałe” oraz konto 070 „Odpisy umorzeniowe środków trwałych”,
- konto 030 „Długoterminowe aktywa finansowe” oraz konto 035 „Odpisy aktualizujące wartość długoterminowych aktywów finansowych”,
- konto 200 „Należności” oraz konto 280 „Odpisy aktualizujące należności” itp.

W rachunkowości bardzo istotny jest także podział na konta syntetyczne i konta analityczne. **Konta syntetyczne** (konta główne) służą do gromadzenia informacji ekonomicznej o największym stopniu uogólnienia – np. konto 010 „Środki trwałe”, konto 310 „Materiały”, konto 130 „Rachunek bieżący” itp. Konta te agregują informacje wyłącznie w wymiarze pieniężnym, a więc wartościowym. **Konta analityczne** (konta pomocnicze) pozwalają uszczegółwić informacje będące przedmiotem ewidencji na kontach głównych. Osobne konta analityczne prowadzi się na przykład dla każdego środka trwałego, dla każdej grupy asortymentowej materiałów oraz dla każdego rachunku bankowego utworzonego przez jednostkę. Konta analityczne mogą być prowadzone w wymiarze wartościowym, ale także w ujęciu wartościowo-ilościowym oraz ilościowym.

6.3. KORESPONDENCJA KONT

W geometrii Euklidesa przez dwa punkty można przeprowadzić tylko jedną prostą. W rachunkowości obowiązuje bardzo podobna zasada. Każda pojedyncza operacja gospodarcza musi być zapisana na dwóch korespondujących ze

sobą kontach. Właśnie dlatego rachunkowość finansowa bywa czasami nazywana księgowością podwójną.

Logiczne uzasadnienie podwójnego zapisu jest bardzo proste. Gospodarowanie zasobami podlega obserwowalnym prawom naturalnym. Zasoby trzeba skądś pozyskać i na coś przeznaczyć, a więc mają przyczynę i skutek. Jeżeli jednostka otrzyma kredyt bankowy o wartości 10 000 jednostek pieniężnych, to uzyskuje kontrolę operacyjną nad kwotą 10 000 jednostek pieniężnych, ale równocześnie zaciąga zobowiązanie finansowe na tę samą wartość. Każda operacja gospodarcza ma zatem dwoistą naturę. Podwójny zapis pozwala uchwycić wpływ tejże dualnej natury na zasoby jednostki oraz ich źródła pochodzenia. Aby zachować równowagę bilansową, każda operacja musi być ujęta na jednym koncie po stronie Debet oraz na przeciwstawnym koncie po stronie Credit.

Zapis księgowy może przybierać postać korespondencji prostej oraz złożonej. Korespondencję prostą zaprezentowano poniżej na przykładzie operacji gospodarczej polegającej na zaciągnięciu kredytu bankowego.

Przykład 6.1

Jednostka zaciągnęła kredyt bankowy o wartości 10 000 jednostek pieniężnych. Należy wprowadzić na konta księgowe operację gospodarczą zgodnie z zasadą zapisu dwustronnego.

Rozwiązanie

Dt	135 Kredyty bankowe	Ct		Dt	130 Rachunek bieżący	Ct
		X Sp		Sp	X	
	10 000	(1)	↔	(1)	10 000	

Rachunkowość kapitału intelektualnego bardzo często korzysta z zapisu bazującego na korespondencji złożonej. Ta prawidłowość bierze się między innymi stąd, że bilanse wiedzy osobistej zatrudnianych w jednostce wykwalifikowanych pracowników składają się zazwyczaj z od 2 do 6 księgowanych pozycji.

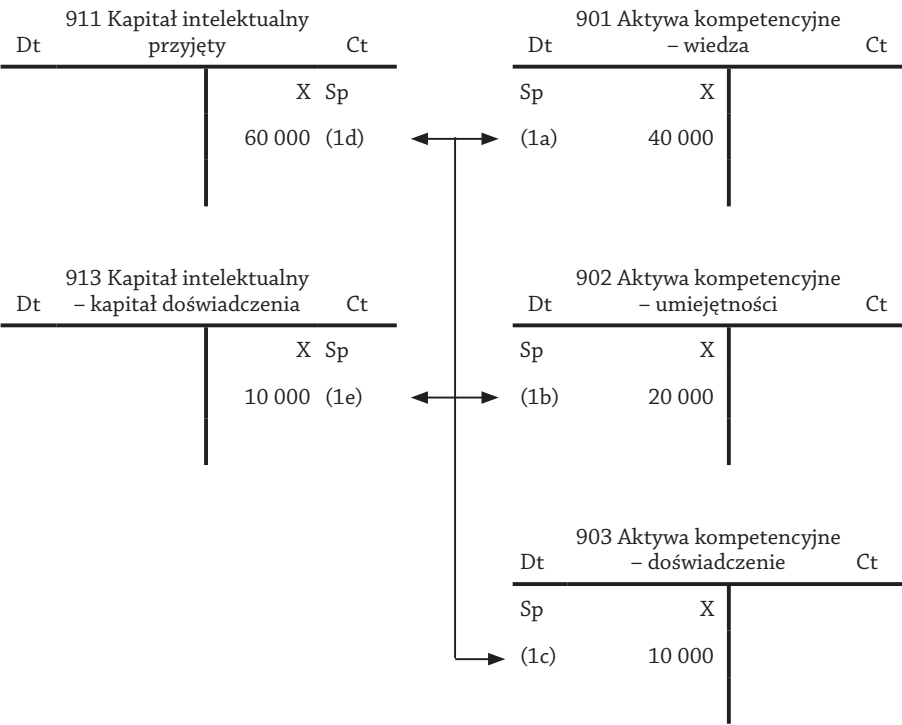
Przykład 6.2

Jednostka gospodarcza w okresie obrachunkowym zatrudniła wykwalifikowanego pracownika, którego bilans wiedzy osobistej przedstawia się następująco:

Wykwalifikowany pracownik BILANS WIEDZY OSOBISTEJ			
Aktywa		Pasywa	
Kompetencje	70 000	Źródła finansowania kompetencji	70 000
– wiedza	40 000	– kapitał intelektualny własny	60 000
– umiejętności	20 000	– kapitał intelektualny obcy	–
– doświadczenia	10 000	– kapitał doświadczenia	10 000
Suma aktywów	70 000	Suma pasywów	70 000

Należy wprowadzić na konta księgowe operację gospodarczą zgodnie z zasadą zapisu dwustronnego.

Rozwiązanie

Choć zapis księgowy w powyższym przykładzie jest rozczłonkowany, to wciąż suma księgowañ dokonanych po stronie Debet użytych kont jest równa sumie księgowañ po stronie Credit przeciwstawnych kont. Aksjomat „Debet = Credit” znajduje więc zastosowanie podczas zapisu zgodnego z zasadami korespondencji prostej oraz złożonej.

6.4. PODZIELNOŚĆ KONT

Jedną z największych zalet systemu rachunkowości podwójnej jest jego elastyczność. Ta elastyczność umożliwia dostosowywanie systemu ewidencyjnego do faktycznej specyfiki różnorodnych podmiotów gospodarujących. Uzyskuje się ją między innymi dzięki zasadom podzielności i scalania kont księgowych. Podzielność kont księgowych może być realizowana jako podział poziomy kont lub podział pionowy kont. Scalanie kont księgowych jest procesem odwrotnym do ich podziału, a więc polega na ich łączeniu.

Podział poziomy konta polega na rozbiciu konta o dużym zakresie ewidencyjnym na kilka kont o węższym zakresie zapisywanych operacji, co pokazuje rysunek 6.5.

Konto podlegające podziałowi poziomemu:

910 Kapitał intelektualny	
	70 000 Sp

Nowe konta uzyskane po dokonaniu podziału:

911 Kapitał intelektualny przyjęty	912 Kapitał intelektualny wytworzony	913 Kapitał intelektualny – kapitał doświadczenia
60 000 Sp	– Sp	10 000 Sp

Rys. 6.5. Podział poziomy konta księgowego

Źródło: opracowanie własne.

Podział pionowy konta polega na wyodrębnieniu z konta dzielonego charakterystycznej grupy operacji, która będzie ewidencjonowana na osobnym koncie. Po dokonaniu podziału konto dzielone funkcjonuje jako konto główne, a konto z niego wydzielone jako konto korygujące. Funkcją konta korygującego jest zwiększanie lub zmniejszanie salda konta głównego. Podział pionowy konta może dotyczyć strony Debet lub Credit konta księgowego. Jego schemat poglądowy prezentuje rysunek 6.6.

**Konto podlegające
podziałowi pionowemu:**

900 Aktywa kompetencyjne	
Sp 70 000	

Nowe konta uzyskane po dokonaniu podziału:

900 Aktywa kompetencyjne	909 Odpisy aktualizujące aktywa kompetencyjne
Sp 100 000	30 000 Sp

Rys. 6.6. Podział pionowy konta księgowego

Źródło: opracowanie własne.

6.5. ZAKŁADOWY PLAN KONT PRZEDSIĘBIORSTWA
BAZUJĄCEGO NA WIEDZY

W systemie rachunkowości jednostki szczególną rolę odgrywa zakładowy plan kont. Powinien być on uszyty na miarę jednostki gospodarczej. Jeżeli zakładowy plan kont odzwierciedla istotę jednostki gospodarczej, to nie będzie problemów z ujmowaniem operacji gospodarczych w księgach rachunkowych zgodnie z ich treścią ekonomiczną, a tym samym z przedstawieniem prawdziwego i rzetelnego obrazu jednostki w sprawozdaniu finansowym.

Tradycyjny wzorcowy plan kont przedsiębiorstwa wskazuje dziewięć podstawowych zespołów kont, których salda wykazywane są w poszczególnych pozycjach tradycyjnego bilansu oraz rachunku zysków i strat. Są to:

- zespół 0 „Aktywa trwałe”,
- zespół 1 „Środki pieniężne i krótkoterminowe aktywa finansowe”,
- zespół 2 „Rozrachunki i roszczenia”,
- zespół 3 „Materiały i towary”,
- zespół 4 „Koszty według rodzaju i ich rozliczenie”,
- zespół 5 „Koszty według typów działalności i ich rozliczenie”,
- zespół 6 „Produkty”,
- zespół 7 „Przychody i koszty ich uzyskania”,
- zespół 8 „Kapitały (fundusze) własne, fundusze specjalne, rezerwy i wynik finansowy”.

Wzorcowy plan kont w powyższej postaci jest charakterystyczny dla tradycyjnej gospodarki kapitalistycznej i nie przystaje do wymogów dojrzałej gospodarki postindustrialnej. Nie sposób wyłącznie w oparciu o te zespoły kont przedstawić prawdziwy i rzetelny obraz przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Aby ów wzorcowy plan kont ponownie nabrał mocy objaśniającej zjawiska ekonomiczne w gospodarce opartej na wiedzy, należy go odpowiednio rozbudować. Najważniejsze jest tutaj wprowadzenie zespołu 9 kont pod nazwą „Aktywa i pasywa pozostałe”. Tabela 6.3 przedstawia wzorcowy plan kont charakterystyczny dla przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy stosującego zasady postindustrialnej rachunkowości.

Tabela 6.3. Wykaz kont księgi głównej przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy

Nr w ZPK		Nazwa konta
Zespół 0 – AKTYWA TRWAŁE		
010		Środki trwałe
020		Wartości niematerialne i prawne
030		Długoterminowe aktywa finansowe
035		Odpisy aktualizujące długoterminowe aktywa finansowe
040		Inwestycje niefinansowe

045		Odpisy aktualizujące inwestycje niefinansowe
070		Odpisy umorzeniowe środków trwałych
075		Odpisy umorzeniowe wartości niematerialnych i prawnych
076		Odpisy aktualizujące środki trwałe z tytułu utraty ich wartości
080		Środki trwałe w budowie
		<i>Konta pozabilansowe zespołu 0</i>
	091	Środki trwałe w likwidacji
	092	Środki trwałe dzierżawione
	093	Inne obce środki trwałe
Zespół 1 – AKTYWA PIENIĘŻNE ORAZ KRÓTKOTERMINOWE AKTYWA FINANSOWE		
100		Kasa
130		Rachunek bieżący
131		Rachunek dewizowy
134		Środki pieniężne w drodze
135		Kredyty bankowe
139		Inne środki pieniężne
140		Krótkoterminowe aktywa finansowe
149		Odpisy aktualizujące krótkoterminowe aktywa finansowe
Zespół 2 – ROZRACHUNKI I ROSZCZENIA		
200		Rozrachunki z odbiorcami
210		Rozrachunki z dostawcami
220		Rozrachunki publicznoprawne
230		Rozrachunki z wykwalifikowanymi pracownikami
240		Pozostałe rozrachunki
280		Odpisy aktualizujące rozrachunki
		<i>Konta pozabilansowe zespołu 2</i>
	291	Należności warunkowe
	292	Zobowiązania warunkowe
	293	Weksle obce zdyskontowane, poręczone lub indosowane
Zespół 3 – MATERIAŁY I TOWARY		
300		Rozliczenie zakupu
310		Materiały
330		Towary
340		Odchylenia od cen ewidencyjnych
	341	Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów
	343	Odchylenia od cen ewidencyjnych towarów
Zespół 4 – KOSZTY WEDŁUG RODZAJÓW I ICH ROZLICZENIE		
400		Koszty według rodzajów
	401	Zużycie materiałów i energii
	402	Usługi obce
	403	Podatki i opłaty
	404	Wynagrodzenia
	405	Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia
	406	Koszty kompetencji

	407	Koszty reprezentacji i reklamy
	408	Amortyzacja
	409	Pozostałe koszty
490		Rozliczenie kosztów
Zespół 5 – KOSZTY WEDŁUG TYPÓW DZIAŁALNOŚCI I ICH ROZLICZENIE		
500		Koszty działalności podstawowej
	501	Koszty podstawowej działalności produkcyjnej
	502	Koszty podstawowej działalności usługowej
	510	Koszty podstawowej działalności handlowej
	520	Koszty wydziałowe
	523	Koszty zakupu
	527	Koszty sprzedaży
530		Koszty działalności pomocniczej
550		Koszty zarządu
580		Rozliczenie kosztów działalności
Zespół 6 – PRODUKTY I ROZLICZENIA MIĘDZYOKRESOWE		
600		Produkty i półprodukty
620		Odchylnia od cen ewidencyjnych produktów
640		Rozliczenia międzyokresowe kosztów
650		Pozostałe rozliczenia międzyokresowe kosztów
Zespół 7 – PRZYCHODY I KOSZTY ICH OSIĄGNIĘCIA		
700		Sprzedaż produktów
710		Koszt wytworzenia sprzedanych produktów
730		Sprzedaż towarów
735		Wartość sprzedanych towarów w cenach zakupu (nabycia)
740		Sprzedaż materiałów
745		Wartość sprzedanych materiałów
750		Przychody finansowe
755		Koszty finansowe
760		Pozostałe przychody operacyjne
765		Pozostałe koszty operacyjne
770		Zyski nadzwyczajne
775		Straty nadzwyczajne
790		Obroty wewnętrzne
791		Koszt obrotów wewnętrznych
Zespół 8 – KAPITAŁY (FUNDUSZE) WŁASNE, FUNDUSZE SPECJALNE, REZERWY I WYNIK FINANSOWY		
800		Kapitał (fundusz) podstawowy
811		Kapitał (fundusz) zapasowy
812		Kapitał (fundusz) rezerwowy
813		Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny
820		Rozliczenie wyniku finansowego
830		Rezerwy
840		Rozliczenia międzyokresowe przychodów

850		Fundusze specjalne
860		Wynik finansowy
870		Podatek dochodowy i inne obowiązkowe obciążenia wyniku finansowego
Zespół 9 – AKTYWA I PASywa POZOSTAŁE		
900		Aktywa kompetencyjne (opcja 1: układ rodzajowy)
	901	Wiedza
	902	Umiejętności
	903	Doświadczenie
	907	Odpisy aktualizujące aktywa kompetencyjne
	908	Projekty (programy) badawcze
	909	Odpisy aktualizujące projekty (programy) badawcze
900		Aktywa kompetencyjne (opcja 2: układ funkcjonalny)
	901	Kompetencje administracyjne
	902	Kompetencje wytwórcze
	903	Kompetencje handlowe
	907	Odpisy aktualizujące aktywa kompetencyjne
	908	Projekty (programy) badawcze
	909	Odpisy aktualizujące projekty (programy) badawcze
910		Kapitał intelektualny
	911	Kapitał intelektualny przyjęty
	912	Kapitał intelektualny wytworzony
	913	Kapitał doświadczenia
920		Aktywa marketingowe
	921	Wartość udzielonych premii i rabatów
	922	Przekazane prezenty małej wartości
	923	Reklama masowa
	924	Sponsoring sportu i kultury
	925	Działalność prospołeczna
930		Kapitał relacji z otoczeniem
	931	Kapitał relacji z klientami
	932	Kapitał relacji pozostałych
	933	Kapitał relacji przejęty w drodze wykupu

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, wyd. cyt. s. 385–387; W. Gabrusewicz (red.), *Rachunkowość finansowa dla profesjonalistów*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2011, s. 11–18; K. Sawicki (red.), *Rachunkowość finansowa*, wyd. cyt., s. 39–42; L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 118 i 188.

Wprowadzenie zespołu 9 kont „Aktywa i pasywa pozostałe” umożliwia utworzenie obok tradycyjnych ksiąg rachunkowych **księgi kompetencji** oraz **księgi relacji z otoczeniem**. Podstawowe zasady prowadzenia tych urządzeń ewidencyjnych są przedstawione w kolejnym rozdziale.

Rozdział 7

Księgi rachunkowe przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy

W rozdziale przedstawiono zagadnienie ksiąg rachunkowych przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Księgi te powinny umożliwiać rejestrację wszystkich operacji gospodarczych dotyczących gospodarowania zasobami kapitału finansowego, kapitału intelektualnego oraz kapitału relacji z otoczeniem. Ujmowanie dowodów księgowych w ewidencji rachunkowej wymaga dokonania ich dekretacji. Dekret umożliwia wprowadzanie dowodu do dziennika i na konta księgi głównej oraz ksiąg pomocniczych. Księgi rachunkowe organizacji opartej na wiedzy różnią się nieco od tradycyjnych ksiąg rachunkowych. Ich wyróżniającym elementem jest księga kompetencji i księga relacji z otoczeniem. Prowadzenie ksiąg rachunkowych zgodnie z zasadami rachunkowości pozwala zachować ich wiarygodność oraz rzetelność. Okresowa inwentaryzacja zapewnia zgodność stanu faktycznego zasobów przedsiębiorstwa z ich stanem ewidencyjnym zarejestrowanym w księgach rachunkowych oraz zaprezentowanym w sprawozdaniu finansowym.

Księgi rachunkowe to sformalizowany system informacji ekonomicznej funkcjonującego przedsiębiorstwa, w ramach którego rejestruje się wszystkie dotyczące go operacje gospodarcze. Zapisy dokonywane w księgach rachunkowych są podstawą metodycznego zarządzania jednostką oraz zewnętrznej sprawozdawczości finansowej. Księgi rachunkowe można porównać do szkła powiększającego, które pozwala ujrzeć z dużą szczegółowością każdy istotny aspekt działalności przedsiębiorstwa. Księgi rachunkowe przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy w odróżnieniu od tradycyjnej księgowości pozwalają dodatkowo uzyskać wgląd w kontrolowane zasoby kapitałów niefinansowych i dotyczące ich operacje gospodarcze.

Zgodnie z prawem bilansowym księgi rachunkowe obejmują zbiory zapisów księgowych, obrotów (sum zapisów) i sald, które tworzą:

- dziennik,
- księgę główną,
- księgi pomocnicze,
- zestawienia: obrotów i sald kont księgi głównej oraz sald kont ksiąg pomocniczych,
- wykaz składników aktywów i pasywów (inwentarz)⁷⁹.

W przypadku prowadzenia ksiąg rachunkowych przy użyciu komputera za równoważne z nimi uważa się odpowiednio zasoby informacyjne rachunkowości zorganizowane w formie oddzielnych komputerowych zbiorów danych, bazy danych lub wyodrębnionych jej części bez względu na miejsce ich powstania i przechowywania.

Prowadzenie ksiąg rachunkowych przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy polega w szczególności na:

- obejmowaniu kontrolowanych zasobów wiedzy, a więc **kapitału intelektualnego**, ewidencją ilościową i wartościową⁸⁰,
- obejmowaniu powstałych więzi przedsiębiorstwa z otoczeniem, a więc **kapitału relacyjnego**, ewidencją ilościową i wartościową,
- obejmowaniu kontrolowanych zasobów majątku, a więc **kapitału finansowego**, ewidencją ilościową i wartościową,
- sprawdzaniu i zatwierdzaniu dowodów księgowych przyjmowanych do ujęcia w księgach rachunkowych,
- chronologicznej rejestracji operacji gospodarczych w dzienniku,
- ujmowaniu w księdze głównej operacji gospodarczych w ujęciu systematycznym, a zarazem w kolejności chronologicznej,
- ujmowaniu w księgach pomocniczych operacji gospodarczych w ujęciu systematycznym,
- sporządzaniu:
 - a) zestawienia obrotów i sald kont syntetycznych nie rzadziej niż na koniec miesiąca,
 - b) zestawienia obrotów i sald kont analitycznych co najmniej na dzień zamknięcia ksiąg rachunkowych.

Zgodnie z prawem bilansowym księgi rachunkowe otwiera się⁸¹:

- na dzień rozpoczęcia działalności, którym jest dzień pierwszego zdarzenia wywołującego skutki o charakterze majątkowym lub finansowym,
- na początek każdego następnego roku obrotowego,

⁷⁹ Inwentarz potwierdzony inwentaryzacją sporządzają jednostki, które uprzednio nie prowadziły ksiąg rachunkowych. W przypadku jednostek kontynuujących prowadzenie ksiąg rachunkowych rolę inwentarza spełnia zestawienie obrotów i sald kont księgi głównej oraz zestawienia sald kont ksiąg pomocniczych sporządzone na dzień zamknięcia ksiąg rachunkowych.

⁸⁰ Ten i następny element systemu rachunkowości są przedmiotem szczegółowych rozważań zawartych w rozdziale 11.

⁸¹ Ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 12 ust. 1.

- na dzień zmiany formy prawnej,
- na dzień wpisu do rejestru połączenia jednostek lub podziału jednostki powodujących powstanie nowej jednostki (jednostek),
- na dzień rozpoczęcia likwidacji lub ogłoszenia upadłości.

Przepisy precyzują, że otwarcia ksiąg dokonuje się w ciągu 15 dni od dnia zaistnienia powyższych zdarzeń. Księgowy ma zatem pewien margines czasowy, aby dokonać tej czynności, ale nie jest on zbyt długi.

Prawo bilansowe określa, że księgi rachunkowe zamyka się⁸²:

- na dzień kończący rok obrotowy,
- na dzień zakończenia działalności jednostki, w tym również jej sprzedaży, zakończenia likwidacji lub postępowania upadłościowego, o ile nie nastąpiło jego umorzenie,
- na dzień poprzedzający zmianę formy prawnej,
- w jednostce przejmowanej na dzień połączenia związanego z przejściem jednostki przez inną jednostkę, tj. na dzień wpisu do rejestru tego połączenia,
- na dzień poprzedzający dzień podziału lub połączenia jednostek, jeżeli w wyniku podziału lub połączenia powstaje nowa jednostka, tj. na dzień poprzedzający dzień wpisu do rejestru połączenia lub podziału,
- na dzień poprzedzający dzień postawienia jednostki w stan likwidacji lub ogłoszenia upadłości,
- na inny dzień bilansowy określony odrębnymi przepisami.

Przepisy precyzują, że zamknięcia ksiąg dokonuje się w ciągu 3 miesięcy od dnia zaistnienia powyższych zdarzeń. Księgowy ma zatem zapas czasu, aby skompletować dowody księgowe dotyczące minionego okresu obrachunkowego oraz przeprowadzić wszystkie czynności przygotowawcze do sporządzenia sprawozdania finansowego. Zamknięcie ksiąg rachunkowych musi być przeprowadzone bardzo skrupulatnie, gdyż polega ono na nieodwracalnym wyłączeniu możliwości dokonywania zapisów księgowych w zbiorach tworzących zamknięte księgi rachunkowe. Salda końcowe kont zamkniętych ksiąg rachunkowych zostają ujawnione w odpowiednich pozycjach sprawozdania finansowego.

7.1. DOWODY KSIĘGOWE ORAZ ICH DEKRETACJA

Dowody księgowe stanowią bazę, na której opiera się system ewidencyjny rachunkowości. Nie tylko zastępują ograniczoną w swych możliwościach pamięć ludzką, ale również stanowią podstawę skutecznej ochrony majątku, kontroli kierowniczej czy dochodzenia spraw spornych przed sądami. Dlatego w dziedzinie rachunkowości wielką troskę i uwagę przykładą się do właściwego **dokumentowania operacji gospodarczych**. Ta dokumentacja stanowi pierwszy etap ewidencji księgowej.

⁸² Tamże, art. 12 ust. 2.

Dowody księgowe to dokumenty stanowiące pisemne potwierdzenie stanu i zmian kontrolowanych zasobów lub przebiegu procesów ekonomicznych dotyczących jednostki. Są one podstawą ujmowania operacji gospodarczych w księgach rachunkowych. Bez dowodów księgowych nie można dokonywać żadnych księgowania. Od jakości dowodów księgowych zależy jakość ksiąg rachunkowych oraz sprawozdania finansowego, dlatego dowody księgowe powinny być rzetelne, kompletne oraz wiarygodne – tabela 7.1.

Tabela 7.1. Cechy dowodów księgowych

Cecha dowodu	Ogólna charakterystyka
Rzetelność	Dowód jest rzetelny, jeżeli jest zgodny z przebiegiem operacji gospodarczej, którą dokumentuje.
Kompletność	Dowód jest kompletny, jeżeli: a) określa rodzaj dowodu i jego numer identyfikacyjny, b) wskazuje strony dokonujące operacji gospodarczej, a więc ich nazwy i adresy, c) zawiera opis operacji gospodarczej oraz jej wartość, d) wskazuje daty dokonania operacji gospodarczej oraz wystawienia dowodu, e) jest opatrzony podpisem wystawcy dowodu oraz osoby, której wydano lub od której przejęto składniki majątkowe, f) stwierdza sprawdzenie oraz zakwalifikowanie dowodu do ujęcia w księgach rachunkowych przez wskazanie miesiąca i dekretacji księgowej, a także zawiera podpis osoby odpowiedzialnej za te wskazania.
Wiarygodność	Dowód jest wiarygodny, jeżeli jest wolny od błędów rachunkowych, rażących błędów językowych, wymazywań i przeróbek.

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 21–22.

Zweryfikowane dowody księgowe pod kątem wyżej wskazanych wymagań stanowią podstawę precyzyjnego zapisu w księgach rachunkowych. **Zapis księgowy** powinien zawierać co najmniej⁸³:

- datę dokonania operacji gospodarczej,
- określenie rodzaju i numeru identyfikacyjnego dowodu księgowego stanowiącego podstawę zapisu oraz jego datę, jeżeli różni się ona od daty dokonania operacji,
- zrozumiały tekst, skrót lub kod opisu operacji, z tym że należy posiadać pisemne objaśnienia treści skrótów lub kodów,
- kwotę i datę zapisu,
- oznaczenie kont, których dotyczy.

⁸³ Tamże, art. 23 ust. 2.

Praktyka wystawiania wszystkich rodzajów dowodów księgowych znanych z tradycyjnej rachunkowości ukształtowała się pod przemożnym wpływem dominującego w minionych stuleciach paradygmatu rachunkowości kapitałowej, dlatego w powszechnym użyciu są dowody kasowe, bankowe, rozrachunkowe, handlowe, magazynowe, płacowe, kosztowe itd. Brakuje natomiast w użyciu dokumentów charakterystycznych dla rachunkowości kapitału intelektualnego, czyli not edukacyjnych, bilansów wiedzy osobistej, bilansów opartych na wiedzy oraz bilansów pełnych. Należy mieć nadzieję, że ta sytuacja w przyszłości ulegnie zmianie.

Dekretacja to kluczowa czynność wykonywana przez księgowego. Księgowy, uwzględniając, po pierwsze, cele i zasoby podmiotu, dla którego prowadzi księgi rachunkowe, po drugie, konstrukcję zakładowego planu kont oraz, po trzecie, istotę zdarzenia gospodarczego, wprowadza do ksiąg rachunkowych każdą operację gospodarczą w taki sposób, aby poprawnie uchwycić jej wpływ na sytuację ekonomiczną podmiotu⁸⁴. Czynność dekretacji jest zastosowaniem w praktyce aksjomatu „Debet = Credit”.

Każdy dowód podlegający księgowaniu musi być odpowiednio zadekretowany. Dekretacja może odbywać się automatycznie lub odręcznie. Automatycznej dekretacji dokonuje system finansowo-księgowy w momencie generowania dowodów wewnętrznych, np. faktur własnych wystawianych w przedsiębiorstwie w momencie sprzedaży⁸⁵. Odręcznej dekretacji dokonuje księgowy bezpośrednio na dokumencie papierowym i dotyczy ona zazwyczaj dowodów zewnętrznych, np. faktur zakupu otrzymanych od dostawców. Pieczętka ułatwiająca dekretację ma charakterystyczny kształt – rysunek 7.1

Z A K S I Ę G O W A N O		
Poz.		
Debet		Credit
130	50 000	800

Rys. 7.1. Charakterystyczny kształt pieczętki służącej do dekretowania

Źródło: opracowanie na podstawie obserwacji.

⁸⁴ L. Niemczyk, *Rachunkowość wiedzy. Suplement do podręczników pt. Rachunkowość finansowa*, wyd. cyt., s. 19. Por. J. Aleszczyk, *Rachunkowość finansowa od podstaw*, Zysk i S-ka, Poznań 2011, s. 85.

⁸⁵ Księgowy wcześniej ustawia w systemie finansowo-księgowym schemat automatycznej dekretacji dla podstawowych dokumentów wewnętrznych.

7.2. DZIENNIK, KSIĘGA GŁÓWNA I KSIĘGI POMOCNICZE

Dekret pozwala wprowadzić zapis księgowy do dziennika, a następnie na kon-
ta księgi głównej oraz konta ksiąg pomocniczych. **Dziennik** zawiera chronolo-
giczne ujęcie zdarzeń, jakie nastąpiły w danym okresie sprawozdawczym. Spo-
sób dokonywania zapisów w dzienniku powinien umożliwiać ich jednoznaczne
powiązanie ze sprawdzonymi i zatwierdzonymi dowodami księgowymi. Dzien-
nik może być prowadzony łącznie dla wszystkich operacji, można też stosować
dzienniki częściowe grupujące zdarzenia według ich rodzajów. Dziennik bez
względu na sposób jego prowadzenia powinien umożliwiać uzgodnienie jego
obrotów z obrotami zestawienia obrotów i sald księgi głównej⁸⁶. Jego układ
ewidencyjny⁸⁷ prezentuje tabela 7.2.

Tabela 7.2. Układ ewidencyjny dziennika

Nr	Data	Treść	Kwota	Debet	Credit	Uwagi
(1)	3.01	utworzenie nowego przedsiębiorstwa – wpłata kapitału zakładowego na rachunek bankowy	50 000	130 Rachunek bieżący	800 Kapitał podstawowy	
(2)	5.01	zakup środka trwałego z odroczonym terminem płatności	4 000	010 Środki trwałe	210 Rozrachunki z dostawcami	
(3)	19.01	zapłata z rachunku bankowego zobowiązania za zakup środka trwałego	4 000	210 Rozrachunki z dostawcami	130 Rachunek bieżący	
Suma:			58 000			

Źródło: opracowanie własne.

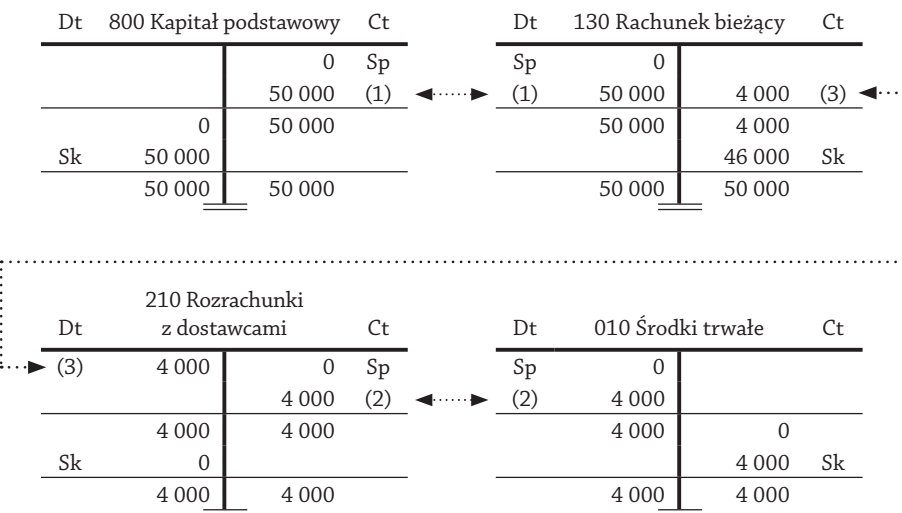
Księga główna to zbiór korespondujących ze sobą kont syntetycznych zawierających zapisy księgowe o zdarzeniach gospodarczych. Zapisy te ujęte są na kontach syntetycznych w kolejności chronologicznej, a zarazem w porządku systematycznym, to znaczy zgodnie z ich treścią ekonomiczną. Konta syntetyczne gromadzą informacje ekonomiczne o gospodarującej jednostce na najwyższym stopniu uogólnienia. Ich salda końcowe wykazywane są w bilansie oraz rachunku zysków i strat.

Zapisu operacji na kontach księgi głównej – rysunek 7.2 – dokonuje się zgodnie z ustalonym wcześniej dekretem uwidocznionym na dokumencie księ-

⁸⁶ Ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 14.

⁸⁷ Por. W.B. Meigs, R.F. Meigs, *Financial Accounting*, McGraw-Hill, New York 1986, s. 51; A. Suhányiová, J. Korečko, I. Ondrijová, *Účtovníctvo, zbierka príkladov*, Bookman s.r.o., Prešov 2014, s. 51–62.

gowym i jednocześnie ujętym w dzienniku wraz z zasadniczą treścią operacji gospodarczej oraz jej wartością.

Rys. 7.2. Zapis przykładowych operacji na kontach księgi głównej

Źródło: opracowanie własne.

Księgi pomocnicze zawierają zapisy będące uszczegółowieniem i uzupełnieniem zapisów dokonanych na kontach księgi głównej. Prowadzi się je w ujęciu systematycznym jako wyodrębniony system kont analitycznych uzgodniony z saldami i zapisami na kontach księgi głównej. Konta ksiąg pomocniczych prowadzi się w szczególności dla⁸⁸:

- kompetencji, czyli kapitału intelektualnego kontrolowanego przez przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy,
- relacji z otoczeniem przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy,
- środków trwałych, w tym także środków trwałych w budowie, wartości niematerialnych i prawnych oraz dokonywanych od nich odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych,
- rozrachunków z kontrahentami,
- rozrachunków z pracownikami, a w szczególności jako imienną ewidencję wynagrodzeń pracowników zapewniającą uzyskanie informacji z całego okresu zatrudnienia,
- operacji sprzedaży (kolejno numerowane własne faktury i inne dowody ze szczegółowością niezbędną do celów podatkowych),

⁸⁸ Punkty od 3–9 wynikają z ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 16 ust. 1, art. 17 ust. 1.

- operacji zakupu (obce faktury i inne dowody ze szczegółowością niezbędną do wyceny składników aktywów i do celów podatkowych),
- kosztów i istotnych dla jednostki składników aktywów,
- operacji gotówkowych w przypadku prowadzenia kasy.

Zestawienie obrotów i sald (inaczej bilans próbny) księgi głównej to sporządzany okresowo kontrolny wykaz wszystkich kont księgowych informujący o ich saldach początkowych, obrotach ujętych w okresie oraz saldach końcowych – tabela 7.3. Sumaryczne obroty zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej powinny być zgodne z obrotami dziennika lub obrotami zestawienia obrotów dzienników częściowych za ten sam okres.

Tabela 7.3. Układ ewidencyjny zestawienia obrotów i sald

Symbol i nazwa konta	Salda początkowe (bilans otwarcia)		Obroty okresu		Obroty okresu + salda początkowe		Salda końcowe (bilans zamknięcia)	
	Dt	Ct	Dt	Ct	Dt	Ct	Dt	Ct
010 Środki trwałe	–	–	4 000	–	4 000	–	4 000	–
130 Rachunek bieżący	–	–	50 000	4 000	50 000	4 000	46 000	–
210 Rozrachunki z dostawcami	–	–	4 000	4 000	4 000	4 000	–	–
800 Kapitał podstawowy	–	–	–	50 000	–	50 000	–	50 000
Razem	–	–	58 000	58 000	58 000	58 000	50 000	50 000

Źródło: opracowanie własne.

Nie rzadziej niż na koniec każdego miesiąca sporządza się zestawienie obrotów i sald kont księgi głównej, które powinno zawierać:

- symbole lub nazwy kont,
- salda kont na dzień otwarcia ksiąg rachunkowych, obroty za okres sprawozdawczy i narastająco od początku roku obrotowego oraz salda na koniec okresu sprawozdawczego,
- sumę sald na dzień otwarcia ksiąg rachunkowych, obrotów za okres sprawozdawczy i narastająco od początku roku obrotowego oraz sald na koniec okresu sprawozdawczego.

Co najmniej na dzień zamknięcia ksiąg rachunkowych sporządza się zestawienia sald wszystkich kont ksiąg pomocniczych, a na dzień inwentaryzacji – zestawienia sald inwentaryzowanej grupy składników aktywów⁸⁹.

⁸⁹ Tamże, art. 18.

7.3. KSIĘGA KOMPETENCJI

Księga kompetencji to urządzenie ewidencyjne służące do rejestrowania na bieżąco kontrolowanych przez jednostkę zasobów wiedzy, umiejętności, doświadczenia oraz źródeł ich finansowania⁹⁰. Księga ta pozwala uzyskać precyzyjny wgląd we wszelkie zmiany tych zasobów, a więc ich pozyskanie, rozwój oraz utratę kontroli. Księga kompetencji może być prowadzona w postaci rozbudowanej lub uproszczonej w zależności od potrzeb informacyjnych przedsiębiorstwa.

W formie rozbudowanej tworzy się pomocniczą ewidencję podobną do księgi inwentarzowej, do której w porządku chronologicznym wprowadza się pozyskane kompetencje, nadając im niepowtarzalny **numer kompetencji**. Rozbudowana forma powinna zawierać następujący zestaw informacji: liczbę porządkową, datę wpisu, imię i nazwisko dysponenta kompetencji, nadany numer kompetencji, datę przejścia kontroli nad zasobem, wartość ekonomiczną zasobu (z ewentualnym podziałem na wiedzę, umiejętności i doświadczenie), źródła finansowania zasobu, datę utraty kontroli nad zasobem, uwagi dodatkowe. Jeśli nie ma potrzeby prowadzenia rozbudowanej ewidencji, wówczas księgę kompetencji stanowi chronologiczny zapis dotyczący tych zasobów w dzienniku ogólnym lub częściowym oraz systematyczny zapis na przeznaczonych do tego kontach księgowych.

Konta aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego stanowią podstawę księgi kompetencji. Podlegają one klasycznym zasadom podzielności i łączenia kont. Poziomy podział tych kont pozwala uzyskać bardziej szczegółową informację na temat kontrolowanych zasobów oraz źródeł ich finansowania. Konto 900 „Aktywa kompetencyjne” można dzielić ze względu na funkcjonalną specjalizację poszczególnych pracowników oraz ich umiejscowienie w strukturze organizacyjnej przedsiębiorstwa. Można też analitykę kont 901 „Wiedza”, 902 „Umiejętności”, 903 „Doświadczenie” zaprojektować, uwzględniając kody numeryczne wynikające z klasyfikacji zawodów i specjalności. Przykłady 7.1 i 7.2 prezentują te dwa podstawowe ujęcia analityczne⁹¹.

Przykład 7.1

Niewielkie przedsiębiorstwo przemysłowe ma strukturę funkcjonalną, w ramach której wyodrębniono dwa piony: pion administracyjno-księgowy podle-

⁹⁰ Księga kompetencji co do zasady jest częścią księgi głównej, jednakże ze względu na organizację rachunkowości kapitału intelektualnego w jednostce jej kierownik może zalecić, aby utworzyć ten zbiór danych na osobnym komputerze, z dokumentami księgowymi wpiętymi w osobnych segregatorach, a nawet z osobnym dziennikiem. Wówczas używanie nazwy „księga kompetencji” jest z przyczyn praktycznych uzasadnione. Księga kompetencji może być prowadzona w dziale księgowości lub w dziale zasobów ludzkich przez odpowiednio przeszkolonego pracownika rozumiejącego zasady rachunkowości i sprawozdawczości finansowej.

⁹¹ L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 114–119.

gający dyrektorowi generalnemu oraz pion handlowo-produkcyjny podlegający dyrektorowi handlowemu.

Należy zaproponować analitykę konta 900 „Aktywa kompetencyjne” uwzględniającą specjalizację poszczególnych grup pracowniczych oraz ich podległość służbową.

Rozwiązanie

Konta analityczne do konta 900 „Aktywa kompetencyjne”	Podległość służbowa
901-1 Kompetencje administracyjne	dyrektor generalny
901-2 Kompetencje księgowe	
902-1 Kompetencje handlowe	dyrektor handlowy
902-2 Kompetencje techniczne	

Przykład 7.2

W dziale księgowości przedsiębiorstwa produkcyjnego zatrudnionych jest 5 osób: 1 główny księgowy, 3 specjalistów ds. rachunkowości oraz 1 technik rachunkowości.

Należy zaproponować analitykę do kont 901 „Wiedza”, 902 „Umiejętności”, 903 „Doświadczenie”, uwzględniając symbole numeryczne przyjęte w klasyfikacji zawodów i specjalności.

Rozwiązanie

Konta analityczne do kont 901 „Wiedza”, 902 „Umiejętności”, 903 „Doświadczenie”:

Zawód/specjalność	Liczebność	Konto analityczne	Pozycja bilansowa
Główny księgowy	1	901-121101-01 902-121101-01 903-121101-01	wiedza umiejętności doświadczenie
Specjalista ds. rachunkowości	3	901-241103-01 902-241103-01 903-241103-01 901-241103-02 902-241103-02 903-241103-02 901-241103-03 902-241103-03 903-241103-03	wiedza umiejętności doświadczenie wiedza umiejętności doświadczenie wiedza umiejętności doświadczenie
Technik ds. rachunkowości	1	901-431103-01 902-431103-01 903-431103-01	wiedza umiejętności doświadczenie

Wdrożenie rachunkowości kapitału intelektualnego w przedsiębiorstwie bazującym na wiedzy wymaga podjęcia stosownej **decyzji** przez kierownika jednostki. Zazwyczaj decyzja ta musi wcześniej znaleźć swoje poparcie u dominujących interesariuszy przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy, przede wszystkim u jego większościowych właścicieli. Po podjęciu stosownej decyzji należy ją wyartykułować w wewnętrznym akcie normatywnym, czyli **zarządzeniu kierownika jednostki**. Ogólny wzorzec takiego zarządzenia prezentuje tabela 7.4.

Tababela 7.4. Wzór zarządzania w sprawie wdrożenia rachunkowości aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego w jednostce

Zarządzenie nr .../20X1 Prezesa Zarządu Przedsiębiorstwa „XYZ” z dnia ... 20X1 roku w sprawie: wdrożenia rachunkowości aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego 1. Zarządzam wdrożenie rachunkowości aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego w Przedsiębiorstwie „XYZ”. 2. Począwszy od dnia bilansowego 31.12.20X1 roku sprawozdanie finansowe Przedsiębiorstwie „XYZ” obejmuje, obok obligatoryjnych elementów, <i>bilans oparty na wiedzy</i> jako element informacji dodatkowej. 3. Główny Księgowy włączy do Zakładowego Planu Kont (ZPK) konta syntetyczne i analityczne służące do ewidencji <i>aktywów kompetencyjnych</i> oraz <i>kapitału intelektualnego</i>. Zarząd zatwierdzi rozbudowany ZPK do dnia ... 4. Wykwalifikowani pracownicy opracują <i>bilanse wiedzy osobistej</i> zgodnie z załączonym do Zarządzenia wzorem i instrukcją. Opracowane bilanse wiedzy osobistej należy dostarczyć do Działu Księgowości do dnia ... 5. Dział Księgowości przeprowadza weryfikację wartości godziwej aktywów kompetencyjnych wykazywanych w bilansach wiedzy osobistej. Zweryfikowane wartości aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego podlegają księgowaniu zgodnie z rozbudowanym ZPK. 6. Nadzór nad wykonaniem Zarządzenia obejmuje Główny Księgowy. 7. Zarządzenie wchodzi w życie z dniem
--

Źródło: opracowanie własne.

Należy zwrócić uwagę, że wystosowanie takiego zarządzenia jest nieodzowne, ponieważ aktualnie w zewnętrznych aktach prawnych regulujących rachunkowość jednostki brak odpowiedniego umocowania. Brak unormowania kwestii rachunkowości kapitału intelektualnego w prawie bilansowym jest niewątpliwą trudnością nie tylko dla zgodnego z duchem czasu zarządzania przedsiębiorstwem bazującym na wiedzy, ale także dla dalszego rozwoju społeczeństwa postindustrialnego oraz gospodarki opartej na wiedzy.

7.4. KSIĘGA RELACJI Z OTOCZENIEM

Księga relacji z otoczeniem to urządzenie ewidencyjne służące do rejestrowania na bieżąco tworzonych przez jednostkę dobrych relacji z zewnętrznymi grupami interesu przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy, przede wszystkim z jego klientami⁹². Wyróżnić można kilka charakterystycznych obszarów takich działań. Są nimi: udzielanie rabatów i opustów, przekazywanie prezentów małej wartości, emisja reklamy masowej, sponsoring sportu, sponsoring kultury, inna działalność prospołeczna itd. Księga relacji z otoczeniem pozwala uzyskać precyzyjny wgląd w skumulowane wydatki poczynione na rozwój tych zasobów. Może być prowadzona w postaci uproszczonej, bazując jedynie na kontach syntetycznych, lub rozbudowanej, a więc uzupełnionej o konta analityczne, w zależności od potrzeb informacyjnych przedsiębiorstwa.

Przykłady 7.3 i 7.4 prezentują tworzenie analityki do kont aktywów marketingowych.

Przykład 7.3

Niewielkie przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy prowadzi działalność marketingową w trzech obszarach, tj. reklamuje swoje usługi w lokalnej rozgłośni radiowej, reklamuje swoje usługi w internecie za pośrednictwem usługi „Google AdWords”, sponsoruje biegacza, który z dobrym skutkiem bierze udział w największych biegach maratońskich.

Należy zaproponować analitykę do konta 920 „Aktywa marketingowe” uwzględniającą powyższe obszary działalności marketingowej.

Rozwiązanie

Konta analityczne do konta 920 „Aktywa marketingowe”
923-1 Aktywa marketingowe – reklama radiowa
923-2 Aktywa marketingowe – reklama internetowa
924-3 Aktywa marketingowe – sponsoring sportu

Przykład 7.4

Przedsiębiorstwo zaawansowanych technologii „Omega” sprzedaje swoje wyroby, współpracując z dwiema hurtowniami „Alfa” i „Beta” oraz z siecią sprzeda-

⁹² Księga relacji co do zasady jest częścią księgi głównej, jednakże ze względu na organizację rachunkowości kapitałów niefinansowych w jednostce jej kierownik może zalecić, aby utworzyć ten zbiór danych na osobnym komputerze, z dokumentami księgowymi wpiętymi w osobnych segregatorach, a nawet z osobnym dziennikiem. Wówczas używanie nazwy „księga relacji” jest z przyczyn praktycznych uzasadnione. Księga relacji może być prowadzone w dziale księgowości lub w dziale marketingu (PR) przez odpowiednio przeszkolonego pracownika rozumiejącego zasady rachunkowości i sprawozdawczości finansowej.

ży detalicznej „Delta”. Głównym narzędziem stymulowania rozwoju sprzedaży w tych kanałach dystrybucji jest polityka udzielania rabatów za wypracowanie określonych poziomów obrotów handlowych. Dodatkowo przedsiębiorstwo „Omega” reklamuje swoje wyroby w prasie – w dwóch wysokonakładowych tygodnikach opinii „Epsilon” i „Dzeta”.

Należy zaproponować analitykę do konta 921 „Wartość udzielonych premii i rabatów” oraz konta 923 „Reklama masowa”, uwzględniając powyższe informacje.

Rozwiązanie

Obszar relacji	Nr ZPK	Nazwa konta analitycznego	Pozycja bilansowa
Kanał dystrybucji	921-01	Aktywa marketingowe – premie dla „Alfa”	Aktywa marketingowe – wartość udzielonych premii i rabatów
	921-02	Aktywa marketingowe – premie dla „Beta”	
	921-03	Aktywa marketingowe – premie dla „Delta”	
Tygodnik opinii	923-01	Aktywa marketingowe – reklama w „Epsilon”	Aktywa marketingowe – reklama masowa
	923-02	Aktywa marketingowe – reklama w „Dzeta”	

Tabela 7.5. Wzór zarządzania w sprawie wdrożenia rachunkowości aktywów marketingowych i kapitału relacji z otoczeniem w jednostce

Zarządzenie nr .../20X1 Prezesa Zarządu Przedsiębiorstwa „XYZ” z dnia ... 20X1 roku w sprawie: wdrożenia rachunkowości aktywów marketingowych i kapitału relacji z otoczeniem - Zarządzam wdrożenie rachunkowości aktywów marketingowych i kapitału relacji z otoczeniem w Przedsiębiorstwie „XYZ”. - Począwszy od dnia bilansowego 31.12.20X1 roku sprawozdanie finansowe Przedsiębiorstwa „XYZ” obejmuje, obok obligatoryjnych elementów, <i>bilans pełny</i> jako element informacji dodatkowej. - Główny Księgowy włączy do Zakładowego Planu Kont (ZPK) konta syntetyczne i analityczne służące do ewidencji <i>aktywów marketingowych</i> oraz <i>kapitału relacji z otoczeniem</i>. Zarząd zatwierdzi rozbudowany ZPK do dnia ... - Dział Marketingu prześle do Działu Księgowości zatwierdzony przez Zarząd plan (budżet) działalności marketingowej na 20X1 rok. - Dyrektor ds. Marketingu każdorazowo dokonuje opisu faktur kosztowych dotyczących wykonania planu (budżetu) działalności marketingowej umożliwiającego ich księgową dekretację.
--

6. Dział Księgowości na bieżąco weryfikuje zasadność ponoszonych kosztów marketingowych. Zweryfikowane wartości aktywów marketingowych i kapitału relacji z otoczeniem podlegają księgowaniu zgodnie z rozbudowanym ZPK.
7. Nadzór nad wykonaniem Zarządzenia obejmuje Główny Księgowy.
8. Zarządzenie wchodzi w życie z dniem

Źródło: opracowanie własne.

Jeżeli rachunkowość postindustrialna jednostki ma obejmować obok aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego również aktywa marketingowe i kapitał relacji z otoczeniem, to wówczas zarządzenie kierownika jednostki dotyczące utworzenia nowych ksiąg musi być odpowiednio rozbudowane. Główne elementy zarządzenia skoncentrowanego na aktywach marketingowych i kapitale relacji z otoczeniem prezentuje tabela 7.5.

7.5. INWENTARYZACJA

Prawdziwość informacji o aktywach i pasywach zarejestrowanych w księgach rachunkowych musi być potwierdzona w drodze inwentaryzacji. Inwentaryzacja to ogół czynności zmierzających do wychwycenia i zniwelowania różnic pomiędzy stanem ewidencyjnym zasobów jednostki oraz ich stanem faktycznym. Zadaniem inwentaryzacji jest zatem zapewnienie, aby pomiędzy obrazem aktywów i pasywów zarejestrowanym w księgach rachunkowych a rzeczywistym stanem zasobów kontrolowanym przez jednostkę istniała pełna zgodność.

Wspomniane różnice mogą powstać w wyniku kilku zasadniczych przyczyn:

- omyłek w adekwatnym pomiarze zdarzeń,
- błędów w dokumentowaniu operacji gospodarczych,
- zaniedbań lub oszustw osób odpowiedzialnych za nadzór nad składnikami majątkowymi,
- naturalnych ubytków niektórych rodzajów składników majątkowych.

Okresowa inwentaryzacja stanowi zatem element wzmacniający kontrolę wewnętrzną w przedsiębiorstwie. Służy dyscyplinowaniu osób sprawujących nadzór nad aktywami, a także umożliwia wszczynanie procedur rozliczania osób materialnie odpowiedzialnych za powierzone im składniki majątkowe.

Zgodnie z prawem bilansowym jednostka ma obowiązek przeprowadzić inwentaryzację na ostatni dzień każdego roku obrotowego⁹³. Tradycyjna rachunkowość wypracowała trzy zasadnicze metody inwentaryzacji⁹⁴, tj.:

⁹³ Szczegółowe terminy inwentaryzacji poszczególnych składników aktywów i pasywów określa ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 26.

⁹⁴ Por. Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, wyd. cyt., s. 290–291.

- metodę spisu ilościowego z natury,
- metodę uzyskania potwierdzenia salda od kontrahentów,
- metodę porównania danych księgowych z odpowiednimi dokumentami.

Metoda spisu z natury polega na fizycznym przeliczeniu kontrolowanych składników majątkowych, porównaniu ich liczby z danymi księgowymi, wyjaśnieniu oraz rozliczeniu ewentualnych różnic. Spisowi z natury podlegają środki pieniężne w kasie, papiery wartościowe w postaci materialnej, rzeczowe składniki aktywów obrotowych, środki trwałe, nieruchomości inwestycyjne, maszyny, urządzenia, środki trwałe w budowie.

Metoda potwierdzania salda polega na rozsyłaniu do kontrahentów salda rozrachunków w celu ich wzajemnego potwierdzenia lub stwierdzenia niezgodności, a w konsekwencji jej wyjaśnienia i rozliczenia. Tą metodą obejmuje się środki pieniężne na rachunku bieżącym, aktywa finansowe przechowywane przez instytucje finansowe, należności handlowe, pożyczki, inne aktywa okresowo powierzone kontrahentom.

Ostatnia z wymienionych metod zgodnie ze swoją nazwą polega na porównaniu danych księgowych z odpowiednimi dokumentami, co pozwala na weryfikację wartości objętych nią składników. Do tych składników należą środki trwałe, do których dostęp jest znaczenie utrudniony, grunty, prawa zakwalifikowane do nieruchomości, należności sporne i wątpliwe, a także pozostałe tradycyjne aktywa i pasywa, które nie zostały objęte zakresem wcześniej wskazanych dwóch metod.

Przeprowadzenie i wyniki inwentaryzacji należy odpowiednio udokumentować i powiązać z zapisami ksiąg rachunkowych. Ujawnione w toku inwentaryzacji różnice między stanem rzeczywistym a stanem wykazany w księgach rachunkowych należy wyjaśnić i rozliczyć w księgach rachunkowych tego roku obrotowego, na który przypadał termin inwentaryzacji⁹⁵.

Aktualnie nie wypracowano jeszcze oryginalnych metod inwentaryzacji typowych dla postindustrialnych aktywów i pasywów. Wydaje się, że zasadniczą metodą w tym zakresie powinna być metoda porównania danych księgowych z odpowiednimi dokumentami, jednakże w przypadku aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego należałoby ją uzupełnić o porównanie danych księgowych z wartością godziwą kwalifikacji⁹⁶ w poszczególnych zawodach i specjalnościach. Natomiast w przypadku aktywów marketingowych i kapitału relacji z otoczeniem inwentaryzację należałoby uzupełnić o rzetelne szacowanie trwałości zbudowanych więzi.

⁹⁵ Więcej na temat: T. Martyniuk, D. Małkowska, *Zaawansowana rachunkowość finansowa*, PWE, Warszawa 2010, s. 353–380.

⁹⁶ Wartość godziwa kompetencji odpowiada kosztowi, po którym można wykształcić określone kompetencje w powszechnie przyjęty sposób, a więc w zgodzie z rynkowym standardem edukacyjnym, a także standardem pomiaru doświadczenia zawodowego. Więcej na ten temat: L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, Pacioli Institute, Rzeszów 2013, s. 89–92.

Kapitał intelektualny jest obecnie największym, a zarazem najpilniejszym wyzwaniem nauk o finansach. Potrzeby informacyjne interesariuszy współczesnych organizacji wyraźnie wykraczają poza wąskie ramy tradycyjnej sprawozdawczości finansowej. Aby przedstawić w bilansie istotę przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy, trzeba odwołać się do kategorii kapitałów niefinansowych. Te kapitały nie pozostają bez wpływu na rynkową wartość przedsiębiorstwa.

Prof. dr hab. Adam Marek Kopiński
Kierownik Katedry Finansów Przedsiębiorstwa
i Zarządzania Wartością
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Część III

Zasoby przedsiębiorstwa oraz źródła ich pochodzenia

Rozdział 8. Zakładanie przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy

Rozdział 9. Aktywa trwałe

Rozdział 10. Rozrachunki

Rozdział 11. Aktywa niemajątkowe i kapitały niefinansowe

Rozdział 12. Szczególne przypadki rachunkowości postindustrialnej

Rozdział 8

Zakładanie przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy

W rozdziale przedstawiono zagadnienie zakładania przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy na starcie swojej działalności musi pozyskać odpowiednie zasoby gospodarcze. Najważniejsze z nich to kapitał finansowy oraz kapitał intelektualny. Jeżeli założenie (lub przekształcenie) przedsiębiorstwa wymaga otworzenia ksiąg rachunkowych, to wówczas należy najpierw sporządzić inwentarz kontrolowanych zasobów. Zakres inwentarza przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy obejmuje tradycyjny majątek oraz kompetencje. Kapitał finansowy może być wnoszony do przedsiębiorstwa w postaci gotówkowej oraz rzeczowej. Wyposażanie przedsiębiorstwa w kapitał intelektualny odbywa się za pośrednictwem jego właścicieli oraz wykwalifikowanych pracowników. Od pierwszych dni funkcjonowania nowego przedsiębiorstwa należy zadbać o właściwą obsługę procesów pieniężnych towarzyszących działalności gospodarczej. Obsługa ta dokonuje się za pośrednictwem rachunku bankowego oraz kasy gotówkowej.

Założenie nowego przedsiębiorstwa wymaga wielu działań przygotowawczych – odpowiedniego rozpoznania rynku, pozyskania zasobów, zorganizowania działalności, przygotowania ofert, przekonania pierwszych klientów do zakupu produktów lub usług bazujących na wiedzy. Z punktu widzenia rachunkowości finansowej proces zakładania przedsiębiorstwa wiąże się z dwoma szczególnymi obszarami czynności. Po pierwsze, przedsiębiorstwo musi zostać wyposażone w zasoby gospodarcze, na których będzie opierać swą działalność. Po drugie, należy utworzyć ewidencję rachunkową dla przedsiębiorstwa, która posłuży do rejestrowania zasobów przedsiębiorstwa oraz wykonywanych dzięki nim operacji gospodarczych.

Przedsiębiorstwo jest dynamicznym zbiorem **elementów materialnych** i **niematerialnych**. Do prowadzenia przedsiębiorstwa niezbędne są środki

trwałe oraz środki obrotowe, ale także kompetencje, na które składają się: wiedza, umiejętności oraz doświadczenie uczestników organizacji. Dotychczasowa praktyka księgowości prowadzona zgodnie z aktualnie obowiązującymi przepisami prawa koncentruje się głównie na zasobach materialnych. Tymczasem w gospodarce opartej na wiedzy coraz bardziej liczą się niematerialne zasoby kapitału intelektualnego.

W tradycyjnym systemie rachunkowości zasoby niematerialne wprowadza się do ewidencji jedynie wówczas, gdy mają postać zbywalnego majątku. Czynniki wytwórcze o takiej specyfice prezentowane są w aktywach tradycyjnego bilansu w kategorii „wartości niematerialne i prawne” – będą one przedmiotem rozważań w podrozdziale 9.1. Wartości niematerialne i prawne nie obejmują jednak kompetencji, którymi dysponują członkowie organizacji bazującej na wiedzy, gdyż są one niezbywalne. System rachunkowości przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy musi zatem odzwierciedlać również zasoby niematerialne, których źródłem pochodzenia jest kapitał intelektualny, a nie kapitał finansowy.

8.1. POSZERZONY ZAKRES INWENTARZA PRZEDSIĘBIORSTWA BAZUJĄCEGO NA WIEDZY

Inwentarz to spis lub wykaz wszystkich składowych aktywów i pasywów jednostki. Sporządzenie wyczerpującego inwentarza to warunek konieczny założenia ksiąg rachunkowych przedsiębiorstwa. Na tej podstawie sporządza się pierwszy bilans otwarcia. Wartości wykazane w tymże bilansie stanowią salda początkowe kont księgowych. Zgodnie z zasadami rachunkowości postindustrialnej pojęcia aktywów i pasywów mają szerszy zakres niż w tradycyjnej rachunkowości, dlatego inwentarz przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy musi uwzględniać obok tradycyjnych składników także aktywa i pasywa charakterystyczne dla gospodarki opartej na wiedzy.

Przykład 8.1

Przedsiębiorstwo „Alfa” Sp.j. prowadziło dotychczas ewidencję rachunkową w formie podatkowej książki przychodów i rozchodów. W związku ze zmianą formy prawnej przedsiębiorstwa ze spółki jawnej na spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością zaszła potrzeba otworzenia ksiąg rachunkowych. Wiadomo, że jednostka na dzień przekształcenia kontrolowała następujące zasoby majątkowe: budynek 300 000 zł, środki pieniężne 50 000 zł, zobowiązania handlowe 100 000 zł. Ponadto, kontrolowała następujące zasoby kapitału intelektualnego: kompetencje handlowe wspólnika Abackiego 20 000 zł, kompetencje techniczne wspólnika Babackiego 30 000 zł, kompetencje administracyjno-finansowe wspólnika Cabackiego 25 000 zł.

Należy sporządzić inwentarz obejmujący aktywa i pasywa charakterystyczne dla: (A) gospodarki przemysłowej oraz (B) gospodarki opartej na wiedzy.

Rozwiązanie

A. Gospodarka przemysłowa

Lp.	Aktywa/pasywa	Wartość godziwa
1.	Budynek	300 000 zł
2.	Środki pieniężne	50 000 zł
3.	Zobowiązania handlowe	100 000 zł
4.	Kapitał własny (350 000 zł – 100 000 zł)	250 000 zł

B. Gospodarka oparta na wiedzy

Lp.	Aktywa/pasywa	Wartość godziwa
1.	Budynek	300 000 zł
2.	Środki pieniężne	50 000 zł
3.	Zobowiązania handlowe	100 000 zł
4.	Kapitał własny (350 000 zł – 100 000 zł)	250 000 zł
5.	Kompetencje handlowe – wspólnik Abacki	20 000 zł
6.	Kompetencje techniczne – wspólnik Babacki	30 000 zł
7.	Kompetencje administracyjno-finansowe – wspólnik Cabacki	25 000 zł

W zależności od potrzeb informacyjnych jednostki inwentarz może mieć bardziej rozbudowany charakter. Z punktu widzenia wymogów organizacji ewidencji rachunkowej jednostki niezbędny byłby na przykład wgląd w salda poszczególnych zobowiązań handlowych, które w tym przypadku zamykają się łączną kwotą 100 000 zł. Z tych samych względów również pożądanym byłby analityczny wgląd w elementy składowe kompetencji poszczególnych wykwalifikowanych pracowników, co będzie zilustrowane na przykładach w dalszej części rozdziału.

8.2. WYPOSAŻANIE JEDNOSTKI W ZASOBY KAPITAŁU FINANSOWEGO

Zakładanie przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy wiąże się z koniecznością wyposażenia go w zasoby materialne, których źródłem jest kapitał finansowy. **Kapitał finansowy** w ujęciu ogólnoeconomicznym to znaczna suma pieniędzy lub pokaźny majątek, który może zostać przeznaczony na finansowanie intratnych przedsięwzięć przynoszących zysk, rentę dzierżawną, dywidendę lub odsetki. Inwestowanie kapitału wiąże się nie tylko z zakładaniem przedsiębiorstwa, ale także z nabywaniem atrakcyjnych nieruchomości lub gruntów, zakupem instrumentów finansowych (akcji, obligacji itd.), założeniem lokaty bankowej, kupnem złota, diamentów, dzieł sztuki itd. Warto jednakże zwrócić

uwagę, że pojęcie inwestycji coraz częściej wiąże się również z finansowaniem rozwoju kapitału intelektualnego.

Według kryterium własności kapitał dzieli się na **własny** i **obcy**. Kapitał obcy to inaczej zobowiązania, a więc długi. **Zobowiązania** to wynikający z przeszłych zdarzeń obowiązki wykonania świadczeń o wiarygodnie określonej wartości, który spowoduje wykorzystanie już posiadanych lub przyszłych aktywów majątkowych jednostki. Wartość kapitału własnego można zatem ustalić, pomniejszając wartość kontrolowanych aktywów majątkowych o sumę zobowiązań.

Przykład 8.2

Pan Abacki ubiega się o niewielki kredyt z przeznaczeniem na założenie rodzinnego przedsiębiorstwa. Bank, badając zdolność kredytową pana Abackiego oraz możliwość ustanowienia zabezpieczenia kredytu, zażądał informacji o wartości jego aktywów majątkowych oraz zobowiązań. Pan Abacki dostarczył do banku informacje zestawione w poniższej tabeli:

Lp.	Aktywa/pasywa	Wartość godziwa
1.	Mieszkanie własnościowe	210 000 zł
2.	Obligacje skarbowe	10 000 zł
3.	Środki pieniężne na rachunku bankowym i lokatach	4 000 zł
4.	Kompetencje inżynierskie pana Abackiego według wartości wytworzenia	22 000 zł
5.	Niespłacona pożyczka konsumpcyjna	12 000 zł

Należy ustalić wartość osobistego kapitału własnego (aktywów netto) pana Abackiego.

Rozwiązanie

Wartość kapitału własnego (aktywów netto) ustala się według wzoru:

$$\text{kapitał własny} = \text{aktywa majątkowe} - \text{zobowiązania}$$

Do aktywów majątkowych nie można doliczyć wartości kompetencji inżynierskich pana Abackiego, ponieważ nie da się ich bezpośrednio spieniężyć na rynku w rezultacie transakcji kupna-sprzedaży. Stanowią one niezbywalną część zasobów ekonomicznych pana Abackiego, a zatem kapitał własny o charakterze finansowym w tym wypadku wyniesie:

$$\text{kapitał własny} = (210\,000\,\text{zł} + 10\,000\,\text{zł} + 4\,000\,\text{zł}) - 12\,000\,\text{zł} = 212\,000\,\text{zł}$$

Na marginesie przykładu warto zaznaczyć, że zakładanie przedsiębiorstwa za pożyczone pieniądze jest bardzo ryzykowne. Wówczas kapitał własny kre-

dytobiorcy stanowi dla kredytodawcy bufor ochraniający przed ryzykiem strat finansowych.

Podstawową formą wyposażania przedsiębiorstwa w kapitał jest **wkład gotówkowy**. Polega on na postawieniu do wyłącznej dyspozycji przedsiębiorstwa zadeklarowanej sumy pieniędzy na okres trwania przedsięwzięcia lub na czas nieokreślony. Po dokonaniu takiego wkładu właściciel zwykle nie może swobodnie wycofać wniesionych pieniędzy wedle potrzeb w dowolnym czasie, ponieważ są one „zamrożone” poprzez zakup aktywów o niskim stopniu płynności, np. środków trwałych. Należy więc traktować ów wkład jako bezzwrotny przynajmniej w pierwszym okresie funkcjonowania przedsiębiorstwa. W późniejszym okresie właściciel przedsiębiorstwa otrzymuje ekwiwalent za wyłożony na początku kapitał. Są nim dywidendy lub wypłaty z zysku. Warunkiem tego typu gratyfikacji jest zysk, a więc dodatni wynik finansowy.

Wkład środków do jednostki rejestrowany jest w księgach rachunkowych, a zarazem ujawniany w pasywach bilansu w pozycji „Kapitał podstawowy” (inna nazwa „Kapitał powierzony”, „Kapitał zakładowy”). W zależności od formy prawnej przedsiębiorstwa kapitał podstawowy oraz pozostałe kapitały jednostki przybierają różne nazwy – tabela 8.1.

Tabela 8.1. Typologia kapitałów własnych a forma prawna jednostki

Forma organizacyjno-prawna przedsiębiorstwa	Nazwa kapitałów	
	Kapitał podstawowy	Kapitały pozostałe
Spółka jawna Spółka partnerska Spółka komandytowa Spółka komandytowo-akcyjna	Kapitał właścicieli Kapitał zakładowy	Kapitał zapasowy Kapitały rezerwowe (tworzone fakultatywnie, stosownie do postanowienia umowy lub statutu) Kapitał z aktualizacji wyceny
Spółka cywilna Osoba fizyczna	Kapitał właścicieli Kapitał właściciela	Kapitał z aktualizacji wyceny
Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością Spółka akcyjna	Kapitał zakładowy Kapitał zakładowy	Kapitał zapasowy Kapitał rezerwowy Kapitał z dopłat Kapitał z aktualizacji wyceny
Przedsiębiorstwo państwowe	Fundusz założycielski	Fundusz przedsiębiorstwa Kapitał z aktualizacji wyceny
Samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej (SP ZOZ)	Fundusz założycielski	Fundusz zakładu Kapitał z aktualizacji wyceny
Spółdzielnia	Fundusz udziałowy	Fundusz zasobowy Fundusz rezerwowy Kapitał z aktualizacji wyceny

Źródło: W. Gabrusewicz (red.), *Rachunkowość finansowa dla profesjonalistów*, wyd. cyt., s. 603.

Kapitał powierzony reprezentuje zatem łączną wartość wkładów dokonanych przez właścicieli jednostki na jej utworzenie. Kapitał samofinansowania powstaje z osiągniętego zysku jednostki, co będzie przedmiotem szczegółowych rozważań rozdziału 17 pt. *Wynik finansowy*. Kapitał samofinansowania może być transformowany decyzją właścicieli jednostki w kapitał podstawowy bądź w kapitały pozostałe w zależności od tego, jaką rolę te nowe zasoby kapitału finansowego mają odgrywać w przedsiębiorstwie.

Przykład 8.3

Pan Abacki podjął decyzję o założeniu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, w której obejmie całość udziałów. Spółka będzie działać pod firmą „Alfa” Sp. z o.o. Kapitał spółki wyniesie 15 000 zł i będzie podzielony na 150 udziałów, każdy po 100 zł. Umowa spółki została sporządzona w formie aktu notarialnego i zarejestrowana w sądzie. Pan Abacki objął przynależną mu całość wkładów, wnosząc na rachunek bankowy spółki wkład gotówkowy.

Należy zaksięgować operacje związane z tworzeniem i obejmowaniem kapitału spółki.

Rozwiązanie

130 Rachunek bieżący		240 Pozostałe rozrachunki		800 Kapitał podstawowy	
(2)	15 000	(1)	15 000	(2)	15 000 (1)

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Utworzenie kapitału zakładowego zgodnie z wartością zadeklarowaną w umowie spółki	15 000	Pozostałe rozrachunki	Kapitał podstawowy
2	Wpływ na rachunek bankowy wkładu gotówkowego na poczet kapitału podstawowego	15 000	Rachunek bankowy	Pozostałe rozrachunki

Spółka kapitałowa, emitując udziały lub akcje, może sprzedać je po cenie równej lub wyższej od wartości nominalnej. Nadwyżka uzyskanej ceny instrumentu kapitałowego przekraczająca jego wartość nominalną nazywa się **agio**. Jest ona odnoszona na kapitał zapasowy spółki, ale dopiero po potrąceniu ewentualnych kosztów zorganizowania emisji.

Przykład 8.4

Spółka akcyjna „Beta” wyemitowała 10 000 akcji o wartości nominalnej 100 zł. Ze względu na duże zainteresowanie swoimi akcjami zdecydowała się zaofe-

rować je inwestorom po cenie emisyjnej 120 zł. Koszty zorganizowania emisji wyniosły 20 000 zł.

Należy obliczyć wartość pozyskanego kapitału finansowego spółki.

Rozwiązanie

Wartość emisji = 10 000 akcji × 120 zł = 1 200 000 zł
Agio przypadające na 1 akcję = 120 zł – 100 zł = 20 zł
Agio przypadające na całą emisję = (120 zł – 100 zł) × 10 000 akcji = 200 000 zł

Kapitał własny:	Kalkulacja	Wartość
– kapitał akcyjny	10 000 akcji × 100 zł	1 000 000 zł
– kapitał zapasowy	200 000 zł – 20 000 zł	180 000 zł
Razem:		1 180 000 zł

Właściciel może również wyposażyć przedsiębiorstwo w kapitał finansowy, wnosząc do niego aktywa niepieniężne. Wkład niepieniężny, a więc rzeczowy, zwykle się nazywać **aportem**. Przedmiotem aportu mogą być wszelkie dobra mające postać **zbywalnego majątku**, a więc środki trwałe, wartości niematerialne i prawne, zapasy, a nawet aktywa finansowe (np. akcje lub obligacje). W ujęciu prawnym aport polega na przeniesieniu prawa własności z dotychczasowego właściciela rzeczy na jednostkę w zamian za proporcjonalny udział w jej kapitałach własnych. Po dokonaniu aportu jego pierwotny właściciel nie może nim dysponować, ponieważ od tej pory leży to w wyłącznej gestii kierownictwa jednostki.

Jednostka, przyjmując aport, winna kierować się kryterium przydatności obejmowanych aktywów w działalności operacyjnej lub ewentualnie ich płynnością finansową, a więc możliwością ich łatwego spieniężenia. Kierownictwo jednostki powinno zwrócić szczególną uwagę, czy wartość aportowanych aktywów została wiarygodnie określona przez ich dotychczasowego właściciela. Nie wolno dopuścić, aby wartość nabywanych składników majątkowych była niższa niż wartość nominalna obejmowanych kapitałów własnych przedsiębiorstwa, gdyż wówczas kapitał podstawowy nie miałby swojego pokrycia w majątku jednostki.

Przykład 8.5 (kontynuacja przykładu 8.3)

Pan Abacki postanowił przyjąć do spółki „Alfa” pana Babackiego w charakterze wspólnika. Uzgodniono, że pan Babacki wniesie aportem do spółki używany samochód osobowy o wartości rynkowej 10 000 zł. Spółka wyemituje 100 dodatkowych udziałów, z których każdy będzie miał wcześniej ustaloną wartość nominalną, tj. 100 zł. Zmieniono u notariusza umowę spółki, a następnie dokonano rejestracji tych zmian w sądzie.

Należy zaksięgować operacje związane z tworzeniem i obejmowaniem kapitałów spółki w zamian za aport.

Rozwiązanie

130 Rachunek bieżący	240 Pozostałe rozrachunki	800 Kapitał podstawowy
(2) 15 000	(1) 15 000 15 000 (2)	15 000 (1)
	(3) 10 000 10 000 (4)	10 000 (3)
010 Środki trwałe		
(4) 10 000		

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
(3)	Zwiększenie kapitału zakładowego zgodnie z wartością zadeklarowaną przez nowego wspólnika	10 000	Pozostałe rozrachunki	Kapitał podstawowy
(4)	Wniesienie do spółki aportu środków trwałych	10 000	Środki trwałe	Pozostałe rozrachunki

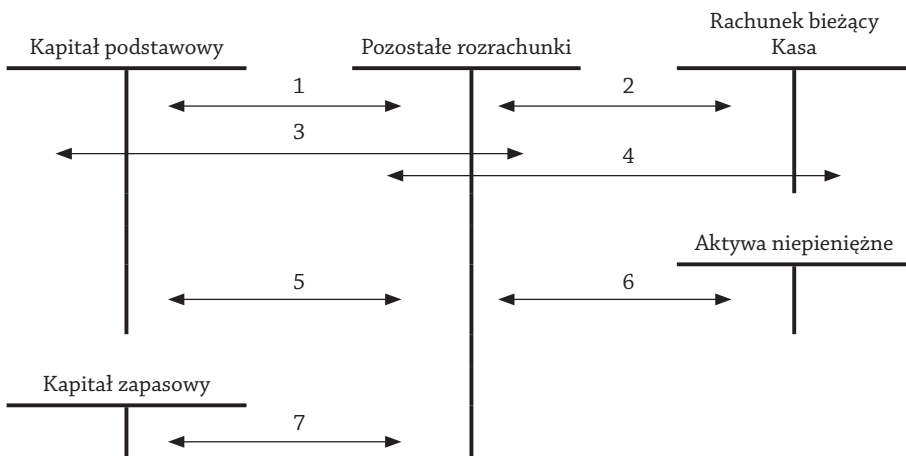
Jeżeli rok obrachunkowy zakończyły się tuż po operacjach przedstawianych w przykładach 8.3 i 8.5, a zarazem jednostka musiałaby sporządzić tradycyjny bilans, to przedstawiałby się on w następujący sposób:

„Alfa” Sp. z o.o. BILANS			
Aktywa		Pasywa	
A. Aktywa trwałe	10 000	A. Kapitał własny	25 000
– środki trwałe	10 000	– kapitał udziałowy	25 000
B. Aktywa obrotowe	15 000	B. Rezerwy i zobowiązania	–
– środki pieniężne	15 000		
Suma aktywów	25 000	Suma pasywów	25 000

Jak pokazuje tradycyjny bilans, kapitał finansowy spółki wynosi 25 000 zł. Po stronie aktywów reprezentuje go gotówka wniesiona przez jednego wspólnika oraz środek trwały wniesiony przez drugiego wspólnika. Przyszłe operacje gospodarcze podejmowane przez przedsiębiorstwo będą sukcesywnie

zmieniać obraz aktywów. W porównaniu ze zmieniającym się obrazem aktywów stan kapitałów własnych wykazuje się dużą stabilnością.

Powyższe rozważania dotyczące wyposażania przedsiębiorstwa w kapitał finansowy można podsumować, prezentując podstawowe schematy księgowania na koncie 800 „Kapitał podstawowy” – rysunek 8.1.

Objaśnienia:

1. Utworzenie kapitałów podstawowych w zadeklarowanej wysokości.
2. Wpłata gotówkowa na poczet kapitału podstawowego.
3. Zmniejszenie kapitałów podstawowych.
4. Rozliczenie w gotówce zmniejszenia kapitałów podstawowych.
5. Zwiększenie kapitałów podstawowych o wartość zadeklarowanych aportów majątkowych.
6. Wniesienie do jednostki aportu majątkowego.
7. Ujęcie agio na kapitale zapasowym pomniejszonego o ewentualne koszty emisji.

**Rys. 8.1. Podstawowe schematy księgowania
na koncie 800 „Kapitał podstawowy”**

Źródło: opracowanie własne.

8.3. WYPOSAŻANIE JEDNOSTKI W ZASOBY KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO

W gospodarce przemysłowej to kapitał finansowy był utożsamiany z jej siłą sprawczą. W gospodarce postindustrialnej strategicznym czynnikiem wytwórczym jest kapitał intelektualny. Dlatego dla przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy znacznie ważniejsze od pozyskania zasobów kapitału finansowego jest wyposażenie go w zasoby kapitału intelektualnego. Zasoby kompetencji kontrolowane przez przedsiębiorstwo muszą odzwierciedlać profil jego

działalności. Musi zatem istnieć ścisły logiczny związek pomiędzy **portfelem kompetencji** przedsiębiorstwa a procesem tworzenia wartości produktów lub usług.

Jednostka, ujawniając wartość swojego kapitału intelektualnego, powinna przeanalizować udział w tworzeniu wartości produktów i usług wszystkich członków organizacji, przede wszystkim właścicieli zaangażowanych w działalność operacyjną oraz wykwalifikowanych pracowników.

Przykład 8.6 (kontynuacja przykładów 8.3 oraz 8.5)

Przedmiotem działalności „Alfa” Sp. z o.o. jest doradztwo podatkowe, dlatego wspólnicy zasadnie, a zarazem zgodnie uznali, że ich jednostka to typowe przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy. W związku z tym postanowili wdrożyć w nim zasady rachunkowości kapitału intelektualnego. Proces wdrażania rozpoczęli od inwentaryzacji i wyceny własnych kompetencji⁹⁷ oraz ujęcia ich w bilansach wiedzy osobistej. Bilanse wiedzy osobistej dwóch wspólników prezentują się w następujący sposób:

Doradca podatkowy Abacki BILANS WIEDZY OSOBISTEJ			
Aktywa		Pasywa	
Kompetencje	21 000	Źródła finansowania kompetencji	21 000
– wiedza	9 000	– kapitał intelektualny własny	16 000
– umiejętności	7 000	– kapitał intelektualny obcy	–
– doświadczenie	5 000	– kapitał doświadczenia	5 000
Suma aktywów	21 000	Suma pasywów	21 000

Doradca podatkowy Babacki BILANS WIEDZY OSOBISTEJ			
Aktywa		Pasywa	
Kompetencje	28 000	Źródła finansowania kompetencji	28 000
– wiedza	10 000	– kapitał intelektualny własny	21 000
– umiejętności	11 000	– kapitał intelektualny obcy	–
– doświadczenie	7 000	– kapitał doświadczenia	7 000
Suma aktywów	28 000	Suma pasywów	28 000

Należy ustalić wartość początkową kompetencji oraz źródeł ich finansowania oraz przedstawić ich wpływ na bilans oparty na wiedzy otwierający pierwszy okres obrachunkowy przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy.

⁹⁷ Szerzej na temat wyceny kompetencji (kapitału intelektualnego) oraz ich wartości godziwej tutaj: L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 68–92.

Rozwiązanie

Inwentaryzacja kompetencji oraz źródeł ich finansowania

Etap I – „Identyfikacja i wycena kompetencji”. Należy udzielić odpowiedzi na pytania:

- Jaka jest wartość wiedzy, umiejętności oraz doświadczenia wykwalifikowanych pracowników (wspólników)?
- Czy kompetencje te w całym zakresie korespondują z przedmiotem działalności jednostki?
- Czy zinventaryzowane wartości kompetencji nie przekraczają rozsądnie wyznaczonej wartości godziwej kompetencji w poszczególnych grupach zawodowych?

Lp.	Wspólnik	Wiedza		Umiejętności		Doświadczenie		Kompetencje razem	
		Dt	Ct	Dt	Ct	Dt	Ct	Dt	Ct
1	Abacki	9 000		7 000		5 000		21 000	
2	Babacki	10 000		11 000		7 000		28 000	
Razem		19 000		18 000		12 000		49 000	

Etap II – „ustalenie źródeł pochodzenia kompetencji”. Należy odpowiedzieć na pytania:

- kto sfinansował proces wytworzenia kompetencji?
- czy istnieje bezwarunkowe lub warunkowe zobowiązanie związane z wytworzeniem kompetencji?

Lp.	Wspólnik	Kapitał intelektualny własny		Kapitał intelektualny obcy		Kapitał doświadczenia		Kapitał intelektualny razem	
		Dt	Ct	Dt	Ct	Dt	Ct	Dt	Ct
1	Abacki		16 000		–		5 000		21 000
2	Babacki		21 000		–		7 000		28 000
Razem			37 000		–		12 000		49 000

Całościowe sprawdzenie od strony formalnej procesu inwentaryzacji zasobów wiedzy jednostki polega na porównaniu sum kontrolnych kompetencji oraz kapitału intelektualnego. W powyższym przykładzie zarówno wartość kompetencji, jak i kapitału intelektualnego wynosi 49 000 zł. Oznacza to, że wpływ tych pozycji na bilans oparty na wiedzy nie zachwieje arytmetyczną równowagą pomiędzy aktywami oraz pasywami jednostki. Powyższe informacje można zatem wykorzystać do rozbudowy tradycyjnego bilansu jednostki do postaci bilansu opartego na wiedzy:

„Alfa” Sp. z o.o. BILANS OPARTY NA WIEDZY			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	<u>49 000</u>	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	<u>49 000</u>
– wiedza	19 000	– kapitał intelektualny przyjęty	37 000
– umiejętności	18 000	– kapitał intelektualny wytworzony	–
– doświadczenie	12 000	– kapitał doświadczenia	12 000
<u>A. Aktywa trwałe</u>	<u>10 000</u>	<u>A. Kapitał własny</u>	<u>25 000</u>
– środki trwałe	10 000	– kapitał udziałowy	25 000
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	<u>15 000</u>	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	<u>–</u>
– środki pieniężne	15 000		
Suma aktywów	74 000	Suma pasywów	74 000

Suma bilansu opartego na wiedzy jest wyższa od sumy tradycyjnego bilansu o 49 000 zł. Należy zauważyć, że kapitał intelektualny własny wykwalifikowanych pracowników został ujawniony w bilansie opartym na wiedzy jako kapitał intelektualny przyjęty. Wynika to z faktu, że jednostka nie poniosła nakładów finansowych na jego wytworzeniu. Gdyby takie nakłady poniosła, wówczas zostałyby to ujawnione jako kapitał intelektualny wytworzony.

W przedsiębiorstwach bazujących na wiedzy zazwyczaj bardziej liczebną grupą uczestników organizacji są jej wykwalifikowani pracownicy niż właściciele. Rachunkowość kapitału intelektualnego musi być zatem zorientowana również na ujawnianie kompetencji tej grupy interesariuszy przedsiębiorstwa.

Przykład 8.7 (ciąg dalszy przykładu 8.6)

Wraz z początkiem nowego roku księgowego „Alfa” Sp. z o.o. zatrudnia na umowę o pracę doradcę podatkowego pana Cabackiego. Nowy wykwalifikowany pracownik dołącza do aplikacji o pracę bilans wiedzy osobistej. Bilans ten przedstawiał się następująco:

Doradca podatkowy Cabacki BILANS WIEDZY OSOBISTEJ			
Aktywa		Pasywa	
<u>Kompetencje</u>	<u>23 000</u>	<u>Źródła finansowania kompetencji</u>	<u>23 000</u>
– wiedza	11 000	– kapitał intelektualny własny	20 000
– umiejętności	9 000	– kapitał intelektualny obcy	–
– doświadczenie	–	– kapitał doświadczenia	–
Suma aktywów	20 000	Suma pasywów	20 000

Należy otworzyć konta księgowe zgodnie z bilansem opartym na wiedzy otwierającym okres obrachunkowy, a następnie zaksięgować operację zatrudnienia nowego wykwalifikowanego pracownika.

Rozwiązanie

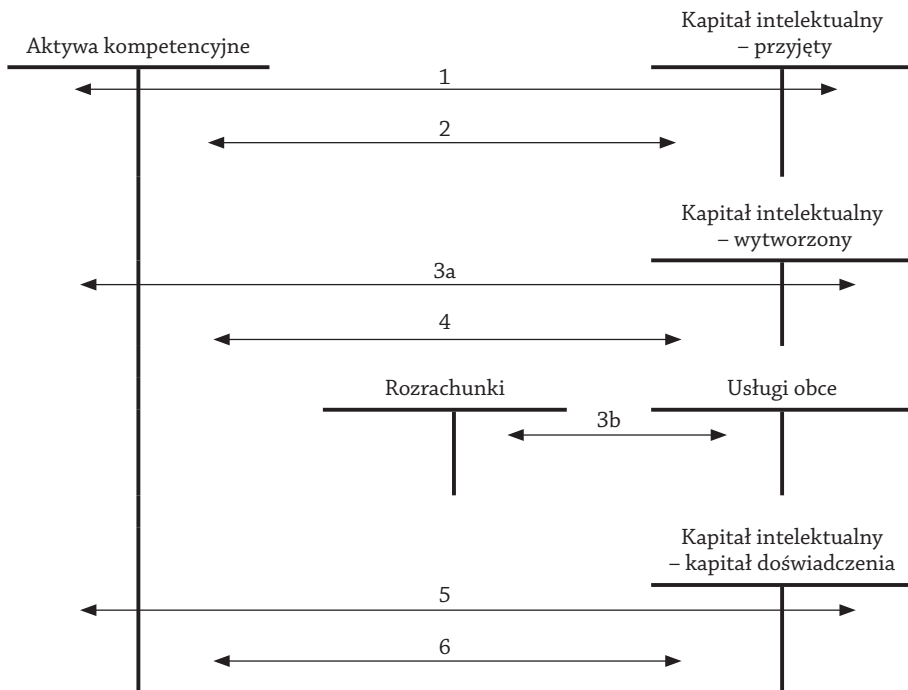
010 Środki trwałe		130 Rachunek bieżący		800 Kapitał podstawowy	
Sp	10 000	Sp	15 000		25 000 Sp
901 Aktywa kompetencyjne – wiedza		902 Aktywa kompetencyjne – umiejętności		903 Aktywa kompetencyjne – doświadczenie	
Sp	19 000	Sp	18 000	Sp	12 000
(1a)	11 000	(1b)	9 000		
911 Kapitał intelektualny – przyjęty		912 Kapitał intelektualny – wytworzony		913 Kapitał intelektualny – kapitał doświadczenia	
	37 000 Sp		0 Sp		12 000 Sp
	20 000 (1c)				

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
(1)	Zatrudnienie w spółce nowego wykwalifikowanego pracownika:			
a)	ujęcie wartości wiedzy	11 000	Aktywa kompetencyjne – wiedza	
b)	ujęcie wartości umiejętności	9 000	Aktywa kompetencyjne – umiejętności	
c)	ujęcie kapitału intelektualnego przyjętego	20 000		Kapitał intelektualny przyjęty

Jak można się domyślić, wprowadzenie tej operacji do ksiąg rachunkowych podniesie sumę bilansu opartego na wiedzy o kolejne 20 000 zł. Przyrost ten należy interpretować jako wzrost potencjału tworzenia wartości produktów lub usług bazujących na wiedzy. Synonimem tego potencjału jest właśnie kapitał intelektualny.

Dotychczasowe rozważania dotyczące wyposażania jednostki w kapitał intelektualny można podsumować, wskazując podstawowe księgowania na koncie 910 „Kapitał intelektualny” – rysunek 8.2.

Objaśnienia:

1. Ujęcie aktywów kompetencyjnych, które nie były finansowane przez jednostkę.
2. Wyksięgowanie aktywów kompetencyjnych, które nie były finansowane przez jednostkę, w związku z utratą nad nimi kontroli.
- 3a. Ujęcie aktywów kompetencyjnych, które były finansowane przez jednostkę.
- 3b. Ujęcie kosztów szkoleń oraz odpowiadających im rozrachunków (zapis równoległy do operacji 3a).
4. Wyksięgowanie aktywów kompetencyjnych sfinansowanych ze środków przedsiębiorstwa w związku z utratą nad nim kontroli.
5. Ujęcie kapitału doświadczenia.
6. Wyksięgowanie kapitału doświadczenia w związku z utratą nad nim kontroli.

Rys. 8.2. Schemat księgowania aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego

Źródło: opracowanie własne.

Pozyskanie wykwalifikowanych pracowników wiąże się z koniecznością wypłacania im comiesięcznych wynagrodzeń za pracę świadczoną na rzecz przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Zatem w przedsiębiorstwach bazują-

cych na wiedzy tak samo jak w tradycyjnych przedsiębiorstwach handlowych i przemysłowych bardzo istotnym zadaniem jest umiejętne zarządzanie środkami pieniężnymi.

8.4. ŚRODKI PIENIĘŻNE JAKO ZASÓB PŁYNNOŚCI FINANSOWEJ

Pieniądz krąży pomiędzy podmiotami w gospodarce, obsługując realne procesy ekonomiczne, dlatego każda jednostka uczestnicząca w tym obiegu musi w odpowiedni sposób zorganizować obsługę swoich wpływów i wydatków pieniężnych. **Aktywa pieniężne** można zdefiniować jako krajowe środki płatnicze, waluty obce i dewizy. Obejmują one:

- gotówkę, czyli środki pieniężne w kasie,
- środki pieniężne na rachunku bankowym,
- inne środki pieniężne (weksle obce, czek obce).

Już od pierwszego dnia swojej działalności przedsiębiorstwo dokonuje różnorodnych płatności. Przedsiębiorstwo dbające o swoje dobre imię musi w terminie płacić podatki, wynagrodzenia wykwalifikowanych pracowników, bieżące rachunki za usługi telekomunikacyjne, prąd, wodę, faktury za dokonywane zakupy, raty kredytu itd. Solidność w terminowym dokonywaniu płatności to absolutna podstawa budowania wiarygodności jednostki w relacjach gospodarczych z bankami, dostawcami, pracownikami i urzędami.

Zdolność do wywiązywania się z bieżących płatności określa się mianem **płynności finansowej** przedsiębiorstwa. Opóźnienia w terminowym regulowaniu zobowiązań mają zazwyczaj bardzo niekorzystne skutki. Zachwianie płynności powoduje, że wierzyciele mogą ograniczać limity przyznanego wcześniej kredytu kupieckiego, wstrzymywać dostawy lub wystawiać noty odsetkowe wzywające niesumiennego dłużnika do płacenia karnych odsetek. Co więcej, jeżeli wierzyciele jednostki dojdą do przeświadczenia, że brak płynności finansowej ma chroniczny charakter, to mogą zgłosić do sądu wnioski o upadłość dłużnika. Ogłoszenie upadłości zazwyczaj skutkuje skonsumowaniem przez wierzycieli kapitału własnego bankruta.

Należy zatem bardzo skrupulatnie pilnować wszelkich terminów płatności. Najlepsze rezultaty przynoszą oczywiście rozwiązania systemowe przypominające o nadchodzących w kolejnych dniach terminach płatności. Łączna wartość zobowiązań przypadająca do zapłaty na określony dzień musi znajdować z pewnością pokrycie w kontrolowanych aktualnie środkach pieniężnych. Wolne środki pieniężne utrzymuje się przede wszystkim na rachunku bankowym, ale także w kasie.

Każde przedsiębiorstwo zobowiązane jest przepisami prawa do posiadania co najmniej jednego **rachunku bankowego**, z którego powinno dokonywać swoich bieżących płatności. Duże przedsiębiorstwa mogą posiadać nawet kilka rachunków bankowych: rachunek bieżący, rachunek pomocniczy, rachunek

środków zakładowego funduszu świadczeń pracowniczy, rachunki walutowe (dla każdej waluty osobny rachunek).

Organizacja i dokumentacja obrotu pieniężnego przedsiębiorstwa za pośrednictwem rachunku bankowego jest bardzo prosta, ponieważ w tym przypadku główny ciężar obowiązków przejmuje na siebie bank. Przedsiębiorstwo musi jedynie podpisać z bankiem umowę o prowadzenie rachunku bankowego oraz zapewnić odpowiednią wartość obrotów na tymże rachunku.

Wpływy środków pieniężnych na rachunek bieżący przedsiębiorstwa nie wymagają żadnej specjalnej czynności jednostki. Dokonywanie płatności z rachunku bankowego wymaga wystawienia:

- polecenia przelewu,
- polecenia zapłaty,
- czeku rozrachunkowego.

Polecenie przelewu polega na każdorazowym składaniu do banku w formie pisemnej lub elektronicznej dyspozycji obciążenia rachunku bieżącego określoną kwotą na dobro rachunku wierzyciela. Polecenie zapłaty polega na złożeniu stałego upoważnienia dla określonego wierzyciela, aby ten mógł obciążać rachunek jednostki na swoje dobro, zgłaszając bankowi wierzytelności do zapłaty⁹⁸. Wystawienie czeku jest analogiczne w swych skutkach do polecenia przelewu, jednakże w tym przypadku pisemną dyspozycję, a więc czek, wręcza się wierzycielowi, który sam zgłasza go do banku w celu dokonania rozrachunków. Oczywiście bank honoruje jedynie czeki wystawione na sumy posiadające pokrycie w środkach pieniężnych aktualnie dostępnych na rachunku jednostki.

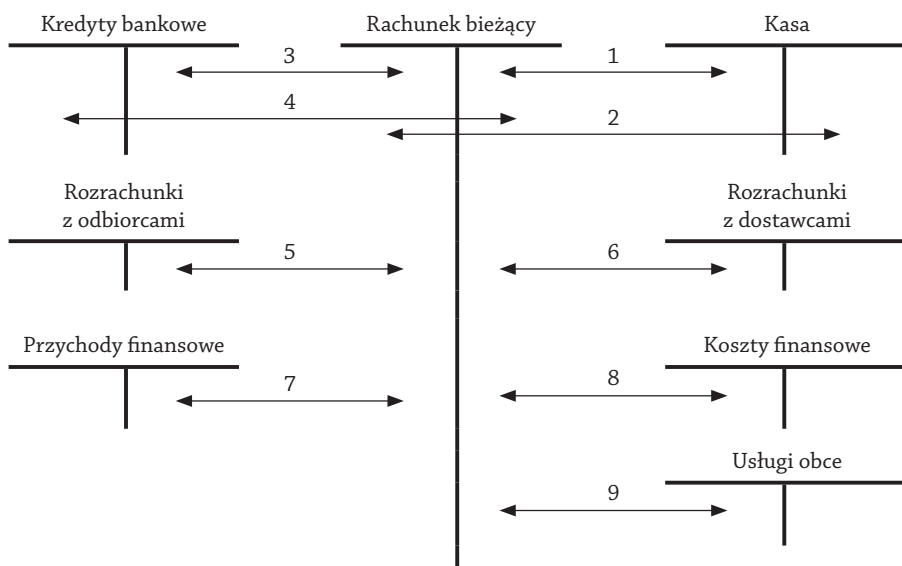
Do ewidencji operacji prowadzonych za pośrednictwem banku służy konto 130 „Rachunek bieżący”. Zapisów na tym koncie dokonuje się wyłącznie na podstawie wyciągów bankowych (WB). Banki rozsyłają do swoich klientów wyciągi w formie papierowej lub elektronicznej co najmniej raz w miesiącu. Charakterystyczne operacje na koncie 130 „Rachunek bieżący” przedstawia rysunek 8.3.

Obrót pieniężny dokonywany za pośrednictwem rachunku bankowego określa się mianem obrotu bezgotówkowego. Jego przeciwieństwem jest obrót gotówkowy prowadzony za pośrednictwem **kasy**. Nie istnieje prawny obowiązek prowadzenia kasy w przedsiębiorstwie, jednakże wiele przedsiębiorstw ze względów praktycznych decyduje się na jej utrzymywanie.

Obrót gotówkowy realizowany jest w kasie przedsiębiorstwa przez kasjera lub w punkcie sprzedaży detalicznej przez sprzedawcę. Kasjer obsługujący kasę jest zobowiązany skrupulatnie dokumentować wszelkie dokonywane wpłaty i wypłaty. Podstawowymi dokumentami w tym zakresie są tzw. KP i KW, czyli

⁹⁸ Warto zauważyć, że język bankowy odwołuje się do języka rachunkowości bankowej. Terminy „obciążać rachunek” oraz „na dobro rachunku” są zgodne z tym, jak na kontach księgowych banku ewidencjonuje się rachunki bieżące.

odpowiednio dokument „kasa przyjmie” oraz „kasa wypłaci”. Podstawą płatności mogą być również inne dokumenty: lista płac, wnioski o zaliczkę, faktury gotówkowe itp.

Objaśnienia:

1. Podjęcie środków pieniężnych z rachunku bankowego do kasy.
2. Wpłata środków pieniężnych z kasy na rachunek bankowy.
3. Wpływ środków pieniężnych na rachunek bankowy z tytułu zaciągniętego kredytu bankowego.
4. Splata całości lub części kredytu bankowego.
5. Wpływ środków pieniężnych na rachunek bankowy z tytułu rozliczenia rozrachunków z odbiorcami produktów/usług.
6. Przelew środków pieniężnych z rachunku bankowego z tytułu rozliczenia rozrachunków z dostawcami.
7. Doliczenie do rachunku bankowego odsetek naliczonych od salda utrzymywanych na nim środków pieniężnych.
8. Zapłata odsetek od zaciągniętych kredytów bankowych.
9. Opłaty za prowadzenie rachunku bankowego jednostki.

Rys. 8.3. Podstawowe schematy księgowania na koncie 130 „Rachunek bieżący”

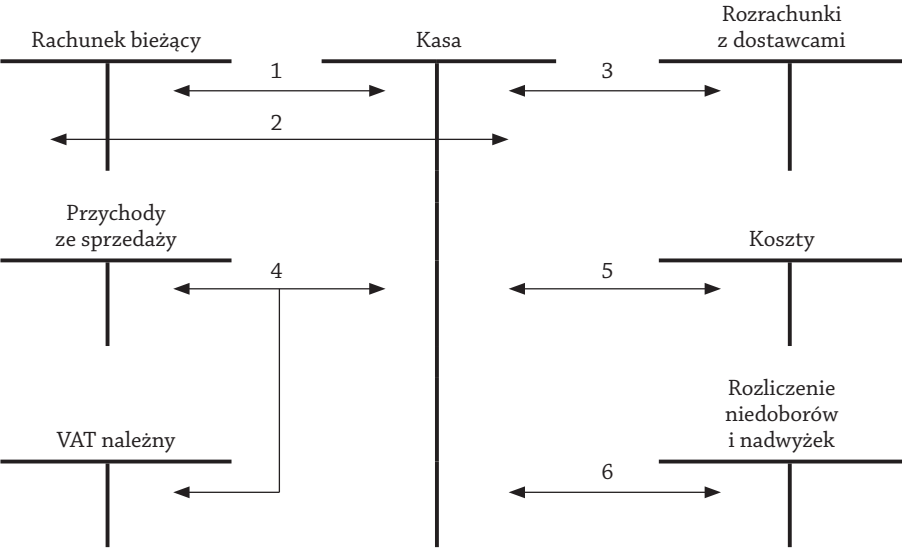
Źródło: opracowanie własne.

Nieco inaczej funkcjonuje kasa, której głównym zadaniem jest rejestracja sprzedaży. Każda pojedyncza transakcja sprzedaży dokumentowana jest paragonem fiskalnym dla klienta detalicznego. Całkowitą sprzedaż dokonaną w ciągu dnia handlowego potwierdza „raport kasowy” („RK”).

Kasjer lub sprzedawca kończący dzień kasowy powinien przeliczyć stan środków pieniężnych oraz sprawdzić, czy jest on zgodny z dokonywanymi w ciągu dnia operacjami według schematu:

saldo rozpoczynające dzień rozrachunków gotówkowych
+ wszystkie uzyskane wpłaty gotówkowe (przede wszystkim utarg handlowy) – wszystkie dokonane wypłaty gotówkowe
= saldo kończące dzień rozrachunków gotówkowych

Oczywiście pełna zgodność tych dwóch kwot jest sytuacją najbardziej pożądaną, świadczącą o profesjonalizmie kasjera lub sprzedawcy. Niestety, zdarzyć się może również „superata” lub „manko”. Superata to wartość gotówki w kasie przekraczająca oczekiwane saldo kończące dzień rozrachunków gotówkowych, które powinno wynikać z uwzględnienia wszystkich zaewidencjonowanych operacji. Superata podlega zwrotowi, jeżeli można wiarygodnie ustalić, komu się należy. Jeżeli nie jest możliwe ustalenie, dlaczego superata powstała, wówczas stanowi pozostałe przychody operacyjne jednostki. Manko to niedobór gotówki w kasie, który obciąża kasjera lub sprzedawcę.

Objaśnienia:

1. Podjęcie środków pieniężnych z rachunku bankowego do kasy.
2. Wpłata środków pieniężnych z kasy na rachunek bankowy.
3. Gotówkowa zapłata zobowiązań wobec dostawców.
4. Sprzedaż za gotówkę produktów/usług: wartość brutto = wartość netto + podatek VAT.
5. Gotówkowe opłacenie powstających kosztów .
6. Ujawnienie w wyniku inwentaryzacji niedoborów lub nadwyżek gotówki w kasie do rozliczenia.

Rys. 8.4. Podstawowe schematy księgowania na koncie 100 „Kasa”

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, wyd. cyt., s. 161.

Do ewidencji operacji prowadzonych za pośrednictwem kasy służy konto 100 „Kasa”. Zapisów na tym koncie dokonuje się na podstawie dowodów kasowych. Charakterystyczne operacje na koncie 100 „Kasa” przedstawia rysunek 8.4.

Środki pieniężne to aktywa najbardziej narażone na defraudację. Jeżeli w jednostce zarządzaniem środkami pieniężnymi nie zajmuje się bezpośrednio jej właściciel, to wówczas zasadne jest wdrożenie kilku podstawowych zasad **kontroli wewnętrznej**:

- należy oddzielić funkcję zarządzania środkami pieniężnymi od funkcji księgowania operacji gospodarczych (osoba dokonująca płatności nie może prowadzić ksiąg rachunkowych, co niestety w małych jednostkach gospodarczych dość często się zdarza, chociaż stwarza ryzyko nadużyć),
- należy zapewnić bieżące, a zarazem natychmiastowe dokumentowanie wszelkich operacji pieniężnych,
- należy wpłacać codzienne utargi gotówkowe na rachunek bankowy, pozostawiając w jednostce jedynie niezbędne „pogotowie kasowe”,
- należy oddzielić funkcję generowania zamówień od funkcji zatwierdzania wydatków.

Rozdział 9

Aktywa trwałe

W rozdziale przedstawiono zagadnienie aktywów trwałych. Aktywa trwałe nie są najważniejszym zasobem warunkującym działalność przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Mimo to w praktyce trudno znaleźć wśród tego typu przedsiębiorstw takie, które by ich całkowicie nie posiadało. Aktywa trwałe stanowią materialną bazę wytwarzania produktów lub usług opartych na wiedzy oraz ich sprzedaży. Najważniejsze rodzaje aktywów trwałych to środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne. To ich składowe razem tworzą technologię przedsiębiorstwa. Do obsługi tej technologii zazwyczaj niezbędny jest szeroki wachlarz kompetencji, a więc zasobów kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa. Technologię oraz kapitał intelektualny należy zatem traktować jako kluczowe, uzupełniające się elementy nowoczesnego przedsiębiorstwa.

Na obecnym etapie rozwoju cywilizacyjnego rzadko kiedy zdajemy sobie sprawę z tego, że materialnym fundamentem wszystkich osiągnięć gospodarczych są zasoby naturalne. Aby sobie to wyraźnie uzmysłowić, wystarczy spojrzeć na nowoczesny samochód i zdekomponować go w wyobraźni na surowce naturalne: rudę żelaza, rudę miedzi, drewno, kauczuk, pochodne ropy naftowej, piasek kwarcowy itd. Oczywiście koncern samochodowy sam nie pozyskuje i nie przetwarza niezbędnych mu surowców naturalnych. W celu lepszej kontroli kosztów oraz zachowania większej zdolności innowacyjnej koncentruje się tylko na kluczowej dla niego technologii, a więc projektowaniu oraz montażu samochodów.

Ze wspomnianego powyżej piasku kwarcowego wytwarza się nie tylko szyby samochodowe, ale także mikroprocesory. Mikroprocesor stanowiący rdzeń technologiczny współczesnego komputera jest doskonałym przykładem tego,

jaką wartość w gospodarce mają zasoby naturalne, a jaką zasoby kapitału intelektualnego. Otóż można zapytać:

- Ile warta jest szczypta piasku oraz grudka rudy żelaza potrzebna do wytworzenia jednego mikroprocesora?
- Ile wynosi cena mikroprocesora wytworzonego dzięki tym surowcom?

Różnica pomiędzy tymi dwiema wartościami, a więc wartość dodana mikroprocesora, jest oszałamiająca. Może wynosić nawet tysiąckrotność wartości surowców naturalnych!

Z powyższych przykładów wynika, że istotą procesu wytwórczego jest kombinacja ze sobą różnych zasobów gospodarczych: surowców naturalnych, kapitału, pracy oraz wiedzy. Ostatecznie nabywca dóbr płaci wytwórcy cenę określającą wartość nabywanego majątku. Ponieważ kupujący nie otrzymuje informacji, ile kosztowały poszczególne zasoby wytwórcze, automatycznie przypisuje całość zapłaconej ceny materii, z której zostały one wytworzone. Warto zatem zauważyć, że w aktywach trwałych zakupionych od dostawców również „zamrożony” jest kapitał intelektualny ich wytwórców. Suma elementarnych składników materialnych oraz pracy służących do wytworzenia najprostszej technologii jest dużo niższa niż cena płacona przy jej zakupie. Mimo to w rachunkowości środki trwałe traktuje się w całości jako aktywa majątkowe, a więc w domyśle aktywa materialne.

Aktywa trwałe to podstawowy element składowy tradycyjnych aktywów przedsiębiorstwa. Klasycznie pojmowane aktywa to inaczej **zasoby majątkowe** przedsiębiorstwa, które uprawdopodobniają uzyskanie korzyści ekonomicznych przez jednostkę. Powinny one przyczyniać się do współtworzenia potencjału wytwórczego przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy.

Przez potencjał wytwórczy przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy należy rozumieć jego zdolność do tworzenia i dostarczania na rynek produktów lub usług o stosunkowo wysokiej wartości dodanej, a zarazem atrakcyjnych dla potencjalnych klientów. Produkty lub usługi bazujące na wiedzy muszą spełniać potrzeby lub pragnienia klientów przedsiębiorstwa. Tylko wówczas klienci będą skłoni za nie płacić, dokonując zakupów, a tym samym przysparzając korzyści przedsiębiorstwu.

Aktywa trwałe zgodnie ze swą nazwą to składniki majątkowe o długotrwałym okresie użytkowania. Przez długotrwały okres użytkowania rozumie się okres kolejnych 12 miesięcy lub długość cyklu operacyjnego w zależności od tego, który z nich jest dłuższy. Do aktywów trwałych zgodnie z prawem bilansowym zalicza się:

- wartości niematerialne i prawne,
- rzeczowe aktywa trwałe,
- należności długoterminowe,
- inwestycje długoterminowe, w tym długoterminowe aktywa finansowe oraz nieruchomości inwestycyjne,
- długoterminowe rozliczenia międzyokresowe.

Do ewidencji księgowej aktywów trwałych przeznaczony jest głównie zespół 0 zakładowego planu kont o nazwie „Aktywa trwałe”. Główne konta księgowe w tym zespole to:

- konto 010 „Środki trwałe”,
- konto 020 „Wartości niematerialne i prawne”,
- konto 030 „Długoterminowe aktywa finansowe”,
- konto 040 „Inwestycje niefinansowe”.

9.1. ŚRODKI TRWAŁE

Środki trwałe są rdzeniem technologii przedsiębiorstwa, dlatego inny zestaw środków trwałych jest niezbędny do uruchomienia huty stali, a inny do utworzenia przedsiębiorstwa biotechnologicznego. Technologia determinuje przebieg procesów wytwórczych w jednostce. Ma wpływ na koszty, organizację pracy, cenę oraz jakość produktów. Komplementarnym składnikiem technologii są kompetencje, czyli kapitał intelektualny.

Środki trwałe to rzeczowe aktywa trwałe reprezentujące stosunkowo wysoką wartość jednostkową, o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, kompletne, zdatne do użytku i przeznaczone na potrzeby jednostki. Zalicza się do nich w szczególności:

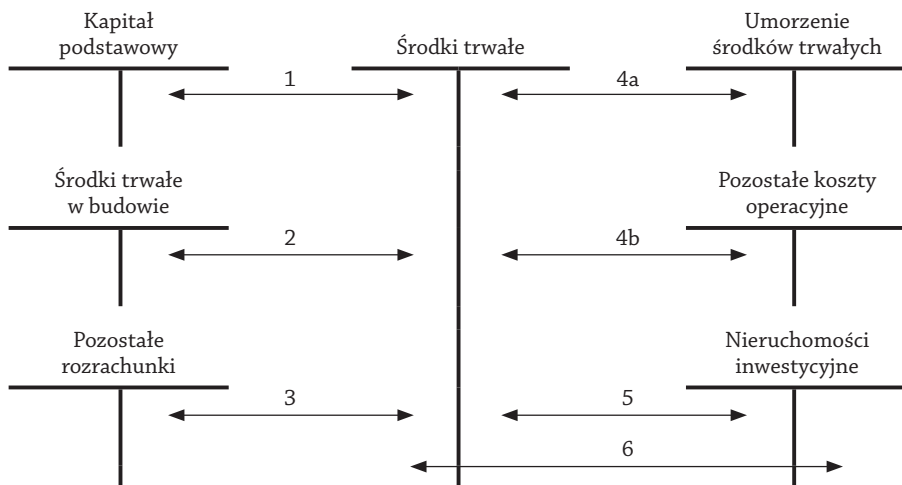
- nieruchomości – w tym budynki, budowle, grunty, prawo użytkowania wieczystego gruntu,
- maszyny i urządzenia,
- środki transportu,
- inne środki trwałe.

Do ewidencji tej klasy aktywów służy konto 010 „Środki trwałe”. Rysunek 9.1 przedstawia podstawowe schematy księgowania na tym koncie.

Jeżeli jednostka kontroluje bardzo dużą liczbę środków trwałych, wówczas zasadny jest poziomy podział konta 010 „Środki trwałe” na konta odpowiadające najważniejszym grupom rodzajowym środków trwałych. W wyniku tego podziału w zakładowym planie kont jednostki mogłyby pojawić się dodatkowe konta⁹⁹, np.:

- 011 „Grunty”,
- 012 „Budynki, lokale i budowle”,
- 013 „Maszyny i urządzenia”,
- 014 „Środki transportu”,
- 015 „Pozostałe środki trwałe”.

⁹⁹ W takim przypadku zasadne jest również dokonanie analogicznego podziału poziomego konta 070 „Umorzenie środków trwałych”, aby korespondował z głównymi grupami ewidencyjnymi środków trwałych.

Objaśnienia:

1. Wniesienie środka trwałego w formie aportu do jednostki.
2. Przyjęcie do użytkowania środka trwałego wytworzonego we własnym zakresie.
3. Nabycie środka trwałego w drodze umowy kupna-sprzedaży lub leasingu finansowego.
- 4a. Wyksięgowanie wartości dotychczasowego umorzenia środka trwałego w związku z jego sprzedażą, przekazaniem w formie aportu, likwidacją.
- 4b. Wyksięgowanie wartości netto środka trwałego w związku z jego sprzedażą, przekazaniem w formie aportu, likwidacją.
5. Przekwalifikowanie środka trwałego (nieruchomości) do nieruchomości inwestycyjnych w związku ze zmianą jego przeznaczenia.
6. Przekwalifikowanie nieruchomości inwestycyjnej do środków trwałych w związku ze zmianą jej przeznaczenia.

Rys. 9.1. Podstawowe schematy księgowania na koncie 010 „Środki trwałe”

Źródło: opracowanie własne.

Środki trwałe wprowadza się do ewidencji rachunkowej według ich **wartości początkowej**. Wartość tę ustala się w zależności od sposobu objęcia kontroli nad środkiem trwałym. Zatem może ona stanowić równowartość:

- ceny nabycia, jeżeli jednostka zakupiła środek trwały,
- ceny rynkowej, jeżeli jednostka bezpłatnie uzyskała środek trwały np. w wyniku darowizny,
- kosztu wytworzenia, jeżeli jednostka we własnym zakresie wytworzyła środek trwały.

Fizycznego przemieszczania środków trwałych, a zarazem zapisów na koncie 010 „Środki trwałe” można dokonywać na podstawie specjalnej grupy dokumentów:

- OT – „otrzymanie środka trwałego”,
- PT – „przekazanie środka trwałego”,
- LT – „likwidacja środka trwałego”.

Dodatkowo znajdują tu zastosowanie dokumenty ogólnego przeznaczenia, takie, jak faktury, protokoły inwentaryzacyjne, polecenia księgowania.

Wartość początkowa środka trwałego wraz z rozpoczęciem jego użytkowania ulega sukcesywnemu zmniejszaniu. Ta stopniowa utrata wartości środka trwałego powodowana jest dwoma czynnikami. Po pierwsze, środek trwały zużywa się technicznie w wyniku jego wykorzystania, co powoduje jego coraz mniejszą sprawność oraz konieczność ponoszenia dodatkowych kosztów konserwacji, napraw i remontów. Po drugie, środek trwały zużywa się moralnie (ekonomicznie), gdyż na rynku pojawiają się oferty doskonalszych maszyn i urządzeń, które są dokładniejsze, szybsze, wydajniejsze, tańsze itp.

W systemie rachunkowości przedsiębiorstwa ten proces stopniowej utraty wartości środków trwałych, a zarazem odnoszenia ich wartości w koszty nazwa się odpowiednio **umorzeniem** oraz **amortyzacją** środków trwałych. Wysokość dokonywanych odpisów umorzeniowych oraz równych im co do wartości kosztów amortyzacji uzależniona jest w pierwszym rzędzie od przyjętej metody amortyzacji. Najbardziej rozpowszechnioną metodą amortyzacji jest metoda liniowa¹⁰⁰. W praktyce dotyczy ona 80–90% przypadków przedsiębiorstw. Istotą tej metody jest równomierne rozłożenie wartości początkowej środka trwałego na cały okres jego użytkowania według tzw. stopy (stawki) amortyzacji. Stopa amortyzacji odzwierciedla roczne zużycie środka trwałego w ujęciu procentowym. Oblicza się ją według wzoru:

$$a = \frac{100\%}{t},$$

gdzie:

a – stopa amortyzacji w ujęciu rocznym (%),

t – przewidywany okres użytkowania środka trwałego w latach.

Dysponując ustaloną stopą amortyzacji dla określonego środka trwałego, można obliczyć wartość jego odpisów umorzeniowych w ujęciu rocznym (A_R) oraz miesięcznym (A_m) według wzorów:

$$\text{gdzie:} \quad A_R = W_p \times a \quad A_m = W_p \times a \times 1/12 = A_R \times 1/12$$

W_p – wartość początkowa środka trwałego lub wartości niematerialnej i prawnej.

Przykład 9.1

Przedsiębiorstwo nabyło środek trwały za cenę 120 000 zł. Przewidywany okres użytkowania tego rodzaju środków trwałych wynosi 5 lat.

Należy ustalić wartość początkową, po której środek trwały zostanie wprowadzony do ewidencji, stopę amortyzacji, kwotę rocznego i miesięcznego odpisu amortyzacyjnego.

¹⁰⁰ Pozostałe metody amortyzacji – metoda degresywna, SOYD, naturalna, progresywna – są szeroko opisane w literaturze przedmiotu.

Rozwiązanie

$$W_p = 120\,000 \text{ zł}$$

$$a = 100\% / 5 \text{ lat} = 20\%$$

$$A_r = 120\,000 \text{ zł} \times 20\% = 24\,000 \text{ zł}$$

$$A_m = 24\,000 \text{ zł} \times 1/12 = 2\,000 \text{ zł}$$

Każdy pojedynczy środek trwały powinien być traktowany jako samodzielny obiekt ewidencyjny. Ewidencja księgowa powinna w tym przypadku umożliwiać szybki wgląd w wartość początkową każdego środka trwałego, dotychczasowy odpis umorzeniowy oraz ewentualny odpis aktualizacyjny. Oprócz indywidualnych kont analitycznych przeznaczonych dla pojedynczych środków trwałych w jednostce mogą funkcjonować w formie papierowej lub elektronicznej książki inwentarzowe oraz indywidualne karty obiektów inwentarzowych.

Te dodatkowe urządzenia powinny dostarczać szczegółowej informacji o przebiegu użytkowania środków trwałych, obejmując następujący zestaw informacji:

- nazwę środka trwałego oraz jego symbol techniczny,
- datę wprowadzenia do ewidencji, dokument oraz źródło przyjęcia,
- wartość początkową,
- dotychczasowe umorzenie,
- odpisy aktualizujące wartość środka trwałego,
- miejsce użytkowania,
- osobę odpowiedzialną za sprawność techniczną urządzenia,
- skrótowe opisy dokonanych remontów i ulepszeń oraz ich koszty,
- daty dłuższych przerw w eksploatacji oraz datę wycofania z użytkowania,
- numer inwentarzowy.

Każdy środek trwały powinien posiadać niepowtarzalny **numer inwentarzowy** nadany na użytek wewnętrzny przez jednostkę. Bardzo często numer inwentarzowy odwołuje się w pewnej części swojego symbolu cyfrowego do urzędowej klasyfikacji środków trwałych. Klasyfikacja środków trwałych przyporządkowuje środki trwałe do jednej z dziesięciu grup¹⁰¹ – tabela 9.1.

¹⁰¹ Struktura klasyfikacji środków trwałych jest trójstopniowa, to znaczy pierwsza cyfra klasyfikacji oznacza „grupę”, pierwsza wraz z drugą wskazuje „podgrupę”, łącznie wszystkie trzy cyfry wskazują „rodzaj” środka trwałego. Np. „Budynki i lokale oraz spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego i spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego” oraz w podgrupie 10 „Budynki niemieszkalne”. Zespoły komputerowe oznaczone numerem 491 wchodziły w skład grupy 4 „Maszyny, urządzenia i aparaty ogólnego zastosowania” oraz podgrupy 49 „Pozostałe maszyny, urządzenia i aparaty specjalizowane, ogólnego zastosowania”. Z kolei samochody osobowe oznaczone numerem 741 zalicza się do grupy 7 „Środki transportu” i podgrupy 74 „Pojazdy mechaniczne”.

Tabela 9.1. Podstawowe grupy klasyfikacji środków trwałych

Grupa	Nazwa grupy
0	Grunty
1	Budynki i lokale oraz spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego i spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego
2	Obiekty inżynierii lądowej i wodnej
3	Kotły i maszyny energetyczne
4	Maszyny, urządzenia i aparaty ogólnego zastosowania
5	Maszyny, urządzenia i aparaty specjalistyczne
6	Urządzenia techniczne
7	Środki transportu
8	Narzędzia, przyrządy, ruchomości i wyposażenie gdzie indziej niesklasyfikowane
9	Inwentarz żywy

Do klasyfikacji środków trwałych odwołują się także przepisy prawa podatkowego. Maksymalne stawki amortyzacji uznawane przez prawo podatkowe przypisane są do konkretnych rodzajów środków trwałych. Tabela 9.2 przytacza przykłady trzech grup popularnych środków trwałych oraz przypisane im stawki amortyzacji.

Tabela 9.2. Podatkowe stawki amortyzacji przykładowych środków trwałych

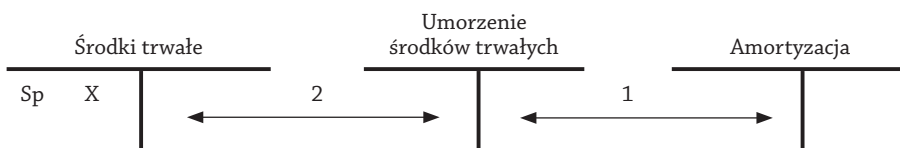
Symbol KŚT	Wyszczególnienie	Roczna stawka amortyzacji
103	Budynki handlowo-usługowe	2,5%
491	Zespoły komputerowe	30%
741	Środki transportu	20%

Aby odpisy umorzeniowe środków trwałych wynikające z planu amortyzacji przedsiębiorstwa mogły być w pełnej wartości uznane za koszty podatkowe, nie mogą one przekraczać wartości stawek amortyzacyjnych określonych w prawie podatkowym. W związku z tym w praktyce wiele przedsiębiorstw przyjmuje stawki amortyzacji wynikające wprost z załączników do ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych lub ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

Amortyzację środków trwałych rozpoczyna się, począwszy od następnego miesiąca po miesiącu przyjęcia środka trwałego na stan ewidencji. Planowo kończy się ją wraz z umorzeniem całkowitej wartości początkowej środka trwałego. Amortyzację przerywa się w trakcie planowanego okresu amortyzacji w związku ze sprzedażą środka trwałego lub wycofaniem go z eksploatacji. Jeżeli środek trwały jest eksploatowany jedynie okresowo, to tylko w okresach eksploatacji powinien on być amortyzowany. Samochody osobowe lub cięża-

rowe amortyzuje się przez cały rok, ale pług śnieżny tylko zimą, a kombajn zbożowy tylko latem.

Do konta 010 „Środki trwałe” prowadzi się konto korygujące 070 „Umorzenie środków trwałych”. Schematy księgowania na tychże kontach przedstawia rysunek 9.2.

Objaśnienia:

1. Planowy odpis amortyzacyjny środków trwałych dokonywany w trakcie okresu ich użytkowania.
2. Wyksięgowanie wartości dotychczasowego umorzenia środka trwałego w przypadku wycofania go z użytkowania.

Rys. 9.2. Podstawowe schematy księgowania na koncie 070 „Umorzenie środków trwałych”

Źródło: opracowanie własne.

Środki trwałe ujawnia się w tradycyjnym bilansie według **wartości netto**, a więc po pomniejszeniu wartości początkowej użytkowanego obiektu inwentarzewego o dotychczas dokonany odpis umorzeniowy. Dodatkowo wartość bilansową środków trwałych może korygować dokonany **odpis aktualizacyjny**. Dodatni odpis aktualizacyjny związany jest z przyrostem rynkowej wartości niektórych środków trwałych w warunkach podwyższonej inflacji¹⁰². Jest on księgowany w ciężar konta 010 „Środki trwałe” oraz na dobro kont 803 „Kapitał z aktualizacji wyceny” oraz 070 „Umorzenie środków trwałych”. Ujemny odpis aktualizacyjny wiąże się z trwałą utratą użyteczności ekonomicznej środka trwałego. Księguje się go w ciężar konta 765 „Pozostałe koszty operacyjne” oraz na dobro konta 076 „Odpisy aktualizujące środki trwałe z tytułu utraty ich wartości”.

Z pojęciem środków trwałych ściśle związane jest pojęcie środków trwałych w budowie. **Środki trwałe w budowie** to zaliczane do aktywów trwałych środki trwałe w okresie ich budowy, montażu lub ulepszenia już istniejącego środka trwałego¹⁰³. Różnią się one zatem od środków trwałych tym, że nie są kompletne oraz zdadne do użytku, a więc aktualnie nie mogą służyć potrzebom jednostki, przysparzając jej korzyści. Do ewidencji tej grupy aktywów służy konto 080 „Środki trwałe w budowie”. Zadaniem tego konta jest aktywowa-

¹⁰² Zaistnienie warunków podwyższonej inflacji musi potwierdzać ministerialne rozporządzenie wydane na tę okoliczność.

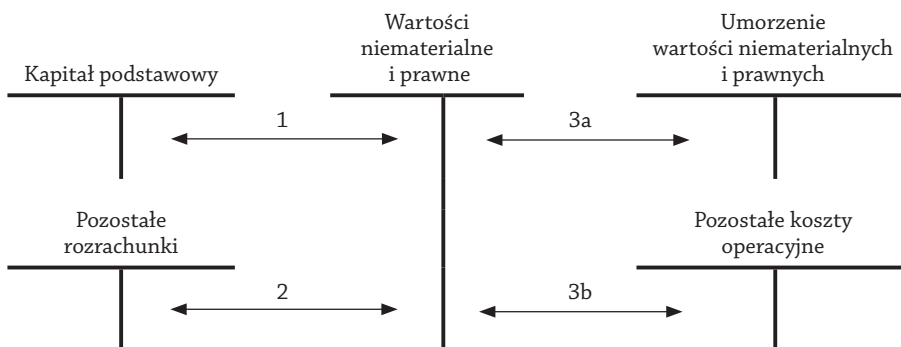
¹⁰³ Ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 3 ust. 1 pkt 16.

nie kosztów związanych z przebiegiem procesu inwestowania w nowy środek trwały. Wraz z zakończeniem procesu inwestycyjnego nowy środek trwały oddaje się do użytkowania. W tym momencie konieczne jest przeksięgowanie zarejestrowanej wartości ekonomicznej tego obiektu z konta 080 „Środki trwałe w budowie” na konto 010 „Środki trwałe”.

9.2. WARTOŚCI NIEMATERIALNE I PRAWNE

Wartości niematerialne i prawne to nabyte przez jednostkę prawa majątkowe nadające się do gospodarczego wykorzystania, o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, przeznaczone do użytkowania na potrzeby jednostki. Do wartości niematerialnych i prawnych zalicza się w szczególności:

- autorskie prawa majątkowe, prawa pokrewne, licencje, koncesje,
- prawa do wynalazków, patentów, znaków towarowych, wzorów użytkowych i zdobniczych,
- *know-how*,
- nabytą dodatnią wartość firmy,
- koszty zakończonych prac rozwojowych.

Objaśnienia:

1. Objęcie prawa majątkowego w drodze aportu do jednostki.
2. Nabycie wartości środka trwałego w drodze umowy kupna-sprzedaży lub leasingu finansowego.
- 3a. Wyksięgowanie wartości dotychczasowego umorzenia środka trwałego w związku z jego sprzedażą, przekazaniem w formie aportu, likwidacją.
- 3b. Wyksięgowanie wartości netto środka trwałego w związku z jego sprzedażą, przekazaniem w formie aportu, likwidacją.

**Rys. 9.3. Podstawowe schematy księgowania
na koncie 020 „Wartości niematerialne i prawne”**

Źródło: opracowanie własne.

W praktyce do najpowszechniej występujących w przedsiębiorstwach wartości niematerialnych i prawnych zalicza się nabyte oprogramowanie komputerowe.

Do ewidencji księgowej tej grupy aktywów służy konto 020 „Wartości niematerialne i prawne”. Podstawowe schematy księgowania na tym koncie przedstawia rysunek 9.3.

Do konta 020 „Wartości niematerialne i prawne” należy prowadzić ewidencję analityczną. Taka ewidencja powinna umożliwiać rejestrowanie każdej wartości niematerialnej i prawnej jako osobnego obiektu ewidencyjnego. W ten sposób istnieje możliwość bieżącego podglądu wartości początkowej każdego składnika wartości niematerialnych i prawnych oraz jego dotychczasowego umorzenia.

Wartości niematerialne i prawne wycenia się na dzień objęcia nad nimi kontroli według:

- ceny nabycia, jeżeli jednostka je zakupiła,
- ceny rynkowej, jeżeli jednostka uzyskała je bezpłatnie, np. w drodze darowizny,
- kosztu wytworzenia, jeżeli jednostka samodzielnie je wytworzyła na skutek pomyślnie zakończonych prac rozwojowych.

Wartości niematerialne i prawne to kategoria tradycyjnych aktywów najbliższej spokrewniona z aktywami kompetencyjnymi (kapitałem intelektualnym). Granica pomiędzy tymi dwoma rodzajami aktywów jest dość płynna. Na przykład czasami trudno jest ustalić, czy w konkretnym przypadku mamy do czynienia z pracami rozwojowymi charakterystycznymi dla wartości niematerialnych i prawnych, czy pracami badawczymi typowymi dla aktywów kompetencyjnych.

Według MSR 38 „Wartości niematerialne” do przykładów **prac rozwojowych** zalicza się¹⁰⁴:

- projektowanie, wykonanie i testowanie prototypów i modeli doświadczalnych (przed ich wdrożeniem do produkcji seryjnej lub użytkowania),
- projektowanie narzędzi, przyrządów do obróbki, form i matryc z wykorzystaniem nowej technologii,
- projektowanie, wykonanie i funkcjonowanie linii pilotażowej, której wielkość nie umożliwia prowadzenia ekonomicznie uzasadnionej produkcji przeznaczonej na sprzedaż,
- projektowanie, wykonywanie i testowanie wybranych rozwiązań w zakresie nowych lub udoskonalonych materiałów, urządzeń, produktów, procesów, systemów lub usług.

Według MSR 38 „Wartości niematerialne” do przykładów **prac badawczych** zalicza się¹⁰⁵:

¹⁰⁴ MSR 38 „Wartości niematerialne” (Dz.U. UE L 320/252, 29.11.2008), art. 59.

¹⁰⁵ Tamże, art. 56.

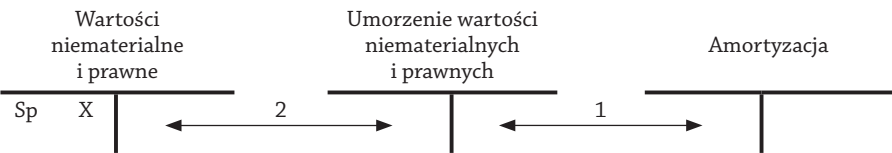
- działania zmierzające do zdobycia nowej wiedzy,
- poszukiwanie, ocenę i końcową selekcję sposobu wykorzystania rezultatów prac badawczych lub wiedzy innego rodzaju,
- poszukiwanie alternatywnych materiałów, urządzeń, produktów, procesów lub usług,
- formułowanie, projektowanie, ocenę i końcową selekcję nowych lub udoskonalonych produktów, procesów, systemów lub usług.

Tradycyjna rachunkowość skodyfikowana w MSR zaleca, aby aktywować w wartościach niematerialnych i prawnych jedynie koszty zakończonych z sukcesem prac rozwojowych. Natomiast koszty prac badawczych każde odnosić w koszty tak, jak gdyby cała wartość ekonomiczna tychże badań była bezpowrotnie stracona. Nie można nie zauważyć, że jest to w swych założeniach nielogiczne.

Postindustrialna rachunkowość także zaleca, aby koszty prac rozwojowych aktywować jako wartości niematerialne. Natomiast dysponując instrumentarium lepiej dostosowanym do specyfiki gospodarki opartej na wiedzy, zachęca, aby koszty prac badawczych aktywować jako element aktywów kompetencyjnych. Problematyka projektów badawczych będzie szerzej omówiona w podrozdziale 11.4.

Użytkowanie wartości niematerialnych i prawnych powoduje konieczność naliczania ich umorzenia oraz amortyzacji. Do umarzania wartości niematerialnych i prawnych stosuje się metodę amortyzacji liniowej. Metoda naliczenia amortyzacji liniowej dla wartości niematerialnych i prawnych jest analogiczna do amortyzacji liniowej środków trwałych.

W celu naliczania umorzenia do konta 020 „Wartości niematerialne i prawne” prowadzi się konto korygujące 075 „Umorzenie wartości niematerialnych i prawnych” – rysunek 9.4.

Objaśnienia:

1. Planowy odpis amortyzacyjny wartości niematerialnych i prawnych dokonywany w trakcie okresu ich użytkowania.
2. Wyksięgowanie wartości dotychczasowego umorzenia wartości niematerialnej i prawnej w przypadku wycofania go z użytkowania.

Rys. 9.4. Podstawowe schematy księgowania na koncie 075 „Umorzenie wartości niematerialnych i prawnych”

Źródło: opracowanie własne.

Przykład 9.2

W przedsiębiorstwie miały miejsce następujące operacje gospodarcze:

- 1) zakupiono z odroczonym terminem płatności komputer klasy PC o wartości 4000 zł,
- 2) zakupiono z odroczonym terminem płatności program finansowo-księgowy o wartości 3000 zł.

Zgodnie z polityką rachunkowości w jednostce zespoły komputerowe amortyzuje się stawką 30%, a oprogramowanie komputerowe stawką 50%.

Należy zaksięgować operacje objęcia kontroli nad elementami aktywów trwałych, obliczyć oraz zaksięgować amortyzację za pierwszy pełny miesiąc ich użytkowania.

Rozwiązanie

- 1) obliczenie amortyzacji miesięcznej zespołu komputerowego:
 $A_m = 4000 \text{ zł} \times 30\% \times 1/12 = 100 \text{ zł}$
- 2) obliczenie amortyzacji miesięcznej oprogramowania finansowo-księgowego:
 $A_m = 3000 \text{ zł} \times 50\% \times 1/12 = 125 \text{ zł}$

Środki trwałe		Umorzenie środków trwałych		Amortyzacja	
(1)	4000		100 (3)	(3)	100
				(4)	125
Wartości niematerialne i prawne		Umorzenie wartości niematerialnych i prawnych		Pozostałe rozrachunki	
(2)	3000		125 (4)		4000 (1)
					3000 (2)

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Zakup komputera z odroczonym terminem płatności	4000	Środki trwałe	Pozostałe rozrachunki
2	Zakup oprogramowania z odroczonym terminem płatności	3000	Wartości niematerialne i prawne	Pozostałe rozrachunki
3	Naliczenie amortyzacji za pierwszy miesiąc użytkowania komputera	100	Amortyzacja	Umorzenie środków trwałych
4	Naliczenie amortyzacji za pierwszy miesiąc użytkowania oprogramowania	125	Amortyzacja	Umorzenie wartości niematerialnych i prawnych

W bilansie wartości niematerialne i prawne ujawnia się według **wartości netto**, to znaczy według wartości początkowej skorygowanej o dotychczasowe umorzenie. Należy jednak zauważyć, że część wartości niematerialnych

i prawnych ujawniona w tradycyjnym bilansie ma charakter niezbywalny – np. koncesje lub licencje na oprogramowanie komputerowe. Oznacza to, że w momencie bankructwa nie można ich spieniężyć na poczet zaspokojenia roszczeń wierzycieli¹⁰⁶. Dlatego w przypadku braku perspektyw kontynuowania działalności jednostki przypisuje się tym aktywom o niezbywalnym charakterze zerową wartość, odnosząc ich wartość netto w ciężar kosztów likwidowanej jednostki.

9.3. INWESTYCJE DŁUGOTERMINOWE

Przez **inwestycje** rozumie się aktywa posiadane przez jednostkę w celu osiągnięcia z nich korzyści ekonomicznych wynikających z przyrostu wartości tych aktywów, uzyskania przychodów w formie odsetek, dywidend (udziałów w zyskach) lub innych pożytków, w tym również z transakcji handlowej, a w szczególności aktywa finansowe oraz te nieruchomości i wartości niematerialne i prawne, które nie są użytkowane przez jednostkę, lecz są posiadane przez nią w celu osiągnięcia tych korzyści.

Inwestycje dzieli się na długoterminowe oraz krótkoterminowe, a więc te, których okres utrzymywania przekracza 12 miesięcy, oraz te, których okres utrzymywania nie przekracza 12 miesięcy. Ponadto, inwestycje można dodatkowo dzielić na finansowe i niefinansowe. Używając tych kryteriów klasyfikacyjnych w ramach inwestycji długoterminowych, można wskazać długoterminowe aktywa finansowe oraz długoterminowe inwestycje niefinansowe, czyli np. nieruchomości inwestycyjne.

Aktywa finansowe to aktywa pieniężne, instrumenty kapitałowe wyemitowane przez inne jednostki, a także wynikające z kontraktu prawo do otrzymania aktywów pieniężnych lub prawo do wymiany instrumentów finansowych z inną jednostką na korzystnych warunkach¹⁰⁷. **Instrument finansowy** to kontrakt, który powoduje powstanie aktywów finansowych u jednej ze stron i zobowiązania finansowego albo instrumentu kapitałowego u drugiej ze stron pod warunkiem, że z kontraktu zawartego między dwiema lub więcej stronami jednoznacznie wynikają skutki gospodarcze bez względu na to, czy wykonanie praw

¹⁰⁶ Jeżeli część wartości niematerialnych i prawnych jest niezbywalna, to nie powinna być ujawniana w tradycyjnym bilansie, ponieważ po stronie pasywów nie równoważy jej kapitał finansowy. W konsekwencji niezbywalne wartości niematerialne i prawne winno się raczej wyłączać z tradycyjnego bilansu i włączać do bilansu opartego na wiedzy jako element niezbywalnego kapitału intelektualnego jednostki. Prawo bilansowe w obecnym kształcie nie przewiduje takich rozwiązań, co niestety powoduje jego nielogiczność w tym zakresie. Zasadą naczelną ujawniania elementu majątkowego w tradycyjnym bilansie powinna być jego zbywalność, a więc możliwość odzyskania zawartego w nim kapitału finansowego w wyniku transakcji kupna-sprzedaży.

¹⁰⁷ Ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 3 ust. 1 pkt 24.

lub zobowiązań wynikających z kontraktu ma charakter bezwarunkowy albo warunkowy¹⁰⁸.

Aktywa finansowe mogą mieć charakter długoterminowy oraz krótkoterminowy. **Długoterminowe aktywa finansowe** przybierają postać papieru wartościowego lub instrumentu finansowego¹⁰⁹, czyli są to akcje, udziały, obligacje, udzielone pożyczki, skrypty dłużne, listy zastawne, certyfikaty inwestycyjne, jednostki uczestnictwa w otwartych funduszach inwestycyjnych. O zaliczeniu instrumentu finansowego do tej kategorii nie decyduje jego rodzaj, ale suwerenna decyzja jednostki o ich przeznaczeniu. Jeżeli jednostka zdecyduje, że zakupione akcje będzie utrzymywać dłużej niż 12 miesięcy, to zostaną pokazane w bilansie jako długoterminowe aktywa finansowe (aktywa trwałe). Jeżeli jednostka zdecyduje, że zakupione akcje nie będą utrzymywane dłużej niż 12 miesięcy, wówczas zaprezentuje je w bilansie jako krótkoterminowe aktywa finansowe (aktywa obrotowe).

Istnieją również takie instrumenty finansowe, których nie sposób zaklasyfikować do długoterminowych aktywów finansowych ze względu na ich krótkoterminowy charakter. Wszystkie krótkoterminowe papiery dłużne, takie jak bony skarbowe, bony komercyjne, bony pieniężne (przeznaczone tylko dla banków), muszą być zaklasyfikowane jako krótkoterminowe aktywa finansowe, ponieważ jednostka nie może postanowić o utrzymywaniu ich przez okres przekraczający 12 miesięcy, gdyż do tego czasu zostaną one rozliczone i wygasną.

Przykład 9.3

Przedsiębiorstwo na początek okresu posiadało na rachunku bieżącym kwotę 250 000 zł. W okresie obrachunkowym miały miejsce następujące operacje dotyczące aktywów finansowych:

- 1) zakupiono 10 000 akcji spółki „Omega”, płacąc 10 zł/akcję plus 1% prowizji dla domu maklerskiego,
- 2) zapłacono z rachunku bieżącego przedsiębiorstwa za zakupione akcje,
- 3) spółka „Omega” wypłaciła akcjonariuszom dywidendę w wysokości 1 zł/akcję,
- 4) na dzień bilansowy akcje spółki „Omega” podrożały do wartości 12 zł/akcję.

Należy zaewidencjonować powyższe operacje, wiedząc, że przedsiębiorstwo zamierza utrzymywać akcje spółki „Omega” w długim okresie.

¹⁰⁸ Tamże, art. 3 ust. 1 pkt 23.

¹⁰⁹ Współcześnie zaciera się granica pomiędzy pojęciami „papier wartościowy” a „instrument finansowy”. Zazwyczaj mogą być one traktowane jako synonimy. Należy jednak pamiętać, że pojęcie „instrument finansowy” jest szersze i obejmuje więcej kategorii finansowych. Kredyt bankowy jest instrumentem finansowym, ale nie można zaliczyć go do papierów wartościowych, choć jego konsekwencje są analogiczne do emisji obligacji. Więcej na temat: I. Pyka (red.), *Rynek finansowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2010, s. 15–16.

Rozwiązanie

Długoterminowe aktywa finansowe		Odpisy aktualizujące długoterminowe aktywa finansowe		Kapitał z aktualizacji wyceny	
(1)	101 000	(4)	19 000		19 000 (4)
Rachunek bieżący		Przychody finansowe		Pozostałe rozrachunki	
Sp	250 000		10 000 (3)	(2)	101 000
(3)	10 000				101 000 (1)

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Zakup akcji spółki „Omega” (10 zł × 10 000 akcji) + 1%	101 000	Długoterminowe aktywa finansowe	Pozostałe rozrachunki
2	Zapłata z rachunku bieżącego za zakup akcji	101 000	Pozostałe rozrachunki	Rachunek bieżący
3	Otrzymanie dywidendy od spółki „Omega” (1 zł × 10 000 akcji)	10 000	Rachunek bieżący	Przychody finansowe
4	Wycena bilansowa aktywów finansowych (12 zł × 10 000 akcji) – 101 000	19 000	Odpisy aktualizujące długoterminowe aktywa finansowe	Kapitał z aktualizacji wyceny

Inwestycje niefinansowe obejmują szereg różnorodnych aktywów o charakterze inwestycyjnym – nieruchomości inwestycyjne¹¹⁰, metale szlachetne, kamienie szlachetne, dzieła sztuki, przedmioty kolekcjonerskie, a nawet inwestycyjne wartości niematerialne i prawne. Inwestycje niefinansowe mają swoje wady i zalety w porównaniu do inwestycji finansowych. Ich zasadniczą wadą jest mniejsza płynność finansowa. Aby spieniężyć inwestycję niefinansową, zwykle trzeba poświęcić na to więcej czasu, a także i środków. Wielką zaletę tej grupy aktywów inwestycyjnych jest jednak odporność na wahania nastrojów na rynkach finansowych, a nawet ujemna korelacja z rynkami finansowymi. Powiada się, że „złoto lubi złe informacje”. Oznacza to, że wzrost negatywnych nastrojów na rynkach papierów wartościowych zazwyczaj powoduje wzrost popytu na złoto inwestycyjne, co podnosi jego cenę¹¹¹.

¹¹⁰ Więcej na temat: K. Bareja i in., *Zaawansowana rachunkowość finansowa*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2012, s. 149–161.

¹¹¹ Szerzej na temat inwestycji: I. Olchowicz, A. Tłaczała, *Rachunkowość finansowa w przykładach według ustawy o rachunkowości i MSR*, Difin, Warszawa 2008, s. 227–314.

Rozdział 10

Rozrachunki

W rozdziale przedstawiono zagadnienie rozrachunków przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Istota oraz technika ewidencyjna rozrachunków organizacji opartej na wiedzy nie różni się zasadniczo od rozrachunków tradycyjnego przedsiębiorstwa. Ogół rozrachunków każdego podmiotu gospodarującego rozpada się na dwie podstawowe grupy – należności i zobowiązania. Należności dotyczą dłużników przedsiębiorstwa, stanowią zatem element aktywów bilansowych. Zobowiązania odnoszą się do wierzycieli przedsiębiorstwa i są prezentowane w pasywach. Specyficzną cechą rozrachunków przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy są liczne rozrachunki z wykwalifikowanymi pracownikami, ekspertami zewnętrznymi, uczelniami oraz firmami szkoleniowymi. W tych przypadkach pozyskanie kapitału intelektualnego jest treścią rozrachunków, choć sama nazwa tego zasobu może w nich nie być wyrażenie wyartykułowana.

Rozrachunki to ogół należności i zobowiązań ujętych w księgach rachunkowych jednostki. Rozrachunki mogą wynikać z przeszłych zdarzeń o różnorodnym charakterze – działalności handlowej, działalności inwestycyjnej, rozliczeń podatkowych, rozliczeń z pracownikami itd. Rozrachunki muszą wskazywać strony rozrachunku, a więc wierzyciela i dłużnika, kwotę rozrachunku oraz termin płatności. Podstawowe kryterium podziału rozrachunków każe wyróżniać należności i zobowiązania.

Należności (wierzycielności) to uprawnienia jednostki do otrzymania świadczenia pieniężnego od dłużnika głównie z tytułu zapłaty za sprzedane produkty, towary, usługi. Powstanie należności wyprzedza wpływ środków pieniężnych do jednostki. Całkowita wartość należności przedsiębiorstwa zależy w głównej mierze od długości udzielanego odbiorcom kredytu kupieckiego. Warunki płatności mogą być ustalone jako „gotówka”, 14 dni, 30 dni, 60 dni, 90 dni itd. Im dłuższe terminy płatności, tym wyższa całkowita wartość na-

leżności, a zarazem większe zapotrzebowanie na środki obrotowe. Należności prezentowane są po stronie aktywów bilansowych.

Zobowiązania (długi) wyrażają obowiązek jednostki do zapłaty świadczenia pieniężnego względem wierzycieli z tytułu wcześniej dokonywanych zakupów, płatności podatków, wynagrodzeń, kredytów, pożyczek, odsetek itd. Powstanie zobowiązań wyprzedza wypływ środków pieniężnych z jednostki. Całkowita wartość zobowiązań zależy w głównej mierze od długości uzyskiwanego od dostawców kredytu kupieckiego oraz wartości zaciągniętych zobowiązań finansowych, czyli kredytów, oraz emisji dłużnych papierów wartościowych, tj. obligacji, bonów komercyjnych, weksli. Całkowita wartość zobowiązań jednostki musi być pod systematyczną kontrolą, ponieważ może stanowić zasadniczą przyczynę utraty płynności finansowej. Syntetycznej miary służącej do oceny możliwości spłacania zobowiązań dostarczają tzw. wskaźniki płynności finansowej¹¹². Zobowiązania prezentowane są po stronie pasywów bilansowych.

Z punktu widzenia horyzontu czasowego rozrachunki można podzielić na długoterminowe i krótkoterminowe. **Rozrachunki długoterminowe** to te, których termin zapłaty przekracza 12 miesięcy, licząc od dnia bilansowego. Są one odpowiednio ujawniane w bilansie w aktywach trwałych lub zobowiązaniach długoterminowych. **Rozrachunki krótkoterminowe** obejmują wszelkie należności i zobowiązania z tytułu dostaw towarów i usług bez względu na długość terminu ich zapłaty oraz inne rozrachunki, których termin płatności nie przekracza 12 miesięcy, licząc od dnia bilansowego. Rozrachunki krótkoterminowe są ujawniane w bilansie w aktywach obrotowych oraz zobowiązaniach krótkoterminowych.

Należności i zobowiązania wycenia się na dzień ich powstania według wartości nominalnej, a więc kwoty wymaganej zapłaty, która wynika z dokumentów źródłowych, czyli faktur, rachunków, not, umów, deklaracji podatkowych, decyzji organów podatkowych itp. Na dzień bilansowy należności wycenia się w kwocie wymaganej zapłaty z zachowaniem zasady ostrożności, a więc wraz z naliczonymi odsetkami wynikającymi z wystawionych not odsetkowych oraz po ewentualnym pomniejszeniu o wartość dokonanych odpisów aktualizujących należności wątpliwe. Zobowiązania na dzień bilansowy wycenia się w kwocie wymaganej zapłaty z uwzględnieniem sum karnych odsetek naliczonych za niedotrzymanie terminu płatności, a wynikających z otrzymanych not odsetkowych.

Od pojęcia rozrachunków należy jasno oddzielić pojęcie roszczeń. Charakterystyczną cechą rozrachunków jest zgodność wierzyciela i dłużnika co do istnienia rozrachunku, jego kwoty i terminu. Niestety, praktyka gospodarcza

¹¹² Podstawowe wskaźniki analizy finansowej, w tym wskaźniki płynności finansowej, będą przedmiotem rozważań rozdziału 20.

dostarcza licznych przykładów, gdy pomiędzy wierzycielem oraz dłużnikiem dochodzi do różnorodnych sporów na tej płaszczyźnie. W rachunkowości owe sporne rozrachunki zwykło się nazywać **roszczeniami**. Ich istotą jest kwestionowanie przez dłużnika całości lub części zobowiązania. Jeżeli wyczerpały się możliwości polubownego rozwiązania sporu, roszczenie kieruje się na drogę sądową. Uzyskanie prawomocnego wyrok sądu zasądzającego określoną kwotę pieniężną pozwala skierować dług do egzekucji komorniczej.

Do ewidencji księgowej rozrachunków przeznaczony jest głównie zespół 2 zakładowego planu kont o nazwie „Rozrachunki i roszczenia”. Centralne konta księgowe w tym zespole to:

- konto 200 „Rozrachunki z odbiorcami”,
- konto 210 „Rozrachunki z dostawcami”,
- konto 220 „Rozrachunki publicznoprawne”,
- konto 230 „Rozrachunki z wykwalifikowanymi pracownikami”,
- konto 240 „Pozostałe rozrachunki”.

10.1. ROZRACHUNKI Z ODBIORCAMI I DOSTAWCAMI

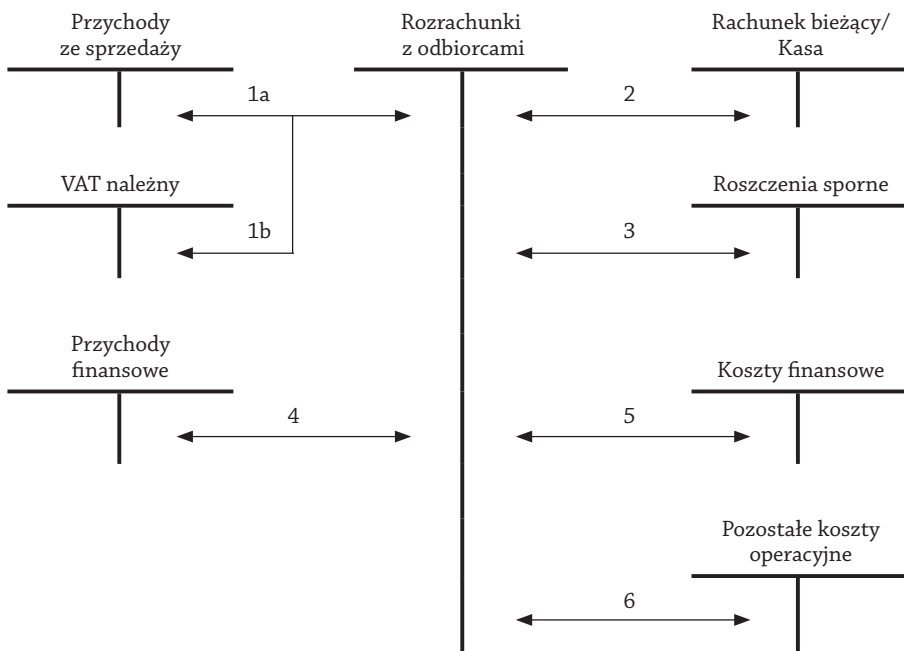
Rozrachunki z odbiorcami i dostawcami obejmują ogół należności i zobowiązań wynikających z typowych transakcji handlowych – sprzedaży produktów, towarów lub usług oraz zakupu materiałów, towarów lub usług. Ta grupa rozrachunków powstaje w związku z tym, że moment rozliczenia transakcji handlowej różni się od faktycznego momentu jej realizacji.

Sprzedaż krajowa towarów i usług obłożona jest podatkiem od towarów i usług popularnie nazywanym VAT (ang. *Value Added Tax*). W związku z tym rozrachunki handlowe wyrażane są w **kwocie brutto**, którą stanowi wartość netto towaru lub usługi powiększona o podatek VAT. Jednostka, dokonując opodatkowanego zakupu lub sprzedaży, wprowadza na konta rozrachunkowe kwotę brutto rozrachunku.

Ewidencja analityczna prowadzona dla tej grupy rozrachunków powinna zapewnić możliwość kontrolowania przebiegu oraz stanu należności lub zobowiązań z każdym pojedynczym kontrahentem handlowym. Podstawowe schematy księgowania rozrachunków z odbiorcami przedstawia rysunek 10.1, a rozrachunków z dostawcami rysunek 10.2.

Jednostka może uzyskiwać należności i zaciągać zobowiązania w różnych walutach. Sprzedaż krajowa i zakupy krajowe będą nominowane w walucie krajowej. Eksport i import oraz dostawy i zakupy wewnątrzwspólnotowe mogą być nominowane w walutach obcych, czyli w euro, dolarach amerykańskich, frankach szwajcarskich, funtach brytyjskich itd. Jednakże w księgach rachunkowych wszystkie rozrachunki muszą być wyrażone w tej samej walucie funk-

cyjonalnej, czyli w walucie charakterystycznej dla podstawowego środowiska gospodarczego jednostki.

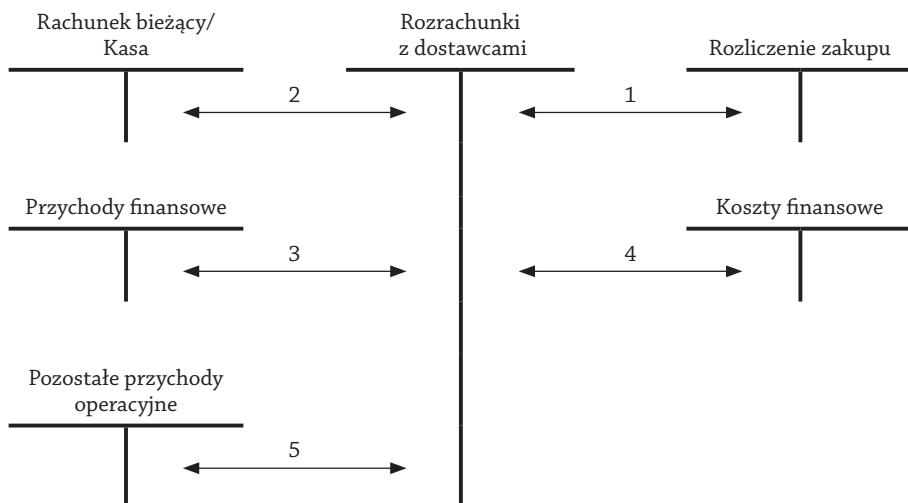
Objaśnienia:

- Powstanie należności z tytułu sprzedaży produktów lub usług:
 - przychód netto ze sprzedaży,
 - należny podatek VAT.
- Otrzymanie zapłaty należności ze sprzedaży w formie bezgotówkowej (rachunek bieżący) lub gotówkowej (kasa).
- Skierowanie pozwu do sądu o zapłatę należności kwestionowanej przez dłużnika.
- Ujęcie dodatnich różnic kursowych w związku z zapłatą lub wyceną bilansową należności.
- Ujęcie ujemnych różnic kursowych w związku z zapłatą lub wyceną bilansową należności.
- Odpisanie w koszty należności umorzonych, przedawnionych lub nieściągalnych.

Rys. 10.1. Podstawowe schematy księgowania na koncie 200 „Rozrachunki z odbiorcami”

Źródło: opracowanie własne.

Konieczność przeliczania rozrachunków prowadzonych w walutach obcych na walutę funkcjonalną powoduje powstawanie tzw. różnic kursowych. Różnice kursowe powstają dlatego, że kurs wymiany waluty z dnia powstania rozrachunku zazwyczaj różni się od kursu wymiany waluty z dnia wygaśnięcia rozrachunku. Dodatnie różnice kursowe podwyższają wartość wyniku finansowego, a ujemne obniżają.

Objaśnienia:

1. Powstanie zobowiązania z tytułu zakupu produktów lub usług w kwocie brutto.
2. Dokonanie zapłaty zobowiązania z tytułu zakupu w formie bezgotówkowej (rachunek bieżący) lub gotówkowej (kasa).
3. Ujęcie dodatnich różnic kursowych w związku z zapłatą lub wyceną bilansową zobowiązania.
4. Ujęcie ujemnych różnic kursowych w związku z zapłatą lub wyceną bilansową zobowiązania.
5. Wyksięgowanie zobowiązań umorzonych lub przedawnionych.

**Rys. 10.2. Podstawowe schematy księgowania
na koncie 210 „Rozrachunki z dostawcami”**

Źródło: opracowanie własne.

Z tych przyczyn dla eksportera realizującego eksport w obcej walucie korzystna jest sytuacja, gdy rodzima waluta systematycznie osłabia się względem waluty kontraktu. Niekorzystne zaś jest jej umacnianie. Dla importera korzystna jest sytuacja odwrotna, a więc gdy rodzima waluta umacnia się względem waluty kontraktu. Niekorzystne zaś jest jej osłabianie. Te zjawiska skutkują powstaniem ryzyka kursowego. Skutecznym narzędziem zarządzania tym ryzykiem są instrumenty pochodne, tj. kontrakty forward lub opcje walutowe¹¹³.

Przykład 10.1

W jednostce w okresie obrachunkowym wystąpiły następujące operacje gospodarcze:

¹¹³ Więcej na ten temat: W. Gabrusewicz, *Rachunkowość finansowa dla profesjonalistów*, wyd. cyt., 149–170.

- 1) wystawiono i zgłoszono do rozrachunków fakturę dla odbiorcy krajowego za sprzedane produkty bazujące na wiedzy. Wartość netto produktów 10 000 zł, stawka podatku VAT 23%,
 - 2) decyzją dyrektora handlowego przyznano opust cenowy dla odbiorcy krajowego i w związku z tym wystawiono fakturę korygującą do operacji 1. Wartość netto opustu 500 zł, stawka podatku bez zmian,
 - 3) odbiorca krajowy zapłacił przelewem skorygowaną o opust należność brutto w wysokości 11 685 zł,
 - 4) otrzymano fakturę od dostawcy krajowego za zakup materiałów biurowych o wartości brutto 700 zł,
 - 5) zapłacono przelewem fakturę za zakup materiałów biurowych.
- Należy zaksięgować powyższe operacje.

Rozwiązanie

Przychody ze sprzedaży			Rozrachunki z odbiorcami			Rachunek bankowy		
(2a)	500	10 000 (1a)	(1ab)	12 300	615 (2ab) 11 685 (3)	(3)	11 685	700 (5)

VAT należny			Rozrachunki z dostawcami			Rozliczenie zakupu		
(2b)	115	2 300 (1b)	(5)	700	700 (4)	(4)	700	

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Faktura za sprzedaż produktów:	12 300	Rozrachunki z odbiorcami	
	a) wartość netto	10 000		Przychody ze sprzedaży
	b) VAT należny	2 300		VAT należny
2	Faktura korygująca sprzedaż produktów:	615		Rozrachunki z odbiorcami
	a) wartość netto	500	Przychody ze sprzedaży	
	b) VAT należny	115	VAT należny	
3	Otrzymanie zapłaty należności	11 685	Rachunek bieżący	Rozrachunki z odbiorcami
4	Faktura zakupu wg wartości brutto	700	Rozliczenie zakupu	Rozrachunki z dostawcami
5	Zapłata przelewem faktury zakupu	700	Rozrachunki z dostawcami	Rachunek bieżący

10.2. ROZRACHUNKI PUBLICZNOPRAWNE

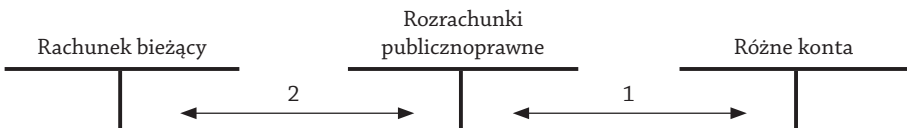
Rozrachunki publicznoprawne obejmują ogół rozrachunków z tytułu podatków, ceł, opłat, składek ubezpieczenia społecznego przynależnych instytucjom sektora finansów publicznych egzekwowanych na podstawie przepisów prawa podatkowego. Podatek to publicznoprawne, nieodpłatne, przymusowe oraz bezzwrotne świadczenie pieniężne na rzecz skarbu państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, wynikające z ustawy podatkowej.

W momencie zapłaty zobowiązania podatkowego przez przedsiębiorstwo jest ono wydatkiem bezekwiwalentnym. Nie można jednak nie zauważyć, że ogół płaconych podatków pozwala finansować wymiar sprawiedliwości, policję, wojsko, służbę zdrowia, infrastrukturę, naukę i szkolnictwo itd. Dlatego ostatecznie zapłacone podatki pozwalają poprawiać warunki prowadzenia działalności gospodarczej, a więc także szanse rozwojowe przedsiębiorstw bazujących na wiedzy. Oczywiście każde przedsiębiorstwo stara się płacić jak najniższe podatki. W tym celu niezbędna jest gruntowna znajomość prawa podatkowego.

Najbardziej typowe podatki oraz parapodatki obciążające i płacone przez przedsiębiorstwa to:

- podatek od towarów i usług (VAT),
- podatek dochodowy od osób prawnych (CIT),
- podatek dochodowy od osób fizycznych (PIT),
- składki na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne (ZUS),
- podatek akcyzowy,
- podatek od nieruchomości.

Oprócz zasadniczych rozliczeń podatkowych w przedsiębiorstwie mogą pojawiać się dodatkowe płatności na rzecz organów podatkowych. Będą to kary za niedopełnienie obowiązków podatkowych stwierdzone w trybie kontroli skarbowej oraz odsetki za nieterminowe regulowanie zobowiązań podatkowych. Rysunek 10.3 przedstawia ogólny schemat funkcjonowania konta 220 „Rozrachunki publicznoprawne”.

Objaśnienia:

1. Ujęcie zobowiązania publicznoprawnego z tytułu podatków, ceł, składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne na podstawie złożonej deklaracji lub decyzji organu podatkowego.
2. Bezgotówkowa zapłata zobowiązań publicznoprawnych.

Rys. 10.3. Ogólny schemat funkcjonowania konta 220 „Rozrachunki publicznoprawne”

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, wyd. cyt., s. 168.

Przykład 10.2

Na koniec miesiąca wystąpiły następujące salda na kontach związanych z rozliczeniem podatku od towarów i usług:

1. konto 221 „VAT należny” – saldo Credit o wartości 50 000 zł,
2. konto 222 „VAT naliczony” – saldo Debet o wartości 43 000 zł.

Należy rozliczyć podatek na koncie 223 „Rozrachunki z urzędem skarbowym z tytułu VAT” oraz zaksięgować zapłatę bezgotówkową podatku do urzędu skarbowego.

Rozwiązanie

VAT naliczony		Rozrachunki z US z tytułu VAT		VAT należny	
*	43 000	43 000	(2)	(1)	50 000
		(3)	7 000		*
		50 000			
		–			
Rachunek bieżący					
Sp	X	7 000	(3)		

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Przebieganie podatku należnego VAT	50 000	VAT należny	Rozrachunki z US z tytułu VAT
2	Przebieganie podatku naliczonego VAT	43 000	Rozrachunki z US z tytułu VAT	VAT naliczony
3	Przelew zobowiązania podatkowego z tytułu VAT (50 000 – 43 000)	7 000	Rozrachunki z US z tytułu VAT	Rachunek bieżący

10.3. ROZRACHUNKI Z WYKWALIFIKOWANYMI PRACOWNIKAMI

W każdym przedsiębiorstwie bazującym na wiedzy wykwalifikowani pracownicy są głównymi dostarczycielami kapitału intelektualnego. Niestety, w potocznym rozumieniu wciąż kojarzy się ich głównie z zasobami pracy. To niefortunne skojarzenie obciążone jest ponad dwustuletnią tradycją ekonomii klasycznej, przede wszystkim zaś dwuczynnikową teorią przedsiębiorstwa według Davida Ricardo.

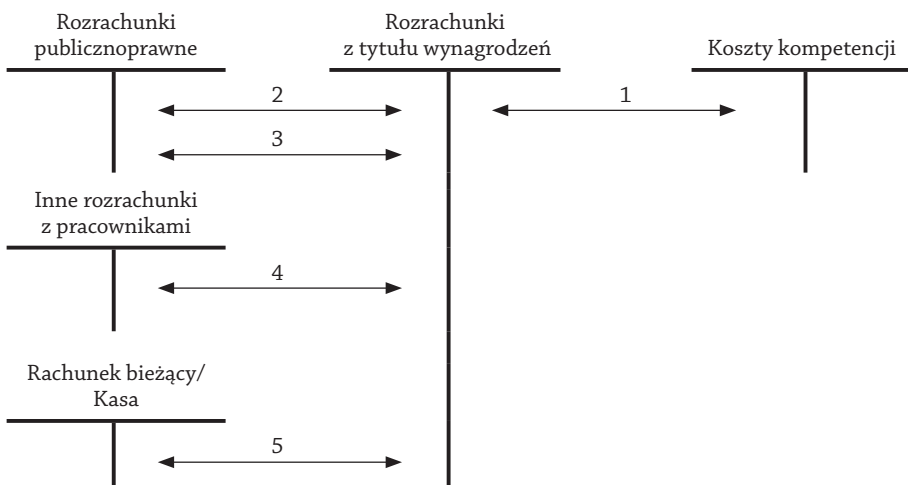
Rozrachunki z wykwalifikowanymi pracownikami obejmują ogół należności i zobowiązań tychże pracowników. Mogą one wynikać z różnych tytułów:

- naliczenia i wypłat wynagrodzeń,
- pobrania i rozliczenia zaliczek,
- zaciągania i spłat pożyczek pracowniczych.

Zazwyczaj, aby oddzielić rozliczenie wynagrodzeń pracowniczych od innych tytułów, konto 230 „Rozrachunki z wykwalifikowanymi pracownikami” podlega podziałowi na:

- konto 231 „Rozrachunki z tytułu wynagrodzeń”,
- konto 232 „Inne rozrachunki z pracownikami”.

Do powyższych kont syntetycznych prowadzi się imienne konta analityczne tak, aby możliwy był szybki wgląd w stan rozrachunków z każdym pojedynczym wykwalifikowanym pracownikiem. Podstawowe schematy księgowania z wykwalifikowanymi pracownikami przedstawia rysunek 10.4.

Objaśnienia:

1. Naliczenie wynagrodzeń brutto według listy płac.
2. Potrącenie zaliczek na podatek dochodowy od osób fizycznych.
3. Potrącenie składek na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne w części obciążającej wykwalifikowanego pracownika.
4. Potrącenie pozostałych należności z kwoty wynagrodzenia brutto, np. składek na samorząd zawodowy, raty spłacanej pożyczki zakładowej, dobrowolnych ubezpieczeń itp.
5. Wypłata wynagrodzenia netto, a więc po dokonanych potrąceniach, w formie bezgotówkowej (rachunek bieżący) lub gotówkowej (kasa).

Rys. 10.4. Podstawowe schematy księgowania na koncie 230 „Rozrachunki z wykwalifikowanymi pracownikami”

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, wyd. cyt., s. 168

Przykład 10.3

Przedsiębiorstwo zatrudnia dziesięciu wykwalifikowanych pracowników, których wynagrodzenia brutto według listy płac wynoszą 60 000 zł. Różnorodne

potrącenia z wynagrodzeń brutto, tj. ubezpieczenia społeczne oraz zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych, wynoszą łącznie 20 000 zł.

Należy zaksięgować i rozliczyć rozrachunki z wykwalifikowanymi pracownikami.

Rozwiązanie

Rozrachunki publicznoprawne		Rozrachunki z tytułu wynagrodzeń		Koszty kompetencji	
	20 000 (2)	(2) 20 000	60 000 (1)	(1) 60 000	
		(3) 40 000			
		60 000	60 000		
Rachunek bieżący		-	-		
Sp	X 40 000 (3)				

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Naliczenie wynagrodzeń brutto według listy płac	60 000	Koszty kompetencji	Rozrachunki z tytułu wynagrodzeń
2	Potrącenie z kwoty wynagrodzeń brutto obciążeń publicznoprawnych	20 000	Rozrachunki z tytułu wynagrodzeń	Rozrachunki publicznoprawne
3	Przelew wynagrodzeń w kwotach netto	40 000	Rozrachunki z tytułu wynagrodzeń	Rachunek bieżący

10.4. POZOSTAŁE ROZRACHUNKI

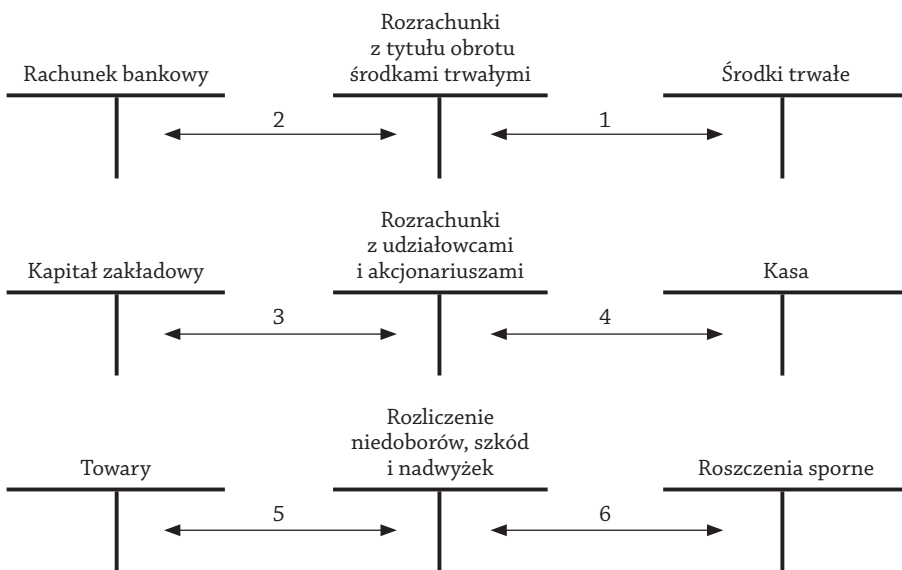
Pozostałe rozrachunki obejmują szeroką klasę należności i zobowiązań, które wykraczają poza wcześniej wymienione grupy. Zalicza się do nich przede wszystkim:

- rozrachunki z tytułu sprzedaży lub zakupu niefinansowych aktywów trwałych,
- rozrachunki z właścicielami, wspólnikami i akcjonariuszami,
- rozrachunki z tytułu rozliczenia niedoborów, szkód i nadwyżek,
- rozrachunki z tytułu ubezpieczeń majątkowych oraz dobrowolnych ubezpieczeń osobowych,
- rozrachunki z tytułu pożyczek otrzymanych i udzielonych,
- rozrachunki z tytułu emisji dłużnych papierów wartościowych,
- rozrachunki z tytułu obrotu wierzytelnościami,
- rozrachunki z tytułu leasingu finansowego,
- rozrachunki z tytułu roszczeń spornych,
- rozrachunki wewnętrzne.

Jeżeli w jednostce występuje znaczna liczba tego typu operacji, wówczas zasadny jest podział konta 240 „Pozostałe rozrachunki” na bardziej szczegółowe konta:

- konto 241 „Rozrachunki z tytułu obrotu niefinansowymi aktywami trwałymi”,
- konto 242 „Rozrachunki z właścicielami, udziałowcami i akcjonariuszami”,
- konto 243 „Rozliczenie niedoborów, szkód i nadwyżek”,
- konto 244 „Pożyczki udzielone”,
- konto 245 „Pożyczki zaciągnięte”,
- konto 246 „Roszczenia sporne”,
- konto 249 „Inne rozrachunki”.

Do powyższych kont prowadzi się konta analityczne, które umożliwiają szybki wgląd w stan pozostałych rozrachunków z każdym pojedynczym kontrahentem. Rysunek 10.5 pokazuje przykładowe schematy księgowe dotyczące kont z grupy 24 „Pozostałe rozrachunki”.

Objaśnienia:

1. Zakup środka trwałego z odroczonym terminem płatności.
2. Dokonanie płatności bezgotówkowej z tytułu zapłaty za zakupiony środek trwały.
3. Zadeklarowanie przez udziałowców/akcjonariuszy wpłat na poczet kapitału zakładowego.
4. Wniesienie gotówką do jednostki zadeklarowanego kapitału.
5. Poinwentaryzacyjne ujawnienie niedoboru towarów do wyjaśnienia.
6. Skierowanie sprawy do sądu w związku z odmową osoby materialnie odpowiedzialnej dokonania zapłaty za niedobór towarów.

Rys. 10.5. Przykładowe schematy księgowania kont z grupy 24 „Pozostałe rozrachunki”

Źródło: opracowanie własne.

Konta rozrachunkowe omawiane w tym rozdziale zalicza się do zespołu 2 „Rozrachunki i roszczenia”. Zazwyczaj zespół ten zamyka konto 290 „Należności warunkowe” oraz konto 291 „Zobowiązania warunkowe”. **Należności i zobowiązania warunkowe** to świadczenia, których ostateczne powstanie jest uzależnione od zaistnienia określonych zdarzeń¹¹⁴. Przykładem zdarzenia, które powoduje powstanie zobowiązania warunkowego, jest na przykład poręczenie weksla. Należności i zobowiązania warunkowe prezentuje się w tzw. ewidencji pozabilansowej, a więc nie ujmuje się ich jako elementu aktywów lub pasywów, ale wykazuje poniżej tradycyjnego bilansu.

10.5. KREDYTY BANKOWE

Kredyty bankowe są rodzajem rozrachunkowych stosunków pieniężnych pomiędzy jednostką a instytucją finansową, w których jednostka jest kredytobiorcą a bank kredytodawcą. Kredyty bankowe zwyczajowo ewidencjonowane są na koncie 135 „Kredyty bankowe”, a więc w zespole 1 kont funkcjonującym pod nazwą „Aktywa pieniężne oraz krótkoterminowe aktywa finansowe”. Konto przeznaczone dla kredytów bankowych wykazuje znaczne podobieństwo do kont rozrachunków, a jego saldo końcowe dotyczy strony Credit, co odpowiada pasywom bilansowym.

Kredyt to suma środków pieniężnych postawiona przez bank do czasowej dyspozycji kredytobiorcy na określony cel, która ma zostać zwrócona wraz z odsetkami w umownym terminie. Choć w języku potocznym pojęcia kredytu i pożyczki traktowane są jako synonimy, to w ujęciu ściśle ekonomicznym oraz prawnym są to odrębne kategorie, które odróżniają następujące cechy:

- kredytu mogą udzielać wyłącznie banki oraz kasy,
- kredyt musi być przyznany na określony cel, a zarazem oprocentowany,
- umowa kredytowa musi być sporządzona na piśmie oraz zawierać elementy przewidziane w prawie bankowym,
- kredytu udziela się wyłącznie w postaci pieniężnej (pożyczać można pieniądze oraz rzeczy).

Umowa kredytu zgodnie z prawem bankowym powinna określać w szczególności:

- strony umowy,
- kwotę i walutę kredytu,
- cel, na który kredyt został udzielony,
- zasady i termin spłaty kredytu,

¹¹⁴ Ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 3 ust. 1 pkt 28.

- wysokość oprocentowania kredytu i warunki jego zmiany,
- sposób zabezpieczenia spłaty kredytu,
- zakres uprawnień banku związanych z kontrolą wykorzystania i spłaty kredytu,
- terminy i sposób postawienia do dyspozycji kredytobiorcy środków pieniężnych,
- wysokość prowizji, jeżeli umowa ją przewiduje,
- warunki dokonywania zmian i rozwiązania umowy¹¹⁵.

Pieniądz jest dobrem rzadkim w gospodarce i dlatego ma swoją cenę w transakcjach kredytowych określaną mianem procentu. Procent jest miarą:

- upływającego czasu w gospodarce,
- ryzyka towarzyszącego każdej pojedynczej transakcji.

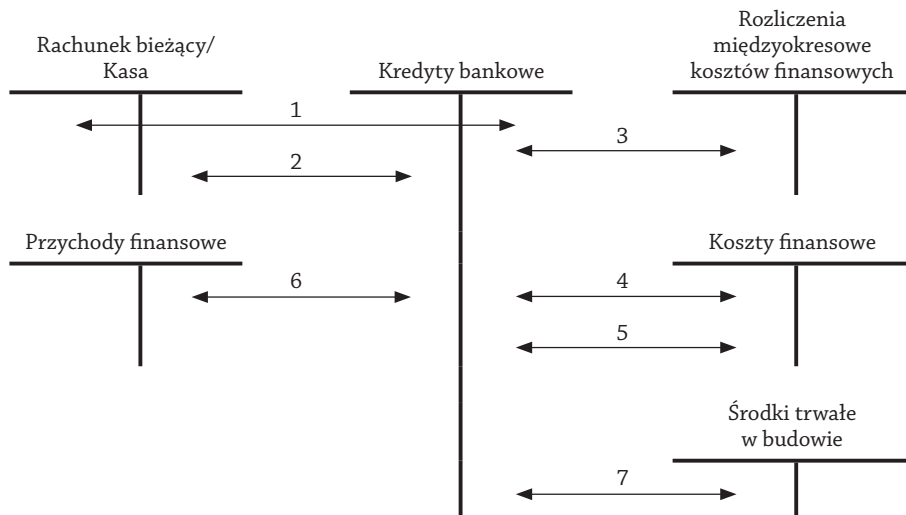
Jeżeli ryzyko pojedynczej transakcji finansowej jest na tyle niskie, że można uznać je za nieistotne, to wówczas podmioty są skłonne pożyczać sobie na procent bliski stopie inflacji tak, aby przynajmniej nie tracić siły nabywczej wolnych zasobów pieniądza. W każdym innym przypadku, a więc gdy ryzyko jest istotne, procent będzie wyższy niż stopa inflacji. Generalna zasada zakłada, że im ryzyko transakcji kredytowej wyższe, tym i procent wyższy.

Przedsiębiorstwo, aby mogło zaciągać kredyty, musi wykazywać się odpowiednią zdolnością kredytową, a więc zdolnością do spłaty zaciągniętego kredytu wraz z odsetkami. Bank w oparciu o dostarczone dokumenty dokonuje samodzielnej oceny zdolności kredytowej potencjalnego kredytobiorcy, analizując jego bieżącą oraz perspektywiczną sytuację majątkową, sytuację finansową oraz efektywność działania. Dodatkowym elementem ograniczającym ryzyko kredytowe z perspektywy banku jest ustanowienie zabezpieczenia (weksel *in blanco*, poręcznie, awał, zastaw bankowy, hipoteka itd.).

Kredyty dla przedsiębiorstw dzielą się na dwie zasadnicze grupy: kredyty obrotowe oraz kredyty inwestycyjne. **Kredyt obrotowy** ma charakter krótkoterminowy, a więc jest udzielany zazwyczaj na okres do 12 miesięcy. Jego celem jest finansowanie cyklu handlowego lub wytwórczego przedsiębiorstwa – zakupu towarów, materiałów, wyposażenia. **Kredyt inwestycyjny** ma charakter długoterminowy i może być udzielany na okres od jednego roku do nawet kilkunastu lat. Jego celem jest sfinansowanie aktywów trwałych jednostki, a więc może to być budowa zakładu wytwórczego, centrum dystrybucji lub laboratorium badawczego.

Podstawowe schematy księgowania z tytułu obsługi kredytów bankowych przedstawia rysunek 10.6.

¹¹⁵ Ustawa z 29 sierpnia 1997 roku – Prawo bankowe (DzU z 2015 roku, poz. 128), art. 69 ust. 2.

Objaśnienia:

1. Zaciągnięcie kredytu bankowego.
2. Spłata całości lub raty kredytu bankowego.
3. Ujęcie prowizji od udzielonego kredytu (różnica pomiędzy wartością zaciągniętego zobowiązania a środkami postawionymi do dyspozycji kredytobiorcy; traktuje się ją jako odsetki pobrane z góry, które podlegają rozliczeniu w trakcie wykorzystania kredytu).
4. Naliczenie odsetek od kredytu.
5. Ujemne różnice kursowe od kredytów zaciągniętych w walutach obcych zwiększające stan zadłużenia.
6. Dodatnie różnice kursowe od kredytów zaciągniętych w walutach obcych zmniejszające stan zadłużenia.
7. Odsetki i prowizje od kredytów zaciągniętych na sfinansowanie środków trwałych w budowie w trakcie okresu ich realizacji.

**Rys. 10.6. Podstawowe schematy księgowania
na koncie 135 „Kredyty bankowe”**

Źródło: opracowanie własne.

Najbardziej pożądanym kredytem dla przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy byłby kredyt z przeznaczeniem na rozwój kapitału intelektualnego. Należy przypuszczać, że banki już wkrótce dostrzegą wielki potencjał tego rynku kredytowego.

Przykład 10.4

Bank „Omega” S.A. rozszerzył swoją ofertę kredytową o kredyty z przeznaczeniem na rozwój aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego podmiotów gospodarczych. Bank po zbadaniu zdolności kredytowej przedsiębiorstwa „Alfa” Sp. z o.o., udzielił kredytu o wartości 35 000 zł na wyżej wymieniony

cel. „Alfa” Sp. z o.o za uzyskaną kwotę kredytu zleciła jednostce edukacyjnej przeszkolenie dziesięciu pracowników pionu usługowego w zakresie nowoczesnej organizacji i sprzedaży usług. Bank zobowiązał spółkę w umowie kredytu, aby ta zabezpieczyła swoje pozycje w aktywach kompetencyjnych, pozyskując weksle *in blanco* wraz z deklaracjami wekslowymi od szkolonych pracowników. Dodatkowo wiadomo, że kapitał udziałowy spółki wynosi 200 000 zł, aktywa trwałe 80 000 zł, a aktywa obrotowe 120 000 zł.

Należy przedstawić powyższe operacje w bilansie opartym na wiedzy „Alfa” Sp. z o.o. sporządzonym przed operacją udzielenia kredytu i po niej oraz wprowadzić operacje na konta księgowe. Dla uproszczenia przyjąć, że wartość ekonomiczna kompetencji przed szkoleniem wynosiła 0 zł, a przedsiębiorstwo pomiędzy dniem otwarcia i zamknięcia ksiąg rachunkowych nie przeprowadziło żadnych innych operacji.

Rozwiązanie

Bilans oparty na wiedzy przed uzyskaniem kredytu i przeprowadzeniem szkolenia:

„Alfa” Sp. z o.o. BILANS OPARTY NA WIEDZY			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	–	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	–
– kompetencje usługowe	–	– kapitał intelektualny wytworzony	–
<u>A. Aktywa trwałe</u>	<u>80 000</u>	<u>A. Kapitał własny</u>	<u>200 000</u>
		– kapitał udziałowy	200 000
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	<u>120 000</u>	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	–
		– kredyty i pożyczki	–
Suma aktywów	200 000	Suma pasywów	200 000

Kredyty bankowe		Rachunek bieżący		Usługi obce	
	35 000 (1)	(1) 35 000	35 000 (3a)	(3a) 35 000	35 000 (4)
Aktywa kompetencyjne – kompetencje usługowe		Kapitał intelektualny – wytworzony		Wynik finansowy	
Sp 0			0 Sp	(4) 35 000	
(3b) 35 000			35 000 (3b)		

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Uzyskanie kredytu bankowego	35 000	Rachunek bieżący	Kredyty bankowe
2	Uzyskanie weksli <i>in blanco</i> od pracowników	–	–	–
3	Szkolenie pracowników:			
	a) ujęcie kosztów	35 000	Usługi obce	Rachunek bieżący
	b) ujęcie aktywów kompetencyjnych	35 000	Aktywa kompetencyjne – kompetencje usługowe	Kapitał intelektualny – wytworzony
4	Ustalenie wyniku finansowego	35 000	Wynik finansowy	Usługi obce

Bilans oparty na wiedzy po uzyskaniu kredytu i przeprowadzonym szkoleniu¹¹⁶:

„Alfa” Sp. z o.o. BILANS OPARTY NA WIEDZY			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	35 000	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	35 000
– kompetencje usługowe	35 000	– kapitał intelektualny wytworzony	35 000
<u>A. Aktywa trwałe</u>	80 000	<u>A. Kapitał własny</u>	165 000
		– kapitał udziałowy	200 000
		– wynik finansowy	–35 000
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	120 000	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	35 000
		– kredyty i pożyczki	35 000
Suma aktywów	235 000	Suma pasywów	235 000

Kierownik przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy, który chce zaciągnąć kredyt bankowy, musi pamiętać o korzyściach i kosztach kredytu. Bardzo łatwo jest zwiększać poziom zadłużenia, dużo trudniej jest terminowo je spłacać, gdyż wymaga to dużej dyscypliny finansowej. W przypadku kredytów długoterminowych występuje zjawisko procentu składanego, a więc odsetki podlegają przyspieszonej kumulacji. Jeżeli jednostka nie dotrzymuje postanowień umowy kredytowej, wówczas bank może wypowiedzieć kredyt i zażądać jego szybszej spłaty, co zwykle stawia kredytobiorcę w bardzo trudnym położeniu. Rozsądne korzystanie z kredytu powoduje wystąpienie zjawiska dodatniej dźwigni finansowej, które polega na zarabkowaniu w oparciu o pożyczone środki finansowe.

¹¹⁶ Niewypełnione weksle *in blanco* nie podlegają prezentacji bilansowej.

Rozdział 11

Aktywa niemajątkowe i kapitały niefinansowe

W rozdziale przedstawiono zagadnienie aktywów niemajątkowych oraz kapitałów niefinansowych. Są one kwintesencją gospodarki opartej na wiedzy a zarazem wyróżnikiem rachunkowości postindustrialnej. Tradycyjna rachunkowość nie zna pojęć ani technik ewidencyjnych charakterystycznych dla tychże zasobów i ich źródeł. Aktywa niemajątkowe rozpadają się na dwie zasadnicze grupy: aktywa kompetencyjne oraz aktywa marketingowe. Kapitały niefinansowe obejmują kapitał intelektualny oraz kapitał relacji z otoczeniem. Aktywa kompetencyjne mogą być prezentowane w dwóch wariantach do wyboru: w wariantcie rodzajowym lub funkcjonalnym. Bez względu na wybór wariantu zawsze równoważy je ta sama wartość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa. W potocznym rozumieniu z kapitałem intelektualnym łączą się także relacje organizacji z otoczeniem. Rygor precyzyjnego myślenia obowiązujący w dziedzinie rachunkowości każe je jednak wyraźnie odseparować od kapitału intelektualnego, wskazując na aktywa marketingowe oraz kapitał relacji z otoczeniem.

W przedsiębiorstwie bazującym na wiedzy zasoby kapitału intelektualnego pełnią nadrzędną funkcję względem innych zasobów, a zarazem w największym stopniu przyczyniają się do tworzenia wartości użytecznej produktów lub usług. W związku z tym sprzedaż produktów lub usług bazujących na wiedzy można utożsamiać z procesem **monetyzacji** kapitału intelektualnego. W takim ujęciu to kompetencje organizacji są kluczowym czynnikiem wytwórczym uruchamiającym procesy zaspokajania potrzeb klientów oraz generowania przychodów, kosztów i zysków przedsiębiorstwa.

W gospodarce opartej na wiedzy zasadniczej przemianie podlega nie tylko istota przedsiębiorczości, ale i **filozofia mechanizmu rynkowego**. W gospodarce przemysłowej walkę konkurencyjną wygrywał ten, kto potrafił w spo-

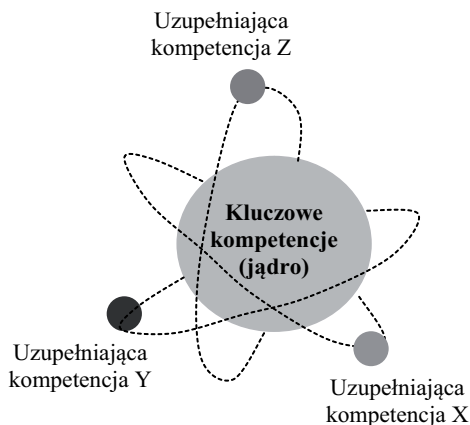
sób najbardziej efektywny wykorzystać technologię przemysłową ucieleśnioną w zespole środków trwałych. W gospodarce opartej na wiedzy akcent konkurencyjności przesuwa się w kierunku efektywnego wykorzystania kompetencji kontrolowanych przez zespół ludzi zaangażowanych w aktywność organizacji.

W gospodarce przemysłowej technologia determinowała zakres kompetencji organizacji. W nowej ekonomii posiadana technologia jest rzeczą wtórną wobec kontrolowanych kompetencji (kapitału intelektualnego). Co więcej, to kompetencje determinują sposób wykorzystania potencjału technologicznego. Zależność tę doskonale potwierdzają liczne przykłady kreatywnego zastosowania technologii w najbardziej znanych przedsiębiorstwach bazujących na wiedzy.

Kluczowym zasobem amerykańskiej spółki Google Inc. są unikatowe kompetencje informatyczne (internetowe), a ich flagowym produktem jest wyszukiwarka Google.com. Na podstawie tych kompetencji wdrożono wiele globalnych projektów internetowych, tj. serwisy reklamowe AdWords i AdSense, pocztę elektroniczną Gmail, serwis społecznościowy Google+, serwisy Google Maps, Google Earth, Google Scholar, Google Books, a także zaprojektowano przeglądarkę internetową Google Chrome. Kluczowym zasobem niemieckiego koncernu Carl Zeiss AG są unikatowe kompetencje w zakresie optyki i pomiaru współrzędnościowego. Dzięki nim przedsiębiorstwo produkuje najwyższej jakości obiektywy fotograficzne, soczewki, okulary, szkła kontaktowe, lunety, lornetki, teleskopy, mikroskopy itp.

Jeżeli kompetencje (kapitał intelektualny) są najważniejszym zasobem przedsiębiorstwa, to zasadniczego znaczenia nabiera problem przedstawienia ich prawdziwego i rzetelnego obrazu w sprawozdaniu finansowym. Niewątpliwie kompetencje organizacji są zbiorem dynamicznym, w którym część z nich odgrywa rolę dominującą, a inne rolę uzupełniającą. Te najważniejsze kompetencje można nazwać „kluczowymi kompetencjami”, „strategicznymi kompetencjami”, „rdzeniem kompetencji” lub „jądrem kompetencji”. Właśnie ta ostatnia nazwa przywodzi na myśl metaforę atomu, aby zobrazować w ogólnym zarysie sposób funkcjonowania zespołu kompetencji organizacyjnych – rysunek 11.1.

Metafora atomu sugeruje, że jądro kompetencji posiada największą masę, a więc w tym przypadku użyteczność ekonomiczną. Zasadniczo to dzięki tym kompetencjom organizacja opanowuje swoją niszę rynkową. To one uzdalniają do przyciągania uzupełniających kompetencji i utrzymywania ich na orbitach organizacyjnych. W praktyce gospodarczej bardzo często dysponentami strategicznych kompetencji są założyciele przedsiębiorstwa lub jego naczelne kierownictwo. Nieliczne grono tych osób odpowiada za zdefiniowanie modelu biznesowego oraz jego rynkową weryfikację. Jednocześnie to na tych kluczowych uczestnikach organizacji ciąży zadanie pozyskania i utrzymania najlepszych współpracowników z pozostałych obszarów funkcjonalnych – księgowość, kadry, informatyka, marketing, obsługa prawna itd.

Rys. 11.1. Model kompetencji organizacji – metafora atomu

Źródło: opracowanie własne.

Analitycznego wglądu we wszystkie kompetencje kontrolowane przez przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy, zarówno kluczowe, jak i uzupełniające, dostarcza rachunkowość postindustrialna. Dlatego jest ona niezbędna w nowoczesnym przedsiębiorstwie do zarządzania kompetencjami tak, jak tradycyjna rachunkowość była niezbędna do zarządzania aktywami trwałymi w przedsiębiorstwie przemysłowym. Do ewidencji księgowej nowych aktywów i pasywów służą konta zespołu 9 zakładowego planu kont o nazwie „Nowe aktywa i pasywa” lub „Postindustrialne aktywa i pasywa”. Centralne konta księgowe w tym zespole to:

- konto 900 „Aktywa kompetencyjne”,
- konto 910 „Kapitał intelektualny”,
- konto 920 „Aktywa marketingowe”,
- konto 930 „Kapitał relacji z otoczeniem”.

11.1. AKTYWA KOMPETENCYJNE W UKŁADZIE RODZAJOWYM

W gospodarce opartej na wiedzy aktywa to kontrolowane przez jednostkę zasoby gospodarcze o wiarygodnie określonej wartości, powstałe w wyniku przeszłych zdarzeń, które spowodują w przyszłości wpływ do jednostki korzyści ekonomicznych. Najważniejszym elementem składowym tak rozumianych aktywów są kompetencje, gdyż to właśnie one przyczyniają się do tworzenia wartości ekonomicznej produktów i usług bazujących na wiedzy. Zbiór tychże kompetencji określa się mianem aktywów kompetencyjnych. **Aktywa kompetencyjne** można zatem zdefiniować jako dynamiczny zespół kompetencji przy-

naależy organizacji oraz jej członkom niezbędny do realizacji jej celów strategicznych.

Kompetencje mogą być prezentowane w aktywach bilansu opartego na wiedzy w jednym z dwóch przekrojów ewidencyjnych, tj.:

- układzie rodzajowym,
- układzie funkcjonalnym.

Stosownego wyboru w polityce rachunkowości dokonuje kierownik jednostki.

Do aktywów kompetencyjnych w ujęciu rodzajowym zalicza się wiedzę, umiejętności, doświadczenie oraz projekty (programy) badawcze. Odpowiadają im następujące konta księgowe:

- konto 901 „Wiedza”,
- konto 902 „Umiejętności”,
- konto 903 „Doświadczenie”,
- konto 908 „Projekty (programy) badawcze”.

Przykład 11.1 przedstawia zastosowanie w ewidencji rachunkowej rodzajowego układu aktywów kompetencyjnych¹¹⁷.

Przykład 11.1

Przedsiębiorstwo „Alfa” Sp. z o.o. jest w trakcie zatrudniania pana Abackiego na stanowisku administratora sieci informatycznej. Pan Abacki, uczestnicząc w naborze, dostarczył swój bilans wiedzy osobistej:

Pan Abacki – administrator sieci informatycznej BILANS WIEDZY OSOBISTEJ			
Aktywa		Pasywa	
Kompetencje	30 000	Źródła finansowania kompetencji	30 000
– wiedza (studia informatyczne)	21 000	– kapitał intelektualny własny	27 000
– umiejętności (kursy i szkolenia)	6 000	– kapitał intelektualny obcy	–
– doświadczenie	3 000	– kapitał doświadczenia	3 000
Suma aktywów	30 000	Suma pasywów	30 000

Wiadomo, że:

- zawód administratora sieci informatycznej został ujęty w klasyfikacji zawodów i specjalność pod numerem 252301,
- pan Abacki jest 197. wykwalifikowanym pracownikiem w przedsiębiorstwie „Alfa” Sp. z o.o. zgodnie z chronologią ich zatrudniania.

¹¹⁷ Podstawowy schemat korespondencji kont aktywów kompetencyjnych oraz kapitału intelektualnego zaprezentowano w podrozdziale 8.3.

- Należy:
- określić numer kompetencji dla nowego wykwalifikowanego pracownika,
 - utworzyć konta analityczne dla wykwalifikowanego pracownika w księdze kompetencji,
 - przedstawić dekrety bilansu wiedzy osobistej,
 - wprowadzić operację pozyskania wykwalifikowanego pracownika do dziennika oraz na konta księgowe,
 - określić wpływ powyższej operacji na bilans oparty na wiedzy przedsiębiorstwa.

Rozwiązanie

Menedżer ds. kapitału intelektualnego powinien przydzielić panu Abackiemu następujący indywidualny numer kompetencji: 252301-197. Na tej podstawie dział księgowości może utworzyć konta analityczne służące do rejestrowania kompetencji pana Abackiego oraz źródeł ich pochodzenia:

Nr konta analitycznego	Pełna nazwa konta analitycznego
901-252301-197	Aktywa kompetencyjne – wiedza – pan Abacki
902-252301-197	Aktywa kompetencyjne – umiejętności – pan Abacki
903-252301-197	Aktywa kompetencyjne – doświadczenie – pan Abacki
911-252301-197	Kapitał intelektualny – przyjęty – pan Abacki
912-252301-197	Kapitał intelektualny – wytworzony – pan Abacki
913-252301-197	Kapitał intelektualny – kapitał doświadczenia – pan Abacki

Następnie dział księgowości może przystąpić do dekrety bilansu wiedzy osobistej pana Abackiego oraz wprowadzenia informacji z niego wynikających do dziennika i na konta księgowe:

Z A K S I Ę G O W A N O		
Poz. 1		
Debet		Credit
901-252301-197	21 000	
902-252301-197	6 000	
903-252301-197	3 000	
	27 000	911-252301-197
	3 000	913-252301-197

901-252301-197 Wiedza			902-252301-197 Umiejętności			903-252301-197 Doświadczenie		
Sp	X		Sp	X		Sp	X	
(1a)	21 000		(1b)	6 000		(1c)	3 000	
911-252301-197 Kapitał intelektualny przyjęty			912-252301-197 Kapitał intelektualny wytworzony			913-252301-197 Kapitał doświadczenia		
		X Sp			X Sp			X Sp
		27 000 (1d)						3 000 (1e)

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
(1)	Zatrudnienie w spółce nowego wykwalifikowanego pracownika:			
a)	ujęcie wartości wiedzy	21 000	901-252301-197	
b)	ujęcie wartości umiejętności	6 000	902-252301-197	
c)	ujęcie wartości doświadczenia	3 000	903-252301-197	
d)	ujęcie kapitału intelektualnego przyjętego	27 000		911-252301-197
e)	ujęcie kapitału doświadczenia	3 000		913-252301-197

Zatrudnienie w przedsiębiorstwie „Alfa” Sp. z o.o. nowego wykwalifikowanego pracownika podniesie sumę bilansu opartego na wiedzy o 30 000 zł.

11.2. AKTYWA KOMPETENCYJNE W UKŁADZIE FUNKCJONALNYM

Ze względów metodycznych w niniejszej publikacji dominuje układ rodzajowy kompetencji. Każdy księgowy, który opanuje ten układ, będzie równocześnie w stanie operować układem funkcjonalnym. Tenże układ funkcjonalny wydaje się mieć większy potencjał informacyjny z punktu widzenia potrzeb decyzyjnych zarządzających przedsiębiorstwem.

Aktywa kompetencyjne w układzie funkcjonalnym rozpadają się w najbardziej zagregowanym ujęciu na: kompetencje administracyjne, kompetencje wytwórcze, kompetencje handlowe, projekty (programy) badawcze. Wówczas w zakładowym planie kont reprezentują je:

- konto 901 „Kompetencje administracyjne”,
- konto 902 „Kompetencje wytwórcze”,
- konto 903 „Kompetencje handlowe”,
- konto 908 „Projekty (programy) badawcze”.

W praktyce jednostka może znacząco rozbudować funkcjonalną klasyfikację kompetencji, dostosowując ją ściśle do profilu prowadzonej działalności.

Przykład 11.2 przedstawia zastosowanie w ewidencji rachunkowej funkcjonalnego układu aktywów kompetencyjnych¹¹⁸.

Przykład 11.2 (nawiązanie do przykładu 11.1)

Pan Abacki, którego bilans wiedzy osobistej prezentowały założenia do przykładu 11.1, zwolnił się z przedsiębiorstwa „Alfa” Sp. z o.o. ze względu na niedotrzymanie warunków umowy przez pracodawcę, a następnie znalazł zatrudnienie w przedsiębiorstwie usługowym „Beta” Sp.j. W przedsiębiorstwie tym uzyskał nowy numer kompetencji 252301-102. Wspólnicy przedsiębiorstwa usługowego „Beta” Sp.j. postanowili, że bilans oparty na wiedzy spółki będzie prezentował aktywa kompetencyjne w układzie funkcjonalnym zamiast układu rodzajowego. W tym celu główny księgowy tej spółki utworzył księgę kompetencji o następujących kontach:

Nr konta	Nazwa konta
901	Aktywa kompetencyjne – kompetencje handlowe
902	Aktywa kompetencyjne – kompetencje usługowe
903	Aktywa kompetencyjne – kompetencje informatyczne
904	Aktywa kompetencyjne – kompetencje administracyjne
905	Aktywa kompetencyjne – kompetencje finansowe
911	Kapitał intelektualny – kapitał intelektualny przyjęty
912	Kapitał intelektualny – kapitał intelektualny wytworzony
913	Kapitał intelektualny – kapitał doświadczenia

Należy:

- utworzyć konta analityczne dla nowego wykwalifikowanego pracownika w księdze kompetencji,
- przedstawić dekretację jego bilansu wiedzy osobistej,
- określić wpływ operacji na bilans oparty na wiedzy przedsiębiorstwa.

¹¹⁸ Podstawowy schemat korespondencji kont aktywów kompetencyjnych oraz kapitału intelektualnego zaprezentowano w podrozdziale 8.3.

Rozwiązanie

W tym przypadku księgowość może utworzyć mniej kont analitycznych, niż było to konieczne w układzie rodzajowym:

Nr konta analitycznego	Pełna nazwa konta analitycznego
903-252301-102	Aktywa kompetencyjne – kompetencje informatyczne – pan Abacki
911-252301-102	Kapitał intelektualny – przyjęty – pan Abacki
912-252301-102	Kapitał intelektualny – wytworzony – pan Abacki
913-252301-102	Kapitał intelektualny – kapitał doświadczenia – pan Abacki

Zgodnie z nowym układem klasyfikacyjnym dział księgowości zadekretuje bilans wiedzy osobistej zatrudnianego wykwalifikowanego pracownika w następujący sposób:

ZAKSIĘGOWANO		
Poz. 1		
Debet		Credit
903-252301-102	30 000 27 000 3 000	911-252301-102 913-252301-102

Podobnie jak w rozwiązaniu do przykładu 11.1 powyższa operacja zwiększy bilans oparty na wiedzy o 30 000 zł, jednakże w tym przypadku inaczej będzie to zaprezentowane w aktywach bilansowych. Przyjmując sztuczne założenie, że przedsiębiorstwo „Beta” Sp.j. nie kontrolowało wcześniej żadnych kompetencji, jego bilans oparty na wiedzy zmieniłby się o następujące wartości:

„Beta” Sp.j. BILANS OPARTY NA WIEDZY – fragment, część „α”			
Aktywa		Pasywa	
α. Aktywa kompetencyjne	30 000	α. Kapitał intelektualny	30 000
– kompetencje handlowe	–	– kapitał intelektualny	27 000
– kompetencje usługowe	–	– przyjęty	–
– kompetencje informatyczne	30 000	– kapitał intelektualny	–
– kompetencje administracyjne	–	– wytworzony	–
– kompetencje finansowe	–	– kapitał doświadczenia	3 000

Powyższy przykład dodatkowo pokazuje, dlaczego należy w bilansach wiedzy osobistej ewidencjonować osobno „doświadczenie” oraz „kapitał doświadczenia” pomimo tego, że opiewają one zawsze na tę samą wartość. Otóż w bilansie opartym na wiedzy „doświadczenie” prezentowane jest tylko w układzie rodzajowym (wiedza, umiejętności, doświadczenie). Natomiast w układzie funkcjonalnym nie jest ono wyodrębniane w aktywach, a jedynie drugostronnie przedstawiane w pasywach bilansowych jako „kapitał doświadczenia”.

11.3. ODPISY AKTUALIZUJĄCE AKTYWA KOMPETENCYJNE

Jeżeli w jednostce występuje zjawisko częściowego niedopasowania kompetencji pracowniczych do profilu jej działalności, wówczas zasadne jest uwzględnienie tego problemu w ewidencji rachunkowej oraz sprawozdaniu finansowym. Zastosowanie powyższej zasady wymaga jednak dokonania rozsądnego rozeznania skali tego zjawiska, gdyż naturalną rzeczą jest redundancja kompetencji w każdej efektywnej organizacji. Owo niedopasowanie kompetencji, aby mogło zostać uznane za niewłaściwe, musi dotyczyć kluczowego obszaru kompetencji pracowniczych w konfrontacji z kluczowym obszarem kompetencji organizacji.

Problematykę pożądaney redundancji kompetencji można zobrazować następująco. Jeżeli wykwalifikowany pracownik zatrudniony w pionie handlowym zna trzy języki obce, ale aktualnie w praktyce wykorzystuje tylko jeden, to nie znaczy, że znajomość dwóch dodatkowych języków obcych jest przedsiębiorstwu zupełnie niepotrzebna. Dokonanie odpisu aktualizującego w takiej sytuacji wydaje się czymś niewłaściwym, gdyż już w niedługim czasie te nadwyżkowe kompetencje językowe mogą okazać się bardzo pożyteczne.

Zupełnie inaczej należy ocenić sytuację, gdy przedsiębiorstwo zatrudnia na stanowisku wymagającym konkretnych kwalifikacji osobę nieposiadającą ich. Zatrudnienie biologa na stanowisku kontrolera finansowego jest problematyczne. Podobnie zatrudnienie plastyka na stanowisku informatyka. To wówczas należy właśnie rozważyć konieczność dokonania odpisu aktualizującego niedopasowane aktywa kompetencyjne. Dokonuje się go zawsze wtedy, gdy nie można wskazać związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy elementem kompetencji oraz efektywnością organizacji.

Do rejestrowania odpisów aktualizujących aktywa kompetencyjne służy konto 907 „Odpisy aktualizujące aktywa kompetencyjne”. Jest to konto korygujące do konta 900 „Aktywa kompetencyjne”. Zapisu na koncie 907 „Odpisy aktualizujące aktywa kompetencyjne” zmniejszającego wartość kontrolowanych kompetencji dokonuje się w korespondencji z kontem 910 „Kapitał intelektualny”. Odpisy pomniejszają wartość aktywów kompetencyjnych do kwoty netto prezentowanej w bilansie opartym na wiedzy.

Przykład 11.3

„Omega” Sp.p. świadczy usługi doradztwa podatkowego. Aktywa kompetencyjne oraz kapitał intelektualny spółki wykazane w bilansie opartym na wiedzy opiewają na 2 200 000 zł. Kadra kierownicza przedsiębiorstwa, dokonując corocznego przeglądu kompetencji, uznała, że dwóch spośród dwudziestu zatrudnianych wykwalifikowanych pracowników posiada składowe kompetencji, co do których nie można wskazać jasnego logicznego związku z przedmiotem działalności spółki:

Lp.	Wykwalifikowany pracownik	Składowe kompetencji niespójne z przedmiotem działalności przedsiębiorstwa	Wartość wg bilansu wiedzy osobistej
1	Abacki	Studia podyplomowe na kierunku archeologia	11 000 zł
2	Babacki	Kurs logopedii stosowanej	4 000 zł
Suma			15 000 zł

Wszystkie pozostałe kompetencje pracownicze, w tym także pozostałe kompetencje pracownika Abackiego i Babackiego, pokrywają się z kluczowymi kompetencjami przedsiębiorstwa. Ponieważ jednak kierownictwo jednostki uznało, że kwota 15 000 zł jest istotna dla uzyskania w bilansie opartym na wiedzy prawdziwego i rzetelnego obrazu kompetencji organizacyjnych, zdecydowano dokonać odpisu aktualizującego aktywa kompetencyjne na tę wartość.

Należy ująć odpis aktualizujący aktywa kompetencyjne na kontach księgowych oraz ustalić wartość netto, a więc wartość bilansową kompetencji kontrolowanych przez przedsiębiorstwo.

Rozwiązanie

Aktywa kompetencyjne		Odpisy aktualizujące aktywa kompetencyjne	Kapitał intelektualny		
Sp	2 200 000		(1)	15 000	2 200 000 Sp
	2 200 000	-		15 000	2 200 000
		2 200 000 Sk		Sk 2 185 000	

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Dokonanie odpisu aktualizującego aktywa kompetencyjne	15 000	Kapitał intelektualny	Odpisy aktualizujące aktywa kompetencyjne

Wartość netto aktywów kompetencyjnych = 2 200 000 zł – 15 000 zł = 2 185 000 zł.

11.4. PROJEKTY BADAWCZE ORAZ ODPISY AKTUALIZUJĄCE ICH WARTOŚĆ

W gospodarce opartej na wiedzy szczególnie pożądaną cechą jest innowacyjności. Innowacyjność to zdolność do twórczego rozwiązywania problemów. Powinna prowadzić do kreowania i wdrażania innowacji. Dzięki niej nowatorskie przedsiębiorstwo może uzyskać quasi-monopolistyczną pozycję konkurencyjną na rynku, a to dynamizuje przychody ze sprzedaży oraz generuje wysokie zyski.

Innowacja to akt jakościowej zmiany w gospodarce dotyczący produkcji nowego produktu (stosownie nowego procesu), jak i sam ten produkt (proces). Innowacja może mieć charakter **przyrostowy** (ewolucyjny), jeżeli proces wytwórczy lub produkt ulepszany jest metodą małych kroków, lub **przełomowy** (rewolucyjny), gdy dochodzi do całkowitego porzucenia starych wzorców na rzecz nowych. W pierwszym przypadku stopniowo doskonalą się jakość znanych produktów lub usług, w drugim – tworzy się nowe produkty lub usługi, a więc w istocie rzeczy nowe segmenty rynku. Innowacja ewolucyjna nie wymaga stosowania nadzwyczajnych środków, gdyż jest wynikiem ciągłego uczenia się poprzez uważne powtarzanie działań. Innowacja rewolucyjna zazwyczaj wymaga zorganizowania **prac badawczo-rozwojowych (B+R)** odseparowanych od rutyny zwykłej działalności.

Oczywiście nie wszystkie przedsiębiorstwa organizują prace badawczo-rozwojowe, jednakże skłonność do ich podejmowania lub finansowania stale rośnie. Ta tendencja ma swoje konkretne przyczyny. Coraz rzadziej innowacje są wynikiem przypadkowych odkryć, a coraz częściej zaplanowanym rezultatem ukierunkowanych badań. Prace badawczo-rozwojowe prowadzone w przedsiębiorstwach wzorowane są na metodyce badania naukowego. Nierzadko do ich prowadzenia angażowani są doświadczeni naukowcy reprezentujący swoje dyscypliny wiedzy.

Prace rozwojowe są praktycznym zastosowaniem odkryć badawczych lub też osiągnięć innej wiedzy w planowaniu lub projektowaniu produkcji nowych lub znacznie udoskonalonych materiałów, urządzeń, produktów, procesów technologicznych, systemów lub usług, które ma miejsce przed rozpoczęciem produkcji seryjnej lub zastosowaniem. **Prace badawcze** są nowatorskim i zaplanowanym poszukiwaniem rozwiązań podjętym z zamiarem zdobycia i przyswojenia nowej wiedzy naukowej i technicznej¹¹⁹. Rozróżnienie prac rozwojo-

¹¹⁹ MSR 38 „Wartości niematerialne” (Dz.U. UE L 320/252, 29.11.2008), art. 8.

wych od prac badawczych jest bardzo istotne z księgowego punktu widzenia, ponieważ technika ich rejestrowania jest odmienna.

Koszty zakończonych z sukcesem prac rozwojowych mogą być ujawnione w aktywach trwałych tradycyjnego bilansu jako wartości niematerialne i prawne. W tradycyjnej rachunkowości składniki wartości niematerialnych powstałe w wyniku prac rozwojowych ujmuje się w bilansie wtedy i tylko wtedy, gdy jednostka jest w stanie udowodnić¹²⁰:

- a) możliwość z technicznego punktu widzenia ukończenia składnika wartości niematerialnych tak, aby nadawał się do użytkowania lub sprzedaży,
- b) zamiar ukończenia składnika wartości niematerialnych oraz jego użytkowania lub sprzedaży,
- c) zdolność do użytkowania lub sprzedaży składnika wartości niematerialnych,
- d) sposób, w jaki składnik wartości niematerialnych będzie wytwarzał prawdopodobne przyszłe korzyści ekonomiczne,
- e) dostępność stosowanych środków technicznych, finansowych i innych, które mają służyć ukończeniu prac rozwojowych oraz użytkowaniu lub sprzedaży składnika wartości niematerialnych,
- f) możliwość wiarygodnego ustalenia nakładów poniesionych w czasie prac rozwojowych, które można przyporządkować temu składnikowi wartości niematerialnych.

W tradycyjnej rachunkowości nie ujawnia się żadnego składnika wartości niematerialnych, który mógłby powstać w wyniku prac badawczych. W związku z tym nakłady na prace badawcze zawsze ujmowane są jedynie w kosztach w momencie ich ponoszenia. Dodatkowo jednostka, która nie jest w stanie oddzielić etapu prac badawczych od etapu prac rozwojowych przedsięwzięcia prowadzącego do wytworzenia składnika wartości niematerialnych, traktuje nakłady na to przedsięwzięcie, jak gdyby zostały poniesione wyłącznie na etapie prac badawczych.

Przykład 11.4 prezentuje technikę księgowania prac badawczo-rozwojowych zgodną z regulacjami prawnymi tradycyjnej rachunkowości finansowej.

Przykład 11.4

Przedsiębiorstwo „Alfa” S.A. prowadzi prace badawczo-rozwojowe. Prace realizowane były w 20X1 roku i w tym okresie zostały zakończone. W 20X1 roku koszty prac badawczych wyniosły 12 000 zł, a koszty prac rozwojowych 15 000 zł.

Należy zaksięgować operacje gospodarcze zgodnie z MSR 38 „Wartości niematerialne”.

¹²⁰ Tamże, art. 57.

Rozwiązanie

Aktywa obrotowe – środki pieniężne		Pozostałe koszty operacyjne – koszty prac badawczych		Pozostałe koszty operacyjne – koszty prac rozwojowych	
Sp	X	(1)	12 000	(2)	15 000 (3)
	12 000 (1) 15 000 (2)				

Wartości niematerialne – koszty zakończonych prac rozwojowych	
(3)	15 000
	15 000
	– 15 000 Sk

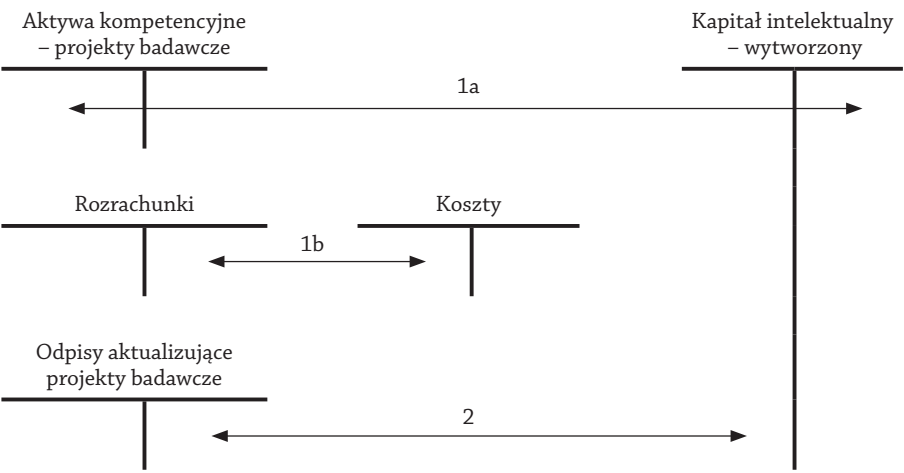
Zgodnie z MSR 38 „Wartości niematerialne” w tradycyjnym bilansie zostaną ujawnione jedynie koszty zakończonych prac rozwojowych. Koszty prac badawczych nie podlegają aktywowaniu. Choć w pracach badawczych tkwi największy potencjał innowacyjności, który w przyszłości może przysporzyć jednostce ogromnych korzyści, obciążają one jedynie wynik finansowy okresu. W gruncie rzeczy takie rozwiązanie przyjęto nie dlatego, że jednostka nie jest w stanie udowodnić istnienia niematerialnego składnika, który będzie wytwarzał prawdopodobne korzyści ekonomiczne¹²¹, ale dlatego, że tradycyjna rachunkowość finansowa nie zna pojęcia aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego oraz nie posługuje się bilansem opartym na wiedzy do ich ujawniania.

Zasady rachunkowości postindustrialnej pozwalają spojrzeć na ten sam problem z innej perspektywy i zarazem uzyskać jego pełniejszy obraz. Prace badawcze zazwyczaj koncentrują się wokół generalnych idei, koncepcji, pomysłów, które można nazwać zbiorczo **projektami badawczymi** lub **programami badawczymi** w zależności od umiejscowienia ich w strukturze dotychczas odkrytej wiedzy. Idee te bywają tak ogólnikowe, że trudno zrazu w pełni określić ich potencjał praktyczny. Mimo to rzetelnie prowadzona rachunkowość kapitału intelektualnego uwzględniająca specyfikę prac badawczych zaleca utworzenie:

- konta 908 „Projekty (programy) badawcze” – jest to konto aktywów,
- konta 909 „Odpisy aktualizujące projekty (programy) badawcze” – jest to konto korygujące do konta 908.

Korespondencję powyższych kont przedstawia rysunek 11.2.

¹²¹ Por. tamże, art. 55.

Objaśnienia:

- 1a. Aktywowanie wartości projektu badawczego.
- 1b. Ujęcie kosztów ponoszonych na finansowanie projektu badawczego (zapis równoległy do operacji 1a).
- 2. Objęcie części lub całości projektu badawczego odpisem aktualizującym jego wartość.

Rys. 11.2. Podstawowe schematy księgowania projektów (programów) badawczych

Źródło: opracowanie własne.

Przykład 11.5 prezentuje technikę księgowania prac badawczo-rozwojowych zgodną z zasadami postindustrialnej rachunkowości.

Przykład 11.5

Przedsiębiorstwo „Beta” S.A. prowadzi prace badawczo-rozwojowe. Prace realizowane były w 20X1 roku i w tym okresie został zakończony pierwszy etap prac badawczych oraz całość prowadzonych prac rozwojowych. Koszty prac badawczych wyniosły 12 000 zł, a koszty prac rozwojowych 15 000 zł.

Należy zaksięgować operacje gospodarcze zgodnie z zasadami rachunkowości postindustrialnej.

Rozwiązanie

Aktywa obrotowe – środki pieniężne				Pozostałe koszty operacyjne – koszty prac badawczych				Pozostałe koszty operacyjne – koszty prac rozwojowych			
Sp	X	12 000	(1a)	(1a)	12 000			(2)	15 000	15 000	(3)
		15 000	(2)								

Aktywa kompetencyjne – projekty badawcze		Kapitał intelektualny – wytworzony		Wartości niematerialne – koszty zakończonych prac rozwojowych	
(1b) 12 000			12 000 (1b)	(3) 15 000	
12 000	–		12 000	15 000	–
	12 000 Sk	Sk 12 000			15 000 Sk

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Wydatkowanie środków pieniężnych na prace badawcze:			
	a) ujęcie kosztów	12 000	Pozostałe koszty operacyjne – koszty prac badawczych	Aktywa obrotowe – środki pieniężne
	b) aktywowanie wartości projektu badawczego	12 000	Aktywa kompetencyjne – projekty badawcze	Kapitał intelektualny – wytworzony
2	Wydatkowanie środków pieniężnych na prace rozwojowe	15 000	Pozostałe koszty operacyjne – koszty prac badawczych	Aktywa obrotowe – środki pieniężne
3	Aktywowanie wartości niematerialnych	15 000	Wartości niematerialne – koszty zakończonych prac rozwojowych	Pozostałe koszty operacyjne – koszty prac badawczych

Przyjmując założenie, że na początku okresu obrachunkowego w przedsiębiorstwie „Beta” S.A. wartość środków pieniężnych oraz kapitału akcyjnego wynosiła 2 000 000 zł, bilans oparty na wiedzy tego podmiotu sporządzony na koniec okresu, pomijający dla uproszczenia wszelkie inne operacje gospodarcze, będzie prezentował się następująco:

„Beta” S.A. BILANS OPARTY NA WIEDZY			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	<u>12 000</u>	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	<u>12 000</u>
– projekty badawcze	12 000	– kapitał intelektualny wytworzony	12 000
<u>A. Aktywa trwałe</u>	<u>15 000</u>	<u>A. Kapitał własny</u>	<u>1 988 000</u>
– wartości niematerialne	15 000	– kapitał akcyjny	2 000 000
		– wynik finansowy	–12 000
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	<u>1 973 000</u>	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	<u>–</u>
– środki pieniężne	1 973 000		
Suma aktywów	2 000 000	Suma pasywów	2 000 000

Pozytywny wynik prac badawczych jest zazwyczaj obciążony bardzo dużym ryzykiem, dlatego do konta 908 „Projekty (programy) badawcze” prowadzi się korygujące konto 909 „Odpisy aktualizujące projekty (programy) badawcze”. W bilansie opartym na wiedzy wykazuje się **wartość netto** realizowanych projektów badawczych, a więc po pomniejszeniu o ewentualne odpisy z tytułu aktualizacji ich wartości. Wartość projektu badawczego wykazuje się tak długo, jak długo istnieje twórcza inicjatywa (optymizm) z nim związana. Jednakże nawet całkowicie porzucone projekty badawcze, a więc objęte pełnym odpisem aktualizującym, należy utrzymywać w księgach w tzw. szyku rozwartym, albowiem w dziedzinie prac badawczych jeden niespodziewany pomysł może przywrócić wartość ekonomiczną całemu projektowi.

Przykład 11.6

Przedsiębiorstwo „Delta” Sp. z o.o. od 2 lat finansuje projekt badawczy w zakresie nanotechnologii. Łączne nakłady na projekt badawczy w tym okresie wyniosły 200 000 zł. Na posiedzeniu zarządu lider kierujący projektem stwierdził, że w obszarze części prowadzonych badań (około 70%) od dłuższego czasu brak jakichkolwiek postępów, a zespół jest wyraźnie zniechęcony. W obszarze pozostałej części badań (około 30%) zespół ma nowe pomysły i duży zapał do dalszej pracy.

Należy zaksięgować odpis aktualizujący wartość projektu badawczego oraz ustalić wartość bilansową projektu.

Rozwiązanie

Aktywa kompetencyjne – projekty badawcze		Odpisy aktualizujące projekty badawcze		Kapitał intelektualny – wytworzony	
Sp	200 000		140 000 (1)	(1) 140 000	200 000 Sp

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Objęcie części projektu badawczego odpisem aktualizującym jego wartość (200 000 * 70%)	140 000	Kapitał intelektualny – wytworzony	Odpisy aktualizujące projekty badawcze

Wartość bilansowa projektu badawczego (wartość netto) =
= 200 000 zł – 140 000 zł = 70 000 zł

11.5. KAPITAŁ INTELEKTUALNY JAKO ŹRÓDŁO POCHODZENIA AKTYWÓW KOMPETENCYJNYCH

Dopóki nie pojmie się, czym jest kapitał intelektualny w ujęciu rachunkowym, dopóty kategoria ta będzie wydawać się mglista, nieprecyzyjna, a nawet może być błędnie kojarzona z kategorią prawniczą „własności intelektualnej”. Aby gruntownie zrozumieć, czym jest kapitał intelektualny z księgowego punktu widzenia, należy precyzyjnie rozróżniać relacje, jakie zachodzą pomiędzy kapitałem intelektualnym wykwalifikowanego pracownika a kapitałem intelektualnym przedsiębiorstwa, w którym jest on zatrudniony. Trzeba zatem wiedzieć, jak poszczególne pozycje kapitału intelektualnego wykazane w bilansie wiedzy osobistej przekształcają się w pozycje kapitału intelektualnego ujawnionego w bilansie opartym na wiedzy.

Kapitał intelektualny jest niczym więcej jak tylko źródłem pochodzenia aktywów kompetencyjnych. Jeżeli wykwalifikowany pracownik nie posiada zobowiązań finansowych związanych z pozyskaniem własnych kompetencji wykazywanych w bilansie wiedzy osobistej, to wówczas cały jego kapitał intelektualny staje się kapitałem intelektualnym przyjętym zatrudniającej go jednostki. Natomiast ewentualny kapitał intelektualny obcy wykwalifikowanego pracownika, a więc zobowiązania finansowe dotyczące jego wykształcenia, jest kapitałem intelektualnym wytworzonym przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy pod warunkiem, że to właśnie ono sfinansowało powstanie nowych kompetencji.

Przykład 11.7

Magister fizjoterapii Abacki pracuje w przedsiębiorstwie lecznictwa uzdrowiskowego „Spa” Sp. z o.o. W okresie zatrudnienia podniósł swoje kwalifikacje, odbywając kurs zawodowy w zakresie krioterapii. Koszt odbycia kursu wyniósł 2 200 zł. „Spa” Sp. z o.o. planuje poszerzyć ofertę leczniczą o zabiegi krioterapii.

Należy przedstawić wpływ tego zdarzenia na bilans wiedzy osobistej fizjoterapeuty Abackiego oraz bilans oparty na wiedzy „Spa” Sp. z o.o., przyjmując następujące warianty założeń:

A) fizjoterapeuta Abacki sfinansował koszt uzyskania nowych kwalifikacji w całości ze środków własnych,

B) „Spa” Sp. z o.o. wydelegowała fizjoterapeutę Abackiego na szkolenie, pokrywając w pełnej wysokości jego koszt.

Dla uproszczenia przyjąć sztuczne założenie, że wartość kompetencji fizjoterapeuty Abackiego oraz „Spa” Sp. z o.o. przed powyższą operacją wynosiła 0 zł.

Rozwiązanie

Wariant A:

Fizjoterapeuta Abacki BILANS WIEDZY OSOBISTEJ			
Aktywa		Pasywa	
Kompetencje	2 200	Źródła finansowania kompetencji	2 200
– wiedza	–	– kapitał intelektualny własny	2 200
– umiejętności	2 200	– kapitał intelektualny obcy	–
Suma aktywów	2 200	Suma pasywów	2 200

„Spa” Sp. z o.o. BILANS OPARTY NA WIEDZY – fragment, część „α”			
Aktywa		Pasywa	
α. Aktywa kompetencyjne	2 200	α. Kapitał intelektualny	2 200
– wiedza	–	– kapitał intelektualny przyjęty	2 200
– umiejętności	2 200	– kapitał intelektualny wytworzony	–

Wariant B:

Fizjoterapeuta Aacki BILANS WIEDZY OSOBISTEJ			
Aktywa		Pasywa	
Kompetencje	2 200	Źródła finansowania kompetencji	2 200
– wiedza	–	– kapitał intelektualny własny	–
– umiejętności	2 200	– kapitał intelektualny obcy	2 200
Suma aktywów	2 200	Suma pasywów	2 200

„Spa” Sp. z o.o. BILANS OPARTY NA WIEDZY – fragment, część „α”			
Aktywa		Pasywa	
α. Aktywa kompetencyjne	2 200	α. Kapitał intelektualny	2 200
– wiedza	–	– kapitał intelektualny przyjęty	–
– umiejętności	2 200	– kapitał intelektualny wytworzony	2 200

Tylko w nielicznych przypadkach powstają odstępstwa od powyżej nakreślonych zasad. Takim wyjątkiem jest przypadek, gdy kapitał intelektualny obcy wykwalifikowanego pracownika jest kapitałem intelektualnym przyjętym przedsiębiorstwa. Taka sytuacja powstanie wówczas, gdy finansującym rozwój kompetencji pracowniczych jest podmiot zewnętrzny, np. bank.

Przykład 11.8

Innowacyjny bank „Delta” S.A. rozpoczął program długoterminowego kredytowania rozwoju kompetencji osób fizycznych. Pierwszym klientem banku, który zwrócił się po kredyt kompetencyjny, był pan Cabacki, absolwent liceum ogólnokształcącego nieposiadający żadnych wymiernych kwalifikacji zawodowych. Celem kredytu kompetencyjnego pana Cabackiego jest sfinansowanie pełnopłatnych studiów licencjackich na kierunku biotechnologia. Całkowity koszt studiów (czesne za 6 semestrów) wyniósł 11 000 zł. Po odbyciu studiów pan Cabacki znajduje zatrudnienie w przedsiębiorstwie biotechnologicznych „Tau” S.A.

Należy przedstawić wpływ tego zdarzenia na bilans wiedzy osobistej pana Cabackiego oraz na bilans oparty na wiedzy „Tau” S.A.

Rozwiązanie

Biotechnolog Cabacki BILANS WIEDZY OSOBISTEJ			
Aktywa		Pasywa	
Kompetencje	11 000	Źródła finansowania kompetencji	11 000
– wiedza	11 000	– kapitał intelektualny własny	–
– umiejętności	–	– kapitał intelektualny obcy	11 000
Suma aktywów	11 000	Suma pasywów	11 000

„Tau” S.A. BILANS OPARTY NA WIEDZY – fragment, część „α”			
Aktywa		Pasywa	
α. Aktywa kompetencyjne	11 000	α. Kapitał intelektualny	11 000
– wiedza	11 000	– kapitał intelektualny przyjęty	11 000
– umiejętności	–	– kapitał intelektualny wytworzony	–

Jak wynika z powyższego przykładu, kapitał intelektualny obcy wykwalifikowanego pracownika stał się kapitałem intelektualnym przyjętym przedsiębiorstwa. Jednostka gospodarcza nie wytworzyła go z własnych środków. Funkcję finansującego wziął na siebie bank.

11.6. AKTYWA MARKETINGOWE I KAPITAŁ RELACJI Z OTOCZENIEM

W nurcie literatury ogólnoeconomicznej pojęcie kapitału intelektualnego zostało zdefiniowane nieprecyzyjnie jako wiedza, umiejętności, doświadczenie, technologia oraz relacje z klientami. Z punktu widzenia teorii rachunkowości

taka definicja jest dość niefortunna, gdyż w swej istocie miesza ze sobą elementy tworzące różne rodzaje kapitałów. Wiedzę, umiejętności oraz doświadczenie należy rzeczywiście łączyć z kapitałem intelektualnym, jednakże technologię ucieleśnioną w środkach trwałych w tradycyjnej rachunkowości zwyczajowo wiąże się z kapitałem finansowym. Natomiast relacje z klientami odpowiadają raczej kapitałowi relacyjnemu.

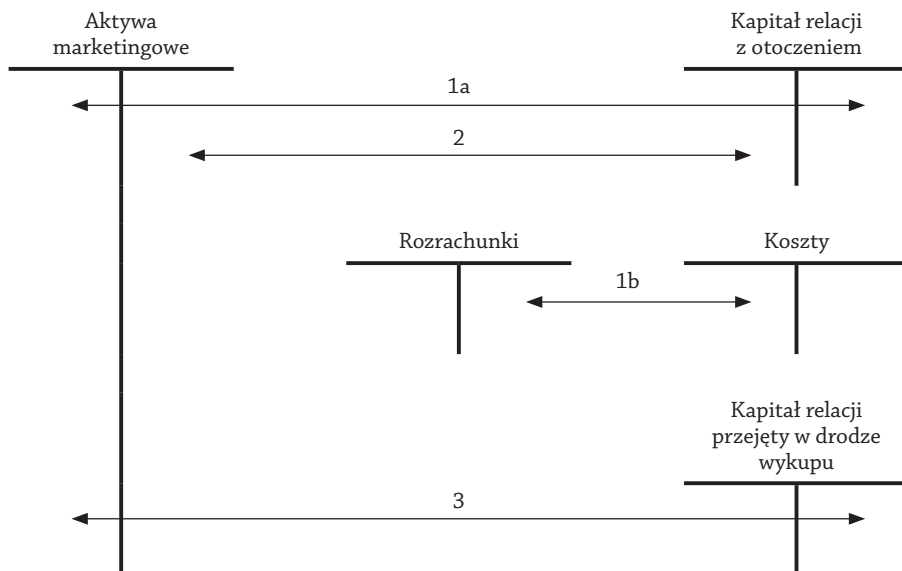
Tytułem usprawiedliwienia powyższej niedoskonałości definicji należy zwrócić uwagę, że powierzchowne łączenie relacji z klientami z kapitałem intelektualnym ma swoje częściowe uzasadnienie. Otóż sprzedaż produktów lub usług jest uwarunkowana posiadaniem szczególnego rodzaju wiedzy nazywanej „sztuką handlu” lub „marketingiem”, a jak wiadomo, pojęcie wiedzy jest synonimem kapitału intelektualnego. Na tym jednak analogia się kończy, gdyż relacje budowane dzięki tej wiedzy nie dotyczą wykwalifikowanych pracowników, ale klientów pozostających poza przedsiębiorstwem. W związku z tym zagadnienie relacji przedsiębiorstwa z jego klientami jest odrębne ontologicznie, a zarazem wymaga osobnego ujęcia. W tym przypadku bardziej zasadne jest mówienie o **kapitale relacji z otoczeniem** lub **kapitale relacyjnym** niż o kapitale intelektualnym w ścisłym sensie.

Konsekwentny proces budowania poprawnych relacji przedsiębiorstwa z jego otoczeniem określa się mianem działalności marketingowej lub pomocniczo *public relations*. Z punktu widzenia rachunkowości finansowej zagadnienie prowadzenia skutecznego marketingu można przedstawić jako planowe tworzenie szczególnego rodzaju niematerialnych **aktywów** istniejących w umysłach potencjalnych klientów. Wartość tych aktywów będzie korespondować z wyceną marki przedsiębiorstwa. Ta zaś w znacznym stopniu została wykreowana przez precyzyjne sterowanie wydatkami budżetów promocyjnych.

Na owe **aktywa marketingowe** składać się będzie reklama, sponsoring sportu i kultury, przekazywane gadżety, działalność charytatywna, wartość udzielonych rabatów itd. Ich bilansową równowagą jest właśnie **kapitał relacji z otoczeniem**, który znakomicie ułatwia działalność przedsiębiorstwa i jest esencją sztuki handlu. W rozbudowanym na tę okoliczność systemie rachunkowości finansowej tym kategoriom odpowiadają przede wszystkim:

- konto 920 „Aktywa marketingowe”,
- konto 921 „Wartość udzielonych premii i rabatów”,
- konto 922 „Przekazane prezenty małej wartości”,
- konto 923 „Reklama masowa”,
- konto 924 „Sponsoring sportu i kultury”,
- konto 925 „Działalność prospołeczna”,
- konto 930 „Kapitał relacji z otoczeniem”,
- konto 931 „Kapitał relacji z klientami”,
- konto 932 „Kapitał relacji pozostałych”,
- konto 933 „Kapitał relacji przejęty w drodze wykupu”.

Główny schemat korespondencji tychże kont przedstawia rysunek 11.3.

Objaśnienia:

- 1a. Powstanie aktywów marketingowych, np. emisja reklamy w środkach masowego przekazu, przyznanie opustów cenowych i premii, przekazanie gadżetów, sponsoring sportu i kultury itd.
- 1b. Ujęcie kosztów ponoszonych na wytworzenie aktywów marketingowych (zapis równoległy do operacji 1a).
2. Wyksięgowanie wartości wcześniej ujętych aktywów marketingowych, np. skumulowanej wartości działań marketingowych określonego produktu w związku z jego wycofaniem z oferty sprzedaży.
3. Ujęcie aktywów marketingowych, nad którymi przejęto kontrolę w drodze wykupu innego przedsiębiorstwa.

Rys. 11.3. Schemat księgowania aktywów marketingowych oraz kapitału relacji z otoczeniem

Źródło: opracowanie własne.

Nie wszystkie przedsiębiorstwa będą skłonne udostępniać informacje dotyczące ich aktywów marketingowych oraz kapitału relacji z otoczeniem zewnętrznym użytkownikom sprawozdania finansowego. Mimo to warto prowadzić tę ewidencję przynajmniej na wewnętrzne potrzeby zarządzania podmiotem. Przykład 11.9 obrazuje, jak to robić.

Przykład 11.9

Budżet promocyjny przedsiębiorstwa „Gamma” S.A. na 20X1 rok wynosi 1 500 000 zł. Na posiedzeniu zarządu dyrektor ds. marketingu zaproponował,

aby 50% budżetu przeznaczyć na reklamę radiową, 30% na prezenty małej wartości dla kontrahentów, 20% na sponsoring kultury. Zarząd zaakceptował podział budżetu i w 20X1 roku poniesiono koszty na promocję zgodnie z proporcją.

Należy zaksięgować operacje związane z wydatkowaniem budżetu promocyjnego oraz przygotować fragment bilansu pełnego odzwierciedlający powstanie relacji przedsiębiorstwa z otoczeniem.

Rozwiązanie

Rozrachunki		Koszty		Kapitał relacji z otoczeniem	
	750 000 (1a)	(1a)	750 000		750 000 (1b)
	450 000 (2a)	(2a)	450 000		450 000 (2b)
	300 000 (3a)	(3a)	300 000		300 000 (3b)
Aktywa marketingowe – reklama masowa		Aktywa marketingowe – przekazane prezenty		Aktywa marketingowe – sponsoring sportu i kultury	
(1b)	750 000	(2b)	450 000	(3b)	300 000

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Faktura za reklamę internetową:			
	a) ujęcie kosztów	750 000	Koszty	Rozrachunki
	b) powstanie aktywów marketingowych	750 000	Aktywa marketingowe – reklama masowa	Kapitał relacji z otoczeniem
2	Zakup i przekazanie prezentów:			
	a) ujęcie kosztów	450 000	Koszty	Rozrachunki
	b) ujęcie aktywów marketingowych	450 000	Aktywa marketingowe – przekazane prezenty	Kapitał relacji z otoczeniem
3	Sponsoring kultury:			
	a) ujęcie kosztów	300 000	Koszty	Rozrachunki
	b) ujęcie aktywów marketingowych	300 000	Aktywa marketingowe – sponsoring sportu i kultury	Kapitał relacji z otoczeniem

„Gamma” S.A. BILANS PEŁNY (31.12.20X1) – fragment, część „β”			
Aktywa		Pasywa	
β. Aktywa marketingowe	1 500 000	β. Kapitał relacji z otoczeniem	1 500 000
– wartość udzielonych premii i rabatów	–	– kapitał relacji z klientami	1 500 000
– przekazane prezenty małej wartości	450 000	– kapitał relacji pozostałych	–
– reklama masowa	750 000	– kapitał relacji przejęty w drodze wykupu	–
– sponsoring sportu i kultury	300 000		
– działalność prospołeczna	–		

Warto również zasygnalizować, że powszechny obowiązek ujawniania relacji, jakie wielkie korporacje tworzą ze światem polityki, mógłby przyczynić się do uzdrowienia fundamentów zachodniej demokracji. Obecnie w literaturze i publicystyce światowej już otwarcie wskazuje się, że ogromne nakłady finansowe na prowadzenie kampanii wyborczych przez polityków ubiegających się o najważniejsze urzędy np. w Stanach Zjednoczonych oraz związana z tymi nakładami konieczność pozyskiwania zewnętrznych sponsorów politycznych powoduje występowanie problemu, który określa się jako *You vote, I rule*.

Po wygranych wyborach zazwyczaj interesy społeczne wyborców schodzą na drugi plan, ustępując interesom ekonomicznym sponsorów polityki. Politolodzy właśnie w tym problemie dostrzegają jedną z głównych przyczyn niskich frekwencji wyborczych oraz nikłego zainteresowania polityką w ogóle. Rachunkowość postindustrialna, wpisując się w nurt **zrównoważonego rozwoju** w wymiarze ekonomicznym, społecznym oraz ekologicznym, jasno dostrzega tę nierozwiązaną kwestię społeczno-polityczną.

Rozdział 12

Szczególne przypadki rachunkowości postindustrialnej

W rozdziale przedstawiono zagadnienia niewystępujące w toku normalnej działalności przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Są nimi przekształcenie formy prawnej przedsiębiorstwa, łączenie przedsiębiorstw, likwidacja i upadłość podmiotu gospodarczego. Zagadnienia te wpisują się w nurt tradycyjnej rachunkowości. Jednakże postindustrialna rachunkowość zaleca, aby uzupełniać je o nowe elementy aktywów kompetencyjnych, aktywów marketingowych, kapitału intelektualnego oraz kapitału relacji z otoczeniem. Szczególnie w obszarze łączenia przedsiębiorstw rachunkowość postindustrialna pokazuje swoją wysoką zdolność do wyjaśniania natury oraz przebiegu procesów ekonomicznych. O ile tradycyjna rachunkowość w tym obszarze posiłkowała się bardzo nieprecyzyjną kategorią wartości firmy, o tyle postindustrialna rachunkowość dostarcza pełnego wglądu w łączenie potencjału zasobów przedsiębiorstw bazujących na wiedzy.

Każde przedsiębiorstwo, także przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy, przechodzi przez charakterystyczne fazy rozwoju. Organizacje powstają, rozwijają się, łączą, ale i niestety także bankrutują. W teorii zarządzania następstwo tych faz określa się mianem cyklu życia organizacji. Zarządzanie przedsiębiorstwem na każdym etapie cyklu ma swoje szczególne wymogi. Rachunkowość finansowa, odgrywając rolę służebną w organizacji musi, również sprostać specyfice tychże faz¹²².

W życiu organizacji wyróżnia się następujące charakterystyczne okresy: rodziny, młodość, dojrzałość, odnowę lub schyłek. Pierwsza faza cyklu trwa od powstania organizacji do ustabilizowania jej działalności operacyjnej. Bardzo często na tym etapie przedsiębiorstwem zarządza jeden właściciel lub kilku wspólni-

¹²² J. Czerny, *Rachunkowość w cyklu życia przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2008.

ków. W tym okresie naznaczonym przedsiębiorczą inicjatywą, elastycznością oraz kreatywnością organizacja maksymalnie koncentruje się na rynku i niezaspokojonych potrzebach klienta. Musi pozyskać zasoby oraz twórczo skombinować je w atrakcyjny model biznesowy. Następnie dotrzeć z ofertą swoich produktów lub usług do precyzyjnie zdefiniowanego klienta, aby zacząć zarabiać.

Młodość organizacji rozpoczyna się w momencie, gdy odnajduje ona swoją niszę rynkową. Ta nisza pozwala ustabilizować działalność w sensie operacyjnym i finansowym. Na tym etapie przedsiębiorstwo koncentruje się na doskonaleniu modelu biznesowego, który już został wstępnie zaakceptowany przez rynek. Kluczem do szybkiej ekspansji młodego przedsiębiorstwa jest profesjonalizacja, innowacyjność oraz zespołowość. Rezultatem roztropnego zarządzania na tym etapie powinien być szybki wzrost przychodów ze sprzedaży oraz rentowności.

Znaczny wzrost rozmiarów przedsiębiorstwa prowadzi nieuchronnie do formalizacji jego działalności, która jest głównym wyróżnikiem dojrzałości organizacyjnej. Dobrze zarządzane przedsiębiorstwo w fazie dojrzałości kontroluje istotny udział w rynku, dysponuje znaczącymi zasobami oraz czerpie korzyści ekonomiczne ze skali swojej działalności. Teraz kadra kierownicza koncentruje się na wydajności, kumulacji doświadczeń, strukturalizacji oraz transparentności. Na tym etapie mogą następować przejęcia oraz połączenia z innymi przedsiębiorstwami. Pojawia się silna kultura organizacyjna, która nadaje przedsiębiorstwu charakter korporacji. Negatywną cechą tego okresu jest utrata elastyczności i dynamiki organizacyjnej.

Jeśli w okresie przedłużającej się dojrzałości przedsiębiorstwo nie zostanie w odpowiednim czasie odnowione, wówczas może zacząć wkraczać w fazę schyłkową. Kluczem do przełamania zastoju organizacyjnego powinna być decentralizacja, spłaszczanie struktur organizacyjnych, premiowanie innowacyjności. Kryzys fazy schyłkowej przeważnie objawia się w pogarszającej się sytuacji finansowej przedsiębiorstwa. Spadają przychody ze sprzedaży, rentowność oraz płynność finansowa. W krytycznej sytuacji może dojść do upadłości podmiotu.

Nie ma uniwersalnych reguł, które określałyby, jak długo trwają poszczególne fazy cyklu. Co więcej, mniejsze lub większe ryzyko bankructwa przedsiębiorstwa istnieje w zasadzie w każdym momencie. Mimo to forma prawna jednostki, system zarządzania, księgi rachunkowe oraz sprawozdawczość powinny być dostosowane do jej aktualnego stadium rozwoju.

12.1. PRZEKSZTAŁCENIE FORMY PRAWNEJ PRZEDSIĘBIORSTWA BAZUJĄCEGO NA WIEDZY

W rozdziale 3 książki zostały omówione najważniejsze formy prawne prowadzenia działalności gospodarczej, poczynając od indywidualnej przedsiębiorczości, przez spółki osobowe, aż po spółki kapitałowe. Jak już wcześniej sygna-

lizowano, forma prawna prowadzenia przedsiębiorstwa nie jest czymś stałym i niezmiennym. Wraz z rozwojem organizacji bazującej na wiedzy może pojawić się więc potrzeba przekształcenia jej formy prawnej. Potrzeba ta może być podyktowana motywami o różnorodnym charakterze – ekonomicznym, marketingowym, finansowym, prawnym lub podatkowym.

Najczęstszymi powodami przekształceń są:

- rozdział majątku przedsiębiorstwa od majątku osobistego jego właścicieli, a tym samym ograniczenie odpowiedzialności osobistej wspólników za długi przedsiębiorstwa,
- otworzenie struktury własnościowej spółki bez konieczności dopuszczenia nowych wspólników do zarządzania,
- względy prestiżowe związane z prowadzeniem spółek kapitałowych,
- uzyskanie korzystniejszej sytuacji podatkowej.

Proces zmiany formy przedsiębiorstwa analizowany w ujęciu prawnym każe rozróżniać **jednostkę przekształcaną** oraz **jednostkę przekształconą**. Te dwie nazwy odnoszą się odpowiednio do „starej” oraz „nowej” formy przedsiębiorstwa. Naczelną zasadą procesu przekształcenia jest to, że jednostka przekształcona jest kontynuatorem działalności jednostki przekształcanej. Nowo powstającej jednostce przysługują wszystkie wcześniejsze prawa i obowiązki jednostki przekształcanej¹²³.

Jednostka przekształcona wstępuje w prawa:

- właściciela aktywów majątkowych oraz dłużnika wierzycieli jednostki przekształcanej,
- podmiotu uzyskanych zezwoleń, koncesji oraz licencji,
- strony zawartych przez jednostkę przekształcaną umów handlowych,
- pracodawcy zatrudnionych w jednostce wykwalifikowanych pracowników,
- dysponenta kapitału intelektualnego jednostki przekształcanej,
- beneficjenta kapitału relacji z otoczeniem.

Z księgowego punktu widzenia proces przekształcania wiąże się z koniecznością zamknięcia ksiąg rachunkowych jednostki przekształcanej oraz otwarcia ksiąg rachunkowych jednostki przekształconej. Czynność ta wykazuje znaczne podobieństwo do zamykania i otwierania roku księgowego. Jednakże zwrócić należy uwagę, że w księgach rachunkowych oraz bilansie otwarcia jednostki przekształconej musi zostać odpowiednio zmieniona nazwa kapitałów własnych – zarówno podstawowych, jak i pozostałych.

Przykład 12.1

Wspólnicy spółki jawnej funkcjonującej dotychczas pod firmą „Alfa” podjęli decyzję o przekształceniu jej w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością, która

¹²³ W. Gabrusewicz (red.), *Rachunkowość finansowa dla profesjonalistów*, wyd. cyt., s. 608.

będzie funkcjonować pod tą samą nazwą. Nowo powstała spółka kapitałowa wyemituje udziały o wartości nominalnej 100 zł. Wspólnicy spółki obejmą je w tej samej proporcji, w jakiej posiadali udziały w spółce jawnej. W uchwale o przekształceniu spółki przyjęto założenie, że zysk netto ustalony na dzień przekształcenia zostanie zarachowany na dobro kapitału zapasowego. Bilans pełny „Alfa” Sp.j. sporządzony na dzień zamknięcia jej ksiąg rachunkowych wykazywał następujące wartości:

„Alfa” Sp.j. BILANS PEŁNY (data dnia zamknięcia ksiąg rachunkowych)			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	260 000	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	260 000
– kompetencje wytwórcze	210 000	– kapitał intelektualny przyjęty	190 000
– kompetencje handlowe	50 000	– kapitał doświadczenia	70 000
<u>β. Aktywa marketingowe</u>	200 000	<u>β. Kapitał relacji z otoczeniem</u>	200 000
– reklama masowa	200 000	– kapitał relacji z klientami	200 000
<u>A. Aktywa trwałe</u>	80 000	<u>A. Kapitał własny</u>	125 000
– środki trwałe	80 000	– kapitał właścicieli	100 000
		– zysk netto	25 000
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	55 000	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	10 000
– środki pieniężne	55 000	– zobowiązania	10 000
Suma aktywów	595 000	Suma pasywów	595 000

Należy sporządzić bilans pełny „Alfa” Sp. z o.o. na dzień otwarcia jej ksiąg rachunkowych oraz wprowadzić salda z niego wynikające na konta księgowe. Dla uproszczenia można pominąć kwestie umorzenia środków trwałych.

Rozwiązanie

„Alfa” Sp. z o.o. BILANS PEŁNY (data dnia otwarcia ksiąg rachunkowych)			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	260 000	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	260 000
– kompetencje wytwórcze	210 000	– kapitał intelektualny przyjęty	190 000
– kompetencje handlowe	50 000	– kapitał doświadczenia	70 000
<u>β. Aktywa marketingowe</u>	200 000	<u>β. Kapitał relacji z otoczeniem</u>	200 000
– reklama masowa	200 000	– kapitał relacji z klientami	200 000
<u>A. Aktywa trwałe</u>	80 000	<u>A. Kapitał własny</u>	125 000
– środki trwałe	80 000	– kapitał udziałowy	100 000
		– kapitał zapasowy	25 000
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	55 000	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	10 000
– środki pieniężne	55 000	– zobowiązania	10 000
Suma aktywów	595 000	Suma pasywów	595 000

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
BO	Wprowadzanie na konta księgowe sald wynikających z bilansu pełnego otwierającego okres obrachunkowy:			
	a) ujęcie kompetencji wytwórczych	210 000	Aktywa kompetencyjne – kompetencje wytwórcze	
	b) ujęcie kompetencji handlowych	50 000	Aktywa kompetencyjne – kompetencje handlowe	
	c) ujęcie kapitału intelektualnego przyjętego	190 000		Kapitał intelektualny przyjęty
	d) ujęcie kapitału doświadczenia	70 000		Kapitał doświadczenia
	e) ujęcie aktywów marketingowych	200 000	Aktywa marketingowe – reklama masowa	
	f) ujęcie kapitału relacji z otoczeniem	200 000		Kapitał relacji z otoczeniem
	g) ujęcie środków trwałych	80 000	Środki trwałe	
	h) ujęcie kapitału udziałowego	100 000		Kapitał udziałowy
	i) ujęcie kapitału zakładowego	25 000		Kapitał zapasowy
	j) ujęcie środków pieniężnych	55 000	Rachunek bieżący	
	k) ujęcie zobowiązań	10 000		Zobowiązania

Powyższy przykład pokazuje, że problem zmiany formy prawnej przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy nie następuje wielu problemów z księgowego punktu widzenia. Wszystkie zasoby jednostki przekształcaney oraz źródła ich pochodzenia znajdują swoje miejsce w sprawozdaniu jednostki przekształconey. Przedsiębiorstwo nie traci kapitału finansowego, kapitału intelektualnego oraz kapitału relacji z otoczeniem – dalej wykorzystuje je, ale w nowej formie prawnej.

12.2. POŁĄCZENIA PRZEDSIĘBIORSTW BAZUJĄCYCH NA WIEDZY

W warunkach gospodarki zdecentralizowanej, w tym również gospodarki opartej na wiedzy, mogą występować różnorakie przesłanki, które będą skłaniać podmioty gospodarcze do przejmowania kontroli nad innymi lub łączenia się w większe jednostki. Połączenia jednostek gospodarczych bazują na różnych

konfiguracjach prawno-finansowych w zależności od pierwotnych przyczyn, dla których je przeprowadzono. Zawsze jednak przyświeca im wspólny cel, którego istotą jest zwiększenie potencjału kontrolowanych zasobów ekonomicznych, a tym samym poprawa zdolności konkurowania przedsiębiorstwa na rynku. Połączenie zasobów gospodarczych powinno mieć swoje odzwierciedlenie w księgach rachunkowych oraz sprawozdawczości finansowej, ponieważ w wyniku tego procesu z kilku podmiotów powstaje jedna jednostka sprawozdawcza.

Łączenie podmiotów gospodarczych może następować w wyniku **zakup** całego przedsiębiorstwa, ewentualnie jego zorganizowanej części, przez przedsiębiorstwo przejmujące lub w wyniku formalnego **łączenia się spółek** uregulowanego w osobnym dziale kodeksu spółek handlowych¹²⁴. Z kolei w ramach kodeksowych połączeń spółek można wyróżnić dwa dalsze sposoby.

Po pierwsze, przez **przejęcie** polegające na tym, że cały majątek spółki przejmowanej przechodzi na spółkę przejmującą w zamian za udziały lub akcje wydane wspólnikom spółki przejmowanej – jest to sposób podobny do zakupu przedsiębiorstwa, z tym że zapłaty za przedsiębiorstwo dokonuje się nie w pieniądzu, ale w emitowanych na tę okoliczność udziałach lub akcjach. Po drugie, przez **zawiązanie nowej spółki**, na którą przechodzi majątek wszystkich łączących się spółek w zamian za udziały lub akcje nowo powstałej spółki¹²⁵.

Kodeks określa, że połączenia w jego trybie mogą następować pomiędzy:

- spółkami kapitałowymi,
- spółkami kapitałowymi oraz spółkami osobowymi, jednakże te ostatnie nie mogą pełnić funkcji spółki przejmującej lub nowo powstałej,
- spółkami osobowymi, jeżeli rezultatem tego będzie powstanie nowej spółki kapitałowej¹²⁶.

W dniu zakupu przedsiębiorstwa lub łączenia się spółek podmiot przejmujący lub nowo powstała spółka **wstępują we wszystkie prawa i obowiązki** jednostki przejmowanej lub łączących się spółek. Ta sama zasada dotyczy również przejęcia kontroli nad zasobami gospodarczymi, a więc także kompetencjami czy też relacjami. Przejęcie kontroli nad zasobami wiedzy wiąże się z elementarnym prawem do czerpania z nich korzyści ekonomicznych, dlatego w dobie gospodarki opartej na wiedzy rachunkowość postindustrialna może mieć i w tym przypadku istotne znaczenie. Pozwala ona uzyskać precyzyjny wgląd w końcowy efekt procesu łączenia przedsiębiorstw. Tenże efekt rzutuje na perspektywy przyszłych zysków powiększonej jednostki¹²⁷.

¹²⁴ Ustawa z 15 września 2000 roku – Kodeks spółek handlowych (DzU z 2013 roku, poz. 1030 ze zm.), Tytuł IV „Łączenie, podział i przekształcenie spółek”, Dział I „Łączenie się spółek”; Ustawa o rachunkowości, Rozdział X „Łączenie się spółek”.

¹²⁵ Tamże, art. 492 ust. 1.

¹²⁶ Tamże, art. 491.

¹²⁷ L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 126.

Przykład 12.2

Przedsiębiorstwo „Alfa” na początku okresu obrachunkowego kontrolowało następujące zasoby ujęte w bilansie pełnym.

„Alfa” BILANS PEŁNY (01.01.20X1)			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	800 000	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	800 000
– wiedza	410 000	– kapitał intelektualny przyjęty	580 000
– umiejętności	390 000	– kapitał intelektualny wytworzony	220 000
<u>β. Aktywa marketingowe</u>	200 000	<u>β. Kapitał relacji z otoczeniem</u>	200 000
– reklama masowa	200 000	– kapitał relacji z klientami	200 000
<u>A. Aktywa trwałe</u>	900 000	<u>A. Kapitał własny</u>	1.500 000
– rzeczowe aktywa trwałe	900 000	– kapitał zakładowy	1.500 000
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	1.100 000	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	500 000
– należności	700 000	– zobowiązania	500 000
krótkoterminowe			
– produkty gotowe	400 000		
Suma aktywów	3 000 000	Suma pasywów	3 000 000

3.01.20X1 przedsiębiorstwo „Alfa” przejęło w drodze nabycia za cenę 500 000 zł przedsiębiorstwo „Beta” prowadzone dotychczas przez osobę fizyczną. Wartość godziwą aktywów i pasywów przedsiębiorstwa „Beta” przedstawia bilans pełny sporządzony na dzień sprzedaży jednostki.

„Beta” BILANS PEŁNY (01.01.20X1)			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	275 000	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	275 000
– wiedza	160 000	– kapitał intelektualny przyjęty	150 000
– umiejętności	115 000	– kapitał intelektualny wytworzony	125 000
<u>β. Aktywa marketingowe</u>	75 000	<u>β. Kapitał relacji z otoczeniem</u>	75 000
– przekazane prezenty małej wartości	75 000	– kapitał relacji z klientami	75 000
<u>A. Aktywa trwałe</u>	200 000	<u>A. Kapitał własny</u>	300 000
– rzeczowe aktywa trwałe	200 000	– kapitał właściciela	300 000
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	200 000	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	100 000
– należności krótkoterminowe	50 000	– zobowiązania	100 000
– produkty gotowe	150 000		
Suma aktywów	750 000	Suma pasywów	750 000

Dodatkowo wiadomo, że wszystkie obszary działalności gospodarczej przejmowanego przedsiębiorstwa będą kontynuowane, a dotychczasowi wykwalifikowani pracownicy znajdą zatrudnienie w podmiocie przejmującym.

Należy:

- ustalić, czy wysokość ceny płaconej za przedsiębiorstwo „Beta” znajduje swoje uzasadnienie w przejmowanych aktywach i pasywach,
- przygotować bilans pełny przedsiębiorstwa „Alfa” na koniec okresu obrotowego, przyjmując dla uproszczenia założenie, że w 20X1 roku po dokonanej transakcji wykupu przedsiębiorstwa „Beta” nie przeprowadzono żadnych innych operacji¹²⁸.

Rozwiązanie

Wartość netto przejmowanych aktywów trwałych i obrotowych przedsiębiorstwa „Beta”:

$$(200\ 000\ \text{zł} + 200\ 000\ \text{zł}) - 100\ 000\ \text{zł} = 300\ 000\ \text{zł}$$

Cena nabycia, czyli 500 000 zł, jest wyższa od wartości godziwej tradycyjnych aktywów netto o 200 000 zł. Nadwyżka ta wynika z żądania przez sprzedającego zapłaty za aktywa marketingowe oraz aktywa kompetencyjne sfinansowane wcześniej ze środków własnych przedsiębiorstwa „Beta”, czyli:

- aktywa marketingowe 75 000 zł,
- aktywa kompetencyjne (kapitał intelektualny wytworzony) 125 000 zł.

W związku z powyższym w księgach rachunkowych przedsiębiorstwa „Alfa” nie ma potrzeby ujawniania dodatniej wartości firmy jako elementu wartości niematerialnych i prawnych. Nadwyżka ceny przejęcia nad wartością netto aktywów trwałych i obrotowych obciąża wynik finansowy okresu jednostki przejmującej, a zarazem umożliwi aktywowanie zasobów niematerialnych sfinansowanych przez przedsiębiorstwo „Beta” w bilansie pełnym przedsiębiorstwa „Alfa”.

Lp.	Aktywa	Spółka „Alfa”	Spółka „Beta”	„Alfa” + „Beta”	Korekty	„Alfa” po połączeniu
α.	Aktywa kompetencyjne	800 000	275 000	1 075 000	–	1 075 000
–	wiedza	410 000	160 000	570 000	–	570 000
–	umiejętności	390 000	115 000	505 000	–	505 000

¹²⁸ Por. tamże, s. 252–257.

β.	Aktywa marketingowe	200 000	75 000	275 000	–	275 000
–	przekazane prezenty małej wartości	–	75 000	75 000	–	75 000
–	reklama masowa	200 000	–	200 000	–	200 000
A.	Aktywa trwałe	900 000	200 000	1 100 000	–	1 100 000
–	rzeczowe aktywa trwałe	900 000	200 000	1 100 000	–	1 100 000
B.	Aktywa obrotowe	1 100 000	200 000	1 300 000	–	1 300 000
–	należności krótkoterminowe	700 000	50 000	750 000	–	750 000
–	produkty gotowe	400 000	150 000	550 000	–	550 000
	Suma aktywów	3 000 000	750 000	3 750 000	–	3 750 000

Lp.	Pasywa	Spółka „Alfa”	Spółka „Beta”	„Alfa” + „Beta”	Korekty	„Alfa” po połączeniu
α.	Kapitał intelektualny	800 000	275 000	1 075 000	–	1 075 000
–	kapitał intelektualny przyjęty	580 000	150 000	730 000	–	730 000
–	kapitał intelektualny wytworzony	220 000	125 000	345 000	–	345 000
β.	Kapitał relacji z otoczeniem	200 000	75 000	275 000	–	275 000
–	kapitał relacji z klientami	200 000	75 000	275 000	–75 000	200 000
–	kapitał relacji przejęty w drodze wykupu	–	–	–	+75 000	75 000
A.	Kapitał własny	1 500 000	300 000	1 800 000	–500 000	1 300 000
–	kapitał zakładowy/ właściciela	1 500 000	300 000	1 800 000	–300 000	1 500 000
–	wynik finansowy	–	–	–	–200 000	–200 000
B.	Rezerwy i zobowiązania	500 000	100 000	600 000	+500 000	1 100 000
–	zobowiązania	500 000	100 000	600 000	+500 000	1 100 000
	Suma pasywów	3 000 000	750 000	3 750 000	–	3 750 000

„Alfa” BILANS PEŁNY (31.12.20X1)			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	<u>1 075 000</u>	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	<u>1 075 000</u>
– wiedza	570 000	– kapitał intelektualny przyjęty	730 000
– umiejętności	505 000	– kapitał intelektualny wytworzony	345 000
<u>β. Aktywa marketingowe</u>	<u>275 000</u>	<u>β. Kapitał relacji z otoczeniem</u>	<u>275 000</u>
– przekazane prezenty małej wartości	75 000	– kapitał relacji z klientami	200 000
– reklama masowa	200 000	– kapitał relacji przejęty w drodze wykupu	75 000
<u>A. Aktywa trwałe</u>	<u>1 100 000</u>	<u>A. Kapitał własny</u>	<u>1 300 000</u>
– rzeczowe aktywa trwałe	1 100 000	– kapitał zakładowy	1 500 000
		– wynik finansowy	–200 000
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	<u>1 300 000</u>	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	<u>1 100 000</u>
– należności krótkoterminowe	750 000	– zobowiązania	1 100 000
– produkty gotowe	550 000		
Suma aktywów	3 750 000	Suma pasywów	3 750 000

Rachunek zysków i strat za 20X1 rok:

+ przychody	0
– koszty	200 000
= wynik finansowy	–200 000

Powyższy przykład pokazuje, że postindustrialna rachunkowość również w przypadku połączenia przedsiębiorstw bazujących na wiedzy dostarcza dokładniejszego obrazu łączonych zasobów oraz źródeł ich pochodzenia. W obszarze łączenia podmiotów tradycyjna rachunkowość całkowicie pomijała nowe aktywa i pasywa, a w związku z tym w ich miejsce z konieczności posługiwała się kategorią wartości firmy. Owa wartość firmy funkcjonowała na zasadzie „zamkniętej skrzyni”. Wiadomo, że coś jest schowane w „skrzyni”, tyle tylko, że nie wiadomo, co to jest.

Brak analitycznego wglądu w zasoby ukryte pod pojęciem wartości firmy można interpretować jako niemożność uzyskania prawdziwego i rzetelnego obrazu jednostki powstałej po połączeniu w oparciu o instrumentarium tradycyjnej rachunkowości. W rzeczy samej użytkownik sprawozdania finansowego może odczuwać ogromny dyskomfort informacyjny, czytając tradycyjny bilans, w którym 25–50% jego sumy stanowi dodatnia wartość firmy powstała w wyniku realizacji długoterminowej strategii przejmowania mniejszych przedsiębiorstw¹²⁹. Taki obraz ekonomiczny jest po prostu rozmyty i nie pozwala gruntownie zrozumieć istoty połączenia.

¹²⁹ Taką charakterystykę tradycyjnego bilansu mają np. wielkie firmy informatyczne.

12.3. LIKWIDACJA ORAZ UPADŁOŚĆ JEDNOSTKI A JEJ ZASOBY

Najczęstszym powodem definitywnego zakończenia działalności przedsiębiorstwa są trudności ekonomiczne. Trudności te bywają impulsem do podejmowania odpowiednich kroków przez właścicieli lub wierzycieli jednostki. Pogłębiające się straty mogą skłonić samych właścicieli przedsiębiorstwa do podjęcia decyzji o zaprzestaniu działalności i wycofaniu się z branży. Trwała utrata zdolności jednostki do regulowania swoich długów może skłaniać niezaspokojonych wierzycieli do wszczęcia procedury sądowego dochodzenia roszczeń z masy upadłościowej bankruta.

Procedura zakończenia działalności gospodarczej nie jest jednakowa dla wszystkich form prawnych przedsiębiorstw. Mimo to można wyróżnić jej główne elementy, które wykazują duże podobieństwo, gdyż zmierzają do tego samego zasadniczego celu. Są nimi:

- zaprzestanie operacji gospodarczych związanych z działalnością wytwórczą, świadczeniem usług oraz wysprzedaż zapasów,
- przeprowadzenie inwentaryzacji oraz dokonanie wyceny majątku przy braku założenia kontynuacji działalności,
- wypowiedzenie umów o pracę,
- ściąganie niezapłaconych należności oraz spieniężenie majątku trwałego,
- uregulowanie wszystkich możliwych zobowiązań z posiadanych środków pieniężnych,
- zamknięcie ksiąg rachunkowych oraz przygotowania ostatniego sprawozdania finansowego,
- rozdysponowanie pozostałej po zaspokojeniu wierzycieli masy majątkowej przypadającej do podziału pomiędzy współników,
- wykreślenie jednostki z ewidencji działalności gospodarczej lub rejestru sądowego,
- zdeponowanie pozostałej dokumentacji, ksiąg rachunkowych oraz sprawozdań finansowych jednostki we wskazanym miejscu do ewentualnego wglądu.

Likwidacja oraz upadłość przedsiębiorstwa ma swoją charakterystykę z punktu widzenia tradycyjnej oraz postindustrialnej rachunkowości. Po pierwsze, aktywa majątkowe wycenia się po cenach możliwych do osiągnięcia w trybie pilnej sprzedaży, co wiąże się zazwyczaj z obniżaniem ich wartości. Po drugie, wszystkie finansowe kapitały własne, które w toku normalnej działalności są rozczłonkowane na kilka kategorii, podlegają połączeniu w jeden kapitał podstawowy. Po trzecie, jednostka powinna rozważyć potrzebę utworzenia rezerw na dodatkowe koszty i straty spowodowane przez utratę zdolności do kontynuowania działalności¹³⁰. Po czwarte, wartościom niematerialnym i prawnym zazwyczaj przypisuje się zerową wartość księgową jako aktywom

¹³⁰ W. Gabrusewicz (red.), *Rachunkowość finansowa dla profesjonalistów*, wyd. cyt., s. 655.

niezbywalnym. Po piąte, kapitał intelektualny oraz kapitał relacji z otoczeniem traktuje się jako nieodzyskiwalny w tym trybie zamykania działalności, a więc odpowiadające im nowe aktywa odpisuje się w ciężar tychże kapitałów.

Przykład 12.3

Wspólnicy „Omega” Sp.j. podjęli zgodną uchwałę o likwidacji ich spółki w związku z utratą kluczowych klientów oraz całkowitym brakiem możliwości pozyskania nowych. Bilans pełny podmiotu przed rozpoczęciem likwidacji przedstawiał następujące zasoby oraz źródła ich pochodzenia.

„Omega” Sp.j. BILANS PEŁNY (przed rozpoczęciem likwidacji)			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	<u>300 000</u>	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	<u>300 000</u>
– kompetencje wytwórcze	300 000	– kapitał intelektualny przyjęty	300 000
<u>β. Aktywa marketingowe</u>	<u>100 000</u>	<u>β. Kapitał relacji z otoczeniem</u>	<u>100 000</u>
– reklama masowa	100 000	– kapitał relacji z klientami	100 000
<u>A. Aktywa trwałe</u>	<u>160 000</u>	<u>A. Kapitał własny</u>	<u>175 000</u>
– wartości niematerialne i prawne	10 000	– kapitał właścicieli	100 000
– środki trwałe	150 000	– kapitał zapasowy	80 000
		– strata netto	– 5 000
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	<u>35 000</u>	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	<u>20 000</u>
– środki pieniężne	35 000	– zobowiązania	20 000
Suma aktywów	595 000	Suma pasywów	595 000

Należy przygotować bilans pełny jednostki odzwierciedlający stan jej zasobów oraz źródeł ich pochodzenia w trakcie likwidacji.

Rozwiązanie

„Omega” Sp.j. BILANS PEŁNY (w trakcie likwidacji)			
Aktywa		Pasywa	
<u>α. Aktywa kompetencyjne</u>	–	<u>α. Kapitał intelektualny</u>	–
<u>β. Aktywa marketingowe</u>	–	<u>β. Kapitał relacji z otoczeniem</u>	–
<u>A. Aktywa trwałe</u>	<u>150 000</u>	<u>A. Kapitał własny</u>	<u>165 000</u>
– środki trwałe	150 000	– kapitał podstawowy	165 000
<u>B. Aktywa obrotowe</u>	<u>15 000</u>	<u>B. Rezerwy i zobowiązania</u>	–
– środki pieniężne	15 000	– zobowiązania	–
Suma aktywów	165 000	Suma pasywów	165 000

Aktywa niemajątkowe odpisano w ciężar kapitału intelektualnego oraz kapitału relacji z otoczeniem, gdyż są one odzyskiwalne jedynie w przypadku sprzedaży przedsiębiorstwa, jego firmy lub znaków towarowych. Wartości niematerialne i prawne odpisano w ciężar wyniku finansowego. Zobowiązania spłacono z puli dostępnych środków pieniężnych. Zdecydowano się nie tworzyć rezerwy na dodatkowe koszty i straty, gdyż proces likwidacji tej jednostki nie wykazuje dużej złożoności. Kapitały finansowe własne połączono w jeden kapitał podstawowy ($100\ 000\ \text{zł} + 80\ 000\ \text{zł} - 5\ 000\ \text{zł} - 10\ 000\ \text{zł}$). Jeżeli środki trwale uda się spieniężyć za cenę około $150\ 000\ \text{zł}$, to wspólnicy mają do podziału pomiędzy siebie kwotę około $165\ 000\ \text{zł}$.

Powyższy przykład dostarcza ilustracji, że w krytycznie trudnym położeniu jednostki aktywa niemajątkowe nie przedstawiają żadnej wartości ekonomicznej tak jak wartości niematerialne i prawne. Wówczas całkowita suma bilansu opartego na wiedzy lub bilansu pełnego przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy kurczy się do wartości zbywalnego majątku netto. Ta prawidłowość nie stanowi jednak przeważającego argumentu, aby w każdej sytuacji ekonomicznej zaniechać rejestrowania aktywów niemajątkowych oraz kapitałów niefinansowych w księgach rachunkowych i sprawozdaniu finansowym jednostki. Byłoby to z niepowetowaną stratą dla możliwości uzyskania prawdziwego i rzetelnego obrazu przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy w jego sprawozdaniu finansowym przygotowywanym we wszystkich okresach jego normalnej działalności.

Wielu zawodowych menedżerów, wyraźnie uznając znaczenie aktywów niemajątkowych (lub aktywów opartych na wiedzy), spiera się, co tak naprawdę powinno być mierzone. Liderzy korporacji wiedzą, że ich organizacje mają przed sobą długą drogę, której celem jest pomiar, zarządzanie oraz sprawozdawczość w zakresie wydajności aktywów niemajątkowych. Choć wpływ aktywów niemajątkowych na wycenę rynkową przedsiębiorstw jest jeszcze do ustalenia, to w ogólnym ujęciu najskuteczniejsze przedsiębiorstwa już aktywnie zarządzają nimi w celu poprawy rentowności.

Waymond Rodgers, PhD
amerykański biegły rewident, profesor rachunkowości
Uniwersytet w Hull, Wielka Brytania, Uniwersytet w Texas, El Paso, USA

Część IV

Działalność przedsiębiorstwa oraz jej rezultat ekonomiczny

Rozdział 13. Materiały i towary

Rozdział 14. Koszty działalności operacyjnej

Rozdział 15. Produkty i usługi bazujące na wiedzy

Rozdział 16. Przychody ze sprzedaży

Rozdział 17. Wynik finansowy

Rozdział 13

Materiały i towary

W rozdziale przedstawiono zagadnienie materiałów i towarów. Ten rodzaj aktywów obrotowych może występować w przedsiębiorstwach bazujących na wiedzy w różnym zakresie oraz skali, umożliwiając przebieg podstawowych operacji gospodarczych. W kontekście rozważań dotyczących kapitału intelektualnego na szczególną uwagę zasługują materiały i towary zaawansowane technologicznie, ponieważ ich właściwe użycie w procesach wytwórczych lub sprzedaż może wymagać specjalistycznej wiedzy. Zakupione materiały i towary są aktywowane w bilansie. Ich użycie lub sprzedaż powoduje powstanie kosztów. Ewidencja materiałów i towarów może być prowadzona wariantowo, tj. według rzeczywistych cen zakupu oraz według stałych cen ewidencyjnych.

Materiały i towary warunkują procesy gospodarcze w przedsiębiorstwach. W przedsiębiorstwach bazujących na wiedzy pełnią one szczególną funkcję. Ich użycie lub sprzedaż może wymagać **wysokospecjalistycznej wiedzy**. Aby uzmysłowić sobie ten fakt, wystarczy rozważyć dwa następujące przypadki. Materiały nabywane przez klinikę dentystyczną będą używane podczas zabiegów dentystycznych. Ktoś, kto nie jest dentystą lub technikiem dentystycznym, nie będzie wiedział, czemu one służą lub jak ich użyć. Towary nabywane przez podmiot hurtowo handlujący materiałami budowlanymi będą sprzedawane przedsiębiorstwom deweloperskim w wielkich ilościach. Ktoś, kto nie posiada specjalistycznej wiedzy budowlanej, nie będzie w stanie profesjonalnie obsługiwać w handlu klientów hurtownika budowlanego.

Pomiędzy materiałami oraz towarami nabywanymi przez przedsiębiorstwo oraz jego zasobami kapitału intelektualnego istnieje ścisły **komplementarny związek**. Te materiały lub towary są bezużyteczne, jeżeli jednostka nie dysponuje specjalistyczną wiedzą, jak ich używać lub jak je sprzedawać. I odwrotnie,

w procesie tworzenia wartości dla klienta sama specjalistyczna wiedza może się okazać niewystarczająca, jeżeli nie będzie wsparta użyciem materiałów lub sprzedażą towarów.

Ten charakterystyczny związek występuje w całym łańcuchu tworzenia wartości. Dostawcy, którzy zdołali wytworzyć zaawansowane technologicznie materiały lub towary, również musieli posiadać odpowiednią technologię oraz kapitał intelektualny umożliwiający jej użycie. Producent materiałów dentystrycznych musiał posiadać kapitał intelektualny ściśle związany z tą branżą. Podobnie producent materiałów budowlanych musiał zadbać o rozwój kompetencji technologicznych, aby sprostać nowym trendom w budownictwie.

Materiały i towary stanowią element rzeczowych aktywów obrotowych. Przez **materiały** rozumie się składniki materialne nabyte od dostawców w celu jednorazowego zużycia na własne potrzeby. Przez **towary** rozumie się składniki materialne, które zostały nabyte od dostawców w celu odsprzedaży odbiorcom w stanie nieprzetworzonym. Zarówno materiały, jak i towary są przeznaczone do zużycia lub zbycia w ciągu 12 miesięcy od dnia bilansowego lub w ciągu normalnego cyklu operacyjnego właściwego dla danej działalności, jeżeli trwa on dłużej niż 12 miesięcy.

Duże stany zapasów materiałowych są charakterystyczne dla przedsiębiorstw produkcyjnych. Duże stany zapasów towarowych są charakterystyczne dla przedsiębiorstw handlowych. Analizując dane liczbowe zawarte w sprawozdaniu finansowym każdego przedsiębiorstwa, można na ich podstawie nie tylko określić skalę, ale i profil jego działalności. W aktywach obrotowych przedsiębiorstwa produkcyjnego dominować będą materiały i produkty gotowe. W jego rachunku zysków i strat najważniejszymi pozycjami będą „A.I. Przychody netto ze sprzedaży produktów” oraz „B.I. Koszt wytworzenia sprzedanych produktów”. W aktywach obrotowych przedsiębiorstwa handlowego znaczącą pozycją będą towary. Z kolei w jego rachunku zysków i strat największymi pozycjami będą „A.II. Przychody netto ze sprzedaży towarów i materiałów” oraz „B.II. Wartość sprzedanych towarów i materiałów”.

13.1. MATERIAŁY

W przedsiębiorstwach, także w przedsiębiorstwach bazujących na wiedzy, materiały mogą mieć bardzo różną postać. W klinice medycznej materiałami będą leki, jednorazowe materiały medyczne niezbędne do przeprowadzania zabiegów i operacji, środki dezynfekcyjne. W przedsiębiorstwie farmaceutycznym materiałami będą surowce farmaceutyczne, takie jak zioła, rośliny, alkohol, odczynniki chemiczne, opakowania leków i ulotki informacyjne itd. W przedsiębiorstwie informatycznym materiały wystąpią jedynie w szczątkowej formie np. jako zewnętrzne nośniki danych, czyli CD-romy, pendrive’y,

opakowania dla wytworzonego oprogramowania. W przedsiębiorstwie usług architektonicznych materiałami będą: papier biurowy, materiały eksploatacyjne do drukarek, zewnętrzne nośniki danych, tj. CD-romy, pendrive'y itd.

Z punktu widzenia rachunkowości te różnorodne materiały można klasyfikować jako:

- materiały podstawowe,
- materiały pomocnicze,
- opakowania,
- paliwa,
- części zapasowe,
- odzyski,
- odpadki.

Przez **materiały podstawowe** rozumie się te składniki materialne przeznaczone do zużycia, które w procesie wytwórczym jednorazowo tracą swoją pierwotną postać i całkowicie zostają przekształcone w podstawową substancję produktów gotowych. **Materiały pomocnicze** w odróżnieniu od materiałów podstawowych nie tracą swojej pierwotnej postaci, a jedynie służą do obsługi procesu wytwórczego, umożliwiając jego przeprowadzenie. Do materiałów pomocniczych zalicza się także materiały biurowe zużywane przez administrację przedsiębiorstwa.

Przez **opakowania** rozumie się osobną grupę materiałów służącą do ochrony sprzedawanych oraz transportowanych produktów gotowych. Będą to folie, papier pakunkowy, koperty, kartony, butelki, palety itp. **Paliwa** to surowce o charakterze energetycznym, tj. ropa naftowa, benzyna, gaz, węgiel, koks itp. Do grupy **części zapasowych** zalicza się wszelkiego rodzaju części eksploatacyjne do urządzeń technicznych i maszyn, które podlegają szybkiemu zużyciu, a zarazem wymagają częstej wymiany, aby utrzymać te środki trwałe w pełnej sprawności wytwórczej.

Odzyski to materiały odzyskowe powstające w sposób naturalny w procesie technologicznym lub podczas likwidacji środków trwałych. Ich cechą charakterystyczną jest to, że posiadają wartość ekonomiczną i mogą być ponownie użyte lub sprzedane. Od odzysków należy odróżnić **odpadki**, które także powstają ubocznie w trakcie procesu technologicznego, ale nie posiadają wartości ekonomicznej, ponieważ są bezużyteczne. Muszą być utylizowane przez samą jednostkę lub oddawane przedsiębiorstwu wyspecjalizowanemu w gospodarce odpadami.

13.2. TOWARY

Towary są przedmiotem obrotu towarowego polegającego na zakupie, a następnie sprzedaży w tej samej niezmienionej postaci, która nie została poddana obróbce w jednostce. Obrót ten może przybierać formę handlu hurtowego lub handlu detalicznego. **Handel hurtowy** polega na zakupie dużych partii towarów od producentów na długie terminy płatności, a następnie sprzedawaniu

ich, przeważnie na kredyt kupiecki, punktom prowadzącym sprzedaż detaliczną. **Handel detaliczny** polega na sprzedawaniu towarów bezpośrednio finalnemu klientowi, a więc konsumentowi, za gotówkę lub w systemie kredytu ratalnego. Działalność łączącą w sobie cechy handlu hurtowego oraz handlu detalicznego prowadzą wielkie sieci handlowe. Ze względu na skalę realizowanego przez nie obrotu handlowego mogą sobie pozwolić na zakup towarów bezpośrednio od producentów, którzy następnie sprzedają za gotówkę klientom finalnym.

Źródłem rentowności działalności handlowej jest **marża handlowa**. Polega ona na doliczaniu własnego narzutu handlowego do ceny zakupu towaru, który łącznie z nią stanowi cenę sprzedaży dla klienta. Kalkulację ceny sprzedaży w poszczególnych ogniwach obrotu towarowego przedstawia tabela 13.1.

Tabela 13.1. Kalkulacja ceny sprzedaży

Rodzaj handlu	Kalkulacja
handel hurtowy	cena producenta netto + marża hurtowa = cena hurtowa netto
handel detaliczny	cena hurtowa netto + marża detaliczna = cena detaliczna netto
handel hurtowo-detaliczny	cena producenta netto + marża handlowa = cena detaliczna netto

Źródło: opracowanie własne.

Jednostka, określając politykę handlową w poszczególnych grupach asortymentowych, przyjmuje zazwyczaj za jej punkt wyjścia procentowy poziom planowanej marży handlowej, czyli np. 5%, 12%, 30%. Ustalenie wartości marży handlowej może zatem odbywać się według dwóch charakterystycznych metod jako:

- narzut na cenę zakupu – ten sposób określa się mianem rachunku „od sta”,
- opust od ceny sprzedaży – ten sposób nazywa się rachunkiem „w stu”.

W ujęciu matematycznym rachunek „od sta” jest prostszy intuicyjnie i przebiega według następujących zasad:

$$\begin{aligned} \text{marża handlowa} &= \text{cena zakupu netto} \times \text{procent marży} \\ \text{cena sprzedaży netto} &= \text{cena zakupu netto} + (\text{cena zakupu netto} \times \text{procent marży}). \end{aligned}$$

Z kolei rachunek „w stu” przebiega według zasad:

$$\text{cena sprzedaży netto} = \frac{\text{cena zakupu netto}}{100\% - \text{procent marży}}$$

$$\text{marża handlowa} = \text{cena sprzedaży netto} \times \text{procent marży}.$$

Warto zwrócić uwagę, że o zaliczeniu określonego składnika materialnego do grupy towarów nie stanowi jego istota lub specyficzne cechy, ale decyzja jednostki o jego przeznaczeniu. Jeżeli jednostka nabywa papier biurowy w celu zużycia go na

własne potrzeby, to będzie on zaliczony do materiałów. Ten sam papier biurowy nabyty w celu dalszej odsprzedaży byłby zaklasyfikowany jako towar. Jeżeli jednostka nabywa samochód osobowy w celu jego użytkowania na własne potrzeby, to zaliczy go do środków trwałych. Ten sam samochód nabyty bezpośrednio od producenta przez salon samochodowy w celu sprzedaży będzie stanowił towar

13.3. ROZLICZENIE ZAKUPU

Podczas dokonywania operacji zakupu materiałów lub towarów należy wyróżnić dwa charakterystyczne momenty. Po pierwsze, **moment rzeczowy** związany z fizyczną dostawą materiałów lub towarów. Po drugie, **moment prawno-finansowy** związany z przeniesieniem prawa rozporządzania składnikiem majątkowym oraz powstaniem rozrachunku z tego tytułu pomiędzy stronami transakcji. Momenty te nie muszą następować równocześnie, co jest podstawową przesłanką prowadzenia konta 300 „Rozliczenie zakupu”.

Moment rzeczowy dokumentowany jest na podstawie typowych dokumentów magazynowych, tj.:

- wydanie zewnętrzne WZ – jest ono generowane przez sprzedawcę materiału lub towaru,
- przyjęcie zewnętrzne PZ – jest ono generowane przez nabywcę materiału lub towaru.

Podstawową funkcją tych dokumentów jest wskazanie nazw (ewentualnie symboli) towarów będących przedmiotem operacji oraz ich liczby.

Moment prawno-finansowy dokumentowany jest na podstawie faktur handlowych. Obowiązek wystawiania ich ciąży na sprzedawcy, który generuje je w co najmniej dwóch egzemplarzach. Oryginał faktury otrzymuje nabywca, natomiast kopia pozostaje u sprzedawcy. Obecnie coraz częściej dokumenty magazynowe i handlowe mają postać elektroniczną.

W jednostce nabywającej materiały i towary ich wyceny można dokonywać w jednym z dwóch zasadniczych wariantów – według:

- rzeczywistych cen nabycia (zakupu),
- stałych cen ewidencyjnych.

Przyjęcie wariantu wyceny według **rzeczywistych cen nabycia (zakupu)** powoduje, że te same materiały lub towary kupione w różnym czasie mogą mieć inną cenę ewidencyjną zgodnie z faktycznymi zmianami dokonującymi się na rynku. Przez **cenę nabycia** rozumie się cenę zakupu składnika aktywów obejmującą kwotę należną sprzedającemu bez podlegającego odliczeniu podatku od towarów i usług¹³¹ powiększoną o koszty bezpośrednio związane z za-

¹³¹ Także bez podatku akcyzowego, a w przypadku importu powiększona o obciążenia o charakterze publicznoprawnym.

kupem, czyli przede wszystkim koszty transportu oraz ubezpieczenia w drodze, a dodatkowo obniżoną o rabaty, opusty i inne podobne zmniejszenia. W uproszczeniu prawidłowość tę można zapisać jako:

$$\text{cena nabycia} = \text{cena zakupu} + \text{koszty zakupu}.$$

Wybierając ten zasadniczy wariant, jednostka może ewidencjonować materiały lub towary łącznie po cenie nabycia lub też po cenie zakupu, osobno rejestrując koszty zakupu. Przy tych założeniach materiały i towary w bilansie będą ujawniane także według rzeczywistej ceny nabycia (zakupu) bez konieczność dokonywania dodatkowych obliczeń.

Przyjęcie drugiego zasadniczego wariantu wyceny – według **stałych cen ewidencyjnych** – powoduje, że na potrzeby ewidencji rachunkowej ustala się stałe wewnętrzne ceny, które różnią się od rzeczywistych cen nabycia (zakupu). W przypadku materiałów stałe ceny ewidencyjne powinny być ustalona na poziomie zbliżonym do rzeczywistych cen nabycia (zakupu). W przypadku towarów jednostka może wyceniać je na poziomie:

- cen sprzedaży netto, a więc z uwzględnieniem zarezerwowanej marży handlowej,
- cen sprzedaży brutto, a więc z uwzględnieniem zarezerwowanej marży handlowej oraz zarezerwowanego podatku od towarów i usług VAT.

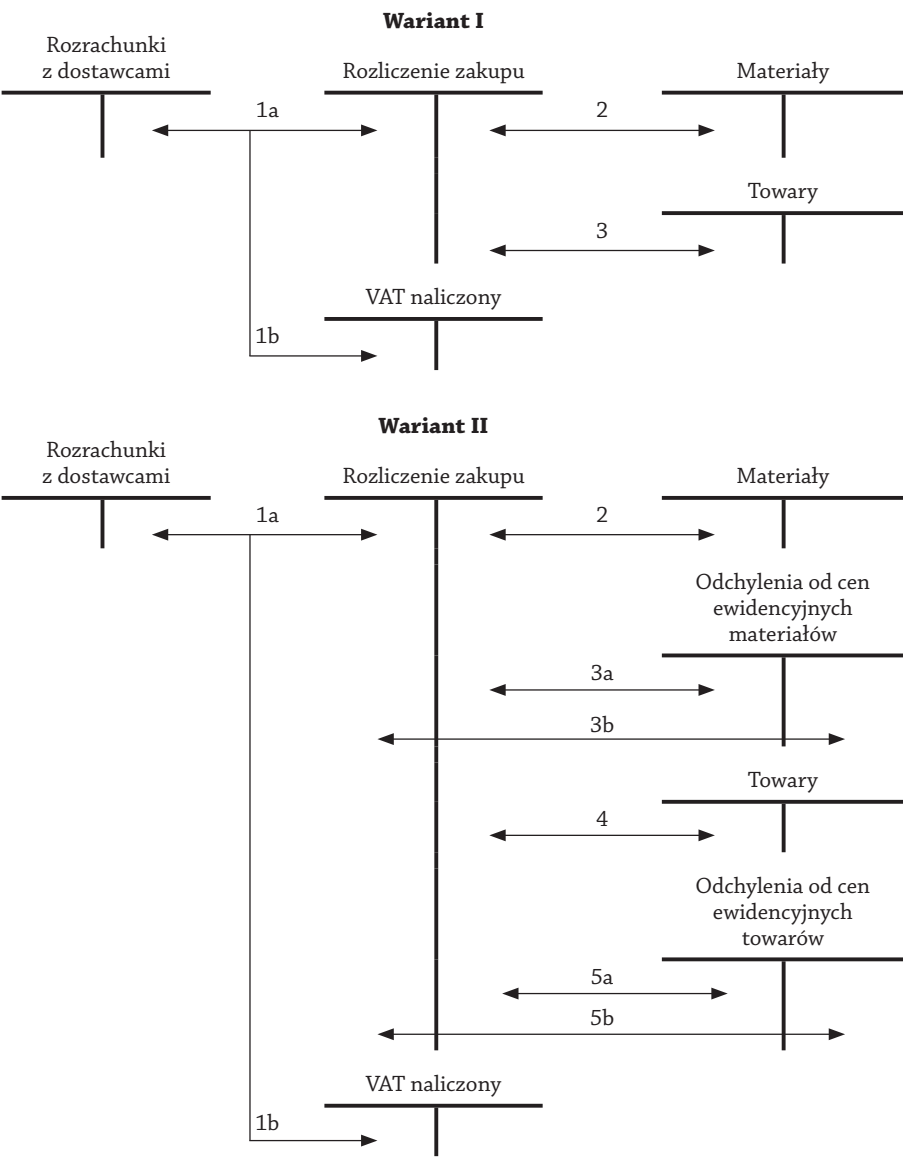
Charakterystycznym elementem wyceny według stałych cen ewidencyjnych są więc tzw. odchylenia od cen ewidencyjnych, które odzwierciedlają różnicę pomiędzy ceną rzeczywistą a ceną ewidencyjną. W tym wariantcie wyceny te same materiały lub towary kupowane w różnym czasie mają zawsze te same ceny ewidencyjne bez względu na faktyczne zmiany cen rzeczywistych dokonujące się na rynku. Pomimo tych założeń w bilansie materiały i towary będą ujawniane według wartości ewidencyjnej skorygowanej *in plus* lub *in minus* o zarejestrowane odchylenia od cen ewidencyjnych, a więc w praktyce według rzeczywistych cen nabycia (zakupu).

Jeżeli jednostka prowadzi wielorakie operacje, których zakres dotyczy konta 300 „Rozliczenie zakupu”, wówczas zasadny jest jego podział na następujące konta księgowe:

- konto księgowe 301 „Rozliczenie zakupu materiałów”,
- konto księgowe 302 „Rozliczenie zakupu usług”,
- konto księgowe 303 „Rozliczenie zakupu towarów”,
- konto księgowe 304 „Rozliczenie zakupu innych składników majątkowych”.

Ewidencji materiałów dokonuje się na koncie 310 „Materiały”, a ewidencji towarów na koncie 330 „Towary”. Odpowiadające im powstające odchylenia od cen ewidencyjnych odnosi się na konto 341 „Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów” oraz konto 343 „Odchylenia od cen ewidencyjnych towarów”. Bardzo istotnym elementem ewidencji księgowej materiałów i towarów jest odpowiednio rozbudowana analityka do konta 310 oraz konta 330. Jej zadaniem

jest odzwierciedlenie aktualnego stanu ewidencyjnego każdej z posiadanych grup asortymentowych. Podstawowe schematy księgowania na omawianych kontach przedstawia rysunek 13.1.

Objaśnienia:

Wariant I (rzeczywiste ceny nabycia)

1. Zakup materiałów lub towarów według faktury handlowej:
 - a) wartość netto materiałów lub towarów,
 - b) podatek naliczony VAT.

- 2. Przyjęcie materiałów na magazyn według rzeczywistych cen zakupu.
- 3. Przyjęcie towarów na magazyn według rzeczywistych cen zakupu.

Wariant II (stałe ceny ewidencyjne)

- 1. Zakup materiałów lub towarów według faktury handlowej:
 - a) wartość netto materiałów lub towarów,
 - b) podatek naliczony VAT.
- 2. Przyjęcie materiałów na magazyn według stałych cen ewidencyjnych.
- 3a. Ujęcie debetowych (*in plus*) odchyłeń od cen ewidencyjnych materiałów.
- 3b. Ujęcie kredytowych (*in minus*) odchyłeń od cen ewidencyjnych materiałów.
- 4. Przyjęcie towarów na magazyn według stałych cen ewidencyjnych.
- 5a. Ujęcie debetowych (*in plus*) odchyłeń od cen ewidencyjnych towarów.
- 5b. Ujęcie kredytowych (*in minus*) odchyłeń od cen ewidencyjnych towarów.

Rys. 13.1. Podstawowe schematy księgowania rozliczenia zakupu materiałów i towarów

Źródło: opracowanie własne.

Przykład 13.1

Przedsiębiorstwo produkcyjne wycenia materiały według stałych cen ewidencyjnych. Cena ewidencyjna materiału A została ustalana na poziomie 240 zł za sztukę. W okresie obrachunkowym dokonano dwóch operacji zakupu materiału A. Najpierw zakupiono 100 sztuk materiałów po cenie netto 226 zł za sztukę, a następnie zakupu 50 sztuk materiałów po cenie 242 zł za sztukę. Materiał obłożony jest w handlu stawką 23% podatku VAT.

Należy zaksięgować operacje zakupu oraz przyjęcia na magazyn towaru A.

Rozwiązanie

Rozrachunki z dostawcami		Rozliczenie zakupu				Materiały	
	27 798 (1ab)	(1a)	22 600	24 000	(2)	(2)	24 000
	14 883 (4ab)	(3)	1 400	12 000	(5)	(5)	12 000
		(4a)	12 100	100	(6)		
			36 100	36 100			
			-	-			
		VAT naliczony				Odchylenie od cen ewidencyjnych materiałów	
		(1b)	5 198			(6)	100 1 400 (3)
		(4b)	2 783				

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Zakup 100 sztuk materiału A po cenie jednostkowej 226 zł/sztuka	27 798		Rozrachunki z dostawcami
	a) wartość netto	22 600	Rozliczenie zakupu	
	b) podatek VAT naliczony	5 198	VAT naliczony	
2	Przyjęcie na magazyn 100 sztuk materiału A w cenach ewidencyjnych	24 000	Materiały	Rozliczenie zakupu
3	Ujęcie kredytowych odchyłeń od cen ewidencyjnych materiałów $22\,600 - 24\,000 = (-) 1\,400$	1 400	Rozliczenie zakupu	Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów
4	Zakup 50 szt. materiału A po cenie jednostkowej 242 zł/sztuka	14 883		Rozrachunki z dostawcami
	a) wartość netto	12 100	Rozliczenie zakupu	
	b) podatek VAT naliczony	2 783	VAT naliczony	
5	Przyjęcie na magazyn 50 sztuk materiału A w cenach ewidencyjnych	12 000	Materiały	Rozliczenie zakupu
6	Ujęcie debetowych odchyłeń od cen ewidencyjnych $12\,100 - 12\,000 = (+) 100$	100	Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów	Rozliczenie zakup

Konto 300 „Rozliczenie zakupu” jest zgodnie ze swą nazwą kontem rozliczeniowym, a więc co do zasady jego saldo na koniec okresu powinno zostać rozliczone. W praktyce dość często zdarzają się odstępstwa od tej zasady. Na przełomie roku moment rzeczowy oraz moment prawno-finansowy dotyczący tej samej transakcji zakupu może przypadać na dwa różne lata obrachunkowe. Saldo końcowe strony Debet tego konta określa się jako **dostawy w drodze**. Oznacza ono, że jednostka otrzymała fakturę za zakup materiałów lub towarów, ale fizycznie ich jeszcze nie odebrała. W bilansie to saldo prezentuje się w aktywach obrotowych odpowiednio jako materiały lub towary. Saldo końcowe strony Credit tego konta określa się jako **dostawy niefakturowane**. W tym przypadku jednostka otrzymała fizycznie partię materiałów lub towarów, ale odpowiadającą im fakturę zakupową otrzyma dopiero w przyszłym okresie. W bilansie to saldo z kolei prezentuje się w pasywach jako zobowiązania krótkoterminowe z tytułu dostaw i usług.

13.4. ROZCHÓD MATERIAŁÓW I TOWARÓW

Rozchodu materiałów i towarów dokonuje się na różnych dokumentach magazynowych, ponieważ odmienne jest przeznaczenie tych dwóch rodzajów składników majątkowych. Rozchodu materiału do zużycia na potrzeby jednostki dokonuje się na dokumencie rozchodu wewnętrznego (RW). Natomiast rozchodu towaru do sprzedaży dokonuje się na dokumencie wydania zewnętrznego (WZ).

W obu powyższych przypadkach rozchodowi obniżającemu stany magazynowe towarzyszy powstający koszt. W pierwszym przypadku jest to koszt działalności operacyjnej, któremu na tym etapie jeszcze nie można przyporządkować przychodu. W drugim przypadku jest to koszt rejestrowany na koncie 735 „Wartość sprzedanych towarów”, któremu odpowiada równoległy przychód rejestrowany na koncie 730 „Sprzedaż towarów”.

Ewidencyjnego rozchodu materiałów i towarów należy dokonywać w jednym z dwóch zasadniczych wariantów w zależności od wcześniej dokonanego wyboru w zakresie wyceny ich nabycia. W wariantcie **rzeczywistych cen nabycia (zakupu)** materiały i towary nabywane w różnych okresach mają odmienne ceny ewidencyjne, zatem przy wydawaniu ich do zużycia lub sprzedaży należy zastosować wybraną procedurę wyceny. Może to być:

- metoda FIFO,
- metoda LIFO,
- metoda cen przeciętnych,
- metoda szczegółowej identyfikacji rzeczywistych cen nabycia (zakupu).

Tabela 13.2 przedstawia syntetyczny opis tychże metod.

Tabela 13.2. Syntetyczny opis metod wyceny rozchodu materiałów i towarów stosowanych w wariantcie rzeczywistych cen ich nabycia (zakupu)

Nazwa	Charakterystyka
Metoda FIFO	Nazwa pochodzi od angielskich słów <i>First In – First Out</i> , co tłumaczy się jako „pierwsze weszło – pierwsze wyszło”. Stosując tę metodę, należy rozchodować materiały lub towary, kontrolując chronologię ich wcześniejszego przyjęcia. Rozpoczyna się zawsze od będących na stanie partii najstarszych, konsekwentnie przechodząc po ich sukcesywnym wyczerpywaniu się do partii coraz młodszych.
Metoda LIFO	Nazwa pochodzi od angielskich słów <i>Last In – First Out</i> , co tłumaczy się jako „ostatnie weszło – pierwsze wyszło”. Stosując tę metodę, także należy kontrolować chronologię wcześniej dokonanych przyjęć materiałów i towarów, jednakże w tym przypadku rozpoczyna się zawsze od będących na stanie partii najmłodszych i po ich sukcesywnym wyczerpywaniu się przechodzi się do partii coraz starszych. Tę metodę zaleca się w warunkach podwyższonej inflacji. Jednakże jej stosowanie na przestrzeni kilku lat powoduje znaczne niedoszacowanie wartości zapasów bilansowych.
Metoda cen przeciętnych	Ceną przeciętną materiałów lub towarów jest średnia ważona obliczona od ich stanu ewidencyjnego. W tym przypadku wyrażony ilościowo rozchód materiałów lub towarów przemnaża się przez jego cenę przeciętną, co daje wartość rozchodu. Na potrzeby każdej kolejnej partii rozchodowanych materiałów lub towarów należy ponownie obliczać ich średnią ważoną w związku ze zmianą stanu ewidencyjnego.

Metoda szczegółowej identyfikacji cen nabycia (zakup)	Przy dokonywaniu rozchodu materiału i towaru należy każdorazowo wskazać, z jakiej konkretnej partii zakupowej one pochodziły, i na tej podstawie ustalić ich ceny nabycia (zakup). Metoda ta zalecana jest do rozliczania rozchodu składników majątkowych o dużej wartości jednostkowej oraz powolnej obrotowości, np. samochody, biżuteria, dzieła sztuki.
---	---

Źródło: opracowanie własne.

Jednostka, dokonując wyboru jednej z opisanych powyżej metod wyceny rozchodu zapasów, jest zobowiązana kontynuować ich stosowanie w kolejnych okresach obrachunkowych, wybór konkretnej metody wpływa bowiem na wycenę zapasów bilansowych oraz na poziom wykazywanego wyniku finansowego. Zachowanie ciągłości w tym zakresie zapewnia porównywalność danych z poszczególnych okresów. Dlatego ewentualna zmiana metody wyceny rozchodu materiałów i towarów musi być wyraźnie zasygnalizowana w części opisowej sprawozdania finansowego. Tam też należy oszacować wpływ tej zmiany na wartość bilansową zapasów oraz wyniku finansowego.

W wariantcie stałych cen ewidencyjnych materiały i towary mają stałe ceny wewnętrzne ustalone na potrzeby prowadzonej ewidencji. W związku z tym nie ma potrzeby stosowania specjalnych procedur przy wycenie ich rozchodu do zużycia lub sprzedaży. Zachodzi natomiast potrzeba umiejętnego rozliczenia zarejestrowanych podczas ich nabycia odchyleń od cen ewidencyjnych. W związku z tym każdy rozchód partii materiałów lub towarów powinien pociągać za sobą proporcjonalną do swojej wartości część odchyleń od cen ewidencyjnych materiałów lub towarów.

W tym celu stosuje się dwa wzory pozwalające obliczyć tzw. wskaźnik narzutu odchyleń (W_o) oraz narzut odchyleń (N_o) przypadający na kierunek rozchodu.

$$W_o = \frac{\text{Saldo konta „Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów”}}{\text{Rozchód materiałów} + \text{Saldo końcowe konta „Materiały”}}$$

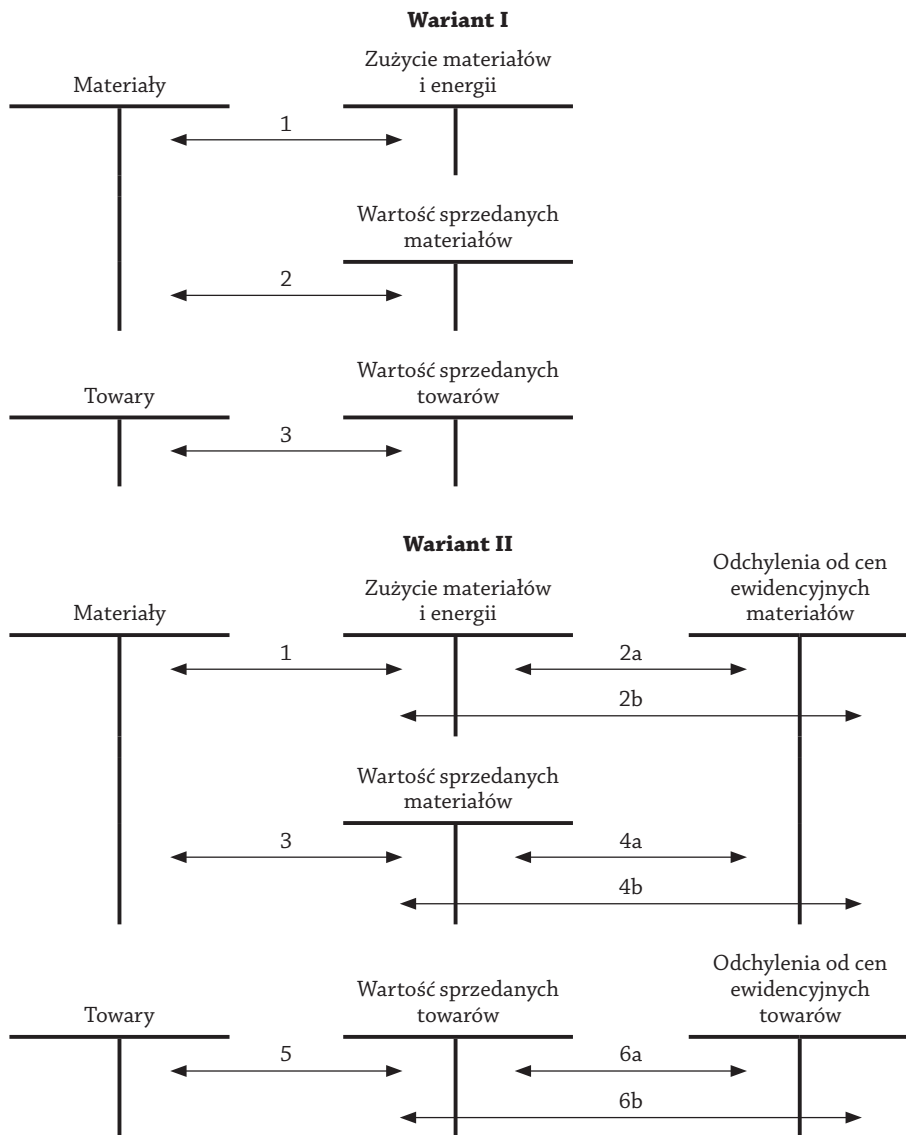
$$N_o = \text{Rozchód materiałów} \times W_o$$

lub

$$W_o = \frac{\text{Saldo konta „Odchylenia od cen ewidencyjnych towarów”}}{\text{Rozchód towarów} + \text{Saldo końcowe konta „Towary”}}$$

$$N_o = \text{Rozchód towarów} \times W_o$$

Skorygowanie rozchodu materiałów lub towarów o przypadające na nie odchylenia od cen ewidencyjnych doprowadza je do poziomu rzeczywistych cen nabycia (zakup). Rysunek 13.2 przedstawia podstawowe schematy księgowania rozchodu materiałów i towarów w obu wariantach, a więc w wariantcie rzeczywistych cen nabycia (zakup) oraz w wariantcie stałych cen ewidencyjnych.

Objaśnienia:

Wariant I (rzeczywiste ceny nabycia)

1. Wydanie materiałów z magazynu do zużycia.
2. Incydentalne wydanie materiałów z magazynu do sprzedaży.
3. Wydanie towarów z magazynu do sprzedaży.

Wariant II (stałe ceny ewidencyjne)

1. Wydanie materiałów z magazynu do zużycia.
3. Incydentalne wydanie materiałów z magazynu do sprzedaży.
5. Wydanie towarów z magazynu do sprzedaży.

- 2a, 4a, 6a. Rozliczenie kredytowych (*in minus*) odchyleń od cen ewidencyjnych przypadających na kierunek rozchodu.
- 2b, 4b, 6b. Rozliczenie debetowych (*in plus*) odchyleń od cen ewidencyjnych przypadających na kierunek rozchodu.

Rys. 13.2. Podstawowe schematy księgowania rozchodu materiałów lub towarów

Źródło: opracowanie własne.

Przykład 13.2 (kontynuacja przykładu 13.1)

Przedsiębiorstwo produkcyjne stosujące do wyceny materiałów stałe ceny ewidencyjne dokonało rozchodu do produkcji 120 sztuk wcześniej zakupionego materiału A.

Należy wycenić oraz zaksięgować rozchód materiałów, a także rozliczyć przypadające na kierunek rozchodu odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów.

Rozwiązanie

Materiały		Zużycie materiałów i energii		Odchylenie od cen ewidencyjnych materiałów	
(2) 24 000	28 800 (7)	(7) 28 800	1 040 (8)	(6) 100	1 400 (3)
(5) 12 000				(8) 1 040	
36 000	28 800			1 140	1 400
	7 200 Sk			Sk	260

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
7	Wydanie do produkcji 120 sztuk materiału A po cenie ewidencyjnej	28 800	Zużycie materiałów i energii	Materiały
8	Rozliczenie odchyleń przypadających na kierunek rozchodu (No)	1 040	Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów	Zużycie materiałów i energii

$$Wo = \frac{1\,300\text{ zł}}{28\,800\text{ zł} + 7\,200\text{ zł}} = 0,036111$$

odchylenia kredytowe, a więc *in minus*

$$No = 28\,800\text{ zł} \times (-) 0,036111 = (-) 1\,040\text{ zł}$$

$$\text{Koszt zużycia materiałów} = 28\,800\text{ zł} - 1\,040\text{ zł} = 27\,760\text{ zł}$$

$$\text{Wartość bilansowa materiałów pozostałych na stanie magazynu} = 7\,200\text{ zł} - 260\text{ zł} = 6\,940\text{ zł}$$

Rozdział 14

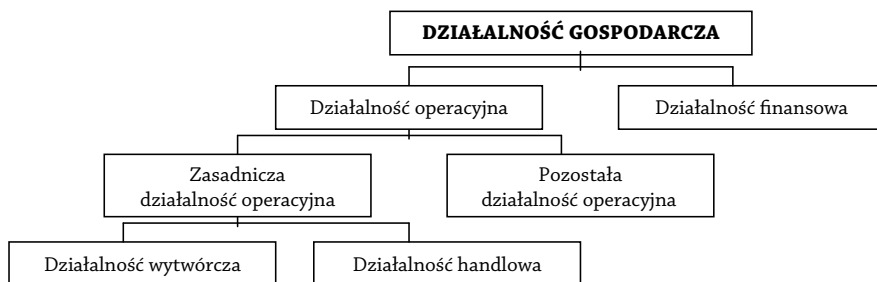
Koszty działalności operacyjnej

W rozdziale przedstawiono zagadnienie księgowania kosztów zasadniczej działalności operacyjnej przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Postindustrialny rachunek kosztów w odróżnieniu od tradycyjnego rachunku kosztów rozróżnia kategorię kosztów kompetencji. W pozostałym zakresie rachunki te są tożsame. Koszty przedsiębiorstwa dzieli się na koszty proste oraz koszty złożone. W księgach rachunkowych ujmuje się je odpowiednio w układzie rodzajowym oraz kalkulacyjnym. W wariantcie rodzajowym koszty dzielą się na: zużycie materiałów i energii, usługi obce, podatki i opłaty, wynagrodzenia, ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia, koszty kompetencji, koszty reprezentacji i reklamy, amortyzację, pozostałe koszty. W wariantcie kalkulacyjnym wyróżnia się przede wszystkim: koszty działalności podstawowej, koszty sprzedaży oraz koszty zarządu. Ewidencja kosztów powinna być tak zaprojektowana, aby odzwierciedlała logiczny przebieg procesu wytwórczego.

W ramach prowadzonej przez jednostkę działalności gospodarczej wyróżnić można działalność operacyjną, finansową i nadzwyczajną. Działalność operacyjna polega na realizacji podstawowego celu, dla którego przedsiębiorstwo zostało utworzone. Działalność finansowa polega na pozyskiwaniu źródeł finansowania oraz inwestowaniu ewentualnych nadwyżek pieniężnych na rynku finansowym. Działalność realizowana na poziomie zysków i strat nadzwyczajnych dotyczy w głównej mierze skutków ekonomicznych zdarzeń losowych.

Działalność operacyjną przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy podzielić można na podstawową działalność oraz pozostałą. Podstawowa działalność operacyjna może być realizowana jako wytwarzanie produktów bazujących na wiedzy, świadczenie usług bazujących na wiedzy bądź jako handel. Wyodrębnienie pozostałej działalności operacyjnej pozwala odróżniać te zdarzenia, któ-

re powstają nieregularnie, nie są ściśle związane z zasadniczym przedmiotem działalności przedsiębiorstwa, a zarazem nie są niezbędne do jej prowadzenia – np. sprzedaż środka trwałego, umorzenie należności, darowizna itd. Rysunek 14.1 przedstawia ogólną strukturę działalności gospodarczej.

Rys. 14.1. Struktura działalności gospodarczej

Źródło: Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, wyd. cyt., s. 207.

W każdym z powyżej wskazanych obszarów działalności przedsiębiorstwa powstają koszty. Z punktu widzenia ekonomiki jednostki najistotniejsze są koszty zasadniczej działalności operacyjnej. Utrzymywanie w ryzach właśnie tych kosztów to podstawa efektywnego zarządzania. Temu celowi służy rachunek kosztów.

14.1. RACHUNEK KOSZTÓW

Koszty powstają w wyniku celowego użycia zasobów. **Rachunek kosztów** to podsystem rachunkowości przedsiębiorstwa, którego „zadaniem jest gromadzenie, przetwarzanie i prezentacja informacji o kosztach minionych okresów”¹³². Na potrzeby tego rachunku „przez koszty działalności należy rozumieć wyrażone wartościowo, celowe zużycie zasobów materialnych i niematerialnych oraz pracy żywej, a także wydatki nieodzwierciedlające zużycia, poniesione w pewnym okresie, w celu osiągnięcia bieżących lub przyszłych korzyści”¹³³.

Rachunek kosztów jest podstawowym instrumentem krótkookresowego zarządzania ekonomią przedsiębiorstwa, gdyż w krótkim okresie większą podatność na sterowanie wykazują koszty niż przychody. Dużo łatwiej znaleźć oszczędność po stronie kosztów własnych, aniżeli osiągnąć dodatkowy przychód

¹³² Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, wyd. cyt., s. 205.

¹³³ Tamże, s. 205. Por. S. Sojak, *Rachunkowość zarządcza i rachunek kosztów*, Dom Organizatora TNOiK, Toruń 2012, s. 32.

na konkurencyjnym rynku. Dlatego w systemie rachunkowości przedsiębiorstwa ewidencja kosztów jest bardziej rozbudowana niż ewidencja przychodów.

W zakładowym planie kont znacznie więcej jest kont przeznaczonych do ewidencji kosztów niż przychodów. Szczegółowy wgląd w strukturę ponoszonych kosztów pomaga utrzymać je pod kontrolą. Skuteczna kontrola kosztów ma kardynalne znaczenie w stosunkowo bezpiecznym przechodzeniu przez następujące po sobie fazy cyklu gospodarczego, a więc dobrą i złą koniunkturę.

W tradycyjnym ujęciu koszty podstawowej działalności operacyjnej rejestruje się w dwóch przekrojach ewidencyjnych obejmujących koszty **proste** i **złożone**. Do ewidencji kosztów prostych przeznaczony jest zespół 4 zakładowego planu kont o nazwie „Koszty rodzajowe”, a do ewidencji kosztów złożonych zespół 5 o nazwie „Koszty w układzie kalkulacyjnym”¹³⁴. Tradycyjny rachunek kosztów koncentrował się zatem wokół następujących kategorii kosztowych – tabela 14.1.

Tabela 14.1. Tradycyjna ewidencja kosztów podstawowej działalności operacyjnej

Układ rodzajowy kosztów	Układ kalkulacyjny kosztów
– zużycie materiałów i energii – usługi obce – podatki i opłaty – wynagrodzenia – ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia – amortyzacja – pozostałe koszty rodzajowe	– koszty działalności podstawowej – koszty sprzedaży – koszty ogólnego zarządu

Źródło: opracowanie własne na podstawie: G. Świdarska (red.), *Rachunek kosztów i rachunkowość zarządcza*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2004, s. 30–31.

Na potrzeby przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy tradycyjny układ rachunku kosztów jest zbyt wąski. Należy uzupełnić go o konto służące rejestrowaniu kosztów kompetencji. Wprowadzenie tego konta to najważniejsza zmiana w rachunku kosztów przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy w stosunku do tradycyjnego rachunku kosztów. Pozostałe elementy tradycyjnego rachunku kosztów pozostają bez zmian.

14.2. KOSZTY W UKŁADZIE RODZAJOWYM

Ewidencja kosztów rodzajowych pozwala uzyskać wgląd w to, jakie koszty proste oraz w jakiej wysokości zostały poniesione w jednostce w określonym prze-

¹³⁴ W literaturze przedmiotu oraz praktyce księgowości zespół 5 kosztów jest nazywany w różnorodny sposób jako: układ kalkulacyjny, układ funkcjonalny, układ funkcjonalno-kalkulacyjny, układ według miejsc powstawania kosztów, układ według typów działalności itp.

dziale czasu. Istotą każdego kosztu prostego powinien być brak możliwości jego dalszego podziału na bardziej elementarne składniki. Do ewidencji kosztów prostych przeznaczone są następujące konta księgowe:

- konto 401 „Zużycie materiałów i energii”,
- konto 402 „Usługi obce”,
- konto 403 „Podatki i opłaty”,
- konto 404 „Wynagrodzenia”,
- konto 405 „Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia”,
- konto 406 „Koszty kompetencji”,
- konto 407 „Koszty reprezentacji i reklamy”,
- konto 408 „Amortyzacja”,
- konto 409 „Pozostałe koszty”.

Konto 401 „Zużycie materiałów i energii” obciąża się wartością rozchodu surowców produkcyjnych, części zapasowych maszyn i urządzeń, opakowań, kosztami zużycia energii elektrycznej, wody, gazu, paliw wykorzystanych w procesie wytwórczym. Na koncie tym ewidencjonuje się także stwierdzone niedobory surowców i paliw, o ile są one zgodne z normami ubytków naturalnych. Dodatkowo ewidencjonuje się tutaj wartość materiałów zużytych na potrzeby administracyjnej obsługi procesu wytwórczego, a więc materiały biurowe, środki czystości, koszty prenumeraty czasopism.

Konto 402 „Usługi obce” służy do ewidencji wartości usług zamawianych na potrzeby realizacji procesu wytwórczego lub jego obsługi administracyjnej. Będą tutaj księgowane zewnętrzne usługi doradcze, prawnicze, księgowe, informatyczne, telekomunikacyjne, transportowe, pocztowe, remontowe, a także koszty tzw. obróbki obcej polegającej na wydzieleniu części procesu technologicznego i zleceniu go do realizacji na zewnątrz wyspecjalizowanym jednostkom. Należy zwrócić uwagę, że część kosztów usług obcych dotyczy uzupełnienia zasobów przedsiębiorstwa, na co wskazuje chociażby etymologia terminu „outsourcing” pochodzącego od angielskich słów *outside resource using*. Outsourcing może być zatem także formą uzupełnienia niedoborów kapitału intelektualnego lub kapitału relacji z otoczeniem. Dodatkowo na koncie tym księguje się koszty związane z edukacją i szkoleniem pracowników ponoszone przez przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy.

Konto 403 „Podatki i opłaty” obciąża się wartością przypadających do zapłaty na dany okres wszelkich podatków o charakterze kosztowym, czyli przede wszystkim podatku od nieruchomości oraz podatku od środków transportu. Dodatkowo będą tu księgowane ponoszone opłaty, tj. opłata skarbową, opłata za wieczyste użytkowanie gruntów, wpłaty na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON). Jeśli przedsiębiorstwo dokonuje zakupu opodatkowanego podatkiem od towarów i usług (VAT), którego nie może odliczyć od podatku należnego VAT, wówczas również ten podatek będzie stanowił element kosztów.

Konto 404 „Wynagrodzenia” w przedsiębiorstwie bazującym na wiedzy powinno służyć wyłącznie do rejestrowania wartości wynagrodzeń za pracę pracowników niewykwalifikowanych, a więc tych, których kompetencje nie mają istotnego wpływu na konkurencyjność jednostki. Koszty te będą powstawać w oparciu o umowy o pracę, umowy-zlecenia, umowy o dzieło.

Konto 405 „Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia” obciąża się składkami na ubezpieczenia społeczne przypadającymi do zapłaty pracodawcy (część składki emerytalnej, rentowej i wypadkowej), odpisami na Fundusz Pracy oraz Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych, odpisami na zakładowy fundusz świadczeń socjalnych, wartością świadczeń rzeczowych ponoszonych w związku z bezpieczeństwem i higieną pracy.

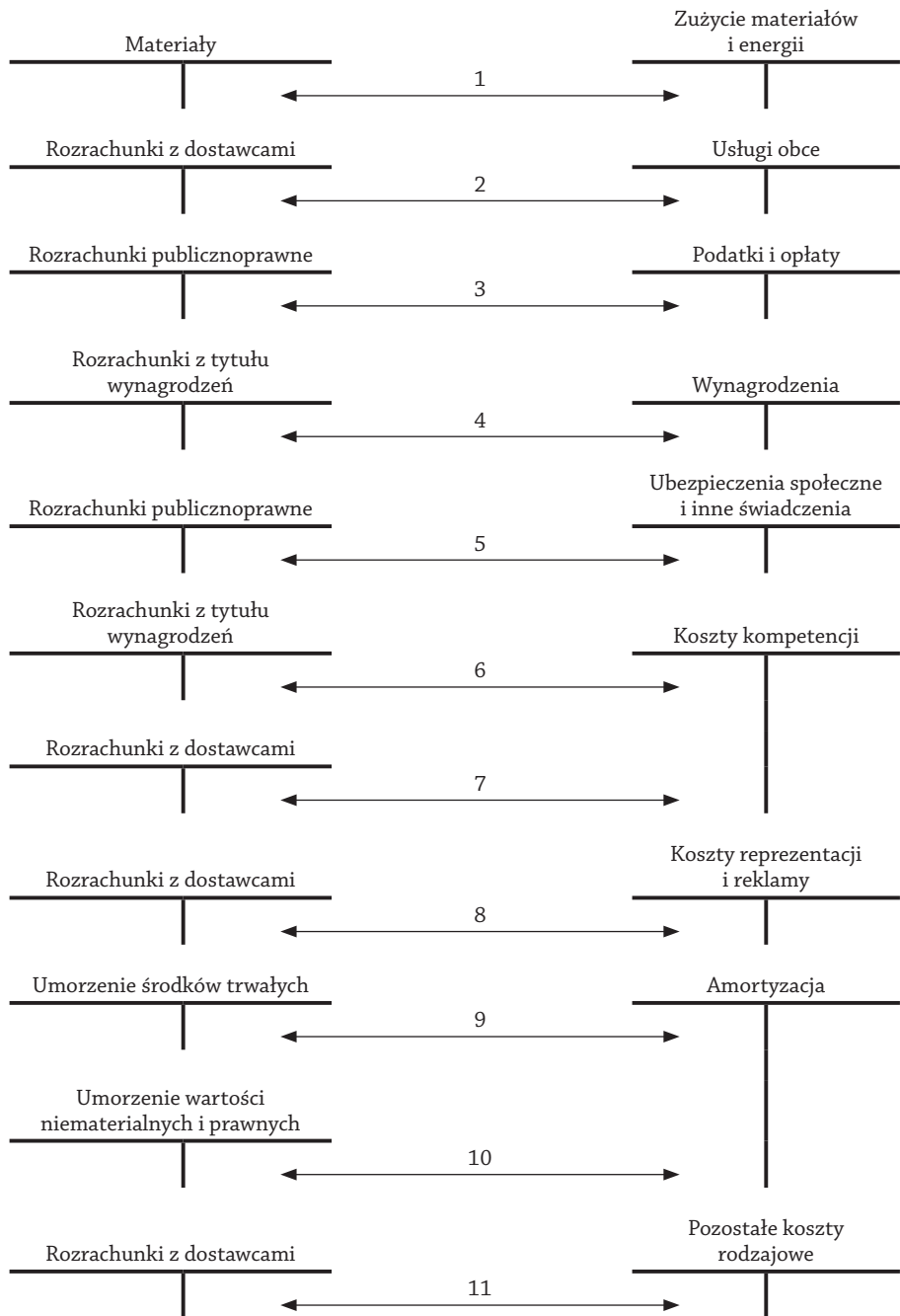
Konto 406 „Koszty kompetencji” występuje w przedsiębiorstwach bazujących na wiedzy i służy do rejestrowania wartości bieżących wynagrodzeń oraz płatności związanych z utrzymywaniem kontroli nad kompetencjami wykwalifikowanych pracowników bez względu na to, jakimi formami umów prawnych są oni związani z jednostką. W praktyce mogą być tutaj wykorzystywane kontrakty cywilnoprawne, umowy o pracę, umowy o dzieło, umowy-zlecenia.

Konto 407 „Koszty reprezentacji i reklamy” obciąża się wartością zamówionej i wyemitowanej reklamy bez względu na zastosowany rodzaj jej nośnika – internet, telewizja, radio, prasa drukowana, artykuły sponsorowane, gadżety, sponsoring sportu oraz kultury. Dodatkowo księguje się tutaj koszty utrzymania dobrych relacji z kontrahentami, koszty udziału w targach i wystawach, koszty organizacji specjalnych wydarzeń, tj. specjalistycznych konferencji i działalności promocyjnej. Konto to ma więc ścisły związek z budowaniem aktywów marketingowych jednostki oraz odpowiadającemu im co do wartości kapitałowi relacji z otoczeniem. Zagadnienia te zostały omówione w podrozdziale 11.6.

Konto 408 „Amortyzacja” służy do odpisywania w koszty planowych odpisów amortyzacyjnych obniżających wartość bilansową użytkowanych środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych. Amortyzacja środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych zaliczanych do inwestycji, a więc nieużytkowanych na potrzeby jednostki, będzie ujmowana na koncie 765 „Pozostałe koszty operacyjne”. Na koncie 408 „Amortyzacja” nie księguje się nieplanowych odpisów amortyzacyjnych oraz odpisów aktualizujących wartość składników majątkowych.

Konto 409 „Pozostałe koszty” obciąża się tą częścią kosztów prostych, których nie ujęto na kontach 401–408 ze względu na ich odrębny charakter. Będą tu więc ewidencjonowane przypadające na okres czynsze i dzierżawy, składki ubezpieczeń majątkowych, koszty podróży służbowych, opłaty parkingowe oraz składki na rzecz organizacji, do których przynależność nie jest obowiązkowa.

Rysunek 14.2 przedstawia podstawowe schematy księgowania na kontach zespołu 4.

Objaśnienia:

1. Wydanie materiałów i surowców z magazynu do zużycia.
2. Otrzymanie faktury od dostawy za wykonane na rzecz jednostki usługi obce.

3. Zarachowanie w koszty zobowiązań podatkowych do zapłacenia.
4. Naliczenie wynagrodzeń brutto niewykwalifikowanych pracowników według listy płac.
5. Zarachowanie w koszty zobowiązań z tytułu ubezpieczeń społecznych obciążających pracodawcę.
6. Naliczenie wynagrodzeń brutto wykwalifikowanych pracowników według listy płac.
7. Otrzymanie faktur od wykwalifikowanych pracowników świadczących usługi na rzecz jednostki na podstawie kontraktów cywilnoprawnych.
8. Otrzymanie faktur za usługi marketingowe.
9. Planowe odpisy amortyzacyjne środków trwałych.
10. Planowe odpisy amortyzacyjne wartości niematerialnych i prawnych.
11. Zarachowanie pozostałych kosztów z tytułu czynszów, ubezpieczeń, delegacji itd.

Rys. 14.2. Podstawowe schematy księgowania na kontach zespołu 4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, wyd. cyt., s. 210.

Zespół 4 kosztów prostych zamyka konto 490 „Rozliczenie kosztów”. Jego głównym zadaniem jest przenoszenie kosztów wcześniej zaewidencjonowanych na kontach 401–409 na konta kosztowe zespołu 5.

14.3. KOSZTY KOMPETENCJI JAKO NOWY SKŁADNIK KOSZTÓW RODZAJOWYCH

Tradycyjna rachunkowość pomijała ewidencję aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego w bilansie. Paradoksalnie, nie prowadziło to do zniekształcenia rachunku kosztów. Miało to dwie zasadnicze przyczyny, które powodowały, że krąg kosztów pozostawał szczelnie zamknięty. Po pierwsze, wiedza jako zasób ekonomiczny ma nieograniczoną podzielność i nie zużywa się w procesie wytwórczym tak jak praca i kapitał. Po drugie, rachunek kosztów pracy obciążony był funkcjami, które w gruncie rzeczy należeć powinny do rachunku kosztów kompetencji. W praktyce płaci się więcej za pracę pracownika wykształconego i doświadczonego niż za pracę niewykwalifikowanej siły roboczej, choć jest oczywiste, że w przypadku wykwalifikowanego pracownika przepływ pieniężny związany jest przede wszystkim z jego kapitałem intelektualnym. Jedynym skutkiem nieujawniania w bilansie aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego była niepełna, a więc zniekształcona informacja o zasobach przyczyniających się do wygospodarowania zysku.

Konto 406 „Koszty kompetencji” jest zatem nowym kontem w zespole 4 kosztów rodzajowych, które eliminuje powyżej zarysowaną niedoskonałość rachunku kosztów. Bardzo istotnym elementem bieżącej kontroli kosztów kompetencji jest utworzenie ewidencji analitycznej do tego konta. Ta analityka powinna pozwolić wyróżniać główne podrodzaje kosztów kompetencji. Wyjściową propozycję w tym zakresie przedstawia tabela 14.2.

Tabela 14.2. Syntetyka i analityka konta 406 „Koszty kompetencji”

Nr w ZPK		Nazwa konta	Charakterystyka konta
406		Koszty kompetencji	konto syntetyczne kosztów
	406-01	Koszty kompetencji handlowych	konto analityczne kosztów
	406-02	Koszty kompetencji wytwórczych	konto analityczne kosztów
	406-03	Koszty kompetencji administracyjnych	konto analityczne kosztów
	406-04	Koszty kompetencji finansowych	konto analityczne kosztów
	406-05	Koszty kompetencji pozostałych	konto analityczne kosztów

Źródło: opracowanie własne.

W ten prosty sposób kierownictwo przedsiębiorstwa uzyskuje wgląd w strukturę kosztów kompetencji ze względu na ich funkcjonalną specjalizację. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby strukturę tę rozbudować, o ile takie są potrzeby informacyjne naczelnego kierownictwa.

Literatura przedmiotu wskazuje na kilka **metod kalkulacji** kosztów kompetencji¹³⁵. Szerokie spektrum metod kalkulacyjnych umożliwia odzwierciedlenie specyfiki jednostki gospodarczej w jej rachunku kosztów kompetencji. Dobór określonej metody zależy w największym stopniu od tego, jaką rolę odgrywają zasoby wiedzy w tworzeniu wartości dodanej produktów lub usług sprzedawanych przez przedsiębiorstwo.

Bodaj najważniejszą metodą kalkulacji w zakresie ustalenia wartości kosztów kompetencji jest **metoda kosztu pełnego**. Znajduje ona zastosowanie w przedsiębiorstwach specjalizujących się w wytwarzaniu produktów lub usług o wysokim udziale wiedzy w ich wartości dodanej. Duży udział kapitału intelektualnego w wartości dodanej produktu lub usługi oznacza, że proces wytwórczy polega w głównej mierze na replikowaniu i sprzedawaniu specjalistycznej wiedzy, a w marginalnym stopniu na użyciu zasobów pracy i kapitału. Typowymi sektorami działalności, dla których zasadne jest stosowanie tej metody, są usługi medyczne, usługi doradcze i prawnicze, usługi architektoniczne, technologie informatyczne, farmacja, bankowość, ubezpieczenia, edukacja itp.

Metoda kosztu pełnego nie nastrocza wielu problemów, jej istota sprowadza się bowiem do księgowania kosztów pracy wykwalifikowanych pracowników w pełnej wysokości jako kosztów kompetencji.

Przykład 14.1

Specjalistyczna niepubliczna przychodnia lekarska działająca pod firmą „Spec-med” Sp. z o.o. zatrudnia dwunastu lekarzy z drugim stopniem specjalizacji:

¹³⁵ Wśród tych metod można wskazać metodę kosztu zerowego, metodę kosztu pełnego, metodę kosztu separowanego, metodę kosztu minimalnego, metodę kosztów mieszanych – L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 139–151.

trzech z nich jest udziałowcami spółki, pozostałych dziewięciu w niej jedynie pracuje. Spółka zajmuje się leczeniem w dziedzinie okulistyki, laryngologii i pulmonologii. W tym zakresie ma podpisany kontrakt z publicznym funduszem zdrowia, który refunduje leczenie ubezpieczonych w nim pacjentów. Wszystkie uboczne czynności administracyjne spółki – księgowość, kadry i płace itd. – wykonują zewnętrzne podmioty obsługujące (outsourcing). Z comiesięcznej listy płac wynika wynagrodzenie dwunastu lekarzy o łącznej wartości 96 000 zł.

Należy ustalić i zaksięgować miesięczne koszty kompetencji w „Specmed” Sp. z o.o.

Rozwiązanie

Ponieważ spółka zatrudnia tylko i wyłącznie lekarzy specjalistów, cały koszt ich wynagrodzeń należy przyporządkować kosztom kompetencji spółki. Każdego miesiąca kwotę 96 000 zł wynikającą z listy płac należy ująć zgodnie z podstawowym schematem księgowania kosztów kompetencji.

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Zarachowanie okresowych kosztów kompetencji	96 000	Koszty kompetencji	Rozrachunki z tytułu wynagrodzeń

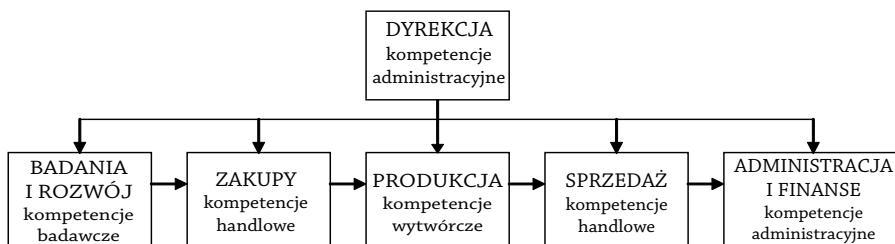
14.4. KOSZTY W UKŁADZIE KALKULACYJNYM

Ewidencja kosztów w układzie kalkulacyjnym pozwala zorientować się, gdzie oraz w jakim celu koszty zostały poniesione, a więc w którym miejscu funkcjonalnej struktury przedsiębiorstwa¹³⁶. Przyporządkowywanie kosztów do poszczególnych miejsc powstawania wymaga agregowania ich w koszty złożone. Ogólny model funkcjonalnej struktury przedsiębiorstwa, do której odwołuje się kalkulacyjny układ kosztów, prezentuje rysunek 14.3.

Do ewidencji kosztów złożonych przeznaczone są następujące konta księgowe:

- konto 501 „Koszty podstawowej działalności produkcyjnej”,
- konto 502 „Koszty podstawowej działalności usługowej”,
- konto 510 „Koszty podstawowej działalności handlowej”,
- konto 520 „Koszty wydziałowe”,
- konto 523 „Koszty zakupu”,
- konto 527 „Koszty sprzedaży”,
- konto 530 „Koszty działalności pomocniczej”,
- konto 550 „Koszty zarządu”.

¹³⁶ Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, wyd. cyt., s. 211.

Rys. 14.3. Ogólny schemat struktury funkcjonalnej oraz alokacja kompetencji przedsiębiorstwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie: G. Świdarska (red.), *Rachunek kosztów i rachunkowość zarządcza*, wyd. cyt., s. 23.

Konta 501 „Koszty podstawowej działalności produkcyjnej” oraz 502 „Koszty podstawowej działalności usługowej” służą do rejestrowania kosztów odzwierciedlających nakłady ponoszone na obsługę procesu stanowiącego zasadniczy przedmiot działalności przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Przedmiotem tym może być:

- produkcja wyrobów bazujących na wiedzy,
- świadczenie usług bazujących na wiedzy.

Pierwotnymi składnikami tych kosztów są koszty kompetencji wykwalifikowanych pracowników oraz wynagrodzenia pracowników niewykwalifikowanych obsługujących podstawowy proces wytwórczy, towarzyszące im ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia, koszty zużycia materiałów i energii, amortyzacja środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych zaangażowanych w proces wytwórczy.

Konto 510 „Koszty podstawowej działalności handlowej” służy do rejestracji kosztów zorganizowania podstawowej działalności przedsiębiorstw bazujących na wiedzy wyspecjalizowanych w działalności handlowej. Nie ewidencjonuje się tutaj kosztów sprzedanych towarów, gdyż do tego celu służy konto 735 „Wartość sprzedanych towarów w cenach zakupu (nabycia)”, ale koszty kompetencji handlowych, wynagrodzenia sprzedawców, magazynierów, ubezpieczenia społeczne, amortyzację infrastruktury handlowej.

Bardzo istotne jest, aby do kont 501 „Koszty podstawowej działalności produkcyjnej”, 502 „Koszty podstawowej działalności usługowej” lub 510 „Koszty podstawowej działalności handlowej” była prowadzona rozbudowana ewidencja analityczna odzwierciedlająca strukturę asortymentową przedsiębiorstwa oraz złożoność procesu tworzenia wartości ekonomicznej produktów lub usług.

Konto 520 „Koszty wydziałowe” służy do ujmowania kosztów zarządzania operacyjnego procesem wytwórczym. Tutaj będą przede wszystkim rejestrowane koszty kompetencji kierownika wydziału, kierownika projektu, wszystkie elementy kosztów procesu wytwórczego, których nie da się bezpośrednio przy-

porządkować do konkretnych produktów, usług lub części składowych projektu. Warto zauważyć, że w mniejszych jednostkach z płaską strukturą organizacyjną koszty wydziałowe mogą w ogóle nie występować. Koszty wydziałowe podlegają rozliczeniu na koniec miesiąca na koszty podstawowej działalności za pośrednictwem tzw. kluczy rozliczeniowych lub inaczej kluczy podziałowych¹³⁷.

Konto 523 „Koszty zakupu” służy do rejestrowania kosztów związanych z zakupem podstawowych surowców i materiałów ponoszonych do momentu przyjęcia ich do magazynu. Będą zatem tutaj ewidencjonowane koszty transportu, składowania, załadunku, wyładunku, ubezpieczeń w drodze oraz koszty opakowań. Koszty zakupu ujawnia się tylko wówczas, gdy nie są one doliczane do wartości kupowanych materiałów na zasadzie ich wyceny według wartości nabycia, co symbolicznie można zapisać jako „cena zakupu + koszt zakupu = wartość nabycia”. Aktywowane koszty zakupu rozlicza się proporcjonalnie do rozchodu sprzedawanych wyrobów gotowych, stosując tzw. wskaźnik narzutu odchyień.

Konto 527 „Koszty sprzedaży” obciąża się kosztami związanymi z ekspedycją produktów gotowych poza przedsiębiorstwo. Obejmują zatem koszty logistyki zewnętrznej, tj. opakowania, załadunek, przewóz, wyładunek, ubezpieczenia w drodze. Na koncie tym księguje się także koszty reklamy. Na koniec miesiąca kosztów sprzedaży nie przenosi się na koszty podstawowej działalności za pośrednictwem kluczy podziałowych, ale w całości odnosi się je w ciężar wyniku finansowego, gdyż są to tzw. koszty okresu, a nie koszty produktu.

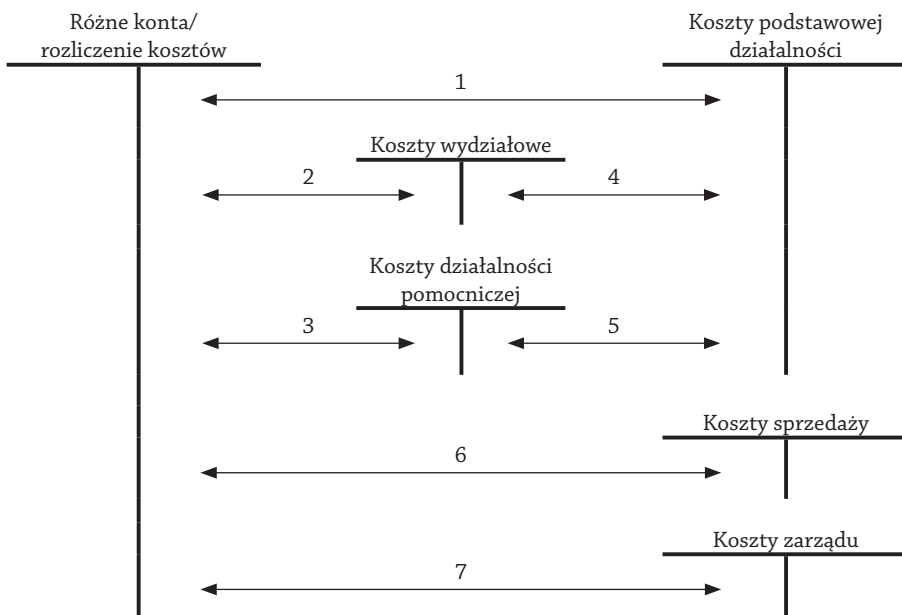
Konto 530 „Koszty działalności pomocniczej” służy do rejestrowania kosztów działalności pomocniczej w stosunku do podstawowego procesu wytwórczego. Może to być działalność polegająca na wewnętrznej obsłudze informatycznej (tzw. *help desk*), świadczeniu działalności remontowej, logistyce wewnętrznej itd. Koszty działalności pomocniczej podlegają na koniec miesiąca rozliczeniu na poszczególne obszary podstawowej działalności za pośrednictwem kluczy podziałowych.

Konto 550 „Koszty zarządu” (lub „Koszty ogólnoadministracyjne”) przeznaczone jest do rejestrowania kosztów kompetencji administracyjnych generowanych przez uposażenie naczelnego kierownictwa, działu księgowości, działu kadr oraz związane z nimi ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia. Dodatkowo są tutaj ujmowane opłaty telekomunikacyjne, pocztowe, delegacje, koszty reprezentacji, usługi prawnicze, usługi doradcze, koszty utrzymania magazynów, koszty ochrony mienia, koszty bezpieczeństwa i higieny pracy. Podobnie jak koszty sprzedaży, także koszty zarządu w całości odnosi się w ciężar wyniku finansowego, gdyż są to koszty okresu, a nie koszty produktu.

Zespół 5 zamyka konto 580 „Rozliczenie kosztów działalności”. Ma ono charakter rozliczeniowy i występuje wówczas, gdy jednostka dokonuje rozchodu wyrobów gotowych po planowanym koszcie wytworzenia, a następnie konfrontuje go z rzeczywistym kosztem wytworzenia, ustalając jednocześnie

¹³⁷ Por. G. Świdarska (red.), *Rachunek kosztów i rachunkowość zarządcza*, wyd. cyt., s. 40–54.

odchylenia od cen ewidencyjnych wyrobów gotowych. Podstawowe schematy księgowania na kontach zespołu 5 przedstawia rysunek 14.4.

Objaśnienia:

1. Ujęcie kosztów bezpośrednio dotyczących działalności podstawowej.
2. Ujęcie kosztów wydziałowych.
3. Ujęcie kosztów działalności pomocniczej.
4. Rozliczenie kosztów wydziałowych na poszczególne produkty według kluczy podziałowych.
5. Rozliczenie kosztów działalności pomocniczej na inne miejsca powstawania kosztów według kluczy podziałowych.
6. Ujęcie kosztów sprzedaży.
7. Ujęcie kosztów ogólnoadministracyjnych.

Rys. 14.4. Podstawowe schematy księgowania na kontach zespołu 5

Źródło: opracowanie własne.

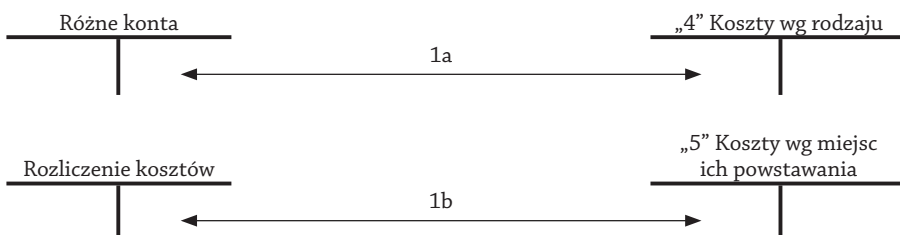
Określając politykę rachunkowości w zakresie księgowania kosztów, jednostka może wybrać jeden z trzech wariantów rejestrowania kosztów¹³⁸:

- ewidencję kosztów w układzie rodzajowym – wówczas prowadzi się tylko zespół 4 kont,
- ewidencję kosztów w układzie kalkulacyjnym – wówczas prowadzi się tylko zespół 5 kont,

¹³⁸ T. Kiziukiewicz (red.), *Rachunkowość przedsiębiorstw wybranych sektorów gospodarki*, PWE, Warszawa 2014, s. 41–54.

– ewidencję kosztów w układzie rodzajowo-kalkulacyjnym – w tym pełnym wariancie prowadzi się zespół 4 oraz zespół 5 kont.

Jeżeli kierownictwo jednostki zdecyduje się na pełną ewidencję kosztów, to każdy dokument kosztowy będzie musiał mieć podwójną dekretację. Księgowanie według tego podwójnego schematu prezentuje rysunek 14.5.

Objaśnienia:

1a. Ujęcie kosztów prostych.

1b. Księgowanie równoległe do operacji 1a – ujęcie tych samych kosztów jako składowych kosztów złożonych w przekroju kalkulacyjnym.

**Rys. 14.5. Podstawowy schemat księgowania kosztów
w układzie rodzajowo-kalkulacyjnym**

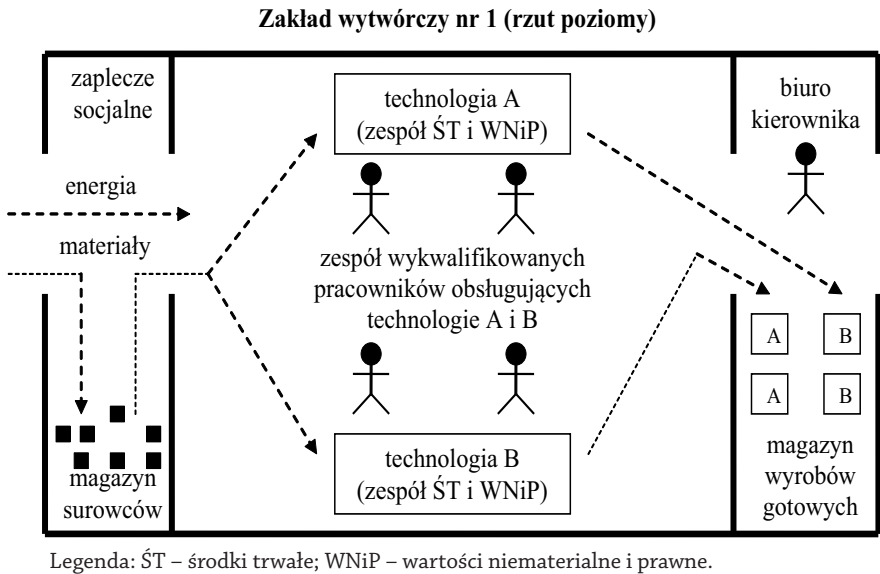
Źródło: opracowanie własne.

14.5. EWIDENCJA KOSZTÓW A ORGANIZACJA PROCESU WYTWÓRCZEGO

Zadaniem właściwie zaprojektowanej ewidencji kosztów przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy jest odzwierciedlenie organizacji procesu wytwórczego w nim występującego. Precyzyjne odzwierciedlenie tej organizacji pozwala analizować kosztochłonność zasadniczej działalności operacyjnej. Analizy te stanowią podstawę podejmowania decyzji optymalizacyjnych. **Optymalizacja** w tym przypadku polega na wytworzeniu odpowiedniej jakości wyrobów bazujących na wiedzy przy minimalnym nakładzie czynników wytwórczych, a więc kosztów.

Przykład 14.2

Zakład wytwórczy nr 1 funkcjonujący w ramach struktury dużego przedsiębiorstwa produkuje dwa wyroby bazujące na wiedzy – wyrób gotowy A oraz wyrób gotowy B. Do wytworzenia obu produktów niezbędna są kompetencje wykwalifikowanych pracowników oraz zaawansowana technologia stanowiąca zorganizowany zespół środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych. Poglądową organizację procesu wytwórczego przedstawia poniższy rysunek.

Znając organizację procesu wytwórczego, należy zaproponować odpowiedni układ kont księgowych umożliwiający rejestrację kosztów wytworzenia produktów A i B, pamiętając, że księgi rachunkowe prowadzi się dla całego przedsiębiorstwa, a nie tylko pojedynczego zakładu wytwórczego.

Rozwiązanie

Nr w ZPK		Pełna nazwa konta
070		Umorzenie środków trwałych
	070-01-01	Umorzenie środków trwałych – zakład 1 – technologia A
	070-01-02	Umorzenie środków trwałych – zakład 1 – technologia B
075		Umorzenie wartości niematerialnych i prawnych
	075-01-01	Umorzenie wartości niematerialnych – zakład 1 – technologia A
	075-01-02	Umorzenie wartości niematerialnych – zakład 1 – technologia B
210		Rozrachunki z dostawcami
230		Rozrachunki z wykwalifikowanymi pracownikami
310		Materiały
401		Zużycie materiałów i energii
405		Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia
406		Koszty kompetencji
	406-01-02	Koszty kompetencji wytwórczych
408		Amortyzacja

490		Rozliczenie kosztów
501		Koszty podstawowej działalności produkcyjnej
	501-01-01	Koszty podstawowej działalności produkcyjnej – zakład 1 – wyrób A
	501-01-02	Koszty podstawowej działalności produkcyjnej – zakład 1 – wyrób B
520		Koszty wydziałowe
	520-01	Koszty wydziałowe – zakład 1
580		Rozliczenie kosztów działalności (tylko jeżeli wyroby gotowe byłyby ewidencjonowane po planowanym, a nie rzeczywistym, koszcie wytworzenia)
600		Wyroby gotowe
	600-01-01	Wyroby gotowe – zakład 1 – wyrób A
	600-01-02	Wyroby gotowe – zakład 1 – wyrób B

Przykład 14.3 (ciąg dalszy zadania 14.2)

W okresie obrachunkowym w zakładzie wytwórczym nr 1 miały miejsce następujące operacje gospodarcze dotyczące wytworzenia wyrobu A (dla uproszczenia pominięto operacje gospodarcze dotyczące wyrobu B):

- 1) na dokumencie RW (rozchód wewnętrzny) wydano z magazynu materiały do produkcji o wartości 7 000 zł,
- 2) naliczono koszty kompetencji wykwalifikowanych pracowników obsługujących technologię A w kwocie brutto 6 000 zł,
- 3) naliczono ubezpieczenia społeczne od kosztów kompetencji wykwalifikowanych pracowników obsługujących technologię A w kwocie 2 000 zł,
- 4) ujęto amortyzację środków trwałych (technologia A) przypadających na okres o wartości 5 000 zł,
- 5) ujęto amortyzację wartości niematerialnych i prawnych (technologii A) przypadających na okres o wartości 1 000 zł,
- 6) ujęto zużycie energii elektrycznej zakładu 1 zgodnie z fakturą opiewającą na 600 zł,
- 7) naliczono koszty kompetencji kierownika wydziału w kwocie brutto 4 800 zł,
- 8) naliczono ubezpieczenia społeczne od kosztów kompetencji kierownika wydziału w kwocie 1 600 zł,
- 9) rozliczono koszty wydziałowe na koszty podstawowej działalności produkcyjnej zgodnie z kluczem podziałowym 50:50, który w tym przypadku dobrze odzwierciedla ich rzeczywistą alokację – na koszty wytworzenia wyrobu A przeksięgowano 50% kosztów wydziałowych, a więc 3 500 zł,
- 10) na dokumencie PW (przyjęcie wewnętrzne) przyjęto do magazynu wyrobów gotowych 100 sztuk wyrobu A wycenionego według rzeczywistego technicznego kosztu wytworzenia w kwocie 24 500 zł (na koniec okresu nie wystąpiła produkcja w toku).

Należy zaksięgować powyższe operacje, uwzględniając wykaz kont niezbędnych do tego zadania.

Rozwiązanie

070 Umorzenie środków trwałych	075 Umorzenie wartości niematerialnych i prawnych	408 Amortyzacja
5 000 (4a)	1 000 (5a)	(4a) 5 000
		(5a) 1 000
210 Rozrachunki z dostawcami	310 Materiały	401 Zużycie materiałów i energii
600 (6a)	Sp X 7 000 (1a)	(1a) 7 000
		(6a) 600
230 Rozrachunki z wykwalifikowanymi pracownikami	406 Koszty kompetencji	405 Ubezpieczenia społeczne
6 000 (2a)	(2a) 6 000	(3a) 2 000
4 800 (7a)	(7a) 4 800	(8a) 1 600
230 Rozrachunki publicznoprawne	501-01-02 K.p.d.p. – Z1 – wyrób B	520-01 Koszty wydziałowe – Z1
2 000 (3a)		(6b) 600 3 500 (9)
1 600 (8a)		(7b) 4 800
		(8b) 1 600
		7 000 3 500
490 Rozliczenie kosztów	501-01-01 K.p.d.p. – Z1 – wyrób A	600-01-01 W.g. – Z1 – wyrób A
7 000 (1b)	(1b) 7 000 24 500 (10)	(10) 24 500
6 000 (2b)	(2b) 6 000	
2 000 (3b)	(3b) 2 000	
5 000 (4b)	(4b) 5 000	
1 000 (5b)	(5b) 1 000	
600 (6b)	(9) 3 500	
4 800 (7b)	24 500 24 500	
1 600 (8b)	- -	

Objaśnienie do przykładu: operacje gospodarcze od 1 do 8 zostały podzielone na podoperacje (a) i (b) zgodnie ze schematem księgowych przedstawionym na rysunku 14.5.

Na wytworzenie partii 100 sztuk wyrobu A poniesiono koszty w wysokości 24 500 zł. Przyjmując tę partię na magazyn produktów gotowych, aktywowano tę kwotę jako wartość wyrobów A.

Rozdział 15

Produkty i usługi bazujące na wiedzy

W rozdziale przedstawiono zagadnienie klasyfikacji, wyceny oraz ewidencjonowania produktów oraz usług bazujących na wiedzy. W gospodarce opartej na wiedzy do wytwarzania oraz sprzedaży produktów lub usług niezbędne są zasoby kapitału finansowego, kapitału intelektualnego oraz kapitału relacji z otoczeniem. Produkty oraz usługi bazujące na wiedzy charakteryzują się wysoką wartością dodaną. Kalkulacja jednostkowego kosztu ich wytworzenia pozwala stwierdzić, że w tym przypadku dominującym elementem kosztotwórczym są koszty kompetencji będące pochodną wartości zastosowanego kapitału intelektualnego. niesprzedane wyroby gotowe są aktywowane w bilansie. Sprzedaż wyrobów gotowych wymaga ujęcia przychodów oraz odpowiadających im kosztów wytworzenia sprzedanych wyrobów. Ewidencja wyrobów gotowych może być prowadzona wariantowo, to jest według rzeczywistego kosztu wytworzenia oraz według planowanego kosztu wytworzenia.

Produkt lub usługa to końcowy rezultat stanowiący zwieńczenie procesu wytwórczego zorganizowanego przez przedsiębiorstwo. Produkty lub usługi bazujące na wiedzy to zazwyczaj produkty (usługi) o wysokiej wartości dodanej. Owa wysoka wartość dodana wynika stąd, że wartość zużytych do ich produkcji materiałów stanowi niewielki ułamek ich kosztu wytworzenia, a zarazem ceny. Dominującym elementem tworzącym ich wartość są koszty kompetencji, które są wprost proporcjonalne do wartości kapitału intelektualnego kontrolowanego przez jednostkę.

Produkt z marketingowego punktu widzenia to każdy przedmiot wymiany rynkowej, a więc wszystko to, co może być oferowane, sprzedawane i kupowane na szeroko pojętym rynku¹³⁹. W takim szerokim ujęciu przez produkt rozumie się dobra materialne, niematerialne usługi, miejsca w przestrzeni fizycznej, miejsca w przestrzeni cyfrowej (media elektroniczne) oraz wiedzę naukową. Produktem mogą być zatem dobra, usługi, a nawet idee.

Podstawowym warunkiem sukcesu produktu na rynku jest jego zdolność do zaspokajania potrzeb lub pragnień klientów. Klienci są suwerenni w podejmowaniu decyzji o zakupie. O wyborze konkretnej oferty rynkowej decyduje przekonanie nabywcy, że właśnie ten produkt przyniesie mu oczekiwane korzyści. Profesjonalni sprzedawcy doskonale wiedzą, że klient nigdy nie kupuje wąsko rozumianego jednostkowego produktu, ale zawsze określony **zbiór korzyści**¹⁴⁰. Robiąc najprostsze zakupy w sklepie spożywczym, nie kupujemy po prostu chleba lub po prostu jabłek, ale chleb lub jabłka, które spełniają zbiór osobistych preferencji. Może liczyć się tutaj wygląd, smak, zapach, świeżość, jakość, względy zdrowotne, ekologiczne, cena, obsługa, lokalizacja sklepu, a nawet atrakcyjna ekspozycja towaru.

Podstawowe cechy decydujące o konieczności dokonania zakupu produktu tworzą tzw. **rdzeń produktu** (ang. *core benefit*). Takim rdzeniem skłaniającym do zakupu samochodu osobowego jest niezależność osobista w transporcie drogowym. Jednakże o ostatecznym wyborze konkretnej oferty rynkowej decyduje **wiązka cech produktu**. W przypadku samochodu mogą to być jego silnik, kolor, liczba miejsc, liczba drzwi, wielkość bagażnika, ekonomika jazdy, warunki finansowania zakupu, cena itd.

Z punktu widzenia rachunkowości istotne jest, że wytworzenie cech użytecznych produktu kosztuje, gdyż wymaga zużycia zasobów. Każda pojedyncza cecha wymaga zorganizowania odpowiednich procesów wytwórczych, a procesy pociągają za sobą koszty. Skomponowanie całościowej wiązki cech produktowych, przekształcenie ich w produkt gotowy oraz zaadresowanie tego produktu do dobrze zdefiniowanego segmentu klientów to najważniejsze zadanie przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy, jego służb marketingowych, handlowych, finansowych, pionu technologicznego oraz naczelnego kierownictwa. Warto podkreślić, że zaprojektowanie, wytworzenie oraz sprzedaż atrakcyjnego produktu wymaga kontrolowania nie tylko **kapitału finansowego**, ale także **kapitału intelektualnego** oraz **kapitału relacji z otoczeniem**.

Rachunkowość finansowa odgrywa fundamentalną rolę w procesie wytwórczym każdego przedsiębiorstwa. Mierzy koszty oraz pokazuje wartość kontrolowanych zasobów. Rejestruje stan wytworzonych produktów goto-

¹³⁹ J. Altkorn (red.), *Postawy marketingu*, Instytut Marketingu, Kraków 1995, s. 114.

¹⁴⁰ Tamże.

wych. Pomaga zaplanować oraz kontrolować poziom przychodów oraz wyniku finansowego.

W bilansie produkty gotowe prezentowane są w aktywach obrotowych. Umieszczenie ich w tej części bilansu oznacza ich pełną gotowość do wykorzystania w charakterze przedmiotu operacji gospodarczej. Z perspektywy rachunku zysków i strat sprzedaż produktów gotowych skutkuje rejestrowaniem odpowiadających im kosztów oraz przychodów. Koszty wytworzenia sprzedanych produktów odzwierciedlają koszt w nich skumulowany, który został poniesiony w trakcie całego procesu wytwórczego. Przychody zaś są pieniężnym ekwiwalentem uzyskanym od klienta w momencie transakcji sprzedaży. Rentowna sprzedaż wymaga oczywiście, aby przychody ze sprzedaży produktów ze sporą nawiązką przewyższały koszty ich wytworzenia.

15.1. KLASYFIKACJA PRODUKTÓW I USŁUG

W zależności od udziału materii w produkcie finalnym można dzielić je na:

- czyste produkty materialne (np. węgiel kamienny, stal, beton),
- produkty, którym towarzyszą dodatkowe usługi (np. sprzęt AGD objęty gwarancyjną usługą serwisu),
- hybrydy będące zrównoważoną kombinacją materii oraz niematerialnych usług (np. kolacja w restauracji),
- usługi, którym towarzyszą produkty materialne (np. oprogramowanie komputerowe sprzedawane na nośnikach CD),
- czyste usługi (np. usługi prawnicze).

Warto zauważyć, że nawet jeżeli konkretny produkt finalny jest klasyfikowany jako „czysty produkt materialny”, to wcale nie oznacza, że do jego wytworzenia nie był potrzebny kapitał intelektualny. Do wytworzenia najprostszych produktów materialnych częstokroć niezbędna jest wysoce specjalistyczna wiedza. Aby wydobyć węgiel kamienny z głębokości 700 metrów pod powierzchnią ziemi, potrzebna jest wiedza geologiczna oraz górnicza. Aby wyprodukować stal, niezbędna jest wiedza metalurgiczna oraz hutnicza. Aby wytworzyć cement, potrzebna jest wiedza z zakresu technologii budownictwa. Zazwyczaj wraz z dematerializacją produktu udział wiedzy w procesie wytwórczym dodatkowo wzrasta. Aby świadczyć usługi prawne, księgowe, architektoniczne, potrzeba przede wszystkim wiedzy, a element materialny jest w tym wypadku marginalny.

W dziedzinie rachunkowości przez produkty gotowe rozumie się przede wszystkim wyroby gotowe oraz usługi. **Wyroby gotowe** mają materialną postać i mogą być magazynowane. **Usługi** mają przede wszystkim charakter niematerialny i w związku z tym nie mogą być magazynowane, ale zostają wydane

odbiorcy w momencie ich świadczenia. Bardziej szczegółowa klasyfikacja produktów gotowych wyróżnia:

- wyroby gotowe,
- wykonane usługi,
- wytworzoną energię,
- wykonane roboty inżynierskie i budowlane,
- projekty zrealizowane na zamówienie klienta,
- zakończone prace naukowo-badawcze.

Stosując kryterium stopnia przetworzenia, można wyróżnić obok wyrobów gotowych produkcję niezakończoną, którą stanowią **półprodukty** oraz **produkcja w toku**. Proces wytwórczy wyrobów gotowych został zakończony i są one przeznaczone do sprzedaży. Półprodukty oraz produkcja w toku obejmują materialne rezultaty przeprowadzenia kilku faz produkcyjnych, które jeszcze nie stanowią zwieńczenia procesu wytwórczego, a więc nie mogą być traktowane jako wyrób finalny. Półprodukty różnią się od produkcji w toku tym, że mogą być magazynowane, a nawet odsprzedawane. Produkcja w toku ze względu na swoją specyfikę technologiczną nie może być bez uszczerbku technicznego lub ekonomicznego wycofana z procesu wytwórczego, a więc nie podlega magazynowaniu oraz odsprzedaży.

W dziedzinie statystyki gospodarczej produkty i usługi klasyfikuje się według Polskiej Klasyfikacji Wyrobów i Usług (PKWiU)¹⁴¹. Zasadniczo PKWiU została opracowana na potrzeby ogólnogospodarczej statystyki w zakresie produkcji, sprzedaży, zapasów oraz transportu. Do tej klasyfikacji odwołują się jednak również przepisy podatkowe w zakresie podatku od towarów i usług (VAT). Stawka podatku VAT należnego od sprzedaży produktu lub usługi może różnić się w zależności od ich umiejscowienia w klasyfikacji. Dodatkowo wielkie przedsiębiorstwa przemysłowe prowadzące rozbudowaną gospodarkę magazynową mogą wykorzystywać symbole PKWiU na potrzeby wewnętrzne jako indeksy materiałowe i produktowe, które ułatwiają informatyzację pracy magazynów.

15.2. KALKULACJA KOSZTU JEDNOSTKOWEGO PRODUKTU LUB USŁUGI

Pojęcie kalkulacji w teorii rachunkowości łączy się bardzo często z metodą ustalania kosztów jednostkowych wytworzonych produktów lub usług. Procedury obliczeniowe służące temu celowi określa się również mianem rachunku kalku-

¹⁴¹ PKWiU jest powiązana i zharmonizowana z wykorzystywanymi w skali międzynarodowej statystycznymi klasyfikacjami gospodarczymi, takimi jak Klasyfikacja Działalności Unii Europejskiej (NACE), Klasyfikacja Produktów wg Działalności (CPA), Lista Produktów (PROD-COM), Scalona Nomenklatura Handlu Zagranicznego (CN).

lacyjnego lub rachunku kosztów jednostkowych. Istotą kalkulacji jest określenie wysokości kosztu jednostkowego ze wskazaniem jego wewnętrznej struktury¹⁴².

Kalkulacja kosztu jednostkowego ma ogromną wagę informacyjną, a w konsekwencji i decyzyjną. Stanowi jeden z punktów wspólnych rachunkowości finansowej i rachunkowości zarządczej. Właściwie przeprowadzona kalkulacja umożliwia:

- wycenę wyrobów gotowych, wykonanych usług, produkcji w toku oraz ustalenie wysokości wyniku ze sprzedaży,
- kontrolę ponoszonych kosztów, jak również prowadzenie konsekwentnej polityki w zakresie obniżki kosztów przypadających na jednostkę wytworzenia,
- określenie rentowności poszczególnych produktów oraz tworzenie ważnego punktu odniesienia polityki cenowej oferowanych produktów lub usług,
- budowanie alternatywnych scenariuszy podstaw ekonomicznych działalności gospodarczej¹⁴³.

W przypadku produktów bazujących na wiedzy oraz usług bazujących na wiedzy duży udział w ich jednostkowym koszcie wytworzenia będą miały koszty kompetencji. Aby uzmysłowić sobie tę zależność, wystarczy choć pobieżnie rozważyć kilka charakterystycznych przykładów. Jaka jest struktura jednostkowego kosztu:

- przeprowadzenia skomplikowanej operacji chirurgicznej,
- wytworzenia systemu informatycznego dedykowanemu zarządzaniu operacyjnemu wielkim przedsiębiorstwem,
- przygotowania projektu architektonicznego wielkiej budowli, np. stupiętrowego wieżowca.

Po rzetelnym namyśle dochodzi się do wniosku, że w każdym z tych przypadków kontrolowanie oraz użytkowanie zasobów wiedzy jest podstawowym elementem kosztotwórczym.

Informacje niezbędne do obliczenia kosztów jednostkowych są generowane przez zespół 5 „Koszty według typów działalności oraz ich rozliczenie”, który z tej właśnie przyczyny bywa także nazywany **układem kalkulacyjnym kosztów**. Tenże zespół 5 był przedmiotem rozważań w rozdziale 14.

Przykład 15.1 (kontynuacja przykładu 14.3)

W zakładzie wytwórczym nr 1 działającym w ramach struktury dużego przedsiębiorstwa w analizowanym okresie wytworzono 100 sztuk wyrobu A przy zerowym poziomie produkcji w toku.

Należy ustalić jednostkowy koszt wytworzenia tych wyrobów, korzystając z informacji księgowych ujętych na koncie 500 „Koszty podstawowej działalności”.

¹⁴² K. Sawicki (red.), *Rachunkowość finansowa*, wyd. cyt., s. 240.

¹⁴³ G. Świdarska(red.), *Rachunek kosztów i rachunkowość zarządcza*, wyd. cyt., s. 40.

Rozwiązanie

Lp.	Kategoria kosztowa	Koszty przypadające na całą partię produktów	Koszty przypadające na jednostkę produktu	Wewnętrzna struktura kosztu wytworzenia
1	koszty kompetencji	6 000	60	24,49%
2	ubezpieczenia społeczne naliczone od kosztów kompetencji	2 000	20	8,16%
3	amortyzacja technologii A (ŚT + WNiP)	(5 000 + 1 000) = 6 000	60	24,49%
4	zużycie materiałów bezpośrednich	7 000	70	28,57%
	razem koszty bezpośrednie	21 000	210	85,71%
5	narzut kosztów wydziałowych, w tym:	3 500	35	14,29%
	koszty kompetencji	2 400	24	9,80%
	– ubezpieczenia społeczne naliczone od kosztów kompetencji	800	8	3,27%
	– energia elektryczna	300	3	1,22%
	koszty wytworzenia	24 500	245	100%

Jak wynika z powyższych obliczeń, w wewnętrznej strukturze kosztów wytwarzania produktów A dominują koszty związane z wiedzą, kompetencjami oraz technologią. Sam czysty koszt kompetencji wynosi 34,29% (24,49% + 9,80%). Koszt kompetencji oraz koszt (amortyzacja) technologii stanowi ponad połowę struktury kosztów. Natomiast koszt zużycia materiałów bezpośrednich oraz energii nie stanowi nawet 1/3 części kosztu wytworzenia produktów.

Informacja o jednostkowym koszcie wytworzenia produktów lub usług jest bardzo istotna z punktu widzenia zarządzania ekonomią przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Różnica pomiędzy uzyskiwaną ceną netto za produkt lub usługę a jednostkowym kosztem wytworzenia nazywa się jednostkową marżą na pokrycie¹⁴⁴. Zadaniem tej marży jest właśnie pokrycie kosztów sprzedaży i kosztów zarządu oraz wygospodarowanie zysku operacyjnego.

Przykład 15.2 (kontynuacja przykładu 15.1)

Przedsiębiorstwo, w ramach którego funkcjonuje zakład wytwórczy nr 1, sprzedaje wyrób A po cenie netto 300 zł. Dodatkowo wiadomo, że skalkulowany

¹⁴⁴ Analogicznie różnicę pomiędzy przychodami netto za sprzedaży produktów oraz kosztami wytworzenia tychże produktów nazywa się całkowitą marżą na pokrycie.

narzut kosztów sprzedaży i kosztów zarządu na jednostkę produktu wynosi odpowiednio 15 zł i 20 zł.

Mając na względzie takie założenia, należy ustalić, ile jednostkowego zysku ze sprzedaży wyrobów gotowych przynosi przedsiębiorstwu sprzedanie 1 sztuki wyrobu A.

Rozwiązanie

Kategoria ekonomiczna dotycząca produktu A	Wartość pieniężna (zł)
A. cena netto	300
B. jednostkowy koszt wytworzenia	245
C. jednostkowa marża na pokrycie (A – B)	55
D. jednostkowy narzut kosztów sprzedaży	15
E. jednostkowy narzut kosztów zarządu	20
F. jednostkowy zysk ze sprzedaży (C – D – E)	20

Obecnie w praktyce zarządzania, a mówiąc ściślej – w podejmowaniu krótko-okresowych decyzji, coraz częściej odchodzi się od rozliczania kosztów sprzedaży oraz kosztów zarządu na jednostki wyrobów gotowych. Koszty sprzedaży i koszty zarządu traktuje się jako koszty okresu, które muszą globalnie pokryć wszystkie sprzedawane produkty i usługi. Jednakże w celu zobrazowania roli jednostkowych produktów w zakresie tworzenia stabilnych podstaw ekonomii całego przedsiębiorstwa można dokonywać pełnej kalkulacji kosztów produktów, szczególnie w zakresie uzasadniania decyzji długookresowych. W długim okresie wszystkie koszty operacyjne przedsiębiorstwa muszą się „zmieścić” w uzyskiwanych przychodach będących iloczynem stosowanych cen oraz wolumenu sprzedaży.

Rozważając problematykę kalkulacji z perspektywy kryterium czasowego, wyróżnić można kalkulację wstępną (*ex ante*) oraz wynikową (*ex post*). Kalkulacja wynikowa bazuje na rzeczywistych kosztach historycznych zarejestrowanych w systemie rachunkowości finansowej. Bardzo często taka kalkulacja wynikowa jest punktem wyjścia opracowania kalkulacji wstępnej będącej projekcją przyszłych kosztów niezbędnych do wytworzenia planowanych produktów lub usług. W dobrze zarządzanym przedsiębiorstwie sporządzenie kalkulacji wstępnej jest istotnym etapem przygotowywania nowej oferty rynkowej¹⁴⁵.

¹⁴⁵ Niniejszy podrozdział traktujący o kalkulacji nie wyczerpuje złożoności zagadnienia. W literaturze z zakresu rachunkowości finansowej, rachunku kosztów, rachunkowości zarządczej można znaleźć wiele różnorodnych metod kalkulacji, których zadaniem jest jak najdokładniejsze odzwierciedlenie złożoności procesu wytwórczego. Por. G. Świdorska (red.), *Rachunek kosztów i rachunkowość zarządcza*, wyd. cyt., s. 40–54.

15.3. EWIDENCJA WYROBÓW GOTOWYCH

Charakterystyczną cechą produktów gotowych jest zakończenie procesu wytwórczego oraz przeznaczenie ich do sprzedaży. Zakończenie procesu wytwórczego oznacza, że ogół kosztów niezbędnych do wytworzenia produktów gotowych został poniesiony i zakumulowany w jednostkach wyrobów. Ten zakumulowany koszt wyrobu może być odniesiony w ciężar wyniku finansowego w momencie sprzedaży produktów lub aktywowany w bilansie, jeżeli do końca roku księgowego wytworzone wyroby nie zostaną sprzedane.

W momencie ich wytworzenia wyroby gotowe wycenia się według:

- rzeczywistego kosztu wytworzenia,
- planowanego kosztu wytworzenia.

Wycena według **rzeczywistego kosztu wytworzenia** polega na wyksięgowaniu z konta 500 „Koszty działalności podstawowej” zakumulowanego podczas procesu produkcyjnego ogółu kosztów niezbędnych do wytworzenia określonych wyrobów gotowych i ujęciu ich według takiej samej, a więc rzeczywistej wartości na koncie 600 „Produkty i półprodukty”. Zastosowanie tej metody powoduje, że produkty gotowe wytworzone w różnych partiach mają zazwyczaj inną wartość ewidencyjną. W związku z tym w momencie ich rozchodu należy zastosować jedną z metod ich wyceny w celu określenia wpływu ich kosztu na wynik finansowy:

- metodę FIFO,
- metodę LIFO,
- metodę średnich cen (kosztów) ważonych,
- metodę szczegółowej identyfikacji cen (kosztów).

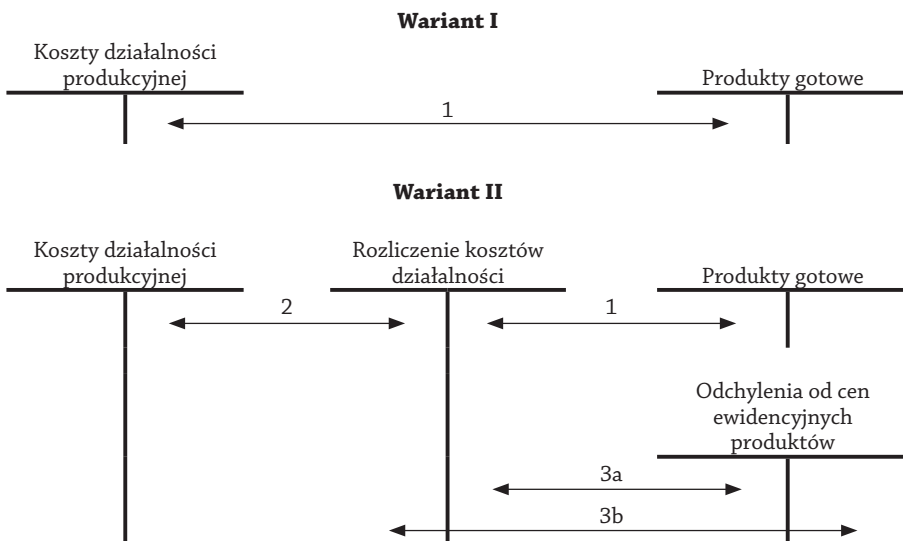
Wycena według **planowanego kosztu wytworzenia** polega na ujęciu na koncie 600 „Produkty i półprodukty” wyrobów gotowych według ich kosztu normatywnego ustalonego jeszcze na etapie planowania produkcji w korespondencji z kontem 580 „Rozliczenie kosztów działalności”. Następnie rzeczywiste koszty wytworzenia wyksięgowuje się z konta 500 „Koszty działalności podstawowej” i obciąża się nimi konto 580 „Rozliczenie kosztów działalności”. W ten sposób na koncie 580 „Rozliczenie kosztów działalności” dokonuje się swoistej konfrontacji rzeczywistego (strona Debet) i planowanego (strona Credit) kosztu wytworzenia produktów.

Aby rozliczyć, a więc zrównoważyć konto 580 „Rozliczenie kosztów działalności”, księguje się po jego odpowiedniej stronie brakującą do równowagi kwotę obrotów drugostronnie, odnosząc ją na konto 620 „Odchylenia od cen ewidencyjnych produktów”. W ten sposób na koncie 620 „Odchylenia od cen ewidencyjnych produktów” kumulują się wszystkie różnice pomiędzy rzeczywistym oraz planowanym kosztem wytworzenia wyrobów gotowych. Konto 620 „Odchylenia od cen ewidencyjnych produktów” jest kontem korygującym do konta 600 „Produkty i półprodukty”. Saldo strony Debet konta 620 „Odchylenia od cen ewidencyjnych produktów” zwiększa bilansową wartość produk-

tów, a saldo strony Credit zmniejsza bilansową wartość produktów, doprowadzając ją do rzeczywistego kosztu wytworzenia.

Dokonywanie rozchodu wyrobów gotowych wycenianych według planowanego kosztu wytworzenia wymaga równoległego rozliczania zarejestrowanych odchyleń od cen ewidencyjnych produktów. Rozliczanie powstałych odchyleń następuje według wartości proporcjonalnej do wartości rozchodowanych wyrobów gotowych, a więc według tzw. wskaźnika narzutu odchyleń.

Przyjmowanie oraz rozchodowanie wyrobów gotowych z magazynu wymaga zastosowania charakterystycznych dokumentów magazynowych. Dwa najważniejsze z nich to dokument przyjęcia wewnętrznego (PW) oraz dokument wydania zewnętrznego (WZ). Dodatkowo wymienić należy dokument przyjęcia zewnętrznego (PZ), który będzie miał zastosowanie na wypadek przyjęcia zwrotu sprzedanych wcześniej wyrobów gotowych, oraz polecenie księgowania (PK), które stosuje się w przypadku rozliczenia odchyleń od cen ewidencyjnych produktów.

Objaśnienia:

Wariant I

1. Przyjęcie produktów na magazyn wyrobów gotowych według rzeczywistego kosztu ich wytworzenia.

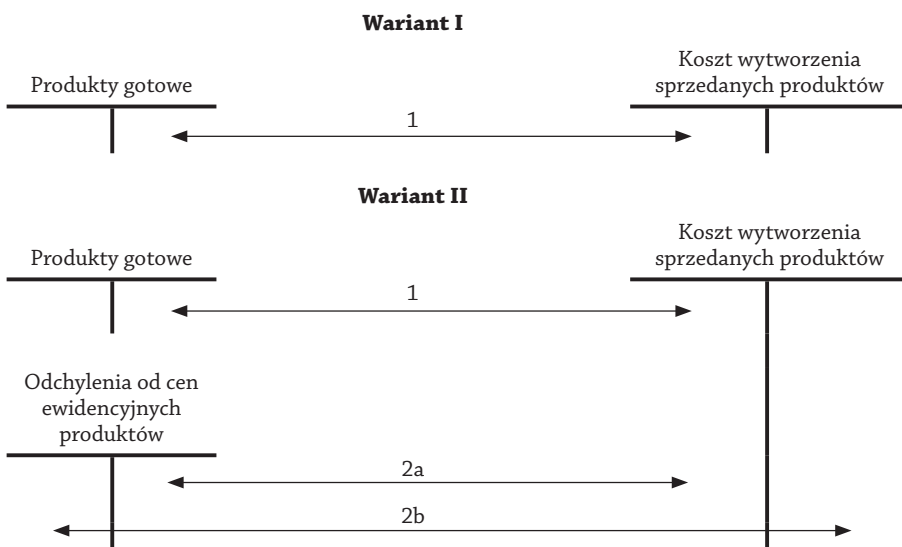
Wariant II

1. Przyjęcie produktów na magazyn wyrobów gotowych według planowanego (normatywnego) kosztu ich wytworzenia.
2. Wyksięgowanie rzeczywistego kosztu wytworzenia partii produktów.
- 3a. Ujęcie debetowych (*in plus*) odchyleń od cen ewidencyjnych produktów.
- 3b. Ujęcie kredytowych (*in minus*) odchyleń od cen ewidencyjnych produktów.

Rys. 15.1. Podstawowe schematy księgowania na koncie 600 „Produkty gotowe” (przyjęcia na magazyn)

Źródło: opracowanie własne.

Produkty gotowe ewidencjonuje się na koncie 600 „Produkty i półprodukty”. Podstawowe schematy księgowania na tym koncie przedstawiają rysunki 15.1 i 15.2.

Objaśnienia:

Wariant I

1. Odniesienie wartości sprzedanych produktów w koszty (wg ich kosztu rzeczywistego).

Wariant II

1. Odniesienie wartości sprzedanych produktów w koszty (wg ich kosztu planowanego).
- 2a. Rozliczenie debetowych (*in plus*) odchyłeń od cen ewidencyjnych produktów przypadających proporcjonalnie do wielkości partii sprzedanych produktów zwiększających ich koszt.
- 2b. Rozliczenie kredytowych (*in minus*) odchyłeń od cen ewidencyjnych produktów przypadających proporcjonalnie do wielkości partii sprzedanych produktów zmniejszających ich koszt.

Rys. 15.2. Podstawowe schematy księgowania na koncie 600 „Produkty gotowe” (wydania z magazynu)

Źródło: opracowanie własne.

Przykład 15.3

W okresie obrachunkowym jednostka wytworzyła partię 1 000 sztuk produktów gotowych, ponosząc przy tym rzeczywiste koszty działalności produkcyjnej o wartości 100 500 zł. Przyjęto je do magazynu wyrobów gotowych po koszcie planowanym (normatywnym) o wartości jednostkowej 100 zł. Następnie wydano do sprzedaży 700 produktów gotowych.

Należy zaksięgować przyjęcie produktów na magazyn wyrobów gotowych, ująć odchylenia od cen ewidencyjnych, zaksięgować wydanie produktów do sprzedaży oraz rozliczyć przypadające na kierunek rozchodu odchylenia od cen ewidencyjnych produktów.

Rozwiązanie

Koszty działalności produkcyjnej			Rozliczenie kosztów działalności			Produkty gotowe		
*	100 500	100 500 (2)	(2)	100 500	100 000 (1)	(1)	100 000	70 000 (4)
					500 (3)			
	100 500	100 500		105 000	100 500		100 000	70 000
	-	-		-	-			30 000 Sk

Koszt wytworzenia sprzedanych produktów		Odchylenie od cen ewidencyjnych produktów	
(4)	70 000	(3)	500
(5)	350		350 (5)
	70 350		500
			350
			150 Sk

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Przyjęcie 1 000 sztuk produktów do magazynu wg planowanego kosztu wytworzenia	100 000	Produkty gotowe	Rozliczenie kosztów działalności
2	Wysięgowanie rzeczywistego kosztu wytworzenia partii produkcyjnej	100 500	Rozliczenie kosztów działalności	Koszty działalności produkcyjnej
3	Ustalenie i ujęcie odchyleń od cen ewidencyjnych produktów (100 500 – 100 000 = +500)	500	Odchylenia od cen ewidencyjnych produktów	Rozliczenie kosztów działalności
4	Wydanie do sprzedaży 700 sztuk produktów wg planowanego kosztu wytworzenia	70 000	Koszt wytworzenia sprzedanych produktów	Produkty gotowe
5	Ustalenie i rozliczenie odchyleń przypadających na kierunek rozchodu	350	Koszt wytworzenia sprzedanych produktów	Odchylenia od cen ewidencyjnych produktów

Wskaźnik narzutu odchyleń = $\frac{500 \text{ zł}}{30\,000 \text{ zł} + 70\,000 \text{ zł}} \times 100\% = 0,5\%$

Narzut przypadający na kierunek rozchodu = $70\,000 \text{ zł} \times 0,5\% = 350 \text{ zł}$

Rozdział 16

Przychody ze sprzedaży

W rozdziale przedstawiono zagadnienie przychodów ze sprzedaży realizowanych przez przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy. Sprzedaż dokonywana przez jednostki tego typu jest sumarycznym efektem zastosowania kapitału intelektualnego, kapitału relacji z otoczeniem oraz kapitału finansowego. Kapitał intelektualny w głównej mierze przyczynił się do wytworzenia produktów lub usług bazujących na wiedzy. Kapitał relacji z otoczeniem ułatwił ich sprzedaż. Środki finansowe zaś pozyskane w wyniku sprzedaży stanowią ekwiwalent użytkowanych zasobów, ułatwiając ich dalsze pozyskanie oraz rozwój. Proces sprzedaży jest naturalną konsekwencją procesu wytwórczego. Może on być realizowany w kilku etapach oraz wariantach. Wyróżnić zatem można charakterystyczne czynności, które składają się na jego istotę. Są nimi ofertowanie, kalkulowanie, kontraktowanie, fakturowanie, dyskontowanie oraz inkasowanie.

Sprzedaż w ujęciu prawnym polega na odpłatnym przeniesieniu prawa własności do przedmiotu sprzedaży. W transakcji sprzedaży uczestniczy sprzedający i kupujący. Sprzedający zobowiązuje się przenieść własność rzeczy na kupującego i mu ją wydać, natomiast kupujący zobowiązuje się rzecz odebrać i zapłacić kupującemu ustaloną cenę. Obiektem sprzedaży mogą być nieruchomości, rzeczy ruchome, prawa majątkowe oraz usługi.

Sprzedaż jest fundamentem ekonomiki całego przedsiębiorstwa. Dzięki środkom pieniężnym pozyskanym w następstwie procesu sprzedaży przedsiębiorstwo może pokrywać ponoszone koszty oraz wygospodarowywać nadwyżkę środków pieniężnych, czyli zysk.

Sprzedaż dokonywana jest na szeroko pojętym rynku. Charakterystyczną cechą rynku jest wolna konkurencja oraz samoregulacja popytu i podaży. Każdy klient dysponujący odpowiednią siłą nabywczą może swobodnie wybierać pomiędzy dostępnymi ofertami rynkowymi. Każdy przedsiębiorca dysponują-

cy odpowiednimi zasobami może swobodnie tworzyć nowe przedsiębiorstwa, które będą obsługiwać wybrany segment popytu rynkowego. Dlatego przedsiębiorstwo działające na rynku musi liczyć się z konkurencją, a zarazem kształtować swoją politykę cenową właśnie pod tym kątem.

Cena produktu bądź usługi jest rynkowym ekwiwalentem wykorzystania zasobów koniecznych do ich wytworzenia. Cena oprócz ekwiwalentu za wykorzystane zasoby powinna zawierać w sobie odpowiedni narzut zysku, który pozwoli rozwijać w przyszłości kontrolowane zasoby gospodarcze. Przychody ze sprzedaży są sumą iloczynów cen oferowanych produktów lub usług oraz ilości ich sprzedaży, co syntetycznie obrazuje następująca formuła matematyczna, w której litery od A do Z symbolizują asortyment handlowy przedsiębiorstwa:

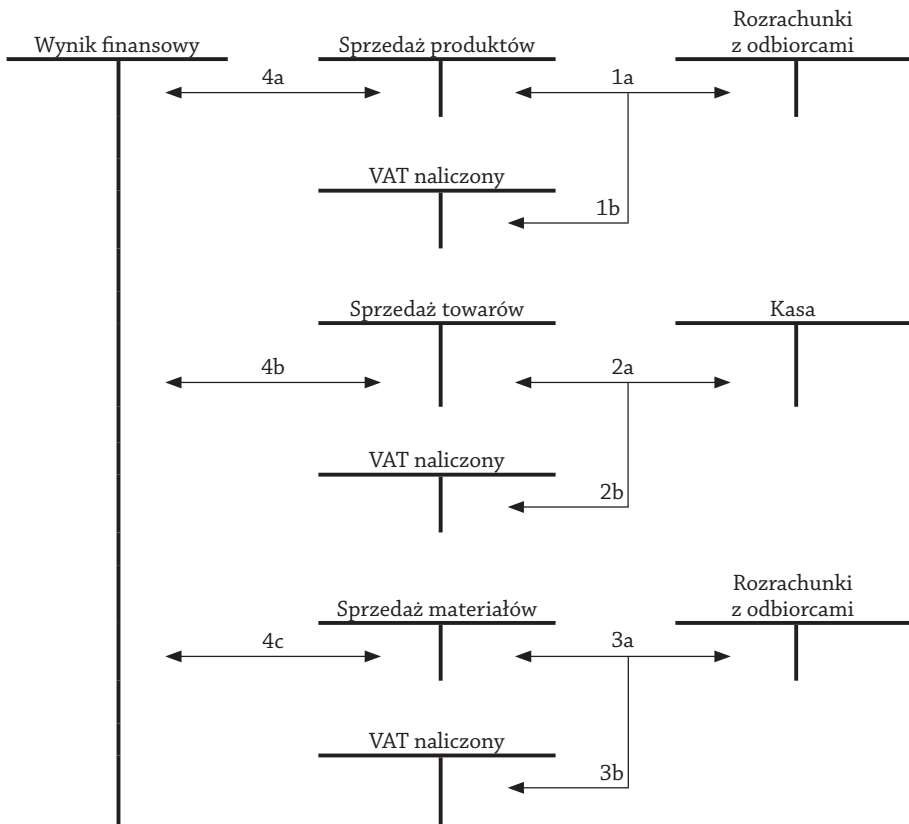
$$\text{przychody ze sprzedaży} = \text{cena}_A * \text{ilość}_A + \text{cena}_B * \text{ilość}_B + \dots + \text{cena}_Z * \text{ilość}_Z.$$

Przychody w ujęciu rachunkowym to uprawdopodobnione powstanie w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomicznych, o wiarygodnie określonej wartości, w formie zwiększenia wartości aktywów albo zmniejszenia wartości zobowiązań, które skutkują wzrostem kapitału własnego lub zmniejszeniem jego niedoboru innego rodzaju niż przyrost uzyskany poprzez wpłaty właścicieli. Przychody zmniejsza się o wartość uzyskanych dotacji, opustów oraz rabatów. Do przychodów nie zalicza się wartości należnego podatku od towarów i usług, gdyż będzie on musiał być rozliczony z urzędem skarbowym po skorygowaniu go o naliczony podatek od towarów i usług. Z księgowego punktu widzenia przychody uzyskane ze sprzedaży dóbr traktuje się analogicznie do przychodów uzyskanych ze świadczenia usług.

Rysunek 16.1 przedstawia podstawowe schematy księgowania na kontach przychodów zasadniczej działalności operacyjnej.

Do ewidencji syntetycznej przychodów powinno prowadzić się ewidencję analityczną umożliwiającą szczegółowy wgląd w główne kategorie sprzedaży. Analityka przychodów ze sprzedaży powinna uwzględniać kryteria sprawozdawcze, zarządcze oraz podatkowe – np. kanały dystrybucji (hurt, detal, internet) lub obszary geograficzne obsługiwane przez struktury handlowe (zespół X, zespół Y, zespół Z) itd.

Z punktu widzenia prawnego, podatkowego, a także księgowego bardzo istotny jest moment sprzedaży. Generalnie za **moment sprzedaży** uznaje się dzień przeniesienia na kupującego korzyści i ryzyka utraty wynikających z dysponowania dobrem. Wraz z wydaniem dobra sprzedający wystawia fakturę handlową, której wartość netto, a więc bez należnego podatku od towarów i usług (VAT), winna być ujęta w księgach rachunkowych jako przychód. W przypadku sprzedaży za gotówkę decydujący jest moment zapłaty, zaś w eksporcie decyduje dzień przekroczenia granicy przez sprzedawany towar potwierdzony przez służby celne na dokumencie SAD (ang. *Single Administrative Document*).

Objaśnienia:

1. Sprzedaż produktów lub usług z odroczonym terminem płatności:
 - a) przychód netto ze sprzedaży,
 - b) należny podatek VAT.
2. Sprzedaż gotówkowa towarów w obrocie detalicznym:
 - a) przychód netto ze sprzedaży,
 - b) należny podatek VAT.
3. Incydentalna sprzedaż materiałów z odroczonym terminem płatności:
 - a) przychód netto ze sprzedaży,
 - b) należny podatek VAT.
- 4a, 4b, 4c. Ustalenie wyniku finansowego – przeksięgowanie przychodów ze sprzedaży.

Rys. 16.1. Podstawowe schematy księgowania na kontach przychodów zasadniczej działalności operacyjnej

Źródło: opracowanie własne.

Moment sprzedaży towaru może się nie pokrywać z momentem uzyskania zapłaty za tenże towar. Dlatego ewidencja rachunkowa przychodów musi

respektować zasadę memoriału. Oznacza to, że w księgach rachunkowych jednostki należy ująć wszystkie osiągnięte przychody ze sprzedaży dotyczące danego roku obrotowego niezależnie od terminu ich rozliczenia.

16.1. OFERTOWANIE I KONTRAKTOWANIE SPRZEDAŻY

Jednym z filarów skutecznej sprzedaży jest ofertowanie. Polega ono na przygotowaniu wiarygodnej oraz atrakcyjnej rynkowo oferty, a następnie umiejętnym poinformowaniu o niej klientów. **Oferta** to informacja handlowa skierowana do potencjalnego odbiorcy, zawierająca następujące elementy:

- oznaczenie oferenta oraz wskazanie jego pełnych informacji teleadresowych,
- charakterystykę produktu lub usługi,
- cenę,
- warunki uzyskania opustów handlowych oraz premii finansowych za wygenerowanie odpowiedniego pułapu obrotów handlowych¹⁴⁶,
- warunki płatności.

Z finansowego punktu widzenia bardzo istotne są warunki płatności. Wydłużanie terminów płatności co prawda dynamizuje sprzedaż, ale także rodzi zapotrzebowanie na dodatkowe środki pieniężne (tzw. kapitał obrotowy¹⁴⁷), które będą zamrożone w należnościach. Dodatkowo, długie terminy płatności podwyższają ryzyko przeterminowania, a nawet utraty części należności. Dlatego każde przedsiębiorstwo, udzielając długich terminów kupieckich, powinno zarządzać tym obszarem działalności ze skrupulatnością wzorowaną na bankach udzielających kredytu.

Warunki płatności na ofercie określa się według powszechnie stosowanego standardu. Zamieszczony na ofercie symboliczny skrót „2/5 net 30” odczytuje się jako: „klient otrzymuje 2% skonta w przypadku przyspieszonej płatności dokonanej w ciągu 5 dni, normalny termin płatności wynosi 30 dni, ale wówczas należy uiścić całość ceny”.

Sprzedający, kalkulując cenę ofertową dla klienta oczekującego odroczonego terminu płatności, musi uwzględnić koszt kapitału niezbędny do jej finansowania. Taka cena musi więc być odpowiednio wyższa, a oblicza się ją według poniższego wzoru:

$$C_k = \frac{C_g \times 100}{100 - \frac{r \times t}{365}},$$

¹⁴⁶ Te elementy są zazwyczaj przedmiotem dodatkowych ustnych negocjacji, gdyż w praktyce handlu nie wszyscy klienci mają te same warunki handlowe.

¹⁴⁷ Kapitał obrotowy, inaczej kapitał pracujący, to nadwyżka wartości aktywów obrotowych nad zobowiązaniami krótkoterminowymi.

gdzie:

C_K – cena sprzedaży na kredyt kupiecki,

C_G – cena sprzedaży gotówkowej,

r – preferowane przez sprzedającego oprocentowanie kredytu kupieckiego,

t – okres kredytowania kupującego wyrażony w dniach.

Przykład 16.1

Przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy sprzedaje produkt A po cenie 250 zł za sztukę przy płatności gotówkowej. W przypadku odroczonego terminu płatności przedsiębiorstwo jest skłonne udzielać kredytu kupieckiego pod warunkiem uzyskania gratyfikacji finansowej wynoszącej 15% w skali roku.

Należy skalkulować cenę tego produktu dla klienta, który oczekuje 60-dniowego terminu płatności.

Rozwiązanie

$$C_K = \frac{250 \times 100}{100 - \frac{15 \times 60}{365}} = 256,32 \text{ zł}$$

Przedsiębiorstwo, uwzględniając 15-procentowy koszt kredytu kupieckiego, powinno zaproponować kupującemu cenę 256,32 zł za sztukę.

Jeżeli przedsiębiorstwo prowadzi działalność handlową w skali międzynarodowej, wówczas oferta powinna dodatkowo uwzględniać międzynarodowe reguły handlu znane jako „Incoterms” (ang. *International Commercial Terms*). Charakterystyczną cechą „Incoterms” jest stosowanie akronimów symbolizujących określone warunki kontraktu handlowego precyzyjnie dzielące obowiązki eksportera i importera w zakresie kosztów transportu, ubezpieczenia oraz przenoszenia ryzyka. Jeśli zatem na ofercie widnieją następujące symbole – EXW, FCA, FAS, FOB, CFR, CIF, CPT, CIP, DAF, DES, DEQ, DDU, DDP (DAT, DAP) – oznacza to, że oferent odwołuje się właśnie do międzynarodowych reguł handlu. Negocjując ceny w kontrakcie zagranicznym, trzeba bardzo dokładnie rozeznaczyć, jakie obowiązki i prawa ciążą na stronach kontraktu.

Spisywanie kontraktu handlowego jest zasadne nie tylko w obszarze handlu zagranicznego. Umowę handlową podpisuje się również, gdy współpraca gospodarcza pomiędzy dwiema jednostkami przybiera regularny charakter. Taki kontrakt powinien regulować najważniejsze kwestie handlowe, logistyczne, finansowe, prawne po to, aby przy każdej powtarzającej się sprzedaży nie ustalać od nowa wszystkich warunków transakcji.

Ostateczny kształt kontraktacji będzie zdeterminowany specyfiką branży, w której działa przedsiębiorstwo. Inaczej wygląda kontrakt dystrybucji towarów masowych, inaczej kontrakt o prace inżynieryjno-budowlane, inaczej kontrakt świadczenia usług informatycznych. Jeszcze inną formę będzie mieć kontraktacja świadczeń zdrowotnych w branży medycznej, gdzie szpital (poradnia) podpisuje umowę na wykonanie świadczeń z funduszem publicznym zarządzającym środkami pieniężnymi przeznaczanymi na realizację polityki zdrowotnej.

Dział księgowości powinien mieć dogodny dostęp do umów handlowych. Co prawda te umowy nie są bezpośrednimi dokumentami księgowymi, ale to na ich podstawie wystawia się faktury handlowe. Dlatego dział księgowości, realizując funkcję kontroli wewnętrznej, może sprawdzać, czy faktury handlowe są wystawiane zgodnie z warunkami zawartymi w umowach handlowych.

16.2. FAKTUROWANIE

Gdy przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy otrzymuje zamówienie, to podejmuje działania dwojakiego rodzaju. Po pierwsze, dostarcza produkt lub usługę do zamawiającego. Po drugie, wystawia i wysyła kupującemu fakturę handlową. W wyniku dostarczania produktu bazującego na wiedzy kupujący przejmuje nad nim kontrolę i może nim swobodnie dysponować. Natomiast w rezultacie wykonania usługi bazującej na wiedzy kupujący dyskontuje pewną wartość użyteczną, która może mieć dla niego różne zastosowanie gospodarcze. Sprzedający, wystawiając fakturę, ujmuje w swoich księgach przychody ze sprzedaży oraz drugostronne powstanie należności od odbiorców.

Faktura jest podstawowym dokumentem handlowym odzwierciedlającym moment prawno-finansowy procesu sprzedaży. Wskazuje ona przede wszystkim strony sprzedaży, jej datę, opis umożliwiający identyfikację przedmiotu sprzedaży, ilość sprzedawanych dóbr, ceny, warunki płatności. Rysunek 16.2 przedstawia zakres informacyjny faktury handlowej¹⁴⁸.

Ta sama faktura handlowa z punktu widzenia dwóch stron kontraktu sprzedaży jest fakturą sprzedaży dla sprzedającego oraz fakturą zakupu dla kupującego. Dzięki niej następuje przeniesienie własności sprzedawanych dóbr, a zarazem w księgach rachunkowych sprzedającego i kupującego powstaje ślad ewidencyjny tego procesu. Bardzo ważna jest zatem dla obu stron kontrola, czy faktura wiernie odzwierciedla przebieg tego procesu. Kontroli podlega przede wszystkim ilość i jakość sprzedawanych dóbr.

¹⁴⁸ Ustawa z 11 marca 2004 roku o podatku od towarów i usług (DzU z 2011 roku nr 177, poz. 1054 ze zm.), art. 106e.

Miejsce i data wystawienia: Kraków, 16.12.20X1
Data sprzedaży: 16.12.20X1

Faktura nr: FV/001/12/20X1

Sprzedawca:
„Alfa” Sp. z o.o.
ul. Długa 1
30-001 Kraków
NIP 000-000-00-01
bank: „Delta” S.A.
nr rachunku: 00 0000 0000 0000 0000 0000 0001

Nabywca:
„Beta” S.A.
ul. Krótka 3
00-001 Warszawa
NIP 000-000-00-02

Lp.	Nazwa towaru lub usługi	PKWiU	Ilość	J.m.	Cena netto	Stawka VAT%	Wartość netto	Wartość VAT	Wartość brutto
1	Produkt A	00.00.00.1	1 000	szt.	256,32	23%	256 320,00	58 953,60	315 273,60
RAZEM:						X	256 320,00	58 953,60	315 273,60
						23%	256 320,00	58 953,60	315 273,60

Do zapłaty: 315 273,60 PLN
Słownie: trzysta piętnaście tysięcy dwieście siedemdziesiąt trzy zł 60/100
Sposób zapłaty: przelew 60 dni
Termin zapłaty: 14 lutego 20X2

Wystawca:
podpis osoby upoważnionej
do wystawienia faktury

Rys. 16.2. Zakres informacyjny faktury handlowej

Źródło: opracowanie własne.

Jeżeli ilość lub jakość sprzedawanych dóbr okaże się niesatysfakcjonująca dla kupującego, wówczas sprzedający może być zmuszony do wystawienia faktury korygującej. **Faktura korygująca** odzwierciedla wartość opustu cenowego związanego z gorszą jakością towaru, wartość stwierdzonego niedoboru ilości sprzedawanego dobra, zwrot części lub całości sprzedanej partii towaru. Zakres informacyjny faktury korygującej jest bardzo zbliżony do faktury handlowej.

Zdarzają się przypadki, gdy sprzedający nie czuje się odpowiedzialny za złą jakość sprzedawanych dóbr lub ich niedobór ilościowy. Taka sytuacja może mieć na przykład miejsce wówczas, gdy zniszczenie towaru lub jego utrata nastąpiła w fazie transportu obsługiwanego przez zewnętrzną firmę logistyczną. W przypadku braku konsensusu pomiędzy sprzedającym a kupującym w zakresie zgodności przedmiotu sprzedaży z zamówieniem sprawa może trafić do sądu. W takim przypadku powstają roszczenia sporne.

16.3. DYSKONTOWANIE PRZYCHODÓW Z ODROZONYM TERMINEM PŁATNOŚCI

Swoistą nowością międzynarodowego prawa bilansowego¹⁴⁹ jest obowiązek dyskontowania przychodów ze sprzedaży uzyskanych z odroczonym terminem płatności i ujawnianie części przychodów związanych *stricte* z udzieleniem kredytu kupieckiego jako przychodów finansowych z tytułu odsetek. Analizowany wcześniej przykład 16.1 przedstawiał sposób kalkulowania ceny dla klienta oczekującego odroczonego terminu płatności. Przykład ten dowodził, że transakcja handlowa z odroczonym terminem płatności zawiera w sobie element transakcji finansowej. Międzynarodowe prawo bilansowe idzie w kierunku ewidencyjnego wyodrębniania elementu transakcji finansowej z całości przychodów transakcji handlowej.

Przychody ze sprzedaży w wartości nominalnej ujmuje się tylko przy sprzedaży gotówkowej. Przy sprzedaży z odroczonym terminem płatności wartością godziwą przychodów ze sprzedaży jest wartość terażniejsza¹⁵⁰ oczekiwanych wpływów pieniężnych. Dlatego uwzględniając wartość pieniądza w czasie, wartość godziwa odroczonej należności jest niższa niż jej przyszła wartość nominalna. Tę różnicę ujmuje się jako przychód finansowy z tytułu odsetek¹⁵¹.

Aby obliczyć wartość tych odsetek, należy przyjąć kalkulacyjną stopę procentową. Wartość tej stopy procentowej ustala się na poziomie¹⁵²:

- dominującej stopy procentowej stosowanej do podobnego instrumentu finansowego wyemitowanego przez wystawcę posiadającego podobną wiarygodność kredytową lub
- stopy procentowej dyskontującej wartość nominalną instrumentu finansowego do bieżącej, gotówkowej ceny sprzedaży dóbr lub usług.

Przykład 16.2 (kontynuacja przykładu 16.1)

Przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy sprzedało na kredyt kupiecki 1 000 sztuk produktu A po cenie jednostkowej 256,32 zł za sztukę. Cena tego samego produktu przy sprzedaży gotówkowej wynosi 250 zł za sztukę.

Należy ustalić wartość przychodów ze sprzedaży oraz przychodów finansowych z tytułu odsetek, a następnie zaksięgować operację wystawienia faktury

¹⁴⁹ Ten podrozdział omawia ujęcie przychodów z odroczonym terminem płatności charakterystyczne dla MSR 18 „Przychody”. Przedsiębiorstwa niestosujące MSR, a więc opierające swoją politykę rachunkowości na ustawie o rachunkowości, nie dyskontują przychodów z odroczonym terminem płatności, ale ujmują je według wartości nominalnej.

¹⁵⁰ Wartość terażniejsza w finansach może być również nazywana wartością obecną, bieżącą lub zaktualizowaną.

¹⁵¹ W. Gabruszewicz (red.), *Rachunkowość finansowa dla profesjonalistów*, wyd. cyt., s. 538.

¹⁵² MSR 18 „Przychody”, art. 11.

w księgach rachunkowych oraz jej rozliczenie (dla uproszczenia pominąć kwestie podatku od towarów i usług).

Rozwiązanie

Kategoria przychodów	Kalkulacja	Wartość ewidencyjna
całość przychodu	256,32 zł × 1 000 sztuk	256 320 zł
przychody ze sprzedaży produktów	250,00 zł × 1 000 sztuk	250 000 zł
przychody finansowe z tytułu odsetek od kredytu kupieckiego	256 320 zł – 250 000 zł	6 320 zł

Przychody ze sprzedaży		Przychody finansowe – z tytułu odsetek		Rozrachunki z odbiorcami	
	250 000 (1a)		6 320 (1b)	(1ab) 256 320	256 320 (2)
Rachunek bieżący					
(2)	256 320				

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Całkowite przychody ze sprzedaży produktu A:	256 320	Rozrachunki z odbiorcami	
	a) przychód ze sprzedaży	250 000		Przychody ze sprzedaży
	b) przychody finansowe	6 320		Przychody finansowe
2	Zapłata należności przez odbiorcę:	256 320	Rachunek bieżący	Rozrachunki z odbiorcami

Jeżeli transakcja handlowa z odroczonym terminem płatności następuje na przełomie roku, wówczas należy rozliczyć przychody finansowe z tytułu odsetek proporcjonalnie do okresów kredytowania przypadających na poszczególne lata księgowe.

Przykład 16.3 (kontynuacja przykładu 16.2)

Dodatkowo wiadomo, że transakcji handlowej dokonano na przełomie roku księgowego. Fakturę sprzedaży opiewającej na wartość 256 320 zł wystawiono 16 grudnia 20X1 roku, a 60-dniowy termin jej zapłaty przypada na 14 lutego 20X2 roku.

Należy rozliczyć odsetki w wysokości 6 320 zł na rok 20X1 i 20X2 oraz zaproponować dekretację faktury handlowej.

Rozwiązanie

Kategoria odsetek	Kalkulacja	Wartość ewidencyjna
całość odsetek	256 320 zł – 250 000 zł	6 320 zł
odsetki przypadające na 20X1 rok	6 320 zł × 15/60	1 580 zł
odsetki przypadające na 20X2 rok	6 320 zł × 45/60	4 740 zł

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	Całkowite przychody ze sprzedaży produktu A:	256 320	Rozrachunki z odbiorcami	
	a) przychód ze sprzedaży	250 000		Przychody ze sprzedaży
	b) przychody finansowe 20X1 roku	1 580		Przychody finansowe
	c) przeniesienie przychodów finansowych na 20X2 rok	4 740		Rozliczenia międzyokresowe przychodów

Przychody finansowe o wartości 4 740 zł należy przenieść za pośrednictwem konta 840 „Rozliczenia międzyokresowe przychodów” na 20X2 rok, a więc w 20X1 roku nie będą one wpływać na wartość wyniku finansowego.

16.4. REJESTROWANIE SPRZEDAŻY DETALICZNEJ NA KASACH FISKALNYCH

Część przedsiębiorstw bazujących na wiedzy może prowadzić sprzedaż bezpośrednio dla finalnych klientów detalicznych. Sprzedaż detaliczna nie wymaga każdorazowego wystawiania imiennych faktur handlowych. W zamian za to musi być ona rejestrowana przez kasy fiskalne na potrzeby rozliczeń podatkowych z urzędem skarbowym. Sprzedaż towaru przez kasę fiskalną pozwala zarejestrować jego wartość netto jako swego rodzaju bazę ustalenia podatku dochodowego (PIT lub CIT), ale także należnego od transakcji podatku od towarów i usług (VAT).

Używanie kas fiskalnych daje również korzyści w zakresie kontroli wewnętrznej w samym przedsiębiorstwie. Jeżeli pracownik sprzedaje za pośrednictwem kasy fiskalnej, wówczas nie ma potrzeby, aby podlegał stałej kontroli operacyjnej. Wynika to z faktu, że cały zarejestrowany w ciągu dnia obrót handlowy musi znaleźć swoje odzwierciedlenie w saldzie gotówki według znanego schematu: saldo początkowe + obrót handlowy = saldo końcowe.

Kasy rejestrujące sprzężone z czynnikami cen ułatwiają także pracę samych pracowników obsługujących sprzedaż, co w punktach masowego handlu de-

talicznego ma ogromne znaczenie. Czytniki cen pozwalają na automatyczne skanowanie cen towarów przepuszczanych przez kasę. Po wczytaniu wszystkich cen towarów kupowanych przez określonego klienta kasa automatycznie sumuje ich wartość, która uwidacznia się na wyświetlaczu przeznaczonym dla klienta oraz sprzedawcy. Ekspedient, przyjmując zapłatę od klienta, wbija jej wartość na kasę, a ta automatycznie podaje wartość środków pieniężnych tzw. reszty do wydania. Obsługa setek klientów dziennie przez jednego sprzedawcę nie byłaby możliwa bez takich udogodnień.

Jeżeli przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy używa licznych kas fiskalnych, wówczas bardzo pożądane jest sprzężenie ich za pośrednictwem łączy teleinformatycznych z systemem finansowo-księgowym jednostki. Pozwala to uzyskać niezwykle cenne informacje w zakresie bieżącej analizy sprzedaży, zarządzania cenami, zarządzania stanami magazynowymi oraz zarządzania środkami pieniężnymi.

Posiadanie licznych kas rejestrujących może wymagać utworzenia właściwej analityki do konta 100 „Kasa”. Wówczas dla każdego samodzielnego punktu kasowego tworzy się osobne konto analityczne, co pozwala utrzymać kontrolę nad środkami pieniężnymi obracanymi przez liczny zespół sprzedawców.

Informatyzacja handlu niewątpliwie pozwala ograniczyć liczbę dokumentów papierowych niezbędnych do udokumentowania obrotu gotówką. Nie jest jednak zasadna całkowita eliminacja tychże dokumentów. Przyjmowanie gotówki na początek dnia kasowego oraz jej zdawanie na zakończenie dnia kasowego wymaga podpisów na wydrukowanych dokumentach kasowych.

Rozdział 17

Wynik finansowy

W rozdziale przedstawiono zagadnienie wyniku finansowego przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Wynik finansowy to rezultat działalności jednostki osiągnięty w pewnym okresie, wyrażony w mierniku pieniężnym, oznaczający przyrost wartości przynależnego jej zbywalnego majątku skorygowanego o długi. Wynik finansowy ustala się etapami. Pierwszym i najważniejszym etapem jest wynik ze sprzedaży. Wynik ze sprzedaży stanowi zestawienie przychodów i kosztów zasadniczej działalności przedsiębiorstwa i może być obliczany w wariantach porównawczym lub wariantach kalkulacyjnych. Ostatni etap obliczeń wskazuje na wynik finansowy netto. Zysk (strata) netto jest ujawniany w rachunku zysków i strat oraz pasywach bilansowych, stanowiąc podstawowe kryterium oceny działalności przedsiębiorstwa. Dodatni wynik finansowy powstaje dzięki umiejętnemu wykorzystaniu kapitału finansowego, kapitału intelektualnego oraz kapitału relacji z otoczeniem. Warunkuje on rozwój tychże kapitałów w kolejnych okresach.

Przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy prowadzi działalność gospodarczą na **własny rachunek i ryzyko**. Oznacza to, że jest suwerenne w podejmowaniu decyzji gospodarczych, a zarazem musi liczyć się z ich konsekwencjami ekonomicznymi. Rachunek ekonomiczny podlega periodyzacji, a więc dotyczy ściśle określonych interwałów czasowych – miesięcy i lat. Na całokształt działalności przedsiębiorstwa realizowanej w tych okresach składają się procesy i zadania cząstkowe. Ich realizacja wymaga użycia zasobów gospodarczych, co skutkuje w wymiarze pieniężnym przychodami i kosztami.

Przedsiębiorstwo, zarządzając zasobami, stosuje podwójne standardy kalkulacyjne w zależności od tego, co jest przedmiotem kalkulacji. Inaczej kalkuluje **koszty** produktów i usług odzwierciedlające zużycie zasobów na potrzeby organizacji procesu wytwórczego, a inaczej **ceny** dla klientów za ich nabycie.

Rejestrując koszty, dokonuje ich prostego sumowania. Ustalając ceny, dolicza do wartości zużytych zasobów narzut własnego zysku. Wypracowywany dzięki tej metodzie zysk jest w istocie rzeczy miarą synergii ekonomicznej, którą przedstawia tabela 17.1.

Tabela 17.1. Wynik finansowy jako miara synergii ekonomicznej przedsiębiorstwa

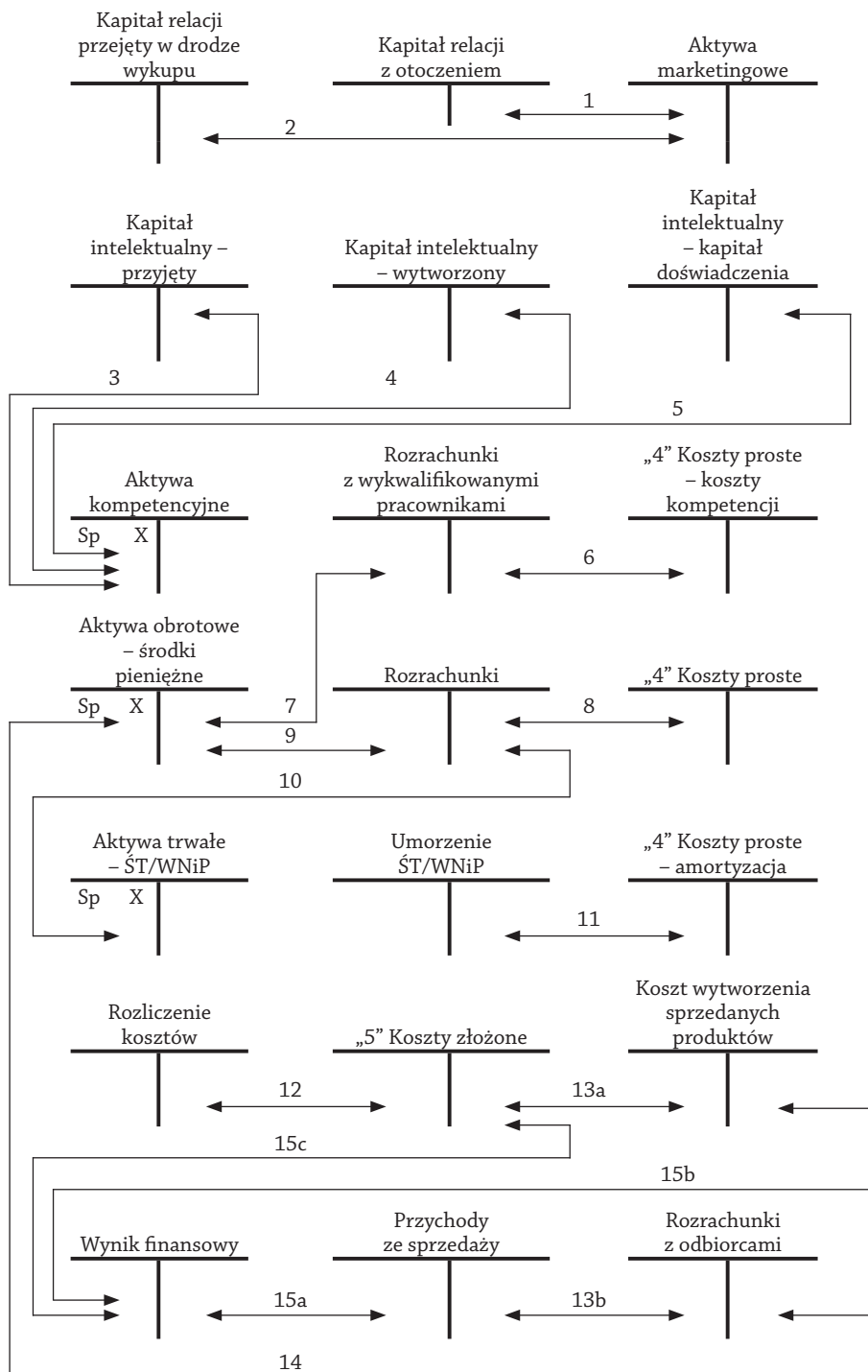
zasoby a kalkulacja kosztów	zasoby a kalkulacja ceny
$1 + 1 + 1 = 3$	$1 + 1 + 1 = 7$
wynik finansowy a koszty i ceny $\text{zysk} = \text{przychody} - \text{koszty} = 7 - 3 = 4$	

Komentarz: Wartość ekonomiczna produktu lub usługi z perspektywy klienta, a więc cena, nie jest prostą sumą arytmetyczną nakładów poczynionych przez przedsiębiorcę, a więc kosztów. Przedsiębiorstwo, kombinując ze sobą nakłady wytwórcze, oczekuje zysku, a więc cena musi przewyższać koszty. Można to zapisać symbolicznie jako „ $1 + 1 + 1 = 7$ ”. Formułę tę należy odczytywać w następujący sposób: „Produkt/usługa, na wytworzenie których wykorzystano wiedzę o wartości 1 zł, pracę o wartości 1 zł oraz kapitał o wartości 1 zł, ma wartość na rynku 7 zł”.

Źródło: L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego*. Nowy dział rachunkowości, wyd. cyt., s. 131.

Skala synergii ekonomicznej rejestrowana jest na koncie 860 „Wynik finansowy”. Saldo konta 860 „Wynik finansowy” prezentowane jest w bilansie oraz w rachunku zysków i strat. Zysk wykazany w bilansie informuje, o ile wzrósł kapitał własny. Wynik finansowy przedstawiony w rachunku zysków i strat pozwala zorientować się, przy użyciu jakich nakładów został on wypracowany w trakcie minionego okresu obrachunkowego.

Konto 860 „Wynik finansowy” jest niczym soczewka, w której skupiają się przychody i koszty przedsiębiorstwa. Te przychody i koszty powstają w wyniku procesów gospodarczych zorganizowanych w oparciu o kapitał intelektualny, kapitał relacji z otoczeniem oraz kapitał finansowy. Powiązanie konta 860 „Wynik finansowy” w wariantcie kalkulacyjnym z najważniejszymi kontami systemu ewidencyjnego przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy przedstawia rysunek 17.1.

Objaśnienia:

1. Powstanie aktywów marketingowych, np. reklama w środkach masowego przekazu, przyznanie opustów cenowych i premii, przekazanie gadżetów, sponsoring sportu i kultury itd. [jeżeli powstaniu aktywów marketingowych towarzyszy koszt, wówczas niezbędny jest zapis równoległy: (1b) Dt koszt = Ct Rozrachunki].
2. Ujęcie aktywów marketingowych, nad którymi przejęto kontrolę w drodze wykupu innego przedsiębiorstwa.
3. Zatrudnienie wykwalifikowanego pracownika – księgowanie na podstawie bilansu wiedzy osobistej.
4. Zlecenie i przeprowadzenie szkolenia pracownika – zapis równoległy do faktury kosztowej za szkolenia.
5. Ujęcie przyrostu doświadczenia na podstawie stosowanej metody jego wyceny.
6. Ujęcie kosztów z tytułu użytkowania aktywów kompetencyjnych.
7. Wydatkowanie środków pieniężnych w celu rozliczenia rozrachunków z tytułu użytkowania aktywów kompetencyjnych.
8. Ujęcie kosztów zużycia materiałów i energii, usług obcych, podatków oraz opłat itd.
9. Wydatkowanie środków pieniężnych w celu rozliczenia rozrachunków z dostawcami, samorządem itd.
10. Zakup środków trwałych lub wartości niematerialnych i prawnych.
11. Planowe odnoszenie wartości początkowej środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych w koszty.
12. Przeksięgowanie kosztów prostych zespołu 4 na konta kosztów złożonych zespołu 5.
- 13a. Sprzedaż produktów/usług – ujęcie rzeczywistego kosztu wytworzenia sprzedanych produktów/usług.
- 13b. Sprzedaż produktów/usług – ujęcie przychodów ze sprzedaży produktów/usług.
14. Wpływ środków pieniężnych do jednostki z tytułu rozliczenia rozrachunków z odbiorcami produktów/usług.
- 15a. Ustalenie wyniku finansowego – przeksięgowanie przychodów ze sprzedaży.
- 15b. Ustalenie wyniku finansowego – przeksięgowanie kosztu wytworzenia sprzedanych produktów.
- 15c. Ustalenie wyniku finansowego – przeksięgowanie kosztów ogólnego zarządu i kosztów sprzedaży.

Komentarz: Na powyższym schemacie dla uproszczenia pominięto konto „Wyroby gotowe”.

Rys. 17.1. Zasoby, operacje gospodarcze i ich wpływ na wynik finansowy

Źródło: opracowanie własne.

Wynik finansowy ustala się kaskadowo, co pozwala wyodrębnić najważniejsze jego **etapy**. Tabela 17.2 przedstawia poszczególne etapy ustalania wyniku finansowego oraz ich podstawową charakterystykę.

Tabela 17.2. Etapy ustalania wyniku finansowego oraz ich ogólna charakterystyka

Etap	Formuła obliczeniowa	Ogólna charakterystyka
1	<i>variant porównawczy lub variant kalkulacyjny:</i> + przychody ze sprzedaży – <u>koszty działalności operacyjnej</u> = wynik ze sprzedaży	Ten etap odzwierciedla efektywność ekonomiczną realizacji podstawowego celu działalności przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. W dobrze zarządzanym przedsiębiorstwie duży dodatni wynik powinien pojawić się już na tym etapie.

2	wynik ze sprzedaży + pozostałe przychody operacyjne – <u>pozostałe koszty operacyjne</u> = wynik z działalności operacyjnej	Na tym etapie uwzględnia się dodatkowo wpływ zdarzeń powstających sporadycznie niezwiązanych bezpośrednio z realizacją podstawowego celu działalności przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy.
3	wynik z działalności operacyjnej + przychody finansowe – <u>koszty finansowe</u> = wynik z działalności gospodarczej	Na tym etapie uwzględnia się dodatkowo wpływ polityki finansowej przedsiębiorstwa polegającej na rentownym lokowaniu wolnych środków pieniężnych lub pożyczaniu kapitałów obcych na procent.
4	wynik z działalności gospodarczej + zyski nadzwyczajne – <u>straty nadzwyczajne</u> = wynik finansowy brutto	Na tym etapie uwzględnia się dodatkowo wpływ zdarzeń losowych, a więc trudnych do przewidzenia, które nie są związane z ogólnym ryzykiem prowadzonej działalności.
5	wynik finansowy brutto – <u>podatek dochodowy</u> = wynik finansowy netto	Na tym etapie pomniejsza się wynik finansowy o podatek dochodowy oraz o dodatkowe obciążenia wyniku finansowego ¹⁵³ .

Źródło: opracowanie własne.

Finalnym etapem ustalania wyniku finansowego przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy jest wynik finansowy netto. Interpretuje się go jako wyrażony w mierniku pieniężnym rezultat działalności jednostki uzyskany za pewien okres. Wartość pieniężna wskazana na tym etapie zamyka rachunek zysków i strat, a zarazem jest ujawniana w pasywach bilansowych¹⁵⁴.

Wynik finansowy ustala się w dwóch charakterystycznych momentach. Po pierwsze, na koniec każdego miesiąca, i wówczas robi się to **pozaksięgowo**, czyli **metodą statystyczną**. Ta metoda ma dwojake zastosowanie – do dokonywania rozliczeń z urzędem skarbowym z tytułu zaliczek na podatek dochodowy oraz na potrzeby decyzyjne zarządzania operacyjnego. Po drugie, wynik finansowy ustala się **metodą księgową** na moment zamknięcia ksiąg rachunkowych¹⁵⁵, a więc przede wszystkim na koniec roku obrachunkowego. Wówczas należy ustalić wynik bezpośrednio na koncie 860 „Wynik finansowy”.

¹⁵³ Dodatkowe obciążenia wyniku finansowego dotyczą bardzo nielicznych przypadków. Polskie prawo podatkowe przewiduje takie obciążenia tylko dla przedsiębiorstw państwowych oraz jednoosobowych spółek skarbu państwa. Niemniej pozycja o takiej nazwie widnieje w ustawowym wzorcu rachunku zysków i strat.

¹⁵⁴ Niezgodność wartości wyniku finansowego netto w rachunku zysków i strat i pasywach bilansowych może być wyłącznie wynikiem błędu księgowego podważającego wiarygodność całego sprawozdania finansowego.

¹⁵⁵ Charakterystyczne momenty, na które należy zamknąć księgi rachunkowe, wskazuje w art. 12 ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.).

17.1. WYNIK ZE SPRZEDAŻY

Najważniejszym, a zarazem pierwszym etapem ustalania wyniku finansowego jest wynik ze sprzedaży. Ten etap odślania fundamenty ekonomiki przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Jeżeli model biznesowy przedsiębiorstwa jest dobrze przemyślany, efektywnie zorganizowany, a przede wszystkim znajduje uznanie klientów, to już na tym etapie powinien pojawić się znaczący dodatni wynik ze sprzedaży. Jeżeli realizowana strategia przedsiębiorstwa ma istotne mankamenty, to wynik ze sprzedaży będzie na niskim poziomie lub wręcz ujemny. Ujemny wynik ze sprzedaży jest bardzo ważnym sygnałem wskazującym na zagrożenie dalszego istnienia przedsiębiorstwa.

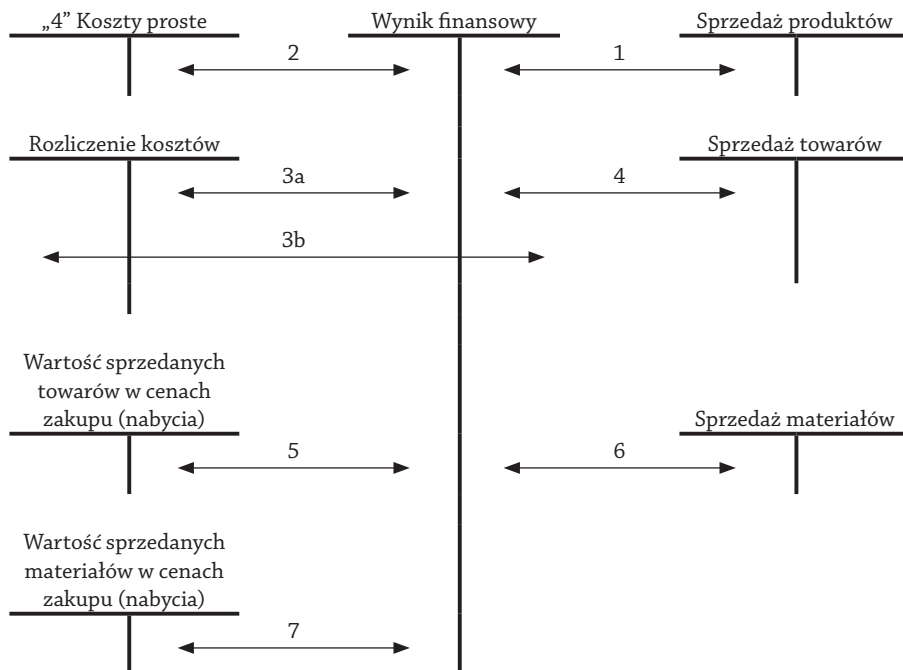
Wynik ze sprzedaży ustala się jako różnicę pomiędzy przychodami ze sprzedaży oraz kosztami ich osiągnięcia. Istotne znaczenie dla prawidłowego ustalenia wyniku ze sprzedaży ma odnoszenie do tego samego okresu przychodów i kosztów dotyczących tej samej transakcji w myśl zasady współmierności przychodów i kosztów. Zasada ta dotyczy przede wszystkim transakcji dokonywanych na przełomie roku.

Sposób ustalenia wyniku ze sprzedaży zależy od obszaru zasadniczej działalności przedsiębiorstwa. Ewidencja wyniku finansowego może być różnie zorganizowana w zależności od tego, czy jednostka prowadzi działalność produkcyjną (wytwórczą), usługową, handlową, produkcyjno-handlową. Tabela 17.3 przedstawia charakterystykę przychodów i kosztów przedsiębiorstwa w zależności od obszaru prowadzonej działalności.

Tabela 17.3. Charakterystyczne przychody i koszty poszczególnych obszarów działalności

Obszar działalności	Kierunek przychodów	Kierunek kosztów
Produkcja/usługi	przychody ze sprzedaży produktów	a) koszty wytworzenia sprzedanych produktów b) koszty sprzedaży, koszty zarządu
Handel	przychody ze sprzedaży towarów	a) wartość sprzedanych towarów wg cen zakupu b) koszty sprzedaży, koszty zarządu
Produkcja/usługi i handel	a) przychody ze sprzedaży produktów b) przychody ze sprzedaży materiałów c) przychody ze sprzedaży towarów	a) koszty wytworzenia sprzedanych produktów b) wartość sprzedanych materiałów wg cen zakupu c) wartość sprzedanych towarów wg cen zakupu d) koszty sprzedaży, koszty zarządu

Źródło: opracowanie własne.

Objaśnienia:

1. Przeksięgowanie okresowej sumy przychodów ze sprzedaży produktów.
2. Przeksięgowanie okresowych sum kosztów prostych.
- 3a. Przeksięgowanie zmniejszenia stanu produktów, które w rachunku zysków i strat skorygują *in minus* osiągnięte przychody.
- 3b. Przeksięgowanie zwiększenia stanu produktów, które w rachunku zysków i strat skorygują *in plus* osiągnięte przychody.
4. Przeksięgowanie okresowej sumy przychodów ze sprzedaży towarów.
5. Przeksięgowanie okresowej sumy wartości sprzedanych towarów wg cen zakupu (sprzedaży).
6. Przeksięgowanie okresowej sumy przychodów ze sprzedaży materiałów.
7. Przeksięgowanie okresowej sumy wartości sprzedanych materiałów wg cen zakupu (sprzedaży).

**Rys. 17.2. Wynik ze sprzedaży w wariantcie porównawczym
(działalność produkcyjno-handlowa)**

Źródło: opracowanie własne.

Jednostka może dokonać wyboru spośród dwóch wariantów obliczania i ustalania wyniku finansowego. Za wyborem wariantu porównawczego lub wariantu kalkulacyjnego powinny przemawiać konkretne przesłanki. Wariant porównawczy przeznaczony jest przede wszystkim dla przedsiębiorstw prowadzących jednorodną działalność o niskim stopniu zróżnicowania najczęściej w jednym zakładzie wytwórczym. Wariant kalkulacyjny jest przeznaczony dla jednostek prowadzących zróżnicowaną działalność w kilku zakładach wytwór-

czych. Można także zasadnie twierdzić, że wariant kalkulacyjny jest lepiej dostosowany do potrzeb zarządzania operacyjnego jednostką. Oba warianty różnią się od siebie jedynie na etapie ustalania wyniku ze sprzedaży. Na dalszych etapach są identyczne.

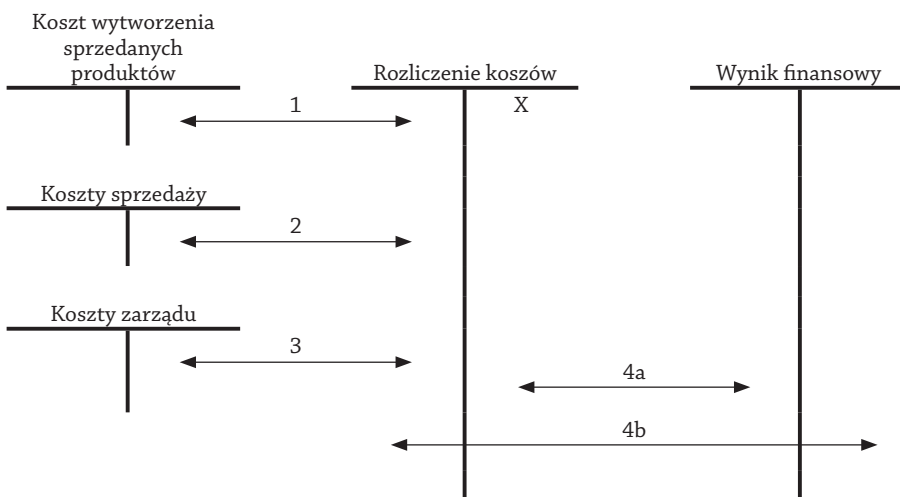
Wariant porównawczy konfrontuje przychody ze sprzedaży ze strukturą kosztów prostych oraz zmianą stanu produktów, a także kosztami wytworzenia produktów na własne potrzeby jednostki. Arytmetycznie wynik ze sprzedaży w wariantcie porównawczym można ująć w dwa charakterystyczne wzory stosownie do tego, czy występuje zwiększenie, czy zmniejszenie stanu produktów:

$$\text{wynik ze sprzedaży} = \text{przychody ze sprzedaży} + \text{zwiększenie stanu produktów} - \text{koszty rodzajowe}$$

lub

$$\text{wynik ze sprzedaży} = \text{przychody ze sprzedaży} - \text{zmniejszenie stanu produktów} - \text{koszty rodzajowe}$$

W ujęciu księgowym wynik ze sprzedaży w wariantcie porównawczym prezentuje rysunek 17.2.

Objaśnienia:

- X. Zbiorcze saldo kosztów rodzajowych powstałe na skutek przenoszenia ich za pośrednictwem konta 490 „Rozliczenie kosztów” na konta zespołu 5.
1. Przeksięgowanie kosztów wytworzenia sprzedanych produktów.
2. Przeksięgowanie kosztów sprzedaży.
3. Przeksięgowanie kosztów zarządu.
- 4a. Jeżeli suma kosztów zespołu 5 jest większa od sumy kosztów zespołu 4, wówczas saldo Dt konta 490 „Rozliczenie kosztów” informuje o zmniejszeniu stanu produktów; konto 490 „Rozliczenie kosztów” należy rozliczyć, przenosząc jego saldo na stronę Dt konta 860 „Wynik finansowy”; porównaj z operacją 3a na rysunku 17.2.

- 4b. Jeżeli suma kosztów zespołu 5 jest mniejsza od sumy kosztów zespołu 4, wówczas saldo Ct konta 490 „Rozliczenie kosztów” informuje o zwiększeniu stanu produktów; konto 490 „Rozliczenie kosztów” należy rozliczyć, przenosząc jego saldo na stronę Ct konta 860 „Wynik finansowy”; porównaj z operacją 3b na rysunku 17.2.

**Rys. 17.3. Schemat ewidencyjnego ustalenia zmiany stan produktów
w wariantcie porównawczym**

Źródło: opracowanie własne.

Z rysunku 17.2 wynika, że aby ustalić wynik ze sprzedaży w wariantcie porównawczym, trzeba wcześniej ustalić wielkość i charakter zmiany (zmniejszenie/zwiększenie) stanu produktów. Można tego dokonać, ewidencyjnie porównując na koncie 490 „Rozliczenie kosztów” wartość poniesionych kosztów w układzie rodzajowym z kosztami zarejestrowanymi w układzie kalkulacyjnym. Tę procedurę obliczeniową przedstawia rysunek 17.3.

Przykład 17.1

Przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy prowadzi ewidencję kosztów w przekroju rodzajowym i kalkulacyjnym. Na kontach księgowych na koniec okresu obrotowego zarejestrowano następujące wartości wpływające na wynik finansowy:

– konto 401 „Zużycie materiałów i energii”	Dt	21 000
– konto 406 „Koszty kompetencji”	Dt	180 000
– konto 408 „Amortyzacja”	Dt	36 000
– konto 490 „Rozliczenie kosztów”	Ct	237 000
– konto 527 „Koszty sprzedaży	Dt	12 000
– konto 550 „Koszty zarządu”	Dt	60 000
– konto 700 „Przychody ze sprzedaży produktów	Ct	250 000
– konto 710 „Koszt wytworzenia sprzedanych produktów”	Dt	145 000

Na podstawie powyższych danych należy: (a) obliczyć koszt własny sprzedanych produktów, (b) ustalić wartość zmiany stanu produktów, (c) zaksięgować operacje gospodarcze związane z ustaleniem wyniku ze sprzedaży w wariantcie porównawczym.

Rozwiązanie

$$\begin{array}{l} \text{koszt własny} \\ \text{sprzedanych} \\ \text{produktów} \end{array} = \begin{array}{l} \text{koszt wytworzenia} \\ \text{sprzedanych produktów} \end{array} + \begin{array}{l} \text{koszty} \\ \text{sprzedaży} \end{array} + \begin{array}{l} \text{koszty} \\ \text{zarządu} \end{array}$$

koszt własny sprzedanych produktów = 145 000 + 12 000 + 60 000 = 217 000

zmiana stanu produktów = 237 000 – 217 000 = +20 000 (zwiększenie)

wynik ze sprzedaży = 250 000 + 20 000 – 237 000 = +33 000

401 Zużycie materiałów i energii		406 Koszty kompetencji		408 Amortyzacja	
*	21 000	21 000 (2)	*	180 000	180 000 (3)
710 Koszt wytworzenia sprzedanych produktów		527 Koszty sprzedaży		550 Koszty zarządu	
*	145 000	145 000 (5a)	*	12 000	12 000 (5b)
				*	60 000
				60 000(5c)	
490 Rozliczenie kosztów		860 Wynik finansowy		700 Przychody ze sprzedaży	
(5a)	145 000	237 000 *	(2)	21 000	250 000 (1)
(5b)	12 000		(3)	180 000	20 000 (6)
(5c)	60 000		(4)	36 000	
(6)	20 000			237 000	270 000
	237 000	237 000	Sk	33 000	
	-	-			

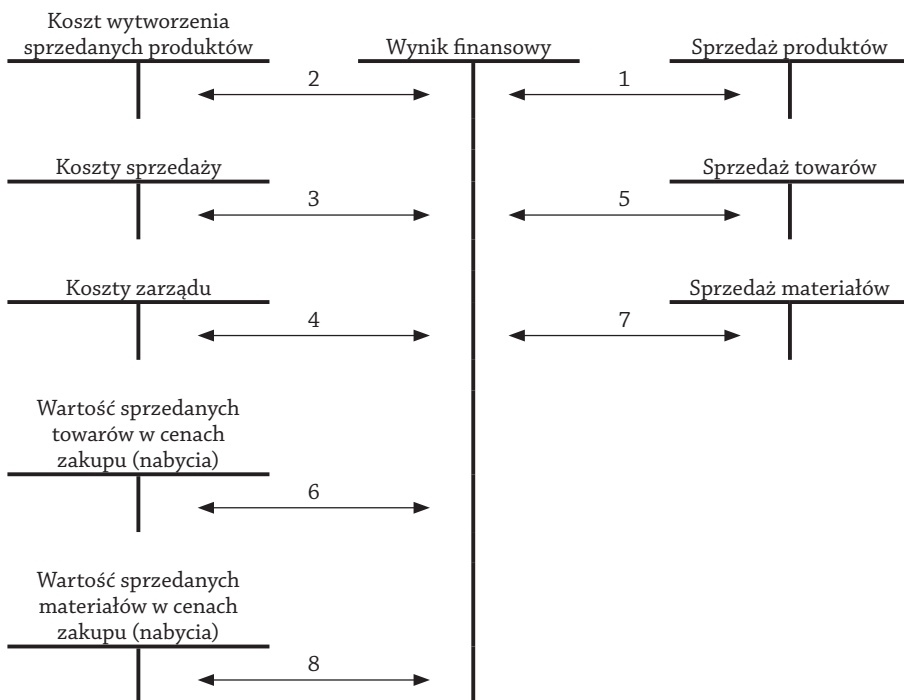
Objaśnienie:
* – wprowadzenie na konto obrotów jednym biórczym zapisem (tylko na potrzeby zilustrowania przykładu)

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	PK przeksięgowanie przychodów ze sprzedaży	250 000	Przychody ze sprzedaży	Wynik finansowy
2	PK przeksięgowanie kosztów zużycia materiałów i energii	21 000	Wynik finansowy	Zużycie materiałów i energii
3	PK przeksięgowanie kosztów kompetencji	180 000	Wynik finansowy	Koszty kompetencji
4	PK przeksięgowanie amortyzacji	36 000	Wynik finansowy	Amortyzacja
5	PK rozliczenie kosztów własnych sprzedanych produktów:			
	a) przeksięgowanie kosztu wytworzenia sprzedanych produktów	145 000	Rozliczenie kosztów	Koszt wytworzenia sprzedanych produktów
	b) przeksięgowanie kosztów sprzedaży	12 000	Rozliczenie kosztów	Koszty sprzedaży
	c) przeksięgowanie kosztów zarządu	60 000	Rozliczenie kosztów	Koszty zarządu
6	PK ustalenie i przeksięgowanie zmiany stanu produktów	20 000	Rozliczenie kosztów	Wynik finansowy

W powyższym zadaniu konto 860 „Wynik finansowy” zamknięto jedynie na potrzeby ilustracji problemu, gdyż w praktyce konto to winno być ostatecznie zamknięte dopiero po ujęciu na nim wszystkich etapów ustalenia wyniku finansowego omówionych w dalszych częściach niniejszego rozdziału.

Wariant kalkulacyjny w odróżnieniu od wariantu porównawczego konfrontuje przychody ze sprzedaży z kosztami podstawowej działalności, kosztami zarządu oraz kosztami sprzedaży. W ujęciu księgowym wynik ze sprzedaży w wariantie kalkulacyjnym prezentuje rysunek 17.4.

Objaśnienia:

1. Przeksięgowanie okresowej sumy przychodów ze sprzedaży produktów.
2. Przeksięgowanie kosztów wytworzenia sprzedanych produktów.
3. Przeksięgowanie kosztów sprzedaży.
4. Przeksięgowanie kosztów zarządu.
5. Przeksięgowanie okresowej sumy przychodów ze sprzedaży towarów.
6. Przeksięgowanie okresowej sumy wartości sprzedanych towarów wg cen zakupu (sprzedaży).
7. Przeksięgowanie okresowej sumy przychodów ze sprzedaży materiałów.
8. Przeksięgowanie okresowej sumy wartości sprzedanych materiałów wg cen zakupu (sprzedaży).

Rys. 17.4. Wynik ze sprzedaży w wariantie kalkulacyjnym (działalność produkcyjno-handlowa)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z. Messner, J. Pfaff, *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, wyd. cyt., s. 242–243.

Należy zwrócić uwagę, że wariant kalkulacyjny pozwala na głębszy wgląd w wewnętrzne przyczyny powstawania wyniku finansowego niż wariant porównawczy. W wariantcie kalkulacyjnym wynik ze sprzedaży można bowiem dodatkowo rozbić na wynik brutto ze sprzedaży, czyli marżę handlową, oraz koszty okresu, czyli koszty sprzedaży i koszty zarządu – tabela 17.4.

Tabela 17.4. Wewnętrzna struktura wyniku ze sprzedaży w wariantcie kalkulacyjnym

+ przychody ze sprzedaży produktów – koszty wytworzenia sprzedanych produktów + przychody ze sprzedaży towarów – wartość sprzedanych towarów wg cen zakupu + przychody ze sprzedaży materiałów – wartość sprzedanych materiałów wg cen zakupu
= wynik brutto ze sprzedaży (marża) – koszty sprzedaży – koszty zarządu
= wynik ze sprzedaży

Źródło: opracowanie własne.

Przykład 17.2 (kontynuacja przykładu 17.1)

Korzystając z danych przykładu 17.1, należy: (a) obliczyć koszt własny sprzedanych produktów, (b) zaksięgować operacje gospodarcze związane z ustaleniem wyniku ze sprzedaży w wariantcie kalkulacyjnym.

Rozwiązanie

**koszt własny
sprzedanych
produktów**

=

**koszt wytworzenia
sprzedanych
produktów**

+

**koszty
sprzedaży**

+

**koszty
zarządu**

koszt własny sprzedanych produktów = 145 000 + 12 000 + 60 000 = 217 000

Jak widać, koszt własny sprzedanych produktów w obu wariantach liczony był w jednakowy sposób, jednakże jego ewidencyjne rozliczenie ma odmienny kierunek. W wariantcie porównawczym umożliwiał on ustalenie zmiany stanu produktów. Natomiast w wariantcie kalkulacyjnym koszt własny sprzedanych produktów obciąża bezpośrednio wynik finansowy.

401 Zużycie materiałów i energii	406 Koszty kompetencji	408 Amortyzacja
* 21 000 21 000 (5a)	* 180 000 180 000 (5b)	* 36 000 36 000 (5c)
710 Koszt wytworzenia sprzedanych produktów	527 Koszty sprzedaży	550 Koszty zarządu
* 145 000 145 000 (2)	* 12 000 12 000 (3)	* 60 000 60 000 (4)
490 Rozliczenie kosztów	860 Wynik finansowy	700 Przychody ze sprzedaży
(5a) 21 000 237 000 *	(2) 145 000 250 000 (1)	(1) 250 000 250 000 *
(5b) 180 000	(3) 12 000	
(5c) 36 000	(4) 60 000	
237 000 237 000	217 000 250 000	
- -	Sk 33 000	

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	PK przeksięgowanie przychodów ze sprzedaży	250 000	Przychody ze sprzedaży	Wynik finansowy
2	PK przeksięgowanie kosztu wytworzenia sprzedanych produktów	145 000	Wynik finansowy	Koszt wytworzenia sprzedanych produktów
3	PK przeksięgowanie kosztów sprzedaży	12 000	Wynik finansowy	Koszty sprzedaży
4	PK przeksięgowanie kosztów zarządu	60 000	Wynik finansowy	Koszty zarządu
5	PK rozliczenie kosztów rodzajowych:			
a)	przeksięgowanie kosztów zużycia materiałów i energii	21 000	Rozliczenie kosztów	Zużycie materiałów i energii
b)	przeksięgowanie kosztów kompetencji	180 000	Rozliczenie kosztów	Koszty kompetencji
c)	przeksięgowanie amortyzacji	36 000	Rozliczenie kosztów	Amortyzacja

17.2. WYNIK Z DZIAŁALNOŚCI OPERACYJNEJ

Aby otrzymać wynik z działalności operacyjnej, należy skorygować wynik ze sprzedaży o pozostałe przychody operacyjne oraz pozostałe koszty operacyjne. Odróżnienie od siebie przychodów i kosztów podstawowej działalności operacyjnej od przychodów i kosztów pozostałej działalności operacyjnej ma

swoje bardzo istotne uzasadnienie. Pozostałe przychody i koszty powstają sporadycznie, niejako obok podstawowej działalności operacyjnej, i charakteryzują się dużą zmiennością. Gdyby ich nie odróżniano w rachunku zysków i strat od przychodów i kosztów operacyjnych, wówczas ich występowanie mogłoby w sposób znaczący zniekształcać wynik finansowy jednostki, który jest najistotniejszym punktem oceny jej ekonomiki. Jednostka prowadząca nierentowną podstawową działalność operacyjną mogłaby w celu ukrycia tego faktu przed zewnętrznymi interesariuszami sprzedać atrakcyjną nieruchomości i w ten sposób wykazać „sztuczny” zysk. Przy sprawozdawczym rozdzieleniu etapu przychodów i kosztów podstawowej oraz pozostałej działalności operacyjnej nie można przeprowadzić takiej manipulacji wynikiem finansowym.

Na dzień ich powstania pozostałe przychody operacyjne ujmuje się po stronie Ct konta 760 „Pozostałe przychody operacyjne”, natomiast pozostałe koszty operacyjne ujmuje się po stronie Dt konta 765 „Pozostałe koszty operacyjne”, pamiętając oczywiście o drugostronnej korespondencji z odpowiednim kontem aktywów lub pasywów. Na koniec roku księgowego pozostałe przychody operacyjne i pozostałe koszty operacyjne przeksięgowuje się na konto 860 „Wynik finansowy”, co obrazuje rysunek 17.5.

Objaśnienia:

1. Przeksięgowanie okresowej sumy pozostałych przychodów operacyjnych na wynik finansowy.
2. Przeksięgowanie okresowej sumy pozostałych kosztów operacyjnych na wynik finansowy.

Rys. 17.5. Wpływ pozostałych przychodów operacyjnych i pozostałych kosztów operacyjnych na wynik finansowy

Źródło: opracowanie własne.

Jeżeli w jednostce występuje dużo zdarzeń o różnorodnym charakterze skutkujących powstawaniem pozostałych przychodów operacyjnych lub pozostałych kosztów operacyjnych, wówczas zasadne jest utworzenie dodatkowych kont syntetycznych służących do ich rejestracji lub rozbudowanie analityki kont 760 „Pozostałe przychody operacyjne” i 765 „Pozostałe koszty operacyjne”.

Do najbardziej typowych **pozostałych przychodów operacyjnych** zalicza się¹⁵⁶:

¹⁵⁶ Katalog pozostałych przychodów operacyjnych wzorowany na: W. Gabrusewicz (red.), *Rachunkowość finansowa dla profesjonalistów*, wyd. cyt., s. 557–558.

- przychody ze sprzedaży środków trwałych, wartości niematerialnych i prawnych, środków trwałych w budowie, niefinansowych aktywów zaliczanych do inwestycji,
- przychody z niefinansowych aktywów zaliczanych do inwestycji, np. czynsze z nieruchomości inwestycyjnej,
- wartość rozwiązywanych odpisów aktualizujących wartość należności niefinansowych w związku z ich zapłatą,
- wartość rozwiązywanych niewykorzystanych rezerw na przyszłe zobowiązania,
- dodatnie odpisy aktualizujące wartość aktywów niefinansowych,
- wartość przedawnionych lub umorzonych zobowiązań,
- otrzymane dotacje, subwencje i darowizny,
- otrzymane odszkodowania, kary umowne oraz zwroty kosztów sądowych,
- ujawnione nadwyżki inwentaryzacyjne aktywów.

Do najbardziej typowych **pozostałych kosztów operacyjnych** zalicza się¹⁵⁷:

- wartość netto sprzedawanych środków trwałych, wartości niematerialnych i prawnych, środków trwałych w budowie oraz niefinansowych aktywów zaliczanych do inwestycji,
- koszt utrzymania nieruchomości inwestycyjnych,
- wartość zaniechanych środków trwałych w budowie oraz kosztów przerwanych prac rozwojowych, które nie dały zamierzonego efektu gospodarczego,
- odpisanie wartości przedawnionych, umorzonych lub nieściągalnych należności niefinansowych, jeżeli wcześniej nie dokonano odpisu aktualizującego ich wartość,
- odpisy aktualizujące wartość należności niefinansowych dokonywanych w związku ze znaczącym ryzykiem braku ich zapłaty,
- ujemne odpisy aktualizujące wartość aktywów niefinansowych w związku z trwałą utratą ich wartości,
- utworzenie rezerw na przyszłe zobowiązania,
- ponoszone odszkodowania, kary, grzywny, koszty sądowe,
- przekazywane nieodpłatnie aktywa (np. darowizny),
- wartość ujawnionych szkód i niedoborów przekraczających dopuszczalne normy,
- koszty działalności socjalnej.

17.3. WYNIK Z DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

Każda jednostka gospodarcza realizuje swoje cele w otoczeniu rynku finansowego. Rynek finansowy dzieli się na rynek pieniężny, rynek kapitałowy, rynek walutowy oraz rynek instrumentów pochodnych. Operacje dokonywane na

¹⁵⁷ Katalog pozostałych kosztów operacyjnych wzorowany na: tamże, s. 555–557.

tych rynkach – związane z pozyskaniem lub lokowaniem środków pieniężnych, wymianą walut, emisją lub zakupem instrumentów finansowych – skutkują dla przedsiębiorstwa powstawaniem przychodów finansowych i kosztów finansowych. Aby otrzymać wynik z działalności gospodarczej, należy skorygować wynik z działalności operacyjnej o przychody finansowe oraz koszty finansowe.

Na dzień ich powstania przychody finansowe ujmuje się po stronie Ct konta 750 „Przychody finansowe”, natomiast koszty finansowe ujmuje się po stronie Dt konta 755 „Koszty finansowe”, pamiętając oczywiście o drugostronnej korespondencji z odpowiednim kontem aktywów lub pasywów. Na koniec roku księgowego przychody finansowe i koszty finansowe przeksięgowuje się na konto 860 „Wynik finansowy”, co obrazuje rysunek 17.6.

Objaśnienia:

1. Przeksięgowanie okresowej sumy przychodów finansowych na wynik finansowy.
2. Przeksięgowanie okresowej sumy kosztów finansowych na wynik finansowy.

Rys. 17.6. Wpływ pozostałych przychodów finansowych i kosztów finansowych na wynik finansowy

Źródło: opracowanie własne.

Jeżeli w jednostce występuje dużo zdarzeń o różnorodnym charakterze skutkujących powstawaniem przychodów finansowych lub kosztów finansowych, wówczas zasadne jest utworzenie dodatkowych kont syntetycznych służących do ich rejestracji lub rozbudowanie analityki kont 750 „Przychody finansowe” i 755 „Koszty finansowe”.

Do najbardziej typowych **przychodów finansowych** zalicza się¹⁵⁸:

- przychody z odsetek,
- zysk ze zbycia aktywów finansowych,
- dodatnie odpisy aktualizujące wartość aktywów finansowych,
- dodatnie różnice kursowe wynikające z operacji walutowych,
- przychody z tytułu dywidend i udziałów w zyskach.

Do najbardziej typowych **kosztów finansowych** zalicza się¹⁵⁹:

- koszty odsetkowe,
- straty ze zbycia aktywów finansowych,
- ujemne odpisy aktualizujące wartość aktywów finansowych,
- ujemne różnice kursowe wynikające z operacji walutowych.

¹⁵⁸ Katalog pozostałych kosztów operacyjnych wzorowany na: tamże.

¹⁵⁹ Katalog pozostałych kosztów operacyjnych wzorowany na: tamże.

17.4. WYNIK FINANSOWY BRUTTO

Aby uzyskać wynik finansowy brutto, należy wynik z działalności gospodarczej skorygować o zyski nadzwyczajne oraz straty nadzwyczajne. Zyski nadzwyczajne i straty nadzwyczajne to skutki ekonomiczne zdarzeń losowych, a więc niezwiązanych z ogólnym ryzykiem prowadzenia działalności gospodarczej.

Na dzień ich powstania zyski nadzwyczajne ujmuje się po stronie Ct konta 770 „Zyski nadzwyczajne”, natomiast straty nadzwyczajne ujmuje się po stronie Dt konta 775 „Straty nadzwyczajne”, pamiętając oczywiście o drugostronnej korespondencji z odpowiednim kontem aktywów lub pasywów. Na koniec roku księgowego zyski nadzwyczajne i straty nadzwyczajne przeksięgowuje się na konto 860 „Wynik finansowy”, co obrazuje rysunek 17.7.

Objaśnienia:

1. Przeksięgowanie okresowej sumy zysków nadzwyczajnych na wynik finansowy.
2. Przeksięgowanie okresowej sumy strat nadzwyczajnych na wynik finansowy.

Rys. 17.7. Wpływ zysków nadzwyczajnych i strat nadzwyczajnych na wynik finansowy

Źródło: opracowanie własne.

Do typowych **zysków nadzwyczajnych** zalicza się:

- otrzymane odszkodowania od ubezpieczycieli z tytułu likwidacji szkód majątkowych powstałych w wyniku klęsk żywiołowych – pożarów, powodzi, huraganów itd.,
- przychody ze sprzedaży tzw. zorganizowanej części przedsiębiorstwa.

Do charakterystycznych **strat nadzwyczajnych** zalicza się:

- wartość strat materialnych związanych z usuwaniem skutków klęsk żywiołowych,
- wartość składników majątkowych stanowiących zespół sprzedawanej tzw. zorganizowanej części przedsiębiorstwa.

17.5. WYNIK FINANSOWY NETTO

Aby uzyskać wynik finansowy netto, należy wynik finansowy brutto skorygować o podatek dochodowy oraz dodatkowe obciążenia wyniku finansowego. Należy pamiętać, że podatnikami podatku dochodowego od osób prawnych, czyli tzw. podatku CIT (ang. *corporate income tax*), są tylko przedsiębiorstwa

zorganizowane jako spółki kapitałowe lub inne osoby prawne. Przedsiębiorstwa osób fizycznych oraz spółki osobowe są transparentne dla tego podatku, a więc ich wynik brutto jest automatycznie wynikiem netto¹⁶⁰.

Ustalenie podatku dochodowego od osób prawnych wymaga pogodzenia ze sobą wymogów wynikających z dwóch podstaw prawnych, tj. prawa bilansowego i prawa podatkowego. Prawo bilansowe określa, jak ustalić wynik finansowy w ujęciu księgowym. Dokonuje się tego na moment zamknięcia ksiąg rachunkowych, obliczając różnicę pomiędzy przychodami księgowymi i kosztami księgowymi.

Rachunkowość jednostki musi więc być prowadzona tak, aby ułatwiać rozliczenia podatkowe, a jej założowy plan kont winien przewidywać konta służące do ewidencji podatków, gdyż w myśl prawa podatkowego przez **księgi podatkowe** rozumie się księgi rachunkowe¹⁶¹. Przedmiotem opodatkowania podatkiem dochodowym jest **dochód**. Dochód, generalnie rzecz ujmując, ustalany jest w analogiczny sposób do wyniku finansowego brutto przedsiębiorstwa, czyli jako różnica pomiędzy przychodami podatkowymi oraz kosztami podatkowymi.

Ponieważ w znakomitej większości przychody i koszty księgowe pokrywają się z przychodami i kosztami podatkowymi, w praktyce dochód podatkowy ustala się w oparciu o zapisy przychodów i kosztów w księgach rachunkowych, dokonując ich korekty zgodnej z wymogami prawa podatkowego. W tym celu pozaksięgowo zwiększa się bądź zmniejsza przychody i koszty ujęte na kontach, uzyskując na ich bazie przychody i koszty podatkowe, które następnie wykazywane są w zeznaniach podatkowych. Na potrzeby przeprowadzenia tej operacji bardzo pomocna jest analityka do kont przychodów i kosztów uwzględniająca kategorie **przychodów niepodatkowych** oraz **kosztów niepodatkowych**¹⁶². Powstające przy tej okazji różnice pomiędzy prawem bilansowym i prawem podatkowym mogą dotyczyć **zakresu** przychodów i kosztów oraz **momentu** ich powstawania¹⁶³. Etapy procedury przekształcania wyniku brutto w wynik netto przedstawia tabela 17.5.

Tabela 17.5. Wynik finansowy brutto a dochód podatkowy

Etap ustalania wyniku finansowego netto	Prawo bilansowe	Prawo podatkowe
1. Księgowe ustalenie wyniku finansowego brutto	+ przychody księgowe – koszty księgowe = zysk (strata) brutto	

¹⁶⁰ Przedsiębiorcy indywidualni oraz wspólnicy spółek osobowych płacą podatek dochodowy od przypadających na ich korzyść całość lub część dochodu przedsiębiorstwa.

¹⁶¹ Ustawa z 29 sierpnia 1997 roku – Ordynacja podatkowa (DzU z 2012 roku, poz. 749 ze zm.), art. 3.

¹⁶² Kategorie te są zwyczajowo określane skrótami „nPP” i „nKUP”.

¹⁶³ E. Kosakowski, *Działalność gospodarcza w świetle podatków dochodowych od osób fizycznych i prawnych 2008*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2008, s. 59.

2. Ustalenie podstawy opodatkowania: korekta przychodów i kosztów księgowych		+ przychody podatkowe – koszty uzyskania przychodów = dochód (strata) podatkowa
3. Obliczenie podatku dochodowego		dochód podatkowy × stopa % CIT = podatek dochodowy
4. Obliczenie wyniku finansowego netto	= zysk (strata) brutto – podatek dochodowy = zysk (strata) netto	

Źródło: opracowanie własne.

Podatku dochodowego nie płaci się jednorazowo na koniec roku podatkowego. W trakcie roku podatkowego oblicza się zaliczki na podatek dochodowy naliczane od statystycznie, a więc pozaksięgowo ustalonego wyniku finansowego (dochodu podatkowego). Ustalona wartość zaliczki za każdy miesiąc podlega wpłacie do urzędu skarbowego. Ostateczne rozliczenie podatku dochodowego za rok podatkowy polega zatem na wpłacie do urzędu skarbowego różnicy pomiędzy podatkiem dochodowym należnym za cały rok oraz sumą zaliczek wpłaconych za poszczególne miesiące. Jeżeli ta różnica jest wartością ujemną, to wówczas otrzymuje się zwrot nadpłaconego podatku.

17.6. PRZYROST KAPITAŁU WŁASNEGO JAKO REZULTAT ZYSKU

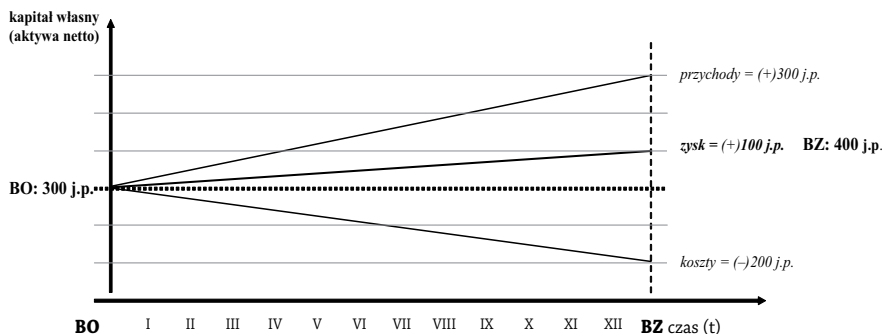
Z ekonomicznego punktu widzenia najmniejszy pojedynczy przychód lub pojedynczy koszt powodują zmianę kapitału własnego. Przychody zwiększają jego wartość, a koszty zmniejszają. Jednakże na potrzeby ewidencji rachunkowej rejestruje się ich całościowy, a więc wynikowy wpływ na kapitał własny. Najpierw ogół przychodów i kosztów tworzy wynik finansowy, a następnie jako zysk bądź strata wpływa na kapitał własny. Ekonomiczną zależność przychodów, kosztów, wyniku finansowego oraz kapitału własnego przedstawia rysunek 17.8.

Zysk jest podstawową miarą efektywności przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy, a zarazem kryterium działania ekonomicznego zorientowanego na pomnażanie kapitału. Zysk to przyrost kapitału własnego w okresie obrachunkowym, co można przedstawić w postaci następującej formuły:

kapitał własny_(BZ) = kapitał własny_(BO) + zysk

Zysk jest równy co do wartości przyrostowi aktywów netto, strata zaś zmniejszeniu aktywów netto. Aktywa netto to wartość zbywalnego majątku pomniejszona o zobowiązania, a więc długi. Zysk jest więc przysporzeniem zbywalnego majątku, a strata jego uszczupleniem¹⁶⁴.

¹⁶⁴ L. Niemczyk, *Rachunkowość wiedzy. Suplement do podręczników pt. Rachunkowość finansowa*, wyd. cyt., s. 59.

Objaśnienie:

kapitał własny w bilansie otwarcia + przychody – koszty = kapitał własny w bilansie zamknięcia
 $300 \text{ j.p.} + 300 \text{ j.p.} - 200 \text{ j.p.} = 400 \text{ j.p.}$

lub $300 \text{ j.p.} + 100 \text{ j.p. (wynik finansowy)} = 400 \text{ j.p.}$

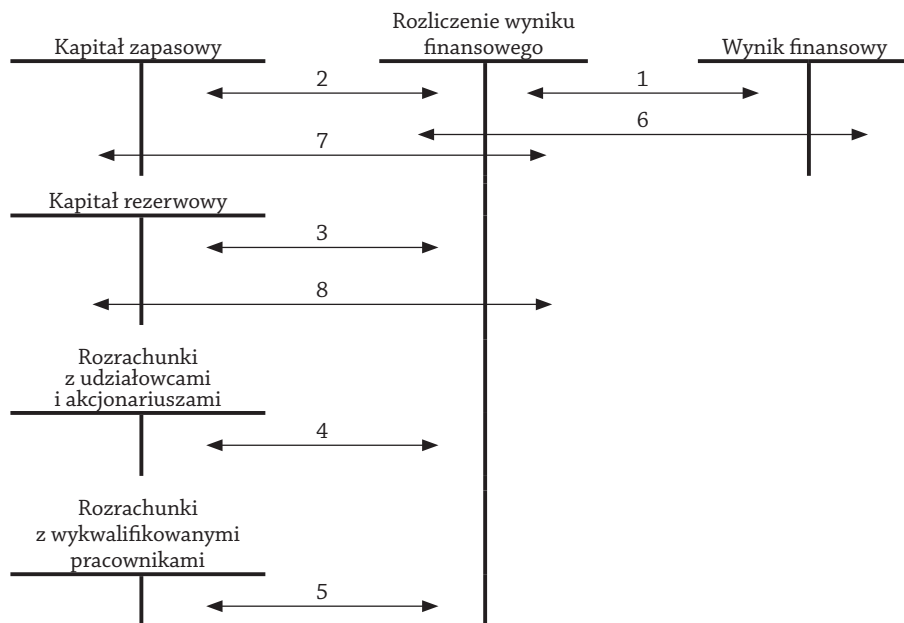
j.p. – jednostka pieniężna

Rys. 17.8. Wpływ wyniku finansowego na kapitał własny w okresie od bilansu otwarcia (BO) do bilansu zamknięcia (BZ)

Źródło: L. Niemczyk, *Rachunkowość wiedzy. Suplement do podręczników pt. Rachunkowość finansowa*, wyd. cyt., s. 60.

Zysk netto może mieć dwa kierunki przeznaczenia. Może podwyższać kapitał własny lub być wypłacany w postaci transferów najważniejszemu interesariuszowi przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Nie sposób podać jednolitej reguły wskazującej, ile zysku wypłacać, a ile pozostawiać w przedsiębiorstwie. Wiadomo jedynie, że jest to swoisty kompromis pomiędzy obiecującą przyszłością a satysfakcjonującą teraźniejszością. W praktyce zatem najczęściej część zysku wypłaca się, a część reinwestuje w zależności od aktualnych preferencji właścicieli.

Transfery dla interesariuszy to przede wszystkim **dywidendy** dla właścicieli przedsiębiorstwa oraz **premie motywacyjne** dla wykwalifikowanych pracowników. Wypłata dywidendy jest wynagrodzeniem właścicieli za ryzyko wyposażenia przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy w kapitał finansowy. Wypłaty premii motywacyjnych dla wykwalifikowanych pracowników to instrument postindustrialnego zarządzania, który sprawia, że wykwalifikowani pracownicy stają się żywotnie zainteresowani wypracowaniem zysków przedsiębiorstwa. Wówczas wykwalifikowani pracownicy, wyposażając przedsiębiorstwo w kapitał intelektualny, zaczynają używać go w sposób przedsiębiorczy oraz długofalowy. Co więcej, rachunkowość kapitału intelektualnego umożliwia rozliczanie tychże premii motywacyjnych w stosunku do wartości kapitału intelektualnego dostarczonego przez wykwalifikowanego pracownika. W ten sposób tworzy się bodziec ekonomiczny, który będzie skłaniał dostarczycieli kapitału intelektualnego do ciągłego podnoszenia kwalifikacji na użytek przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy.

Objaśnienia:

Rozliczenie zysku netto:

1. Przeksięgowanie do rozliczenia zysku netto za rok ubiegły.
2. Zarachowanie części zysku na kapitał zapasowy.
3. Zarachowanie części zysku na kapitał rezerwowy.
4. Przeznaczenie części zysku na wypłaty dywidend dla udziałowców lub akcjonariuszy.
5. Przeznaczenie części zysku na wypłaty premii motywacyjnych dla wykwalifikowanych pracowników.

Rozliczenie straty netto:

6. Przeksięgowanie do rozliczenia straty netto za rok ubiegły.
7. Pokrycie straty z kapitału zapasowego.
8. Pokrycie straty z kapitału rezerwowego.

**Rys. 17.9. Podstawowe schematy księgowania
na koncie 820 „Rozliczenie wyniku finansowego”**

Źródło: opracowanie własne.

Akumulację kapitału własnego, a więc zatrzymywanie zysków, określa się mianem samofinansowania. Stąd też kapitały własne nazywa się nieraz kapitałami samofinansowania. Wśród nich obok kapitałów zakładowych oraz wyniku finansowego występują również kapitały zapasowe oraz rezerwowe. Kapitały zapasowe oraz rezerwowe są kapitałami specjalnego przeznaczenia. Najczęściej tworzy się je oraz wykorzystuje zgodnie z przepisami prawa handlowego¹⁶⁵, mogą być one jednak również tworzone doraźnie lub zgodnie

¹⁶⁵ Ustawa z 15 września 2000 roku – Kodeks spółek handlowych (DzU z 2013 roku, poz. 1030 ze zm.).

z autonomiczną polityką przedsiębiorstwa wyartykułowaną w wewnętrznych aktach normatywnych, takich jak umowa spółki lub statut.

Rozliczenia wyniku finansowego w częściach przeznaczonych na kapitały własne oraz transfery dokonuje się za pośrednictwem konta 820 „Rozliczenie wyniku finansowego”. Rysunek 17.9 przedstawia podstawowe schematy księgowania na koncie 820 „Rozliczenie wyniku finansowego”.

Przykład 17.3

W przedsiębiorstwie „Alfa” S.A. zysk netto na koniec roku obrachunkowego wyniósł 100 000 zł. Akcjonariusze na zwyczajnym walnym zgromadzeniu powzięli uchwałę o następującym podziale zysku: 60% zysku zostanie przeznaczone na podwyższenie kapitału zapasowego, 30% na wypłatę dywidend, a 10% na premie z zysku dla wykwalifikowanych pracowników.

Należy zaksięgować rozliczenie wyniku finansowego w jednostce.

Rozwiązanie

Kapitał zapasowy		Rozliczenie wyniku finansowego			Wynik finansowy		
	X Sp	(2)	60 000	100 000	(1)	(1)	100 000
	60 000 (2)	(3)	30 000				100 000 *
		(4)	10 000				

Rozrachunki z akcjonariuszami		Rozrachunki z wykwalifikowanymi pracownikami	
	30 000 (3)		10 000 (4)

~ Dziennik przedsiębiorstwa ~

Nr	Treść	Kwota	Debet	Credit
1	PK przeksięgowanie zysku netto do rozliczenia	100 000	Wynik finansowy	Rozliczenie wyniku finansowego
2	PK podwyższenie kapitału zapasowego: 100 000 zł × 60%	60 000	Rozliczenie wyniku finansowego	Kapitał zapasowy
3	PK przeznaczenie części zysku na wypłatę dywidend: 100 000 zł × 30%	30 000	Rozliczenie wyniku finansowego	Rozrachunki z akcjonariuszami
4	PK przeznaczenie części zysku na premie motywacyjne: 100 000 zł × 10%	10 000	Rozliczenie wyniku finansowego	Rozrachunki z wykwalifikowanymi pracownikami

Jeszcze czterdzieści lat temu lwia część wartości przedsiębiorstwa była ujawniana jako aktywa netto spółki. Obecnie sytuacja ta jest postawiona na głowie i ponad 80% wartości korporacji ukryta jest poza bilansem. Przedsiębiorcy muszą zająć się tą luką informacyjną, aby jasno i zwięźle wyrazić, jak kontrolowane zasoby tworzą wartość w czasie. Zintegrowana sprawozdawczość jest kluczowym mechanizmem, dzięki któremu przedsiębiorstwa mogą przedstawić pełny obraz ich działalności bazującej na różnego rodzaju kapitałach.

Paul Druckman
Prezes
Międzynarodowej Rady
Zintegrowanego Raportowania

Część V

Sprawozdawczość finansowa oraz jej użyteczność informacyjna

Rozdział 18. Tradycyjne sprawozdanie finansowe

Rozdział 19. Nowe obszary sprawozdawczości przedsiębiorstwa

Rozdział 20. Analiza finansowa przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy

Rozdział 21. Audyt kapitałów niefinansowych

Rozdział 18

Tradycyjne sprawozdanie finansowe

W rozdziale przedstawiono zagadnienie tradycyjnego sprawozdania finansowego. Przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy jest zobowiązane przepisami prawa bilansowego do sporządzania sprawozdania tego rodzaju. Tradycyjne sprawozdanie finansowe jest skoncentrowane na kapitale finansowym i nie zawiera informacji o kapitale intelektualnym oraz kapitale relacji z otoczeniem. Składa się ono z następujących elementów: tradycyjnego bilansu, rachunku zysków i strat, informacji dodatkowej, rachunku przepływów pieniężnych, zestawienia zmian w kapitale (funduszu) własnym oraz sprawozdania z działalności spółki. Takie sprawozdanie finansowe jest głównym źródłem informacji ekonomicznej o przedsiębiorstwie, którymi mogą być zainteresowani inwestorzy, instytucje finansowe, kadry pracownicze, jednostki samorządu terytorialnego, urzędy centralne. Niestety, ten tradycyjny zestaw informacji w coraz mniejszym stopniu spełnia wymogi informacyjne gospodarki opartej na wiedzy.

Sprawozdanie finansowe jest finalnym, a zarazem głównym efektem procesu przetwarzania danych w systemie rachunkowości¹⁶⁶. Jest ono swoistym panelem administracyjnym całego przedsiębiorstwa. Ukazuje dokonania zarządu, przedstawia sukcesy, obnaża porażki, generuje pierwsze sygnały o trudnościach¹⁶⁷. Nie tylko sporządzanie, ale także czytanie, a więc interpretowanie sprawozdania finansowego wymaga znajomości zasad rachunkowości. Bez opanowania elementarnej wiedzy finansowo-księgowej zapewniającej rozumienie podstawowych pojęć oraz zależności pomiędzy nimi czytanie spra-

¹⁶⁶ W. Gabrusewicz, J. Samelak, *Rachunkowość finansowa. Obszary problemowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2008, s. 299.

¹⁶⁷ W.B. Meigs, R.F. Meigs, *Financial Accounting*, wyd. cyt., s. 651.

wozdania finansowego można porównać do lektury tekstu książki napisanego w języku, którego się nie zna.

Najważniejszą cechą sprawozdania finansowego jest jego **standaryzacja**. Bez względu na to, jaka jest specyfika jednostki gospodarczej, jej sprawozdanie finansowe sporządzane jest według powszechnie znanego standardu. Zgodnie ze swoją nazwą sprawozdanie finansowe bazuje na mierniku pieniężnym. Odwołuje się do głównych kategorii rachunkowości – aktywów, pasywów, przychodów i kosztów. Dotyczy ściśle określonych ram czasowych – przede wszystkim pełnych lat obrachunkowych (ale także półroczy, kwartałów lub miesięcy).

To właśnie standaryzacja, której podstawą są zasady rachunkowości, umożliwia **porównywalność**. Porównywalność ma wiele wymiarów. Może to być:

- porównywalność w czasie, a więc danych sprawozdawczych pochodzących z różnych okresów,
- porównywalność części składowych sprawozdania polegająca na badaniu udziału procentowego szczegółowej kategorii w większej całości,
- porównywalność pomiędzy jednostkami gospodarującymi.

To właśnie standaryzacja oraz porównywalność nadają ogromną **użyteczność** sprawozdaniu finansowemu.

Sprawozdanie finansowe zawiera zestaw podstawowych informacji ekonomicznych obrazujących działalność przedsiębiorstwa w minionym okresie sprawozdawczym. Użytkownicy sprawozdania finansowego dzielą się na wewnętrznych i zewnętrznych. Użytkownik sprawozdania finansowego może z niego wyczytać informację o:

- zasobach gospodarczych, którymi dysponowała jednostka w okresie sprawozdawczym,
- źródłach finansowania (pochodzenia) tychże zasobów,
- prowadzonej działalności gospodarczej skutkującej osiągniętymi przychodami oraz ponoszonymi kosztami,
- rezultatach ekonomicznych działalności gospodarczej wypracowanych w okresie, a więc zysku lub stracie.

Sprawozdanie finansowe sporządza się w języku polskim i walucie polskiej. Można oczywiście dodatkowo sporządzać tłumaczenie sprawozdania na języki obce, jeżeli oczekują tego ważni interesariusze przedsiębiorstwa. Zaokrąglenie jednostek pieniężnych do tysięcy złotych jest dopuszczalne tylko wówczas, gdy nie zniekształca to prawdziwego i rzetelnego obrazu jednostki. Sprawozdanie powinno być sporządzone jak najszybciej po zamknięciu okresu obrachunkowego, a więc maksymalnie do trzech miesięcy po jego zakończeniu. Następnie podlega formalnemu zatwierdzeniu w trybie zgodnym z formą prawną przedsiębiorstwa.

Założenia koncepcyjne sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych stanowiące fundament Międzynarodowych Standardów Rachunkowości wy-

mieniają charakterystyczne walory metodyczne sprawozdań finansowych¹⁶⁸. W ujęciu szczegółowym składają się na nie:

a) założenia podstawowe:

- zrozumiałość,
- przydatność,

b) cechy jakościowe sprawozdania finansowego:

- istotność,
- wiarygodność,
- wierne odzwierciedlenie,
- przewaga treści nad formą,
- neutralność,
- zasada ostrożnej wyceny,
- kompletność,
- porównywalność,
- terminowość,

c) ograniczenia dotyczące przydatności i wiarygodności informacji:

- wyważenie korzyści i kosztów,
- wyważenie różnych cech sprawozdania finansowego,
- prawdziwy i rzetelny obraz (rzetelna informacja).

Sprawozdanie finansowe musi dodatkowo spełniać pewne charakterystyczne wymogi formalne. W związku z tym będzie:

- zawierać nazwę „sprawozdanie finansowe” oraz nazwy elementów składowych tego sprawozdania,
- wymieniać nazwę, adres oraz dane rejestrowe jednostki publikującej sprawozdanie,
- wskazywać okres sprawozdawczy, którego dotyczą informacje ekonomiczne,
- zawierać tabelaryczne zestawienia syntetycznej informacji finansowo-księgowej przygotowane zgodnie ze wzorcami bilansów, rachunków zysków i strat itd. określonymi w prawie bilansowym,
- ujawniać datę sporządzenia (zatwierdzenia) sprawozdania finansowego, która powinna następować nie później niż w trzy miesiące od zakończenia okresu sprawozdawczego,
- być opatrzone podpisami kierownictwa jednostki, a więc całego zarządu, oraz osoby, której powierzono prowadzenie ksiąg rachunkowych, czyli w praktyce głównego księgowego.

Formalne reguły nakazują także, aby sprawozdanie finansowe bezterminowo archiwizować w siedzibie jednostki. Dodatkowo należy składać jego egzemplarz do publicznie dostępnych akt w sądach rejestrowych, co gwarantuje łatwy i otwarty dostęp do niego dla wszystkich zainteresowanych osób. Złożone w urzędzie rejestrowym sprawozdanie podlega publikacji w ogólnokrajowych

¹⁶⁸ Por. reguły metodyczne rachunkowości w podrozdziale 4.3.

dziennikach urzędowych (monitorach). Ponadto, sprawozdanie finansowe tzw. dużych jednostek¹⁶⁹ poddawane jest badaniu przez biegłych rewidentów¹⁷⁰.

Tradycyjne sprawozdanie finansowe składa się z następujących elementów:

- bilansu,
- rachunku zysków i strat,
- informacji dodatkowej,
- rachunku z przepływów pieniężnych,
- zestawienia zmian w kapitale (funduszu) własnym,
- sprawozdania z działalności spółki.

Najważniejszymi elementami sprawozdania finansowego są tradycyjny bilans oraz rachunek zysków i strat. Te dwa zestawienia scalają sumaryczny skutek setek, a nawet tysiące operacji gospodarczych w jeden całościowy obraz, który pozwala całościowo ocenić działalność gospodarczą jednostki oraz sprawność jej zarządu. Uważna lektura sprawozdania finansowego umożliwia jego zewnętrznym odbiorcom zorientować się w sytuacji majątkowej oraz finansowej jednostki, a zarazem uchwycić najważniejsze zmiany pozycji sprawozdawczych, które wydarzył się w trakcie okresu obrachunkowego.

Największą wadą tradycyjnego sprawozdania finansowego jest brak informacji o niematerialnych aktywach oraz pasywach charakterystycznych dla gospodarki opartej na wiedzy. W dobie gospodarki opartej na wiedzy skutkuje to dysfunkcyjnością informacyjną tradycyjnego sprawozdania finansowego uniemożliwiającą podejmowanie najważniejszych decyzji. Jeżeli w gospodarce opartej na wiedzy kluczowym czynnikiem wytwórczym jest wiedza (kapitał intelektualny), to nie można nią efektywnie zarządzać tak długo, jak nie posiada się precyzyjnych danych ilościowych o jej wartości oraz źródłach finansowania. Optymalizacja decyzji w przedsiębiorstwie po prostu wymaga posiadania takich informacji.

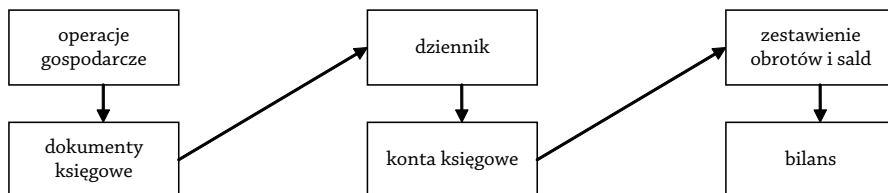
18.1. BILANS

Bilans jest centralną częścią tradycyjnego sprawozdania finansowego, ponieważ to do niego ostatecznie odwołują się wszystkie pozostałe elementy sprawozdania. Głównym zadaniem tradycyjnego bilansu jest przedstawienie majątku przedsiębiorstwa oraz źródeł jego pochodzenia na określony dzień nazywany dniem bilansowym. Wartości ujawnione w bilansie muszą wynikać z informacji ekonomicznych zarejestrowanych na kontach księgowych. Bilans

¹⁶⁹ Kryteria ekonomiczne uznawania podmiotu za „dużą jednostkę” zawiera ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 64 ust. 1 pkt 4.

¹⁷⁰ J. Pfaff, *Wpływ rewizji finansowej na wiarygodność sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2008.

odzwierciedla więc sumaryczny skutek przeszłych operacji gospodarczych. Rysunek 18.1 ukazuje tę kluczową zależność spajającą w jedną całość system rachunkowości jednostki.

Rys. 18.1. Bilans jako sprawozdanie odzwierciedlające wpływ ujętych w księgach rachunkowych operacji gospodarczych

Źródło: opracowania własne.

Proces przygotowania bilansu wymaga zamknięcia kont księgowych. Salda zamkniętych kont księgowych wykazuje się w zestawieniu obrotów i sald. Ze względu na rolę zestawienia obrotów i sald w procesie przygotowania bilansu określa się je jako „bilans próbny” lub „bilans brudny”. Ogólny układ ewidencyjny zestawienia obrotów i sald został przedstawiony w rozdziale 7.

Zestawienie obrotów i sald spełnia bardzo ważną funkcję kontrolną. Pozwala sprawdzić, czy równowaga bilansowa jako warunek konieczny sporządzenia bilansu została zachowana w ciągu całego roku obrachunkowego, a więc podczas księgowania każdej pojedynczej operacji gospodarczej. Równowagę tę pokazują równoważne sumy kontrolne stron Dt i Ct wyliczone dla par kolumn pozycji „Saldo początkowe”, „Obroty”, „Saldo początkowe + obroty” oraz „Saldo końcowe”. Brak równowagi pomiędzy sumami kontrolnymi stron Dt i Ct oznacza błąd księgowy, który należy odnaleźć i skorygować.

Zestawienie obrotów i sald dokumentuje ciągłość ewidencyjną, a więc powiązanie bilansu otwierającego okres obrachunkowy z bilansem zamykającym ten okres. Z kolei bilans zamknięcia okresu sprawozdawczego jest zarazem bilansem otwarcia kolejnego okresu sprawozdawczego. W związku z tym niedopuszczalna jest sytuacja, aby saldo zamykające okres obrachunkowy na określonym koncie nie było automatycznie saldem otwierającym następny okres na tym samym koncie. Stanowiłoby to naruszenie zasady ciągłości.

Tabela 18.1 przedstawia uproszczony¹⁷¹ układ tradycyjnego bilansu.

¹⁷¹ Dla uproszczenia pominięto pozycje sprawozdawcze oznaczone małymi literami oraz myślnikami, które wskazuje załącznik nr 1 do ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.). Jednostka, której sprawozdanie nie podlega obowiązkowi badania przez biegłego rewidenta, może przygotowywać tradycyjny bilans w takiej uproszczonej postaci, o ile nie ogranicza to możliwości odtworzenia jej prawdziwego i rzetelnego obrazu.

Tabela 18.1. Układ tradycyjnego bilansu

Kategoria sprawozdawcza			Stan na koniec bieżącego roku	Stan na koniec ubiegłego roku
AKTYWA				
A.	Aktywa trwałe			
	I.	Wartości niematerialne i prawne		
		1. Koszty zakończonych prac rozwojowych		
		2. Wartość firmy		
		3. Inne wartości niematerialne i prawne		
		4. Zaliczki na wartości niematerialne i prawne		
	II.	Rzeczowe aktywa trwałe		
		1. Środki trwałe		
		2. Środki trwałe w budowie		
		3. Zaliczki na środki trwałe w budowie		
	III.	Należności długoterminowe		
		1. Od jednostek powiązanych		
		2. Od pozostałych jednostek		
	IV.	Inwestycje długoterminowe		
		1. Nieruchomości		
		2. Wartości niematerialne i prawne		
		3. Długoterminowe aktywa finansowe		
		4. Inne inwestycje długoterminowe		
	V.	Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe		
		1. Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego		
		2. Inne rozliczenia międzyokresowe		
B.	Aktywa obrotowe			
	I.	Zapasy		
		1. Materiały		
		2. Półprodukty i produkty w toku		
		3. Produkty gotowe		
		4. Towary		
		5. Zaliczki na dostawy		
	II.	Należności krótkoterminowe		
		1. Należności od jednostek powiązanych		
		2. Należności od pozostałych jednostek		
	III.	Inwestycje krótkoterminowe		
		1. Krótkoterminowe aktywa finansowe		
		2. Inne inwestycje krótkoterminowe		
	IV.	Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe		
Aktywa razem				

PASYWA				
A.	Kapitał (fundusz) własny			
	I.	Kapitał (fundusz) podstawowy		
	II.	Należne wpłaty na kapitał podstawowy (wielkość ujemna)		
	III.	Udziały (akcje) własne (wielkość ujemna)		
	IV.	Kapitał (fundusz) zapasowy		
	V.	Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny		
	VI.	Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe		
	VII.	Zysk (strata) z lat ubiegłych		
	VIII.	Zysk (strata) netto		
	IX.	Odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wielkość ujemna)		
B.	Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania			
	I.	Rezerwy na zobowiązania		
		1. Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego		
		2. Rezerwa na świadczenia emerytalne i podobne		
		3. Pozostałe rezerwy		
	II.	Zobowiązania długoterminowe		
		1. Wobec jednostek powiązanych		
		2. Wobec pozostałych jednostek		
	III.	Zobowiązania krótkoterminowe		
		1. Wobec jednostek powiązanych		
		2. Wobec pozostałych jednostek		
		3. Fundusze specjalne		
	IV.	Rozliczenia międzyokresowe		
		1. Ujemna wartość firmy		
		2. Inne rozliczenia międzyokresowe		
Pasywa razem				

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.).

Wartości ekonomiczne ujawnione w poszczególnych pozycjach bilansu powinny być dodatkowo potwierdzone w drodze inwentaryzacji¹⁷². Przeprowadzenie i wyniki inwentaryzacji należy odpowiednio udokumentować. Ujawnione w toku inwentaryzacji różnice pomiędzy stanem rzeczywistym a stanem ewidencyjnym należy wyjaśnić i rozliczyć jeszcze przed ostatecznym zamknięciem ksiąg rachunkowych roku sprawozdawczego.

¹⁷² Por. ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 26.

Składniki aktywów i pasywów ujawnione w bilansie muszą być odpowiednio wycenione na dzień jego sporządzenia. Zasady wyceny bilansowej aktywów i pasywów przedstawia tabela 18.2.

Tabela 18.2. Zasady wyceny bilansowej aktywów majątkowych i kapitałów finansowych

Kategoria aktywów/pasywów	Zasady wyceny bilansowej
Środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne	Cena nabycia lub koszt wytworzenia, lub wartość przeszacowana (po aktualizacji wyceny środków trwałych) pomniejszona o odpisy amortyzacyjne lub umorzeniowe, a także o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości
Inwestycje zaliczane do aktywów trwałych	Zasady stosowane do środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych lub według ceny rynkowej bądź inaczej określonej wartości godziwej
Środki trwałe w budowie	Wysokość ogółu kosztów pozostających w bezpośrednim związku z ich nabyciem lub wytworzeniem pomniejszone o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości
Udziały w innych jednostkach	Cena nabycia pomniejszona o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości lub wartość godziwa
Inwestycje krótkoterminowe	Cena (wartość) rynkowa albo cena nabycia w zależności od tego, która z nich jest niższa
Rzeczowe składniki aktywów obrotowych	Według cen nabycia lub kosztów wytworzenia nie wyższych od cen ich sprzedaży netto na dzień bilansowy
Należności i udzielone pożyczki	Kwota wymagająca zapłaty (z zachowaniem zasady ostrożności)
Zobowiązania	Kwota wymagająca zapłaty
Rezerwy	Uzasadniona, wiarygodnie oszacowana wartość
Kapitały (fundusze) własne	Wartość nominalna
Pozostałe aktywa i pasywa	Wartość nominalna

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 28 ust. 1.

Wycena bilansowa aktywów i pasywów ma ostatecznie zapewnić, że sprawozdanie finansowej jednostki przedstawia jej prawdziwy i rzetelny obraz. Aktywa i pasywa jednostki nie powinny być przeszacowane ani niedoszacowane.

18.2. RACHUNEK ZYSKÓW I STRAT

Rachunek zysków i strat jest najważniejszym po bilansie elementem tradycyjnego sprawozdania finansowego. Oba te elementy są ze sobą ściśle powiązane. Bilans pokazuje po stronie pasywów zysk netto lub stratę netto, a więc wyceniony w mierniku pieniężnym rezultat ekonomiczny całorocznej działalności jednostki. Tę samą wartość zysku netto bądź straty netto przed-

stawia rachunek zysków i strat jako wynik ostatecznej konfrontacji przychodów i kosztów. Rachunek zysków i strat zawiera więc szczegółowe informacje dotyczące tego, które obszary przychodów i kosztów przyczyniły się do całościowego wyniku przedsiębiorstwa.

O ile bilans informował o zasobach oraz źródłach ich pochodzenia, o tyle rachunek zysków i strat informuje o efektywności wykorzystania tych zasobów. Rachunek zysków i strat powinien wiernie odzwierciedlać etapy narastania wyniku finansowego przedsiębiorstwa opisane w rozdziale 17 *Wynik finansowy*, czyli wynik ze sprzedaży, wynik z działalności operacyjnej, wynik z działalności gospodarczej, wynik finansowy brutto oraz wynik finansowy netto. Właśnie dlatego to zestawienie bywa w potocznym języku nazywane rachunkiem wyników.

Warunkiem przygotowania rachunku zysków i strat jest ustalenie metodą księgową wyniku finansowego na koncie 860 „Wynik finansowy”. Dokonuje się tego jednym zbiorczym dokumentem polecenia księgowania (PK). Dekret tego dokumentu nakazuje, aby wyksięgować przychody i koszty ze swoich pierwotnych kont i ostatecznie umiejscowić je po odpowiedniej stronie konta 860 „Wynik finansowy”. W rezultacie tych księgowania wszystkie konta przychodów i kosztów powinny zostać rozliczone, a więc w zestawieniu obrotów i sald będą wykazywać zerowe salda końcowe¹⁷³.

Rachunek zysków i strat może być sporządzony według dwóch wariantów sprawozdawczych – porównawczego lub kalkulacyjnego. Oba te warianty różnią się pomiędzy sobą jedynie pierwszym etapem ustalenia wyniku przedsiębiorstwa, tj. wynikiem sprzedaży. W wariantcie porównawczym wynik ze sprzedaży uzyskuje się, konfrontując przychody ze sprzedaży skorygowane o zmianę stanu produktów z ogółem kosztów rodzajowych¹⁷⁴. W wariantcie kalkulacyjnym wynik ze sprzedaży uzyskuje się, konfrontując przychody ze sprzedaży z kosztem wytworzenia sprzedanych wyrobów, kosztami sprzedaży oraz kosztami zarządu. Kolejne etapy prezentowania wyniku finansowego w rachunku zysków i strat są analogiczne.

Każda jednostka musi samodzielnie określić, według jakiego wariantu sprawozdawczego będzie prezentować rachunek zysków i strat. Kluczowy w tym zakresie jest układ ewidencyjny kosztów zasadniczej działalności. Jeżeli jednostka ewidencjonuje koszty wyłączenie w układzie rodzajowym, to będzie sporządzać rachunek zysków i strat w wariantcie porównawczym. Jeżeli jednostka ewidencjonuje koszty wyłączenie w układzie typów działalności, to będzie sporządzać rachunek zysków i strat w wariantcie kalkulacyjnym. Jeżeli jednostka prowadzi pełną ewidencję kosztów składającą się z zespołu 4 oraz 5 kosztów, to wówczas ma możliwość dokonania swobodnego wyboru pomiędzy rachunkiem zysków i strat w wariantcie porównawczym lub kalkulacyjnym.

¹⁷³ Wyjątek może dotyczyć nielicznych kont związanych z produkcją w toku.

¹⁷⁴ W praktyce przychody ze sprzedaży porównuje się z kosztami rodzajowymi skorygowanymi o zmianę stanu produktów.

Tabela 18.3 przedstawia uproszczony¹⁷⁵ rachunek zysków i strat w wariantcie porównawczym uzupełniony o pozycję „Koszty kompetencji” w części B.

Tabela 18.3. Rachunek zysków i strat w wariantcie porównawczym

	Pozycja	Bieżący rok obrotowy	Ubiegły rok obrotowy
A.	Przychody netto ze sprzedaży i zrównane z nimi, w tym:		
	– od jednostek powiązanych		
I.	Przychody netto ze sprzedaży produktów		
II.	Zmiana stanu produktów (zwiększenie – wartość dodatnia, zmniejszenie – wartość ujemna)		
III.	Koszt wytworzenia produktów na własne potrzeby jednostki		
IV.	Przychody netto ze sprzedaży towarów i materiałów		
B.	Koszty działalności operacyjnej		
I.	Amortyzacja		
II.	Zużycie materiałów i energii		
III.	Usługi obce		
IV.	Podatki i opłaty, w tym:		
	– podatek akcyzowy		
V.	Wynagrodzenia za pracę		
VI.	Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia		
VII.	Koszty kompetencji		
VIII.	Pozostałe koszty rodzajowe		
IX.	Wartość sprzedanych towarów i materiałów		
C.	Zysk (strata) ze sprzedaży (A – B)		
D.	Pozostałe przychody operacyjne		
E.	Pozostałe koszty operacyjne		
F.	Zysk (strata) z działalności operacyjnej (C + D – E)		
G.	Przychody finansowe		
H.	Koszty finansowe		
I.	Zysk (strata) z działalności gospodarczej (F + G – H)		
J.	Wynik zdarzeń nadzwyczajnych		
K.	Zysk (strata) brutto (I ± J)		
L.	Podatek dochodowy		
M.	Pozostałe obowiązkowe zmniejszenia zysku (zwiększenia straty)		
N.	Zysk (strata) netto (K – L – M)		

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.) – ustawa w obecnym kształcie nie posługuje się kategorią „kosztów kompetencji”.

¹⁷⁵ Dla uproszczenia w częściach D, E, G, H i J rachunku zysków i strat pominięto szczegółowe pozycje oznaczone liczbami rzymskimi, które wskazuje załącznik nr 1 do ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.).

Ustawa o rachunkowości określa minimalny układ ewidencyjny kosztów prostych niezbędny do celów sprawozdawczych. Dlatego przedsiębiorstwa bazujące na wiedzy mogą wprowadzać do tego wzoru rachunku wyników nową kategorię sprawozdawczą o nazwie „Koszty kompetencji” (pozycja B.VII), która wynika z układu ewidencyjnego kosztów prostych zespołu 4 „Koszty według rodzaju”, a dokładniej z konta 406 „Koszty kompetencji”. Przykład 18.1 przedstawia zastosowanie tego rozbudowanego układu sprawozdawczego.

Przykład 18.1

Przedsiębiorstwo „Gamma” Sp. z o.o. prowadzi wyspecjalizowaną działalność usługową. W tym celu zatrudnia sześciu wykwalifikowanych pracowników oraz jednego niewykwalifikowanego pracownika w charakterze pomocnika. Koszty działalności operacyjnej ujmuje w układzie rodzajowym i w związku z tym wynik finansowy ustala w wariantcie porównawczym. W zakresie rachunku kosztów kompetencji stosuje metodę kosztu pełnego. Na koniec roku obrotowego z ksiąg rachunkowych jednostki wynikają następujące dane:

– sprzedaż usług	780 000 zł
– zużycie materiałów i energii	10 200 zł
– usługi obce	2 300 zł
– podatki i opłaty	4 400 zł
– wynagrodzenia za pracę (tj. 1 niewykwalifikowany pracownik)	18 000 zł
– ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia	131 000 zł
– koszty kompetencji (tj. 6 wykwalifikowanych pracowników)	420 000 zł
– koszty reprezentacji i reklamy	5 000 zł
– amortyzacja	24 000 zł
– pozostałe koszty rodzajowe	900 zł
– pozostałe przychody operacyjne	500 zł
– pozostałe koszty operacyjne	1 200 zł
– przychody finansowe	200 zł
– koszty finansowe	400 zł

Obciążenie wyniku finansowego z tytułu podatku dochodowego ustalone pozaksiegowo przy stawce 19% wynosi 31 027 zł.

Należy przedstawić powyższe dane w wariantcie porównawczym rachunku zysków i strat rozszerzonym w części B „Koszty działalności operacyjnej” o koszty kompetencji. Dla uproszczenia w częściach D, E, G, H i J rachunku zysków i strat można pominąć pozycje oznaczone liczbami rzymskimi.

Rozwiązanie

Pozycja		Bieżący rok obrotowy (w zł)
A.	Przychody netto ze sprzedaży i zrównane z nimi, w tym:	780 000
	– od jednostek powiązanych	–
	I. Przychody netto ze sprzedaży produktów	780 000
	II. Zmiana stanu produktów (zwiększenie – wartość dodatnia, zmniejszenie – wartość ujemna)	–
	III. Koszt wytworzenia produktów na własne potrzeby jednostki	–
	IV. Przychody netto ze sprzedaży towarów i materiałów	–
B.	Koszty działalności operacyjnej	615 800
	I. Amortyzacja	24 000
	II. Zużycie materiałów i energii	10 200
	III. Usługi obce	2 300
	IV. Podatki i opłaty, w tym:	4 400
	– podatek akcyzowy	–
	V. Wynagrodzenia za pracę	18 000
	VI. Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia	131 000
	VII. Koszty kompetencji	420 000
	VIII. Pozostałe koszty rodzajowe	5 900
	IX. Wartość sprzedanych towarów i materiałów	–
C.	Zysk (strata) ze sprzedaży (A–B)	164 200
D.	Pozostałe przychody operacyjne	500
E.	Pozostałe koszty operacyjne	1 200
F.	Zysk (strata) z działalności operacyjnej (C+D–E)	163 500
G.	Przychody finansowe	200
H.	Koszty finansowe	400
I.	Zysk (strata) z działalności gospodarczej (F+G–H)	163 300
J.	Wynik zdarzeń nadzwyczajnych	–
K.	Zysk (strata) brutto (I±J)	163 300
L.	Podatek dochodowy	31 027
M.	Pozostałe obowiązkowe zmniejszenia zysku (zwiększenia straty)	–
N.	Zysk (strata) netto (K–L–M)	132 273

Z kolei tabela 18.4 przedstawia uproszczony¹⁷⁶ rachunek zysków i strat w wariantcie kalkulacyjnym. Ten wariant nie wymaga żadnej modyfikacji, ponieważ w tym układzie koszty kompetencji stanowią jeden z elementów kosztów złożonych. Mimo to jednostka w dokumencie opisującym politykę rachunkowości może wskazać generalne zasady, według których koszty kompetencji będą przenoszone za pośrednictwem konta 490 „Rozliczenie kosztów” na konta zespołu 5 pozwalającego ujmować koszty według miejsc ich powstawania.

¹⁷⁶ Dla uproszczenia w częściach G, H, J, K, M rachunku zysków i strat pominięto szczegółowe pozycje oznaczone liczbami rzymskimi, które wskazuje załącznik nr 1 ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.).

Ogólna informacja na ten temat zamieszczona w informacji dodatkowej pozwoliłaby lepiej zrozumieć dane liczbowe zawarte w rachunku zysków i strat sporządzanym w wariantie kalkulacyjnym.

Tabela 18.4. Uproszczony rachunek zysków i strat w wariantie kalkulacyjnym

Pozycja		Bieżący rok obrotowy	Ubiegły rok obrotowy
A.	Przychody netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów, w tym:		
	– od jednostek powiązanych		
I.	Przychody netto ze sprzedaży produktów		
II.	Przychody netto ze sprzedaży towarów i materiałów		
B.	Koszty sprzedanych produktów, towarów i materiałów, w tym:		
	– jednostkom powiązanym		
I.	Koszt wytworzenia sprzedanych produktów		
II.	Wartość sprzedanych towarów i materiałów		
C	Zysk (strata) brutto ze sprzedaży (A – B)		
D	Koszty sprzedaży		
E	Koszty ogólnego zarządu		
F	Zysk (strata) ze sprzedaży (C – D – E)		
G.	Pozostałe przychody operacyjne		
H.	Pozostałe koszty operacyjne		
I.	Zysk (strata) z działalności operacyjnej (F + G – H)		
J.	Przychody finansowe		
K.	Koszty finansowe		
L.	Zysk (strata) z działalności gospodarczej (I + J – K)		
M.	Wynik zdarzeń nadzwyczajnych		
N.	Zysk (strata) brutto (L ± M)		
O.	Podatek dochodowy		
P.	Pozostałe obowiązkowe zmniejszenia zysku (zwiększenia straty)		
N.	Zysk (strata) netto (N – O – P)		

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.).

18.3. INFORMACJA DODATKOWA

Charakterystyczną cechą informacji dodatkowej jest opis lub uszczegółowienie informacji ilościowych zawartych w bilansie oraz rachunku zysków i strat. Informacja dodatkowa powinna z wyprzedzeniem wyjaśniać wszystkie nieja-

sności, które mogłyby powstać w oparciu o czytanie samych stabelaryzowanych informacji ilościowych. Informacja dodatkowa powinna zawierać dane i objaśnienia niezbędne, aby wspierać użytkownika sprawozdania finansowego w wewnętrznym przekonaniu, że posiada on wgląd w prawdziwy i rzetelny obraz jednostki. Musi zatem zawierać obiektywne, bezstronne, logiczne i weryfikowalne twierdzenia o stanie jednostki sformułowane w chłodnym analitycznym języku.

Informacja dodatkowa składa się z dwóch zasadniczych części. Są nimi:

- wprowadzenie do sprawozdania finansowego,
- dodatkowe informacje i objaśnienia.

Wprowadzenie do sprawozdania finansowego powinno zawierać opis stosowanej polityki rachunkowości, którą w praktyce nazywa się również zasadami rachunkowości. Należy w nim wskazać stosowane metody wyceny oraz przyjęte założenia sporządzania sprawozdania finansowego w zakresie, w jakim prawo bilansowe pozostawia wybór jednostce. Jeżeli jednostka zmieniła politykę rachunkowości w stosunku do roku poprzedzającego, to we wprowadzeniu do sprawozdania finansowego należy poinformować o przyczynach tych zmian oraz ich wpływie na porównywalność danych jednostki z poprzednich lat.

Zatem jeżeli jednostka po raz pierwszy wdraża u siebie rachunkowość finansową kapitału intelektualnego, to powinna zasygnalizować to już we wprowadzeniu do sprawozdania finansowego. W tym zakresie można zaproponować następującą krótką formułę: „Począwszy od obecnego okresu sprawozdawczego, wdrożyliśmy w jednostce zasady rachunkowości kapitału intelektualnego. Zmiana ta nie ma jednak wpływu na tradycyjne elementy sprawozdania finansowego. Skutkuje ona dołączeniem do sprawozdania finansowego fakultatywnego raportu finansowego o kapitale intelektualnym, który powinien przeczytać użytkownik sprawozdania finansowego zainteresowany kapitałem intelektualnym oraz jego wpływem na wynik finansowy”.

Dodatkowe informacje i objaśnienia zgodnie z literą prawa bilansowego powinny obejmować¹⁷⁷:

- komentarz do kluczowych pozycji bilansu,
- komentarz do kluczowych pozycji rachunku zysków i strat,
- komentarz do zestawienia zmian w kapitale (funduszu) własnym,
- komentarz do rachunku przepływów pieniężnych,
- proponowany podział zysku lub pokrycia straty,
- podstawowe informacje dotyczące pracowników i organów jednostki,
- informacje o znaczących zdarzeniach z lat ubiegłych i ich bieżących konsekwencjach,
- informacje o znaczących zdarzeniach, które nastąpiły po dniu bilansowym, a nieuwzględnionych w sprawozdaniu finansowym,

¹⁷⁷ Tamże, art. 48 oraz załącznik nr 1.

- informacje o niepewności i ryzyku kontynuowania działalności, jeżeli takowe występują,
- inne istotne informacje dla zrozumienia sprawozdania finansowego.

Ponieważ informacja dodatkowa zawiera informacje niezbędne do przedstawienia prawdziwego i rzetelnego obrazu jednostki, toteż przedsiębiorstwa bazujące na wiedzy sporządzające raport finansowy o kapitale intelektualnym powinny informować o tym fakcie w ostatnim punkcie dodatkowych informacji i objaśnień. Stosowna formuła odsyłająca do raportu finansowego o kapitale intelektualnym może brzmieć następująco: „Ponieważ nasza jednostka jest przedsiębiorstwem bazującym na wiedzy, w związku z tym, aby przedstawić jej prawdziwy i rzetelny obraz, dodatkowo dołączamy jako załącznik do sprawozdania finansowego raport finansowy o kapitale intelektualnym. Stanowi on integralną, choć fakultatywną część naszej sprawozdawczości finansowej”.

18.4. RACHUNEK Z PRZEPŁYWÓW PIENIĘŻNYCH

Rachunek z przepływów pieniężnych obligatoryjnie sporządzają jedynie tzw. duże jednostki, których sprawozdanie finansowe podlega obowiązowi badania przez biegłych rewidentów. Rachunek ten w potocznym języku finansowym bywa nazywany również jako *cash flow*. Rachunek przepływów jest ściśle powiązany z bilansem, ponieważ w aktywach obrotowych ujęta jest wartość środków pieniężnych na początek i koniec okresu obrachunkowego. Rachunek z przepływów pieniężnych musi wykazywać pełną zgodność z tymi wartościami, gdyż jest uszczegółowieniem informacji o zmianach środków pieniężnych.

Zasadnicza konstrukcja rachunku przepływów pieniężnych bazuje na podziale działalności jednostki na trzy charakterystyczne obszary, które mogą generować lub absorbować środki pieniężne. Są to:

- działalność operacyjna, która obejmuje wpływy i wydatki z głównego obszaru działalności jednostki polegającego na produkcji, usługach lub handlu,
- działalność inwestycyjna, która obejmuje wpływy i wydatki związane z nabywaniem lub zbywaniem wartości niematerialnych i prawnych, rzeczowych aktywów trwałych, nieruchomości inwestycyjnych, aktywów finansowych,
- działalność finansowa, która obejmuje wpływy i wydatki związane z pozyskiwaniem własnych i obcych kapitałów finansowych.

Rachunek z przepływów pieniężnych można sporządzać według dwóch metod – pośredniej i bezpośredniej. Każda z tych metod uwzględnia trójpodział na działalność operacyjną, inwestycyjną i finansową, a różnią się pomiędzy sobą jedynie sposobem wyliczenia przepływów środków z działalności operacyjnej. W zakresie ustalania przepływów z działalności inwestycyjnej i fi-

nansowej metody te są tożsame. Tabela 18.5 przedstawia pierwszy segment rachunku z przepływów pieniężnych według metody bezpośredniej. Tabela 18.6 prezentuje pierwszy segment rachunku z przepływów pieniężnych według metody pośredniej. Natomiast tabela 18.7 przedstawia pozostałe dwa wspólne segmenty rachunku z przepływów pieniężnych.

**Tabela 18.5. Część A rachunku z przepływów pieniężnych
– metoda bezpośrednia**

A. Przepływy środków pieniężnych z działalności operacyjnej
I. Wpływy
1. Sprzedaż
2. Inne wpływy z działalności operacyjnej
II. Wydatki
1. Dostawy i usługi
2. Wynagrodzenia netto
3. Ubezpieczenia społeczne i zdrowotne oraz inne świadczenia
4. Podatki i opłaty o charakterze publicznoprawnym
5. Inne wydatki operacyjne
III. Przepływy pieniężne netto z działalności operacyjnej (I – II)

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.).

**Tabela 18.6. Część A rachunku z przepływów pieniężnych
– metoda pośrednia**

A. Przepływy środków pieniężnych z działalności operacyjnej
I. Zysk (strata) netto
II. Korekty razem
1. Amortyzacja
2. Zyski (straty) z tytułu różnic kursowych
3. Odsetki i udziały w zyskach (dywidendy)
4. Zysk (strata) z działalności inwestycyjnej
5. Zmiana stanu rezerw
6. Zmiana stanu zapasów
7. Zmiana stanu należności
8. Zmiana stanu zobowiązań krótkoterminowych z wyjątkiem pożyczek i kredytów
9. Zmiana stanu rozliczeń międzyokresowych
10. Inne korekty
III. Przepływy pieniężne netto z działalności operacyjnej (I ± II)

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.).

Tabela 18.7. Ogólny schemat rachunku z przepływów pieniężnych

A. Przepływy środków pieniężnych z działalności operacyjnej (metoda bezpośrednia lub metoda pośrednia)		
B. Przepływy środków pieniężnych z działalności inwestycyjnej		
	I. Wpływy	
		1. Zbycie wartości niematerialnych i prawnych oraz rzeczowych aktywów trwałych
		2. Zbycie inwestycji w nieruchomości oraz wartości niematerialne i prawne
		3. Z aktywów finansowych
		4. Inne wpływy inwestycyjne
	II. Wydatki	
		1. Nabycie wartości niematerialnych i prawnych oraz rzeczowych aktywów trwałych
		2. Inwestycje w nieruchomości oraz wartości niematerialne i prawne
		3. Na aktywa finansowe
		4. Inne wydatki inwestycyjne
	III. Przepływy pieniężne netto z działalności inwestycyjnej (I – II)	
C. Przepływy środków pieniężnych z działalności finansowej		
	I. Wpływy	
		1. Wpływy netto z wydania udziałów (emisji akcji) i innych instrumentów kapitałowych oraz dopłat do kapitału
		2. Kredyty i pożyczki
		3. Emisja dłużnych papierów wartościowych
		4. Inne wpływy finansowe
	II. Wydatki	
		1. Nabycie udziałów (akcji) własnych
		2. Dywidendy i inne wypłaty na rzecz właścicieli
		3. Inne niż wypłaty na rzecz właścicieli wydatki z tytułu podziału zysku
		4. Spłaty kredytów i pożyczek
		5. Wykup dłużnych papierów wartościowych
		6. Z tytułu innych zobowiązań finansowych
		7. Płatności zobowiązań z tytułu umów leasingu finansowego
		8. Odsetki
		9. Inne wydatki finansowe
	III. Przepływy pieniężne netto z działalności finansowej (I – II)	
D. Przepływy pieniężne netto, razem (A.III ± B.III ± C.III)		
E. Bilansowa zmiana stanu środków pieniężnych, w tym:		
	– zmiana stanu środków pieniężnych z tytułu różnic kursowych	
F. Środki pieniężne na początek okresu		
G. Środki pieniężne na koniec okresu (F ± D), w tym:		
	– o ograniczonej możliwości dysponowania	

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.).

Rachunek z przepływów pieniężnych pozwala zorientować się w głównych obszarach pozyskiwania i wydatkowania gotówki. Ponieważ informuje o zdolności przedsiębiorstwa do generowania wolnych środków pieniężnych, toteż ma duże znaczenie w ocenie płynności finansowej przedsiębiorstwa.

18.5. ZESTAWIENIE ZMIAN W KAPITALE (FUNDUSZU) WŁASNYM

Zestawienie zmian w kapitale (funduszu) własnym, podobnie jak rachunek przepływów pieniężnych, obligatoryjnie sporządzają jedynie tzw. duże jednostki, których sprawozdanie finansowe podlega obowiązkowi badania przez biegłych rewidentów. Zestawienie to zgodnie ze swą nazwą odnosi się tylko i wyłącznie do kapitałów własnych wykazanych w pasywach bilansowych. Ma ono za zadanie szczegółowo wskazać, jakie zdarzenia przyczyniły się do zmian poszczególnych kategorii kapitału własnego. Jeżeli zatem spółka akcyjna w trakcie roku sprawozdawczego dokonała emisji nowych akcji, podwyższenia kapitałów zapasowego lub rezerwowego, ujęła zmiany w kapitale z aktualizacji wyceny, to wszystkie te zdarzenia oraz ich skutki muszą zostać uwzględnione w zestawieniu zmian w kapitale (funduszu) własnym.

Tabela 18.8 przedstawia podstawowe pozycje sprawozdawcze zestawienia zmian w kapitale własnym.

Tabela 18.8. Podstawowe pozycje sprawozdawcze zestawienia zmian w kapitale własnym

Zestawienie zmian w kapitale (funduszu) własnym	
I.	Kapitał (fundusz) własny na początek okresu (BO) – zmiany przyjętych zasad (polityki) rachunkowości – korekty błędów podstawowych
1.	Kapitał (fundusz) podstawowy na początek okresu, po korektach 1.1. Zmiany kapitału (funduszu) podstawowego 1.2. Kapitał (fundusz) podstawowy na koniec okresu
2.	Należne wpłaty na kapitał podstawowy na początek okresu 2.1. Zmiana należnych wpłat na kapitał podstawowy 2.2. Należne wpłaty na kapitał podstawowy na koniec okresu
3.	Udziały (akcje) własne na początek okresu 3.1. Udziały (akcje) własne na koniec okresu
4.	Kapitał (fundusz) zapasowy na początek okresu 4.1. Zmiany kapitału (funduszu) zapasowego 4.2. Stan kapitału (funduszu) zapasowego na koniec okresu
5.	Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny na początek okresu 5.1. Zmiany kapitału (funduszu) z aktualizacji wyceny 5.2. Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny na koniec okresu

	6. Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe na początek okresu
	6.1. Zmiany pozostałych kapitałów (funduszy) rezerwowych
	6.2. Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe na koniec okresu
	7. Zysk (strata) z lat ubiegłych na początek okresu
	7.1. Zysk z lat ubiegłych na początek okresu
	7.2. Zysk z lat ubiegłych na początek okresu, po korektach
	7.3. Zysk z lat ubiegłych na koniec okresu
	7.4. Strata z lat ubiegłych na początek okresu
	7.5. Strata z lat ubiegłych na początek okresu, po korektach
	7.6. Strata z lat ubiegłych na koniec okresu
	7.7. Zysk (strata) z lat ubiegłych na koniec okresu
	8. Wynik netto
II.	Kapitał (fundusz) własny na koniec okresu (BZ)
III.	Kapitał (fundusz) własny po uwzględnieniu proponowanego podziału zysku (pokrycia straty)

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.).

Warto nadmienić, że kapitał własny odpowiada co do wartości aktywom netto jednostki. Przez to pojęcie rozumie się wartość zbywalnych aktywów majątkowych pomniejszonych o zobowiązania. Zestawienie zmian w kapitale własnym przedstawia zatem strukturę finansowania aktywów netto oraz jej zmiany w trakcie roku obrachunkowego. Zestawienie zmian w kapitale (funduszu) własnym jest więc bardzo istotnym urządzeniem sprawozdawczym z perspektywy interesów właścicielskich. W połączeniu z księgą akcji (udziałów) pokazuje, jaki jest rozkład i zasięg praw majątkowych w jednostce.

18.6. SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI JEDNOSTKI

Sprawozdanie z działalności jednostki sporządzają jedynie spółki kapitałowe, spółki komandytowo-akcyjne, товариства ubezpieczeń wzajemnych, товариства reasekuracji wzajemnej, spółdzielnie, przedsiębiorstwa państwowe. Zasadniczym podmiotem tworzącym sprawozdanie z działalności jednostki jest jej kierownictwo. To sprawozdanie powinno zatem zawierać istotne informacje o stanie zasobów oraz źródeł ich finansowania sformułowane z perspektywy menedżerskiej, w tym ocenę uzyskiwanych efektów oraz wskazanie czynników ryzyka i opis zagrożeń. Treść sprawozdania z działalności spółki może zwierać niewielką dozę subiektywizmu, gdyż zarządzanie jest **sztuką praktyczną**.

Prawo bilansowe podpowiada zakres przedmiotowy, do którego kierownictwo powinno odnieść się w sprawozdaniu z działalności jednostki. Są to informacje o:

- 1) zdarzeniach istotnie wpływających na działalność jednostki, które nastąpiły w roku obrotowym, a także po jego zakończeniu, do dnia zatwierdzenia sprawozdania finansowego,
- 2) przewidywanym rozwoju jednostki,
- 3) ważniejszych osiągnięciach w dziedzinie badań i rozwoju,
- 4) aktualnej i przewidywanej sytuacji finansowej,
- 5) nabyciu udziałów (akcji) własnych, a w szczególności celu ich nabycia, liczbie i wartości nominalnej ze wskazaniem, jaką część kapitału zakładowego reprezentują, cenie nabycia oraz cenie sprzedaży tych udziałów (akcji) w przypadku ich zbycia,
- 6) posiadanych przez jednostkę oddziałach (zakładach),
- 7) instrumentach finansowych w zakresie:
 - a) ryzyka: zmiany cen, kredytowego, istotnych zakłóceń przepływów środków pieniężnych oraz utraty płynności finansowej, na które narażona jest jednostka,
 - b) przyjętych przez jednostkę celach i metodach zarządzania ryzykiem finansowym łącznie z metodami zabezpieczenia istotnych rodzajów planowanych transakcji, dla których stosowana jest rachunkowość zabezpieczeń,
- 8) stosowaniu zasad ładu korporacyjnego w przypadku jednostek, których papiery wartościowe zostały dopuszczone do obrotu na jednym z rynków regulowanych Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Sprawozdanie z działalności jednostki powinno również odwoływać się do **wskaźników finansowych i niefinansowych**, jeżeli byłyby one pomocne w ocenie sytuacji jednostki. Dodatkowo może ono poruszać zagadnienia środowiska naturalnego oraz zatrudnienia, a także wyjaśniać niektóre kwoty wykazane w sprawozdaniu finansowym. Kierownictwo jednostki, która wdrożyła zasady rachunkowości finansowej kapitału intelektualnego, ma zatem możliwość odniesienia się w sprawozdaniu z działalności do wskaźników postindustrialnej analizy finansowej. Kierownictwo przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy może na przykład zaprezentować i skomentować wskaźnik struktury kapitału intelektualnego, wskaźnik rentowności kapitału intelektualnego (ROK) oraz stopień dzwigni intelektualnej. Byłby to istotny sygnał dla zewnętrznych interesariuszy, że przedsiębiorstwo jest silnie skoncentrowane na efektywnym zarządzaniu kapitałem intelektualnym.

Rozdział 19

Nowe obszary sprawozdawczości przedsiębiorstwa

W rozdziale przedstawiono zagadnienie nowych obszarów sprawozdawczości przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy nie jest jak na razie zobowiązane przepisami prawa bilansowego do sporządzania sprawozdań tego rodzaju. Jednakże coraz więcej jednostek decyduje się na publikację dodatkowych raportów, aby tym sposobem sprostać dynamicznie zmieniającym się wymaganiom informacyjnym w gospodarce opartej na wiedzy. Rozliczne gremia działające w skali międzynarodowej podejmują próby tworzenia miękkich standardów nowej sprawozdawczości. Niektóre z tych standardów bezpośrednio odwołują się do kategorii kapitału intelektualnego. Największym mankamentem wspomnianych standardów jest brak solidnego umocowania w weryfikowalnej teorii rachunkowości kapitału intelektualnego. Dlatego rachunkowość kapitału intelektualnego proponuje własny standard, który określa mianem raportu finansowego o kapitale intelektualnym. Rdzeniem tego raportu jest bilans oparty na wiedzy, uzupełniony o najważniejsze wskaźniki postindustrialnej analizy finansowej przedsiębiorstwa.

Tradycyjna sprawozdawczość finansowa skoncentrowana jest na kapitale finansowym. Ten kapitałocentryzm w coraz mniejszym stopniu pozwala spełniać zasadne oczekiwania wszystkich interesariuszy przedsiębiorstwa. Klasyczne sprawozdanie finansowe nie dostarcza satysfakcjonujących informacji na temat strategii organizacji, ładu korporacyjnego, społecznej odpowiedzialności biznesu oraz zrównoważonego rozwoju. Co więcej, tradycyjne sprawoz-

danie finansowe nie ujawnia kapitału intelektualnego, co w dobie gospodarki opartej na wiedzy czyni je coraz mniej przydatnym¹⁷⁸.

W związku z tym najbardziej innowacyjne przedsiębiorstwa ujawniają obok tradycyjnego sprawozdania finansowego raporty wykraczające poza obowiązki ściśle wynikające z prawa bilansowego¹⁷⁹. Nie zawsze jednak te dodatkowe ujawnienia stanowią łącznie z tradycyjnym sprawozdaniem finansowym jeden spójny wewnętrznie obraz jednostki. Zatem jednostka, decydując się na dodatkowe raporty, powinna skoordynować prace analityczne tak, aby ukazać wszystkie najistotniejsze związki przyczynowo-skutkowe pomiędzy kluczowymi obszarami działalności przedsiębiorstwa.

Do nowych form sprawozdawczości przedsiębiorstwa o szczególnym znaczeniu zaliczyć należy:

- raport roczny,
- raport zrównoważonego rozwoju,
- raport informacji niefinansowych oraz dotyczących różnorodności,
- raport zintegrowany,
- raport finansowy o kapitale intelektualnym.

19.1. RAPORT ROCZNY

Od strony prawnej emisja raportu rocznego nie jest uregulowana żadnymi przepisami, choć wiele przedsiębiorstw decyduje się na coroczną publikację tego rodzaju. Głównymi adresatami raportów rocznych są aktualni właściciele, potencjalni inwestorzy, klienci, kadry pracownicze, społeczność lokalna oraz pozostali interesariusze przedsiębiorstwa. Celem głównym raportu rocznego jest przedstawienie działalności przedsiębiorstwa na tle branży oraz jego solidnych fundamentów ekonomiczno-finansowych. Raport roczny ma przedstawiać przedsiębiorstwo w atrakcyjny sposób, gdyż jest w gruncie rzeczy wizytówką reklamującą przedsiębiorstwo.

Raport roczny składa się z dwóch zasadniczych części: marketingowej i finansowej. Jako pierwsza w raporcie jest zazwyczaj zamieszczana część marketingowa. Jest to swoista opowieść o przedsiębiorstwie. Przedstawia zwykle krótki rys historyczny, kluczowe produkty lub usługi, misję, wizję, wartości, rezultaty prac badawczo-rozwojowych, udziały w rynku, władze przedsiębiorstwa, strukturę organizacyjną przedsiębiorstwa, strukturę grupy kapitałowej, uzyskane nagrody branżowe i certyfikaty, rezultaty działalności prospołecznej. Część mar-

¹⁷⁸ W. Rodgers, *Problems and Resolutions to Future Knowledge-based Assets Reporting*, „Journal of Intellectual Capital” 2007, no. 2, s. 205–215.

¹⁷⁹ Spółki giełdowe notowane na giełdzie papierów wartościowych w Johannesburgu (RPA) mają obowiązek publikowania zintegrowanych raportów – jest to pierwszy taki przypadek na świecie będący inspiracją dla innych krajów.

ketingowa może dość jednostronnie prezentować same pozytywy działalności przedsiębiorstwa, gdyż nie chodzi tutaj o prawdziwy i rzetelny obraz jednostki, ale o prezentację jej mocnych stron. Raporty roczne raczej nie wspominają o negatywnych stronach jednostki, a jeśli tak, to jedynie w ujęciu retrospektywnym pokazują, które słabe strony i zagrożenia udało się pomyślnie przezwyciężyć.

Część finansowa bywa bardziej wyważona, gdyż musi być spójna ze sprawozdaniem finansowym przedsiębiorstwa. W części finansowej prezentowana jest zazwyczaj synteza informacji ze sprawozdania finansowego wzbogacona o elementy analizy ekonomiczno-finansowej. Uwypukla się w tej części dynamikę przychodów ze sprzedaży, dynamikę wyniku finansowego, główne pozycje sprawozdawcze bilansu, rachunku zysków i strat, rachunku przepływów pieniężnych oraz ewentualnie najważniejsze wskaźniki ekonomiczne wraz z ich interpretacją. Nie jest tajemnicą dla doświadczonego księgowego i finansisty, że sam dobór i sposób prezentacji informacji zaczerpniętych ze sprawozdania finansowego może ukazywać jednostkę w lepszym lub gorszym świetle.

Ponieważ publikacja raportu rocznego stanowi element polityki marketingowej przedsiębiorstwa, dlatego bywa on udostępniany w wersji drukowanej, elektronicznej, wideo, a nawet jako aplikacja komputerowa. Taki raport zazwyczaj charakteryzuje się wyrafinowaniem edytorskim, tj. bardzo wysoką dbałością o szatę graficzną, syntetycznym i komunikatywnym językiem, technikami komunikacji wizualnej obejmującej czytelne wykresy oraz atrakcyjne zdjęcia. Opracowaniem takiego raportu najczęściej zajmuje się dział marketingu nierzadko wspomagany przez zewnętrzną agencję public relations. Koszty wydania takiej publikacji traktują się jako koszty reklamy, a więc w dziedzinie rachunkowości postindustrialnej mogą być one dodatkowo ujawniane jako aktywa marketingowe oraz kapitał relacji z otoczeniem.

Warto zwrócić uwagę, że raport roczny jest bardzo dobrym medium, aby zaprezentować w nim syntezę informacji finansowych oraz niefinansowych dotyczących kapitału intelektualnego. W ten sposób jednostka wzmacnia swój pozytywny wizerunek przedsiębiorstwa innowacyjnego jako organizacji bazującej na wiedzy. Narracja tej części raportu rocznego może podkreślać, że kapitał intelektualny jest najlepszym prognostykiem przyszłych zysków. Może też wskazywać korelację pomiędzy zasobami kontrolowanego kapitału intelektualnego a innowacyjnością, jakością oraz skutecznością.

19.2. RAPORT ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Raportowanie zrównoważonego rozwoju zgodnie ze swoją nazwą nawiązuje do koncepcji zrównoważonego rozwoju. Koncepcja ta zakłada równowagę w wymiarze pokoleniowym. Zaspokajanie potrzeb obecnego pokolenia przy założonym poziomie rozwoju cywilizacyjnego nie powinno umniejszać szans

na zaspokojenie tych samych potrzeb przez przyszłe pokolenia. Aby zachować tę podstawową równowagę, niezbędne jest zrównoważenie w teraźniejszości wzajemnego wpływu trzech fundamentów dobrobytu powszechnego – środowiska naturalnego, społeczeństwa i gospodarki.

Ich zrównoważenie powinno następować pod pewnymi charakterystycznymi warunkami. Przede wszystkim wzrost gospodarczy powinien prowadzić do poprawy jakości środowiska naturalnego oraz zwiększenia spójności społecznej. Wzrost jakości środowiska naturalnego odbywa się przez racjonalne gospodarowanie zasobami naturalnymi, w tym ich ochronę, neutralizowanie negatywnego wpływu na środowisko działalności wytwórczej oraz masowej konsumpcji. Zwiększanie spójności społecznej ma natomiast następować poprzez zmniejszanie rozwarstwienia społecznego, wyrównywanie szans, przeciwdziałanie marginalizacji oraz wykluczeniom.

Przełożenie koncepcji zrównoważonego rozwoju z wymiaru makroekonomicznego na mikroekonomiczny wymaga od przedsiębiorstw uwzględnienia w ich strategiach nie tylko tradycyjnych celów ekonomicznych, ale także celów ekologicznych i społecznych. Jeżeli działalność przedsiębiorstwa ma wymiar ekonomiczny, społeczny i ekologiczny, to również taki wymiar powinna mieć jego sprawozdawczość. Zatem zakres przedmiotowy raportu zrównoważonego rozwoju jest szerszy niż zakres tradycyjnego sprawozdania finansowego skoncentrowanego głównie na miarach ekonomicznych. Co więcej, raport zrównoważonego rozwoju powinien dowodzić, że pozytywne rezultaty w jednym obszarze działalności przedsiębiorstwa – np. wysoki wynik finansowy – nie następują kosztem negatywnych zjawisk w innych obszarach o kluczowym znaczeniu dla dobrobytu ogólnego. Raport zrównoważonego rozwoju jest zatem dowodem, że rozwój przedsiębiorstwa jest przemyślany w kontekście globalnej równowagi oraz spójny z polityką zrównoważonego rozwoju.

Raport zrównoważonego rozwoju ma ponadto przedstawiać wartości organizacyjne, model zarządzania, a także pokazywać związek pomiędzy strategią organizacji oraz jej wpływem na globalnie zrównoważoną gospodarkę. Okresowe raportowanie zrównoważonego rozwoju pomaga organizacjom mierzyć zewnętrzne skutki ich działalności, wyznaczać cele oraz zarządzać zmianami. Raport zrównoważonego rozwoju jest kluczową platformą komunikacji zrównoważonej działalności oraz jej oddziaływań zewnętrznych bez względu na to, czy są one pozytywne, czy też negatywne.

Organizacją, która stara się tworzyć i proponować standardy raportowania zrównoważonego rozwoju, jest Global Reporting Initiative (GRI). Jej misją jest stworzenie wiarygodnych ram raportowania zrównoważonego rozwoju, które mogą być używane przez organizacje niezależnie od wielkości, sektora działalności oraz lokalizacji¹⁸⁰. Według założeń GRI transparentność organizacji

¹⁸⁰ Wytyczne do raportowania kwestii zrównoważonego rozwoju, GRI, wersja 3.0, dokument w formacie PDF, s. 2.

w zakresie zrównoważonego rozwoju leży w interesie różnych interesariuszy – przedstawicieli biznesu, pracowników, kooperantów, organizacji pozarządowych, inwestorów, księgowych, przedstawicieli świata nauki i innych. Dlatego GRI podejmuje szerokie konsultacje z ekspertami reprezentującymi poszczególne grupy interesu w celu wypracowania optymalnego konsensusu. Jego ucieleśnieniem są ramowe zasady raportowania GRI, które powstały w 1997 roku i od tego czasu są systematycznie doskonalone.

Ramowe zasady raportowania GRI składają się z wytycznych do raportowania kwestii zrównoważonego rozwoju, zestawów wskaźników, suplementów sektorowych oraz dodatkowych protokołów. Wiele z tych dokumentów można pobrać w formacie PDF ze strony internetowej GRI (www.globalreporting.org). Tamże można znaleźć między innymi:

- wytyczne do raportowania kwestii zrównoważonego rozwoju,
- poziom aplikacji GRI¹⁸¹,
- zestaw wskaźników: Ekonomia (EC),
- zestaw wskaźników: Środowisko (EN),
- zestaw wskaźników: Respektowanie praw człowieka (HR),
- zestaw wskaźników: Praktyki dotyczące zatrudnienia i godnej pracy (LA),
- zestaw wskaźników: Odpowiedzialność za produkt (PR).

Wytyczne do raportowania kwestii zrównoważonego rozwoju opierają się na charakterystycznych zasadach zapewniających jakości raportu – tabela 19.1.

Tabela 19.1. Zasady raportowania zrównoważonego rozwoju

Zasada	Definicja GRI
Wyważenie	Raport powinien odzwierciedlać pozytywne i negatywne aspekty, umożliwiając właściwą ocenę całościowych wyników organizacji.
Porównywalność	Poszczególne kwestie i informacje powinny być dobierane, zestawiane i prezentowane w sposób spójny i konsekwentny. Wykazywane informacje należy przedstawiać w sposób, który umożliwia interesariuszom przeanalizowanie zmian w wynikach organizacji wraz z upływem czasu oraz porównanie ich z wynikami innych organizacji.
Dokładność	Prezentowane informacje powinny być wystarczająco dokładne i szczegółowe, aby interesariusze mogli ocenić wyniki organizacji raportującej.
Terminowość	Raporty są sporządzane regularnie, a informacje są dostępne na czas, aby interesariusze mogli podejmować świadome decyzje.
Przejrzystość	Informacje należy udostępniać w sposób, który jest zrozumiały i dostępny dla interesariuszy korzystających z raportu.

¹⁸¹ Ten dokument zawiera kryteria ewaluacji poziomu zastosowania wytycznych do raportowania kwestii zrównoważonego rozwoju według skali ocen C, C+, B, B+, A, A+.

Wiarygodność	Informacje i procesy zastosowane przy sporządzaniu raportu należy zbierać, zarejestrować, zestawić, przeanalizować i zaprezentować w sposób, który może podlegać weryfikacji i który pozwala ustalić jakość i istotność informacji.
--------------	---

Źródło: Wytyczne do raportowania kwestii zrównoważonego rozwoju, GRI, wersja 3.0, www.global-reporting.org.

Główne ostrze krytyki praktyki publikowania raportów zrównoważonego rozwoju koncentruje się na ich nadmiernej objętości. Standardowa objętość raportu tego rodzaju zawiera się w przedziale od 100 do 300 stron. W dobie natłoku informacyjnego można zaryzykować twierdzenie, że niewielu interesariuszy potencjalnie zainteresowanych raportem zrównoważonego rozwoju określonej organizacji czyta go w całości. Dodatkową słabością zasad raportowania zrównoważonego rozwoju jest brak bezpośrednich odniesień normatywnych do kategorii kapitału intelektualnego.

19.3. RAPORT INFORMACJI NIEFINANSOWYCH ORAZ DOTYCZĄCYCH RÓŻNORODNOŚCI

W ostatnich latach globalny kryzys gospodarczy bardzo wyraźnie dotknął gospodarek państw zrzeszonych w Unii Europejskiej. Unia Europejska, chcąc przeciwdziałać recesji, powzięła szeroko zakrojone działania na rzecz tzw. **inteligentnego i zrównoważonego rozwoju**. Priorytetami tego rozwoju są:

- zwiększenie innowacyjności gospodarek oraz ich adaptacyjności do wyzwań globalnych,
- podniesienie jakości oraz interdyscyplinarności badań naukowych,
- zwiększenie stopnia komercjalizacji oraz umiędzynarodowienia badań naukowych,
- zacieśnienie współpracy pomiędzy sektorem nauki oraz przedsiębiorstw,
- zwiększenie nakładów podmiotów prywatnych na badania i rozwój (B+R),
- poprawa konkurencyjności, innowacyjności oraz umiędzynarodowienia działalności przedsiębiorstw,
- kształcenie postaw proinnowacyjnych w społeczeństwie,
- zwiększenie liczby miejsc pracy, podniesienie poziomu życia mieszkańców oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu,
- zachowanie równowagi pokoleniowej w wymiarach ekonomicznym, społecznym i środowiskowym.

Nietrudno zauważyć, że kluczem do sukcesu strategii inteligentnego i zrównoważonego rozwoju jest **kapitał intelektualny** rozumiany jako najcenniejszy zasób w skali makro- i mikroekonomicznej.

Dodatkowo organa administracyjne Unii Europejskiej, mając na względzie potrzeby pobudzenia trwałego wzrostu gospodarczego oraz podniesienia zaufania do sprawozdawczości korporacyjnej ze strony inwestorów, konsumentów oraz społeczeństwa, nałożyły na państwa członkowskie obowiązek rozbudowania sprawozdań o informacje niefinansowe oraz dotyczące różnorodności. Generalnie rzecz biorąc, ten nowy zakres informacji sprawozdawczej nawiązuje do koncepcji zrównoważonego rozwoju, ładu korporacyjnego oraz społecznej odpowiedzialności biznesu. Raport informacji niefinansowych nie ma służyć jako narzędzie marketingowe, ale wynikać z konkretnych oraz realnych działań przedsiębiorstwa. Warto zaznaczyć, że przez **informację niefinansową** rozumie się tutaj dane wykraczające poza tradycyjną sprawozdawczość skoncentrowaną na kapitale finansowym.

Z końcem 2014 roku weszła w życie **dyrektywa** w sprawie ujawniania informacji niefinansowych i informacji dotyczących różnorodności przez niektóre duże spółki oraz grupy¹⁸², nazywana także dyrektywą o raportowaniu niefinansowym. Zakres podmiotowy dyrektywy został zawężony do dużych jednostek, które są jednostkami interesu publicznego – są to spółki notowane na giełdach, banki, zakłady ubezpieczeń oraz inne przedsiębiorstwa o strategicznym znaczeniu społecznym ze względu na ich przedmiot działalności – przekraczającymi na dzień bilansowy kryterium średniej liczby 500 pracowników w ciągu roku obrotowego. Będzie to łącznie około 6 000 jednostek gospodarczych w całej Unii Europejskiej¹⁸³. Celem tej dyrektywy jest zwiększenie transparentności korporacji przez ujawnianie **prawidłowego i pełnego obrazu** ich polityki, wyników oraz ryzyka. Od momentu publikacji dyrektywy w Dzienniku Urzędowym UE państwa członkowskie są zobowiązane w ciągu dwóch lat dokonać jej transpozycji do krajowego prawa regulującego zagadnienie rachunkowości oraz sprawozdawczości.

Aby zwiększyć spójność i porównywalność informacji niefinansowych ujawnianych na terytorium Unii, jednostki będące przedmiotem zainteresowania publicznego powinny przygotowywać **raport informacji niefinansowych oraz dotyczących różnorodności**. Raport taki powinien być włączony do sprawozdania z działalności jednostki lub opublikowany jako odrębne sprawozdanie uzupełniające tradycyjną sprawozdawczość. Udostępniając informacje niefinansowe, jednostki objęte dyrektywą mogą opierać się na różnorodnych zasadach ramowych, np. ramowych zasadach raportowania zrównoważonego rozwoju omówionych w podrozdziale 19.2. W takim przypadku jednostki wskazują, z jakich zasad

¹⁸² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/95/UE z 22 października 2014 roku zmieniająca dyrektywę 2013/34/UE w odniesieniu do ujawniania informacji niefinansowych i informacji dotyczących różnorodności przez niektóre duże jednostki oraz grupy (Dz.U. UE L 330/1, 15.11.2014).

¹⁸³ A. Kamela-Sowińska, *Dyrektywa Unii Europejskiej o ujawnianiu informacji niefinansowych – nowe wyzwanie dla rachunkowości*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2014, vol. 2, nr 4(265), s. 61–72.

ramowych korzystały. Dodatkowo Komisja Europejska ma opracować niewiązane wytyczne, w tym ogólne i sektorowe niefinansowe kluczowe wskaźniki wyników. Natomiast przedsiębiorstwa, zainteresowane rządy i inni interesariusze mają rozwijać modele najlepszych praktyk i wspomagać działania mające na celu integrację informacji finansowych i niefinansowych.

Dyrektywa wzywa do zwiększania różnorodności kompetencji oraz kapitału intelektualnego jednostki, szczególnie jej organów nadzorczych oraz wykonawczych. Ma to sprzyjać poprawie jakości zarządzania, otwartości na innowacyjne pomysły, zapobieganiu syndromowi myślenia grupowego, którego istotą jest ujednolicenie poglądów członków organów jednostki. Obowiązek ujawniania informacji na temat polityki różnorodności ma dotyczyć takich aspektów, jak na przykład wiek, płeć, wykształcenie i doświadczenie zawodowe.

Podmioty powinny ujawnić informacje niefinansowe niezbędne do zrozumienia rozwoju, wyników i sytuacji jednostki oraz wpływu jej działalności na środowisko naturalne, społeczeństwo, pracowników, poszanowanie praw człowieka, przeciwdziałanie korupcji i łapownictwu. Raport informacji niefinansowych powinien zatem zawierać:

- krótki opis modelu biznesowego jednostki,
- opis polityk stosowanych przez jednostkę w odniesieniu do pięciu powyżej wymienionych kwestii, w tym do wdrożonych procesów należytej staranności,
- wynik tych polityk,
- główne rodzaje ryzyka związane z tymi kwestiami oraz sposób zarządzania nimi przez jednostkę,
- niefinansowe kluczowe wskaźniki wyników związane z daną działalnością.

Jeżeli jednostka nie stosuje żadnej polityki odnośnie do przynajmniej jednej z wymienionych kwestii, w oświadczeniu na temat informacji niefinansowych podaje się dokładne wyjaśnienie uzasadniające taką decyzję. Zadaniem biegłych rewidentów w tym zakresie jest sprawdzenie, czy jednostka dokonała takich ujawnień. Państwa członkowskie mogą jednak nałożyć na przedsiębiorstwa obowiązek weryfikacji informacji zawartych w raporcie niefinansowym przez niezależny podmiot atestujący.

19.4. RAPORT ZINTEGROWANY

Brak komunikacji wewnętrznej pomiędzy służbami przedsiębiorstwa przygotowującymi raporty częściowe, a zarazem brak całościowej koordynacji tego procesu powoduje, że zbiór ujawnień jednostki może być w jednych obszarach niekompletny, a w innych wręcz zdublowany. Taka sytuacja jest niekorzystna dla zewnętrznych użytkowników sprawozdawczości jednostki. Otrzymują oni bowiem kilka oddzielnych raportów, które muszą w sposób twórczy zinterpretować, a nawet dokonać intelektualnej rekonstrukcji kompletnego i spójnego

obrazu jednostki, odnajdując logiczne powiązania pomiędzy kluczowymi obszarami działalności przedsiębiorstwa. Nietrudno zważyć, że taka twórcza interpretacja przy oczywistym braku szczegółowej wiedzy operacyjnej może prowadzić do błędnej interpretacji, która nie będzie w pełni odzwierciedlać prawdziwego i rzetelnego obrazu jednostki.

Właśnie takim niepożądanym zjawiskom ma przeciwdziałać globalna inicjatywa opracowania norm sprawozdawczości zintegrowanej podjęta przez Międzynarodową Radę Zintegrowanego Raportowania (ang. The International Integrated Reporting Council – IIRC). Zespół ten został powołany przez nieformalną koalicję przedstawicieli wielkich korporacji, inwestorów, regulatorów, twórców standardów, księgowych oraz organizacji pozarządowych. Rada dąży do wypracowania globalnego konsensusu w zakresie ustanowienia zasad zintegrowanego raportowania, wychodząc naprzeciw różnorodnym inicjatywom poszerzonego raportowania, które pojawiają się w licznych krajach i środowiskach.

Misją Rady jest wprowadzenie zintegrowanego raportowania do głównego nurtu praktyki biznesowej w sektorze prywatnym oraz publicznym, zaś długofalową wizją tej instytucji jest świat, w którym zintegrowane myślenie jest osadzone w praktyce gospodarczej głównego nurtu w sektorach publicznym i prywatnym, co ułatwiają normy zintegrowanej sprawozdawczości, a cykl zintegrowanego myślenia oraz sprawozdawczości skutkujący efektywną alokacją kapitału finansowego będzie filarem stabilności finansowej i równowagi.

Zasadniczym celem zintegrowanego raportowania jest stworzenie powszechnie akceptowanej metodyki przygotowywania i ujawniania jednego zbiorczego, skoordynowanego raportu informującego o działalności jednostki. W horyzoncie kilku lub kilkunastu lat praktyka publikowania raportów zintegrowanych miałaby zastąpić praktykę publikowania raportów rocznych, przy czym raport zintegrowany nie ma być jedynie edytorskim połączeniem w jeden dokument raportów cząstkowych jednostki. Jego istotą musi być ukazanie zależności pomiędzy strategicznymi obszarami działalności przedsiębiorstwa¹⁸⁴.

Podstawą normatywną zintegrowanej sprawozdawczości są wytyczne międzynarodowej sprawozdawczości zintegrowanej (ang. *The International Integrated Reporting Framework*) opracowane przez Radę w trybie międzynarodowych konsultacji z licznymi środowiskami. Są one dostępne w formie PDF na stronie internetowej Rady (www.theiirc.org). Należy zwrócić uwagę, że ramy międzynarodowej sprawozdawczości zintegrowanej to milowy krok w kierunku sprawozdawczości kapitału intelektualnego, jest to bowiem pierwszy akt normatywny o charakterze miękkiego standardu, który posługuje się *explicite* kategoriami kapitału intelektualnego.

¹⁸⁴ Por. J. Zuchewicz, *Zintegrowane sprawozdanie finansowe jako instrument prezentacji gospodarczych i społecznych dokonań jednostki*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2013, nr 314, s. 247–256.

Wytyczne sprawozdawczości zintegrowanej używają pojęcia kapitałów w szerokim sensie, znacząco wykraczając poza zakres tej kategorii charakterystyczny dla tradycyjnej rachunkowości i finansów. Dlatego rozumie się przez nie całe spektrum kapitałów: kapitał finansowy, kapitał wytwórczy, kapitał intelektualny, kapitał ludzki, kapitał społeczny i relacyjny, kapitał zasobów naturalnych. Jak pokazuje tabela 19.2, zasoby gospodarcze oraz relacje jednostki określane są tutaj wspólnym mianem kapitałów.

Tabela 19.2. Pojęcie kapitałów według wytycznych międzynarodowej sprawozdawczości zintegrowanej

Rodzaj kapitału	Charakterystyka
Kapitał finansowy	Pula środków, która jest dostępna organizacji w celu wytwarzania produktów lub świadczenia usług, pozyskana jako kapitał własny, zobowiązania, granty lub wygenerowana za pośrednictwem innych działań lub inwestycji.
Kapitał wytwórczy	Wytworzone obiekty fizyczne (w odróżnieniu od naturalnych obiektów fizycznych), które są dostępne organizacji w celu produkcji wyrobów lub świadczenia usług, w tym: – budynki, – sprzęt, – infrastruktura (np. drogi, porty, mosty, urządzenia rekultywacji odpadów i uzdatniania wody). Kapitał wytwórczy jest często dostarczany przez inne organizacje, może obejmować aktywa wytworzone przez organizację na sprzedaż lub te, które są zatrzymywane do użytku własnego.
Kapitał intelektualny	Organizacyjne, oparte na wiedzy aktywa niematerialne, w tym: – własności intelektualne, takie jak patenty, prawa autorskie, oprogramowanie, prawa i licencje, – „kapitał organizacyjny”, taki jak wiedza ukryta, systemy, procedury i wewnętrzne akty normatywne.
Kapitał ludzki	Kompetencje ludzi, ich uzdolnienia, doświadczenie, motywacje do innowacji, w tym ich: – dostosowanie i wsparcie dla zasad zarządzania organizacją, podejście do zarządzania ryzykiem oraz wartości etyczne, – zdolność do zrozumienia, rozwijania i realizacji strategii organizacji, – lojalność i motywacja do usprawniania procesów, produktów i usług, w tym ich zdolność do przewodzenia, zarządzania i współpracy.
Kapitał społeczny i relacyjny	Związki i relacje pomiędzy społecznościami, grupami interesariuszy, innymi sieciami i w ich obrębie oraz możliwości dzielenia się informacjami w celu zwiększenia indywidualnego oraz zbiorowego dobrobytu. Kapitał społeczny i relacyjny obejmuje: – wspólne normy, podzielane wartości i wzorce zachowań, – relacje z kluczowymi interesariuszami, zaufanie i gotowość angażowania się w rozwój organizacji, – aktywa niematerialne związane z marką i reputacją, o których rozwój dba organizacja, – społeczną legitymizację organizacji do prowadzenia działalności.

Kapitał zasobów naturalnych	Odnawialne i nieodnawialne zasoby środowiska i procesy warunkujące dostarczanie dóbr lub usług, które umożliwiają dobrobyt organizacji w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Obejmują one: – powietrze, wodę, ziemię, kopaliny i lasy, – różnorodność biologiczną oraz zdrowy ekosystem.
-----------------------------	--

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *The International <IR> Framework*, The International Integrated Reporting Council, www.theiirc.org.

Organizacja przygotowująca raport zintegrowany nie jest zobligowana dostosować się do typologizacji kapitałów zaproponowanych przez IIRC, dlatego kierownictwo jednostki może przyjąć inną strukturę terminologiczną, jeżeli spełnia ona wyższe standardy epistemologiczne. Wytyczne jasno wskazują, że organizacje mogą kategoryzować kapitały na swój własny sposób¹⁸⁵. Przywołują nawet przykłady, że relacje z zewnętrznymi interesariuszami oraz aktywa niematerialne związane z marką i reputacją mogą być:

- uznane przez niektóre organizacje za odrębną kategorię kapitałów,
- włączone w całości do innych kapitałów,
- rozczłonkowane pomiędzy inne kapitały.

Same wytyczne wyjaśniają, że niektóre organizacje definiują w inny sposób kapitał intelektualny, dekomponując go na kapitał ludzki, kapitał strukturalny oraz kapitał relacji¹⁸⁶.

Typologia kapitałów zawarta w wytycznych ma jedynie za zadanie wskazanie zarysu podbudowy teoretycznej procesu tworzenia wartości w przedsiębiorstwie oraz dostarczenie swoistej listy kontrolnej umożliwiającej organizacji stwierdzenie, czy poddała analizie wszystkie obszary, które mogą być istotne dla użytkowników raportu zintegrowanego. Z drugiej strony należy podkreślić, że nie wszystkie typy kapitałów są równie istotne dla wszystkich organizacji. Nawet jeśli większość organizacji zarządza zależnościami pomiędzy tymi kapitałami, to w niektórych przypadkach te relacje mogą być nieznaczące lub pośrednie, dlatego nie muszą być wszystkie ujawniane w raporcie zintegrowanym.

Zintegrowane raportowanie zmierza do ujawnienia zasobów zaangażowanych w proces tworzenia wartości, a przede wszystkim przepływów kapitałów warunkujących ten proces. Zintegrowany raport musi wyjaśniać, jak organizacja tworzy wartość wraz z upływem czasu. Ta wartość nie jest tworzona samodzielnie przez samą organizację. Proces ten jest uzależniony od wpływów środowiska zewnętrznego, relacji z interesariuszami, kontrolowania różnych zasobów. Zintegrowany raport musi zatem wyjaśniać wpływ środowiska na or-

¹⁸⁵ Por. Wytyczne międzynarodowej sprawozdawczości zintegrowanej, § 2.18.

¹⁸⁶ Jest to typologia charakterystyczna dla nurtu literatury nawiązującego do pracy L. Edvinsson, M.S. Malone, *Kapitał intelektualny*, wyd. cyt. Rachunkowość kapitału intelektualnego kategoryzuje kapitał intelektualny w odmienny sposób.

ganizację, jej sposób użytkowania szeroko rozumianych kapitałów i relacji oraz jak środowisko, relacje i kapitały pomagają tworzyć wartość w czasie.

Głównym celem zintegrowanego raportu jest wyjaśnienie dostawcom kapitału finansowego, w jaki sposób organizacja tworzy wartość w czasie. Zintegrowany raport przynosi korzyści wszystkim podmiotom zainteresowanym zdolnością organizacji do tworzenia wartości w czasie, w tym pracownikom, klientom, dostawcom, partnerom biznesowym, społeczności lokalnej, ustawodawcom, regulatorom i decydentom. Zintegrowane raportowanie promuje zatem bardziej spójne i efektywne podejście do sprawozdawczości korporacyjnej, które poprawia jakość informacji dostępnej dostawcom kapitału finansowego, umożliwiając jego bardziej efektywną i produktywną alokację. Ma to zatem być następny krok w rozwoju korporacyjnego raportowania.

Zintegrowana sprawozdawczość ma na celu:

- poprawę jakości informacji udostępnianych dostawcom kapitału finansowego, co umożliwi bardziej wydajną i produktywną alokację kapitału finansowego,
- promocję bardziej spójnego i skutecznego podejścia do raportowania korporacyjnego opierającego się na różnorodnych wątkach i komunikującego pełne spektrum czynników, które w istotny sposób wpływają na zdolność organizacji do tworzenia wartości w czasie,
- zwiększenie sterowalności i odpowiedzialności za szeroką bazę kapitałów (finansowych, wytwórczych, intelektualnych, ludzkich, społecznych, relacyjnych i naturalnych) oraz promowanie rozumienia ich współzależności,
- wspieranie zintegrowanego myślenia, podejmowania decyzji oraz działań, które koncentrują się na tworzeniu wartości w perspektywie krótko-, średnio- oraz długookresowej.

Wytyczne międzynarodowej sprawozdawczości zintegrowanej opierają się na charakterystycznych zasadach. Ich intencją jest zachowanie właściwej równowagi między elastycznością umożliwiającą dostosowanie raportu do konkretnych organizacji znajdujących się w różnorodnych sytuacjach a porównywalnością pomiędzy organizacjami – tabela 19.3.

Tabela 19.3. Zasady sporządzania zintegrowanego raportu

Zasada	Charakterystyka
Koncentracja na strategii oraz orientacja na przyszłość	Zintegrowany raport powinien zapewnić wgląd w strategię organizacji oraz wskazywać jej zdolność do tworzenia wartości w krótkim, średnim i długim okresie, a także pokazywać, jak użytkuje oraz wpływa na kapitały.
Kojarzenie informacji	Zintegrowany raport powinien pokazać całościowy obraz wzajemnego powiązania oraz zależności między czynnikami, które wpływają na zdolność organizacji do tworzenia wartości w czasie.

Relacje z interesariuszami	Zintegrowany raport powinien zapewnić wgląd w naturę oraz jakość relacji organizacji z jej kluczowymi interesariuszami, w tym także odzwierciedlać, w jaki sposób i w jakim stopniu organizacja rozpoznaje i reaguje na ich uzasadnione potrzeby i interesy.
Istotność	Zintegrowany raport powinien ujawnić informacje o sprawach, które faktycznie wpływają na zdolność organizacji do tworzenia wartości w krótkim, średnim i długim okresie.
Zwiąźłość	Zintegrowany raport powinien być związły.
Rzetelność i kompletność	Zintegrowany raport powinien obejmować wszystkie istotne kwestie, zarówno pozytywne, jak i negatywne, w równoważony sposób i bez istotnych błędów.
Spójność i porównywalność	Informacje w zintegrowanym raporcie należy przedstawić: (a) na podstawie, która jest niezmienna w czasie, (b) w sposób, który umożliwia porównanie z innymi organizacjami w zakresie istotnej zdolności do tworzenia wartości w czasie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *The International <IR> Framework*, The International Integrated Reporting Council, www.theiirc.org.

Od strony metodycznej wytyczne międzynarodowej sprawozdawczości zintegrowanej charakteryzują się dużą otwartością i elastycznością. Nie określają one konkretnych kluczowych wskaźników dokonań, metod pomiaru oraz sposobów ujawnień indywidualnych kwestii. Dlatego osoby odpowiedzialne za przygotowanie zintegrowanego raportu muszą w oparciu o wytyczne wyrobić w sobie zdolność osądu odnośnie do każdego wydarzenia w organizacji, aby określić:

- które kwestie są istotne,
- jak powinny one być ujawniane w sposób właściwy przy użyciu poprawnych od strony logicznej metod pomiaru i ujawniania informacji.

Wskaźniki ilościowe, kluczowe wskaźniki dokonań oraz techniki wyceny mogą być bardzo pomocne w wyjaśnianiu, jak organizacja tworzy wartość oraz jak zarządza w tym celu różnorodnymi kapitałami, ale ich właściwy dobór zależy od samej jednostki. Zdolność organizacji do tworzenia wartości może być najlepiej wyjaśniona poprzez wykorzystanie informacji ilościowych i jakościowych. Jednakże nie jest zasadniczym celem zintegrowanego raportu zmierzenie lub wycena wartości rynkowej organizacji na określony moment, wycena wartości wytworzonej w okresie czy też zbadanie zużycia lub wartości wszystkich kapitałów.

Zintegrowany raport może mieć charakter samodzielny lub zostać włączony jako odrębna część innego raportu. Może być także zawarty we wstępnej części całościowego raportu obejmującego sprawozdanie finansowe organizacji. Jednostka sama decyduje o ostatecznym kształcie swoich sprawozdań. Jednakże zintegrowany raport musi zawierać osiem charakterystycznych części lub inaczej tzw. elementów treści, które są zasadniczo ze sobą powiązane – tabela 19.4.

Tabela 19.4. Osiem charakterystycznych elementów treści raportu zintegrowanego

Element	Podstawowe pytanie
Przegląd organizacji i jej środowisko zewnętrzne	Czym zajmuje się organizacja i jakie są warunki, w których działa?
Zarządzanie i ład korporacyjny	W jaki sposób struktura zarządzania tej organizacji wspiera jej zdolność do tworzenia wartości w krótkim, średnim i długim okresie?
Model biznesowy	Jaki jest model biznesowy tej organizacji?
Zagrożenia i szanse	Jakie są konkretne zagrożenia i szanse, które wpływają na zdolność organizacji do tworzenia wartości w krótkim, średnim i długim okresie oraz jak organizacja zarządza nimi?
Strategia i alokacja zasobów	Gdzie organizacja zmierza i w oparciu o jakie zasoby zamierza tam dotrzeć?
Wyniki	W jakim stopniu organizacja osiąga swoje cele strategiczne w okresie i jakie są tego wpływy w zakresie wykorzystywanych kapitałów?
Perspektywy na przyszłość	Jakie wyzwania i niepewności może napotkać organizacja w trakcie realizacji swojej strategii, jakie są potencjalne konsekwencje tego dla jej modelu biznesu i przyszłych wyników?
Zasady prezentacji	Jak organizacja określa, co należy uwzględnić w raporcie zintegrowanym, oraz jak te zagadnienia są mierzone i oceniane?

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *The International <IR> Framework*, The International Integrated Reporting Council, www.theiirc.org.

Pewną niedoskonałością koncepcji zintegrowanego raportowania są nieostre kryteria typologizacji kapitałów. Od strony teorii ekonomicznych właściwsze wydaje się klasyfikowanie zasobów przedsiębiorstwa jako wiedzę, pracę, kapitał, relacje, zasoby naturalne itd. Takie ujęcie pozwala w lepszy sposób rozgraniczyć obszary rachunkowości poszczególnych zasobów, a zarazem pozostawić nienaruszony obszar tradycyjnej rachunkowości. Drugim słabym elementem wytycznych jest wątpliwość od strony teoretycznej koncepcja tworzenia wartości ekonomicznej przez jednostkę, która nie odwołuje się do kategorii synergii pomiędzy zasobami ekonomicznymi. Pomimo tych niedociągnięć wytyczne międzynarodowej sprawozdawczości zintegrowanej to niewątpliwie milowy krok w zakresie upowszechnienia w skali globalnej idei raportowania kapitału intelektualnego.

19.5. RAPORT FINANSOWY O KAPITALE INTELEKTUALNYM

W świecie ekonomii i finansów informacja jest użyteczna dopiero wówczas, gdy jest weryfikowalna oraz wystandaryzowana. Informacja ekonomiczna o kapitale intelektualnym powinna zatem opierać się na logicznych zasadach, których podstawą jest solidna teoria rachunkowości kapitału intelektualnego. Ostatecznym efektem standaryzacji informacji o kapitale intelektualnym jest możliwość opracowywania zobiektywizowanych raportów finansowych o nim.

Przedsiębiorstwa bazujące na wiedzy, manifestując swoją przynależność do postindustrialnej gospodarki, powinny publikować coroczne raporty finansowe o kapitale intelektualnym. Raporty takie mogą interesować wewnętrznych i zewnętrznych interesariuszy przedsiębiorstwa. Użytkownikami raportu finansowego o kapitale intelektualnym są właściciele jednostki, potencjalni inwestorzy, wykwalifikowani pracownicy, kontrahenci, banki, społeczność lokalna, jednostki edukacyjne, legislatorzy.

Właściciele jednostki i potencjalni inwestorzy mogą na podstawie tych raportów uchwycić związek pomiędzy zasobami kapitału intelektualnego oraz wynikiem finansowym, co jest głównym punktem odniesienia decyzji ekonomicznych w gospodarce opartej na wiedzy. **Wykwalifikowani pracownicy** mogą przekonać się, czy jednostka jest skłonna inwestować w rozwój kompetencji pracowniczych oraz czy stwarza warunki do ich efektywnego wykorzystania. **Kontrahenci** mogą uzyskać wgląd w wartość podstawowych zasobów wytwórczych kontrolowanych przez jednostkę, także zasobów charakterystycznych dla gospodarki postindustrialnej. **Banki** mogą monitorować dynamikę i efektywność kapitału intelektualnego na potrzeby kredytowania rozwoju tych zasobów. **Społeczność lokalna** może analizować zapotrzebowanie podmiotów gospodarczych na kapitał intelektualny. **Jednostki edukacyjne** mogą dostosowywać profil swojej działalności do oczekiwań i dynamiki wzrostu przedsiębiorstw bazujących na wiedzy. **Legislatorzy** mogą podejmować próby opracowania miękkich lub twardych standardów uwzględniających zasady rachunkowości kapitału intelektualnego.

Zasadniczym **celem** raportu finansowego o kapitale intelektualnym jest przedstawienie prawdziwego i rzetelnego obrazu kontrolowanych kompetencji przez przedsiębiorstwo oraz ustalenie ich wpływu na wynik finansowy, przy czym błędne jest założenie, że jednostce powinno zależeć na ujawnianiu jak najwyższej wartości kapitału intelektualnego. Najważniejsza nie jest sama wartość kapitału intelektualnego, ale jej relacja do wyniku finansowego, która pokazuje efektywność ekonomiczną kapitału intelektualnego.

Raport finansowy o kapitale intelektualnym może być publikowany jako:

- element informacji dodatkowej tradycyjnego sprawozdania finansowego,
- element raportu rocznego,
- element raportu zrównoważonego rozwoju,
- element raportu informacji niefinansowych oraz dotyczących różnorodności,
- element raportu zintegrowanego,
- samodzielny raport dostarczany obok tradycyjnego sprawozdania finansowego.

Bez względu na formę publikacji raport finansowy o kapitale intelektualnym powinien zawierać charakterystyczne składowe. Są nimi:

- wskazanie podstawowych danych pozwalających zidentyfikować jednostkę, której raport dotyczy,
- wskazanie okresu obrachunkowego,

- ujawnienie wartości kapitału intelektualnego w bilansie opartym na wiedzy,
- omówienie wpływu kapitału intelektualnego na przychody i koszt jednostki,
- obliczenie oraz interpretacja wskaźników struktury kapitału intelektualnego, dynamiki kapitału intelektualnego, rentowności kapitału intelektualnego oraz stopnia dźwigni intelektualnej,
- wskazanie zasad metodycznych, którymi kierowano się, opracowując raport,
- wskazanie osób odpowiedzialnych za sporządzenie raportu oraz jego datę,
- podpisy osoby odpowiedzialnej za sporządzenia raportu oraz kierownika jednostki (zarządu).

Centralnym elementem raportu finansowego o kapitale intelektualnym jest oczywiście **bilans oparty na wiedzy**. To do niego powinny odwoływać się wszystkie najważniejsze wnioski zawarte w raporcie. Z bilansu opartego na wiedzy można odczytać wartość kapitału intelektualnego oraz wynik finansowy, który dzięki niemu został wypracowany, synergia ekonomiczna zasobów przedsiębiorstwa nie dokonuje się bowiem samoczynnie, ale właśnie dzięki kapitałowi intelektualnemu. Elementem wspomagającym poprawne rozumienie informacji ekonomicznych zawartych w bilansie opartym na wiedzy są podstawowe wskaźniki postindustrialnej analizy finansowej omówione w rozdziale 20 książki.

Na stronie internetowej znajdującej się pod adresem **www.pacioli-institute.com** można odnaleźć raport finansowy o kapitale intelektualnym „INNpuls” Sp. z o.o. w formacie PDF. Jest to załącznik do sprawozdania finansowego jednostki za 2014 rok i składa się z następujących części:

1. Komentarz zarządu do raportu finansowego o kapitale finansowym.
2. Charakterystyka „INNpuls” Sp. z o.o. jako przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy.
3. Bilans oparty na wiedzy.
4. Objasnienia do bilansu opartego na wiedzy.
5. Rachunek zysków i strat a koszty kompetencji.
6. Analiza finansowa przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy.
7. Podstawowe założenia metodyczne do wyceny kapitału intelektualnego.
8. Podziękowania za wsparcie badań naukowych dla firmy „LeftHand” Sp. z o.o.

„INNpuls” Sp. z o.o. w Rzeszowie to nowoczesne i dynamiczne **przedsiębiorstwo doradczo-szkoleniowe**. W 2014 roku zatrudniało dwunastu wykwalifikowanych pracowników, którzy świadczyli szeroki zakres **usług bazujących na wiedzy**, takich jak:

- skuteczne pozyskiwaniu dotacji z regionalnych, krajowych i międzynarodowych źródeł,
- kompleksowe zarządzania projektami,
- opracowywanie i wdrażanie dokumentów strategicznych i rozwojowych,
- doradztwo inwestycyjne,
- szkolenia dla sektora publicznego i prywatnego.

Bilans oparty na wiedzy „INNpuls” Sp. z o.o. przedstawia tabela 19.5.

Tabela 19.5. Bilans oparty na wiedzy „INNpuls” Sp. z o.o.
za 2014 rok w zł

AKTYWA		31.12.2014 r.	01.01.2014 r.
α. Aktywa kompetencyjne		1 382 099,93	1 221 725,69
I. Kompetencje zarządcze		616 781,34	493 883,51
1. Kompetencje strategiczne		382 311,44	363 445,88
2. Kompetencje administracyjno-finansowe		234 469,90	130 437,63
II. Kompetencje konsultingowe		457 530,98	448 591,03
III. Kompetencje szkoleniowe		307 787,61	279 251,15
A. Aktywa trwałe		1 964 440,55	1 972 308,67
I. Wartości niematerialne i prawne		288 202,93	9 990,00
II. Rzeczowe aktywa trwałe		1 676 237,62	1 962 318,67
III. Należności długoterminowe		–	–
IV. Inwestycje długoterminowe		–	–
V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe		–	–
B. Aktywa obrotowe		1 460 733,00	1 176 326,47
I. Zapasy		–	–
II. Należności krótkoterminowe		361 710,49	237 138,63
III. Inwestycje krótkoterminowe		855 475,09	766 711,83
IV. Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe		243 547,42	172 476,01
Aktywa razem		4 807 273,48	4 370 360,83
PASYWA		31.12.2014 r.	01.01.2014 r.
α. Kapitał intelektualny		1 382 099,93	1 221 725,69
I. Kapitał intelektualny przyjęty		1 049 081,21	978 707,78
II. Kapitał intelektualny wytworzony		360,00	–
III. Kapitał doświadczenia		332 658,72	243 017,91
A. Kapitał (fundusz) własny		1 540 858,38	1 431 410,28
I. Kapitał (fundusz) podstawowy		119 500,00	119 500,00
II. Należne wpłaty na kapitał podstawowy (wielkość ujemna)		–	–
III. Udziały (akcje) własne (wielkość ujemna)		–	–
IV. Kapitał (fundusz) zapasowy		635 482,79	624 121,15
V. Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny		–	–
VI. Pozostałe kapitały (fundusze) rezerwowe		676 427,49	574 172,67
VII. Zysk (strata) z lat ubiegłych		1 882,00	–
VIII. Zysk (strata) netto		107 566,10	113 616,46
IX. Odpisy z zysku netto w ciągu roku obrotowego (wielkość ujemna)		–	–

B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania	1 884 315,17	1 717 224,86
I. Rezerwy na zobowiązania	–	–
II. Zobowiązania długoterminowe	263 000,00	294 560,00
III. Zobowiązania krótkoterminowe	30 220,00	315 795,61
IV. Rozliczenia międzyokresowe	1 591 095,17	1 106 869,25
Pasywa razem	4 807 273,48	4 370 360,83

Źródło: Raport finansowy o kapitale intelektualnym „INNpuls” Sp. z o.o. za 2014 rok.

Publikacja raportu finansowego o kapitale intelektualnym może uruchomić oddolne procesy samoidentyfikacji organizacji oraz jej członków z tym kluczowym zasobem wytwórczym. W ten sposób kapitał intelektualny przestaje być czymś mglistym i nieuchwytnym w codzienności organizacyjnej, a staje się wymiernym czynnikiem jej funkcjonowania oraz sukcesu. „Ucząca się organizacja” przestaje być frazesem, a staje się faktem. Rolą skutecznego menedżera takiej organizacji jest monitorowanie relacji wartości kapitału intelektualnego do wyniku finansowego, a dalej ukierunkowanie oraz wzmocnienie identyfikacji wykwalifikowanych pracowników z jej kapitałem intelektualnym.

Rozdział 20

Analiza finansowa przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy

W rozdziale przedstawiono zagadnienie analizy finansowej przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Tradycyjna analiza finansowa odwołująca się do tradycyjnej rachunkowości oraz sprawozdawczości jest z konieczności skoncentrowana na zbywalnym majątku oraz kapitale finansowym. Jej zasięg nie obejmuje nowych form kapitału charakterystycznych dla gospodarki postindustrialnej, tj. kapitału intelektualnego oraz kapitału relacji z otoczeniem. Dlatego punktem wyjścia postindustrialnej analizy finansowej jest bilans oparty na wiedzy oraz bilans pełny. Uwzględnienie nowych aktywów i pasywów w sprawozdawczości przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy pozwala wyliczać wskaźniki struktury i dynamiki kapitału intelektualnego oraz kapitału relacji z otoczeniem. Z kolei porównanie wyniku finansowego przedsiębiorstwa z wartością nowych aktywów umożliwia obliczanie postindustrialnych wskaźników rentowności. Dopełnieniem nowego obszaru analizy finansowej jest badanie stopnia dźwigni intelektualnej, który informuje, jaki wpływ na wynik finansowy oraz przychody i koszty ma zmiana wartości kapitału intelektualnego.

Analiza finansowa to dyscyplina ekonomiczna nierozzerwalnie związana z rachunkowością finansową¹⁸⁷. Jej przedmiotem jest dokonywanie rzetelnej interpretacji informacji zawartych w sprawozdaniu finansowym przedsiębiorstwa. W praktyce gospodarczej instrumentarium analizy finansowej znajduje bardzo szerokie zastosowanie. Każdy profesjonalny menedżer, bankowiec,

¹⁸⁷ Część autorów twierdzi, że analiza finansowa stanowi integralną część dyscypliny rachunkowości. Por. B. Micherda (red.), *Sprawozdanie finansowe i ich analiza, analiza finansowa*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2011.

inwestor, kontroler finansowy lub analityk musi umieć odczytywać i przetwarzać informacje zawarte w raportach finansowych¹⁸⁸.

Zasadniczym zadaniem analizy finansowej jest udzielenie odpowiedzi na pytanie o sytuację oraz uwarunkowania rozwojowe badanego przedsiębiorstwa. „Do najważniejszych elementów uniwersalnego zakresu analizy wewnętrznych uwarunkowań rozwoju przedsiębiorstwa należy zaliczyć:

- identyfikację wielkości i struktury zasobów przedsiębiorstwa,
- określenie, które rodzaje zasobów stanowią podstawę sukcesu przedsiębiorstwa,
- ustalenie faktycznego stopnia wykorzystania zasobów przedsiębiorstwa i istniejących rezerw w tym zakresie,
- określenie, na ile posiadane zasoby przedsiębiorstwa mogą spełniać oczekiwania otoczenia i służyć osiągnięciu celów przedsiębiorstwa,
- identyfikację mocnych i słabych stron zasobów przedsiębiorstwa,
- zaproponowanie sposobów poprawy stopnia wykorzystania zasobów przedsiębiorstwa oraz niezbędnych zmian w wielkości i strukturze zasobów”¹⁸⁹.

W dobie gospodarki opartej na wiedzy rzetelne spełnienie powyższych postulatów przez analizę finansową przedsiębiorstwa nie jest możliwe bez uzupełniania jej o wskaźniki dedykowane *stricte* analizie zasobów kapitału intelektualnego. Każdy nowoczesny analityk finansowy powinien wiedzieć, w jaki sposób sformułować weryfikowalną ocenę zasobów gospodarczych przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy, źródeł pochodzenia tych zasobów oraz ich ekonomicznej efektywności. W gospodarce postindustrialnej skuteczne zarządzanie kapitałem intelektualnym to kluczowy czynnik rozwoju oraz konkurencyjności. Naczelne kierownictwo przedsiębiorstwa wyposażone w instrumentarium postindustrialnej analizy finansowej może podejmować bardziej świadome, a więc i skuteczniejsze decyzje w zakresie pozyskiwania i wykorzystywania kompetencji pracowniczych oraz kapitału intelektualnego.

Tabela 20.1. Poglądowe zestawienie kluczowych wskaźników tradycyjnej analizy finansowej

Wskaźnik	Nazwa wskaźnika	Formuła wskaźnika
1. Sb	Suma bilansowa	
2. PN	Przychód netto ze sprzedaży produktów oraz towarów i materiałów	
3. Wfn	Wynik finansowy netto	
4. RM	Rentowność majątku (ROA)	wynik finansowy netto $\times$ 100 / średnioroczny stan aktywów
5. Rkw	Rentowność kapitału (funduszu) własnego (ROE)	wynik finansowy netto $\times$ 100 / średnioroczny stan kapitału (funduszu) własnego

¹⁸⁸ L. Niemczyk, *Analiza finansowa przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy*, „Gospodarka Narodowa” 2014, nr 4, s. 143–164.

¹⁸⁹ W. Gabrusewicz, *Analiza finansowa przedsiębiorstwa. Teoria i zastosowanie*, PWE, Warszawa 2014, s. 365.

6. Zns	Zyskowność netto sprzedaży	wynik finansowy netto $\times 100$ / przychody netto ze sprzedaży produktów oraz towarów i materiałów
7. Zbs	Zyskowność brutto sprzedaży	wynik brutto ze sprzedaży produktów oraz towarów i materiałów $\times 100$ / przychody netto ze sprzedaży produktów oraz towarów i materiałów
8. PI	Płynność – wskaźnik płynności	aktywa obrotowe ogółem / zobowiązania krótkoterminowe
9. PII	Płynność – wskaźnik płynności II	(aktywa obrotowe ogółem – zapasy) / zobowiązania krótkoterminowe
10. PIII	Płynność – wskaźnik płynności III	inwestycje krótkoterminowe / zobowiązania krótkoterminowe
11. Son	Szybkość obrotu należnościami w dniach	średnioroczny stan ogółu należności z tytułu dostaw i usług $\times 365$ / przychód netto ze sprzedaży produktów oraz towarów i materiałów
12. Soz	Stopień spłaty zobowiązań w dniach	średnioroczny stan ogółu zobowiązań z tytułu dostaw i usług $\times 365$ / (wartość sprzedanych towarów i materiałów + koszt wytworzenia sprzedanych produktów)
13. Soza	Szybkość obrotu zapasów w dniach	średnioroczny stan zapasów $\times 365$ / (wartość sprzedanych towarów i materiałów + koszt wytworzenia sprzedanych produktów)
14. Pmtkw	Pokrycie aktywów trwałych kapitałem własnym i rezerwami długoterminowymi	(kapitał [fundusz] własny + rezerwy długoterminowe) / aktywa trwałe
15. Tsf	Trwałość struktury finansowania	(kapitał [fundusz] własny + rezerwy długoterminowe + zobowiązania długoterminowe) / suma aktywów

Źródło: opracowanie własne na podstawie: B. Micherda (red.), *Sprawozdanie finansowe i ich analiza, analiza finansowa*, wyd. cyt., s. 263–264.

Najważniejszym obszarem analizy finansowej jest analiza wskaźnikowa¹⁹⁰. Analiza wskaźnikowa polega na badaniu związków, jakie zachodzą pomiędzy różnymi pozycjami sprawozdania finansowego. Tradycyjna analiza finansowa wypracowała szereg wskaźników, które razem tworzą metodykę oceny działalności przedsiębiorstwa. W tabeli 20.1 przedstawiono modelową systematykę najważniejszych wskaźników finansowych.

Powyższy zestaw wskaźników odwołuje się do tradycyjnej rachunkowości i sprawozdawczości finansowej, a więc nie pozwala na pełną analizę źródeł sukcesu przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy.

¹⁹⁰ D. Wędzki, *Analiza wskaźnikowa sprawozdania finansowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2006, s. 9.

20.1. KAPITAŁOCENTRYZM TRADYCYJNEJ ANALIZY FINANSOWEJ

Analiza finansowa jest dyscypliną wywierającą duży wpływ na rzeczywistość gospodarczą. Paradygmat tej dyscypliny, a więc zbiór jej podstawowych wzorców rozumowania, „uczy” właściwego sposobu postrzegania gospodarujących przedsiębiorstw. Główny nurt analizy finansowej koncentruje się na badaniu efektywności procesu zarządzania zasobami kapitału finansowego, dlatego analiza finansowa w obecnym kształcie poniekąd wzmacnia i konserwuje ściśle kapitalistyczną orientację gospodarki i społeczeństwa.

Jeżeli tradycyjna rachunkowość nie radzi sobie z rejestrowaniem kapitałów niefinansowych, to również daleka od doskonałości musi być sprawność informacyjna analizy finansowej przedsiębiorstwa w tym zakresie. Można zatem zasadnie twierdzić, że aktualnie stosowane instrumentarium analizy finansowej odwołujące się do systemu tradycyjnej rachunkowości finansowej jest niewystarczające do analizy przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy.

Niewątpliwie komplikuje to realizację zasadniczego celu normatywnego analizy finansowej: „Współczesna analiza finansowa powinna być przedsiębiorstwu przydatna nie tylko do interpretacji liczb zawartych w sprawozdaniu finansowym, lecz przede wszystkim do lepszego wykorzystania zasobów i uwarunkowań zewnętrznych, poprawy wyników finansowych, sprostania potrzebom rynku i oczekiwaniom właścicieli. Powinna ułatwiać przedsiębiorstwu podejmowanie takich decyzji, które umożliwiłyby efektywny jego rozwój w przyszłości”¹⁹¹. Analiza finansowa w obecnym kształcie nie może skłaniać do lepszego wykorzystania zasobów, szczególnie zasobów kapitału intelektualnego, ponieważ wykraczają one poza zakres jej aparatury pojęciowej.

Przykład 20.1

Tradycyjny bilans niewielkiej spółki konsultingowej zatrudniającej łącznie z właścicielem (wspólnikiem) czterech wykwalifikowanych pracowników przedstawia się następująco:

„Omega” Sp. z o.o. BILANS (01.01.20X1)			
Aktywa		Pasywa	
A. Aktywa trwałe	25 000	A. Kapitał własny	51 000
– środki trwałe	25 000	– kapitał udziałowy	40 000
		– wynik finansowy	11 000
B. Aktywa obrotowe	26 000	B. Rezerwy i zobowiązania	–
– należności	10 000	– zobowiązania	–
– środki pieniężne	16 000		
Suma aktywów	51 000	Suma pasywów	51 000

¹⁹¹ W. Gabrusewicz, *Analiza finansowa przedsiębiorstwa. Teoria i zastosowanie*, wyd. cyt., s. 23.

Należy ocenić efektywność jednostki, wykorzystując w tym celu instrumentarium tradycyjnej analizy finansowej.

Rozwiązanie

Analitik finansowy, posiadając takie informacje o spółce, mógłby przeprowadzić analizę pionową bilansu, a ponadto obliczyć wskaźnik rentowności aktywów. Wskaźnik rentowności aktywów (ROA) wyliczony według uproszczonej formuły ($11\,000\text{ zł} / 51\,000\text{ zł}$) wyniósłby 0,22. Klasyczna interpretacja tego wskaźnika byłaby następująca. Każda złotówka zainwestowana w zbywalne aktywa badanej jednostki przyczyniała się do wygenerowania 22 groszy zysku netto. Jest to wniosek poprawny od strony metodologicznej, ale błędny od strony merytorycznej.

W spółce konsultingowej to przede wszystkim kapitał intelektualny przyczynia się do wygoszpodarowania zysku, a zbywalny majątek ma w tym przypadku rolę drugorzędną lub wręcz pomocniczą. Tradycyjna analiza finansowa zastosowana do przedsiębiorstw bazujących na wiedzy całkowicie deformuje więc ich prawdziwy i rzetelny obraz. Dlatego niezbędne jest uzupełnienie analizy finansowej o instrumentarium służące badaniu zasobów charakterystycznych dla gospodarki postindustrialnej.

20.2. ANALIZA STRUKTURY I DYNAMIKI BILANSU OPARTEGO NA WIEDZY

Proces analizy zasobów przedsiębiorstwa powinien rozpoczynać się od identyfikacji tychże zasobów, ich wielkości oraz struktury¹⁹². Analiza finansowa na potrzeby tego zadania posługuje się pojęciami analizy pionowej oraz analizy poziomej. Przez analizę pionową rozumie się badanie udziału procentowego wybranej pozycji w wielkości zagregowanej. Przez analizę poziomą rozumie się przede wszystkim badanie dynamiki kluczowych wartości sprawozdawczych.

Zgodnie z zasadami rachunkowości postindustrialnej podstawowym urządzeniem sprawozdawczym nowoczesnego przedsiębiorstwa jest bilans oparty na wiedzy. Główną funkcją bilansu winna być prezentacja zasobów jednostki oraz źródeł ich pochodzenia na dzień bilansowy. Suma bilansowa ujęta w bilansie opartym na wiedzy jest wyższa niż suma tradycyjnego bilansu. Te dwie sumy różnią się od siebie o wartość aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego). Zestawiając ze sobą wartość aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego) z sumą bilansu opartego na wiedzy, uzyskuje się dwa bliźniacze wskaźniki, tj. wskaźnik struktury aktywów kompetencyjnych oraz wskaźnik struktury kapitału intelektualnego:

¹⁹² Tamże, s. 365.

$$\text{wskaźnik struktury aktywów kompetencyjnych} = \frac{\text{aktywa kompetencyjne}}{\text{suma aktywów bilansu opartego na wiedzy}} \times 100\%$$

$$\text{wskaźnik struktury kapitału intelektualnego} = \frac{\text{kapitał intelektualny}}{\text{suma pasywów bilansu opartego na wiedzy}} \times 100\%$$

Wskaźniki te informują o udziale kompetencji w całkowitej sumie bilansu opartego na wiedzy. Jest to podstawowy wskaźnik nowego obszaru analizy finansowej, który udziela zasadniczej odpowiedzi, w jakim stopniu zasoby wiedzy warunkują działalność analizowanego przedsiębiorstwa. Im wyższy poziom tych wskaźników, w tym większym stopniu przedsiębiorstwo bazuje na wiedzy w swej działalności. Wskaźnik struktury będzie wysoki dla jednostek z sektora usług opartych na wiedzy, a stosunkowo niski np. w przemyśle ciężkim.

Kolejne wskaźniki wynikające z konstrukcji bilansu opartego na wiedzy koncentrują się na dynamice aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego:

$$\text{wskaźnik dynamiki aktywów kompetencyjnych} = \frac{\text{aktywa kompetencyjne}_t}{\text{aktywa kompetencyjne}_{t-1}} \times 100\%$$

$$\text{wskaźnik dynamiki kapitału intelektualnego} = \frac{\text{kapitał intelektualny}_t}{\text{kapitał intelektualny}_{t-1}} \times 100\%$$

Wskaźniki te informują, o ile wzrosła wartość zasobów wiedzy ujętych w sprawozdaniu finansowym pomiędzy okresem „t” a okresem „t – 1”. Wskaźnik wyższy od 100% informuje, że wartość kompetencji przyrosła z okresu na okres w ujęciu nominalnym. Wskaźnik niższy od 100% informuje, że wartość kompetencji zmniejszyła się z okresu na okres w ujęciu nominalnym. Wskaźnik równy 100% oznacza, że wartość kompetencji nie zmieniła się.

Te same wzory można przebudować tak, aby wskazywały przyrost aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego) w ujęciu realnym. W tym celu wartości wykazane w mianownikach wzorów można przemnożyć przez współczynnik zmiany w czasie siły nabywczej pieniądza, który odwołuje się do rynkowej stopy procentowej „r”:

$$\text{wskaźnik dynamiki realnej aktywów kompetencyjnych} = \frac{\text{aktywa kompetencyjne}_t}{\text{aktywa kompetencyjne}_{t-1} \times (1 + r)} \times 100\%$$

$$\text{wskaźnik dynamiki realnej kapitału intelektualnego} = \frac{\text{kapitał intelektualny}_t}{\text{kapitał intelektualny}_{t-1} \times (1 + r)} \times 100\%$$

Konstrukcja wskaźników dynamiki realnej aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego) przypomina, że zestawianie ze sobą wartości nominalnych zarejestrowanych w różnych okresach ma swoje wady. Wskaźniki dynamiki nominalnej oraz realnej aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego) są podstawowymi wskaźnikami służącymi do oceny efektywności pozyskania zasobów wiedzy (kapitału intelektualnego). Należy jednak zachować ostrożność w interpretacji tych wskaźników. W zdecydowanej większości przypadków wzrost tych wskaźników powinno interpretować się pozytywnie, a spadek negatywnie. W niektórych, stosunkowo rzadkich przypadkach może być jednak odwrotnie – np. w restrukturyzowanym przedsiębiorstwie spadek wskaźników można odczytywać pozytywnie.

W przedsiębiorstwach bazujących na wiedzy wartość kontrolowanych kompetencji jest najlepszym prognostykiem przyszłych zysków. Oczywiście pod warunkiem, że w jednostce istnieje skuteczne zarządzanie wiedzą (kapitałem intelektualnym). Występuje tu analogia do tradycyjnych zasobów majątkowych przedsiębiorstwa – to, że jednostka dysponuje maszynami, które pokazuje w bilansie, nie oznacza automatycznie, że wydziały produkcyjne pracują na trzy zmiany. Tak więc samo bilansowe kontrolowanie kompetencji nie oznacza automatycznie zysków.

Kolejnym wskaźnikiem struktury informującym o generalnej strategii zarządzania kapitałem intelektualnym przedsiębiorstwa jest wskaźnik wytworzenia kapitału intelektualnego. Jego postać jest następująca:

$$\text{wskaźnik wytworzenia kapitału intelektualnego} = \frac{\text{kapitał intelektualny wytworzony}}{\text{kapitał intelektualny przyjęty}} \times 100\%$$

Wskaźnik ten odwołuje się do źródeł finansowania aktywów kompetencyjnych i odpowiada na pytanie, w jakim stopniu przedsiębiorstwo skutecznie pozyskuje „gotowe” kompetencje z rynku zasobów, a w jakim stopniu finansuje rozwój nowo powstałych kompetencji z własnych środków przez programy szkolenia pracowników oraz realizację projektów badawczych.

20.3. ANALIZA STRUKTURY I DYNAMIKI BILANSU PEŁNEGO

Strategiczni interesariusze niektórych przedsiębiorstw bazujących na wiedzy mogą zdecydować, że na potrzeby zarządzania podmiotem wykorzystywany będzie bilans pełny. Jak wiadomo, bilans pełny zawiera w sobie wszystkie informacje charakterystyczne dla bilansu opartego na wiedzy, ale jego suma bilansowa dodatkowo obejmuje także wartość aktywów marketingowych, którym drugostronnie odpowiada kapitał relacji z otoczeniem. Postindustrialna analiza finansowa powinna więc uwzględniać również te kategorie.

Zestawiając ze sobą wartość aktywów postindustrialnych (kapitałów postindustrialnych) z sumą bilansu pełnego, uzyskuje się dwa bliźniacze wskaźniki, tj. wskaźnik struktury aktywów postindustrialnych oraz wskaźnik struktury kapitałów niefinansowych:

$$\text{wskaźnik struktury aktywów niefinansowych} = \frac{\text{aktywa kompetencyjne} + \text{aktywa marketingowe}}{\text{suma aktywów bilansu pełnego}} \times 100\%$$

$$\text{wskaźnik struktury kapitałów niefinansowych} = \frac{\text{kapitał intelektualny} + \text{kapitał relacji}}{\text{suma pasywów bilansu pełnego}} \times 100\%$$

Wskaźniki te informują o udziale kompetencji oraz relacji z otoczeniem w całkowitej sumie bilansu pełnego. Udzielają one zasadniczej odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu wiedza oraz relacje zewnętrzne warunkują działalność analizowanego przedsiębiorstwa. Im wyższy poziom tych wskaźników, w tym większym stopniu przedsiębiorstwo bazuje na kapitale intelektualnym oraz kapitale relacyjnym w swej działalności. Odczyty tych wskaźników będą najwyższe dla przedsiębiorstw bazujących na wiedzy prowadzących agresywną politykę marketingową.

Kolejne wskaźniki wynikające z konstrukcji bilansu pełnego koncentrują się na dynamice aktywów marketingowych oraz kapitałów relacji z otoczeniem:

$$\text{wskaźnik dynamiki aktywów marketingowych} = \frac{\text{aktywa marketingowe}_t}{\text{aktywa marketingowe}_{t-1}} \times 100\%$$

$$\text{wskaźnik dynamiki kapitału relacyjnego} = \frac{\text{kapitał relacyjny}_t}{\text{kapitał relacyjny}_{t-1}} \times 100\%$$

Wskaźniki te informują, o ile wzrosła wartość kapitału relacyjnego ujęta w sprawozdaniu finansowym pomiędzy okresem „t” a okresem „t – 1”. Wskaźnik wyższy od 100% informuje, że wartość tego kapitału przyrosła z okresu na okres w ujęciu nominalnym. Wskaźnik niższy od 100% informuje, że wartość tego kapitału zmniejszyła się z okresu na okres w ujęciu nominalnym. Wskaźnik równy 100% oznacza, że wartość kapitału relacyjnego nie zmieniła się.

Te same wzory można przebudować tak, aby wskazywały przyrost aktywów marketingowych (kapitału relacji z otoczeniem) w ujęciu realnym. W tym celu wartości wykazane w mianownikach wzorów można przemnożyć przez współczynnik zmiany w czasie siły nabywczej pieniądza, który odwołuje się do rynkowej stopy procentowej „r”:

$$\frac{\text{wskaźnik dynamiki realnej aktywów marketingowych}}{\text{aktywa marketingowe}_t} = \frac{\text{aktywa marketingowe}_t}{\text{aktywa marketingowe}_{t-1} \times (1 + r)} \times 100\%$$

$$\frac{\text{wskaźnik dynamiki realnej kapitału relacyjnego}}{\text{kapitał relacyjny}_t} = \frac{\text{kapitał relacyjny}_t}{\text{kapitał relacyjny}_{t-1} \times (1 + r)} \times 100\%$$

Powyższe wskaźniki nie zamykają całego instrumentarium analizy pionowej i poziomej bilansu pełnego. Pozwalają jednak zorientować się w podstawowych prawidłowościach, które go charakteryzują.

20.4. POSTINDUSTRIALNE WSKAŹNIKI RENTOWNOŚCI

Postindustrialne wskaźniki rentowności można budować w oparciu o informacje zaczerpnięte z bilansu opartego na wiedzy lub bilansu pełnego. Odwołując się do wzorca bilansu opartego na wiedzy, można ustalić metodę liczenia wskaźnika rentowności wiedzy (kapitału intelektualnego). W języku angielskim wskaźnik ten należałoby nazwać *return on knowledge*, czyli w skrócie ROK¹⁹³ (analogicznie do ROA, ROE, ROI, ROS itd.)¹⁹⁴. Wzorując się na konstrukcji wskaźników rentowności znanych z klasycznej analizy finansowej, wskaźnikowi ROK można nadać postać:

$$\frac{\text{wskaźnik rentowności aktywów kompetencyjnych}}{\text{aktywa kompetencyjne}} = \frac{\text{wynik finansowy netto}}{\text{aktywa kompetencyjne}}$$

lub

$$\frac{\text{wskaźnik rentowności kapitału intelektualnego}}{\text{kapitał intelektualny}} = \frac{\text{wynik finansowy netto}}{\text{kapitał intelektualny}}$$

Wskaźniki te informują, ile groszy zysku netto przypada na jedną złotówkę kontrolowanych zasobów wiedzy. Wydaje się, że liczenie tych wskaźników jest zasadne przede wszystkim dla jednostek, które mają wysokie wskaźniki struktury aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego), czyli takich, którym miano przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy przysługuje w najwyższym stopniu.

¹⁹³ Próby skonstruowania wskaźnika *return on knowledge* (ROK) były podejmowane już wcześniej w literaturze – np. T.J. Housel, W. Rodgers, *Measures for Organizations Engaged in a Knowledge Economy*, „Journal of Intellectual Capital” 2009, no. 3, s. 341–353 – nigdy jednak nie odwoływały się do rachunkowości finansowej kapitału intelektualnego.

¹⁹⁴ J. Kitowski, *Rachunkowość i finanse*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji i Zarządzania w Przemyśle, Przemysł 2001, s. 103.

Wskaźnik ROK jest swoistą busolą dla menedżera ds. kapitału intelektualnego wyznaczającą azymut strategii przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Wzrost jego odczytów z okresu na okres uzyskuje się poprzez odpowiednią dbałość o kompetencje zespołu pracowniczego oraz ich efektywne wykorzystanie. Dbałość ta wyraża się przede wszystkim w systematycznym analizowaniu dopasowania kwalifikacji pracowniczych do obecnego i przyszłego przedmiotu działalności przedsiębiorstwa, ale także przez monitorowanie struktury samych kompetencji uwzględniającej ich podział na poszczególne rodzaje (kompetencje handlowe, wytwórcze, administracyjne, finansowe itd.).

Z kolei odwołując się do konstrukcji bilansu pełnego, można zaproponować dwa kolejne bliźniacze wskaźniki efektywności. Będzie to wskaźnik rentowności aktywów niezbywalnych oraz wskaźnik rentowności kapitałów niefinansowych:

$$\text{wskaźnik rentowności aktywów niezbywalnych} = \frac{\text{wynik finansowy netto}}{\text{aktywa kompetencyjne} + \text{aktywa marketingowe}}$$

lub

$$\text{wskaźnik rentowności kapitałów niefinansowych} = \frac{\text{wynik finansowy netto}}{\text{kapitał intelektualny} + \text{kapitał relacyjny}}$$

Wskaźniki te informują, ile przeciętnie zysku netto przypada na łączną wartość zasobów wiedzy oraz relacji z otoczeniem kontrolowanych przez przedsiębiorstwo. Odczyty tych wskaźników muszą być niższe niż odczyty wskaźnika *return on knowledge*. Dają one jednak dokładniejszy obraz czynników kształtujących rentowność jednostki.

Wskaźnikiem, który daje pełny wgląd w relację wyniku finansowego do kontrolowanych zasobów bilansowych, jest wskaźnik rentowności aktywów całkowitych (*return on total assets* – ROTA). Jego konstrukcja także odwołuje się do bilansu pełnego i przedstawia się następująco:

$$\text{wskaźnik rentowności aktywów całkowitych} = \frac{\text{wynik finansowy netto}}{\text{suma aktywów bilansu pełnego}}$$

Odczyt tego wskaźnika informuje, ile zysku netto przypada przeciętnie na łączną sumę aktywów kompetencyjnych, aktywów marketingowych, aktywów trwałych oraz aktywów obrotowych.

20.5. STOPIEŃ DŹWIGNI INTELEKTUALNEJ

Nauki o finansach zawsze interesowały się fenomenem zarobkowania na pożyczonych kapitałach. Zjawisko to zwykło się nazywać dźwignią finansową lub lewarem. Dźwignia finansowa to instrument zarządzania finansami, który

podpowiada, w jaki sposób zwiększyć rentowność prowadzonego przedsiębiorstwa dzięki wykorzystaniu kapitału obcego. Przedsiębiorstwu opłaca się zwiększać zadłużenie tak długo, jak długo jego oprocentowanie jest niższe niż rentowność wykorzystywanego majątku¹⁹⁵. Wydaje się, że bardzo podobne zjawisko występuje w przypadku umiejętnego zarządzania kapitałem intelektualnym w przedsiębiorstwach bazujących na wiedzy.

Dźwignia intelektualna to instrument zarządzania kapitałem intelektualnym przedsiębiorstwa, który udziela zasadniczej odpowiedzi na pytanie, jaki wpływ na wynik finansowy ma pozyskanie dodatkowych kompetencji. Podstawowa formuła dźwigni intelektualnej przedstawia się następująco:

$$\text{stopień dźwigni intelektualnej} = \frac{\text{wynik ze sprzedaży}_t - \text{wynik ze sprzedaży}_{t-1}}{\text{kapitał intelektualny}_t - \text{kapitał intelektualny}_{t-1}}$$

W dobrze zarządzanym przedsiębiorstwie stopień dźwigni intelektualnej powinien przybierać dodatnie wartości. Należy jednak zachować ostrożność w przypisywaniu negatywnej oceny ujemnemu odczytowi stopnia dźwigni intelektualnej. Jeżeli ujemny wynik pojawił się w rezultacie spadku wartości kontrolowanych zasobów kapitału intelektualnego (mianownik ilorazu), to może on oznaczać, że jednorazowo pozbyto się nieproduktywnych kompetencji i jest to dobra prognoza na przyszłość. Jeżeli minus jest rezultatem spadku wyniku ze sprzedaży (licznik ilorazu) przy jednoczesnym wzroście kapitału intelektualnego, to może oznaczać to pozyskanie nieproduktywnych lub nieodpowiednich kompetencji i przy utrzymaniu się tej tendencji jest to bardzo negatywny prognostyk.

Dźwignię intelektualną przedsiębiorstwa można poddać pogłębionej analizie. Aby tego dokonać, wynik ze sprzedaży uzyskany w okresach „t” i „t – 1” należy zapisać jako różnicę pomiędzy przychodami operacyjnymi oraz kosztami operacyjnymi tychże okresów. Wówczas prawą stronę formuły można ująć jako:

$$\frac{(\text{przychody operacyjne}_t - \text{koszty operacyjne}_t) - (\text{przychody operacyjne}_{t-1} - \text{koszty operacyjne}_{t-1})}{\text{kapitał intelektualny}_t - \text{kapitał intelektualny}_{t-1}}$$

Następnie przekształca się tę stronę równania do postaci:

$$\frac{(\text{przychody operacyjne}_t - \text{przychody operacyjne}_{t-1}) - (\text{koszty operacyjne}_t - \text{koszty operacyjne}_{t-1})}{\text{kapitał intelektualny}_t - \text{kapitał intelektualny}_{t-1}}$$

¹⁹⁵ Szerzej: M. Gorczyńska, K. Znanińska, *Zarządzanie finansami przedsiębiorstwa*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2006, s. 68–79.

Zastępując w mianowniku różnicę kapitału intelektualnego przez równą im co do wartości różnicę aktywów kompetencyjnych, można otrzymać:

$$\frac{(\text{przychody operacyjne}_t - \text{przychody operacyjne}_{t-1}) - (\text{koszty operacyjne}_t - \text{koszty operacyjne}_{t-1})}{\text{aktywa kompetencyjne}_t - \text{aktywa kompetencyjne}_{t-1}}$$

Teraz stopień dźwigni intelektualnej zapisuje się jako różnicę pomiędzy stopniem przychodowości (produktywności) aktywów kompetencyjnych oraz stopniem kosztochłonności aktywów kompetencyjnych:

$$\text{stopień dźwigni intelektualnej} = \frac{\text{stopień przychodowości aktywów kompetencyjnych}}{\text{stopień kosztochłonności aktywów kompetencyjnych}}$$

Składowe powyższej formuły prezentują się oddzielnie w następujący sposób:

$$\frac{\text{stopień przychodowości aktywów kompetencyjnych}}{\text{stopień przychodowości aktywów kompetencyjnych}} = \frac{\text{przychody operacyjne}_t - \text{przychody operacyjne}_{t-1}}{\text{aktywa kompetencyjne}_t - \text{aktywa kompetencyjne}_{t-1}}$$

$$\frac{\text{stopień kosztochłonności aktywów kompetencyjnych}}{\text{stopień kosztochłonności aktywów kompetencyjnych}} = \frac{\text{koszty operacyjne}_t - \text{koszty operacyjne}_{t-1}}{\text{aktywa kompetencyjne}_t - \text{aktywa kompetencyjne}_{t-1}}$$

Stopień przychodowości (produktywności) aktywów kompetencyjnych informuje o sile wpływu pozyskania dodatkowych aktywów kompetencyjnych na przyrost przychodów operacyjnych, czyli sprzedaży. Z kolei stopień kosztochłonności aktywów kompetencyjnych informuje o sile wpływu pozyskania dodatkowych aktywów kompetencyjnych na przyrost kosztów operacyjnych. Ta pogłębiona analiza pomaga jednoznacznie ustalić, czy ewentualny ujemny odczyt bazowego wskaźnika dźwigni intelektualnej należy oceniać pozytywnie, czy negatywnie¹⁹⁶.

¹⁹⁶ Po pierwszej lekturze tego rozdziału Czytelnika może nurtować zastrzeżenie, że odczyty wskaźników postindustrialnej analizy finansowej zależą od sposobu wyceny aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego). Należy zatem przypomnieć, że tradycyjna analiza finansowa również nie jest wolna od wpływu zastosowanej polityki rachunkowości, np. wartość bilansowa aktywów trwałych zależy od przyjętej stopy amortyzacji – to wpływa na wartość sumy bilansowej i wysokość wyniku finansowego, a więc także na odczyty tradycyjnych wskaźników rentowności. Wycena aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego) powinna korespondować z ich wartością godziwą zdefiniowaną w literaturze przedmiotu: por. L. Niemczyk, *Rachunkowość finansowa aktywów kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, wyd. cyt., s. 89.

Przykład 20.2 (nawiązanie do przykładu 20.1)

Właściciel przedsiębiorstwa konsultingowego „Omega” Sp. z o.o. sporządza na własne potrzeby bilans oparty na wiedzy jednostki, co ułatwia mu podejmowanie decyzji w zakresie zarządzania kapitałem intelektualnym. Spółka oprócz właściciela posiadającego wysokie kwalifikacje zawodowe zatrudnia początkowo trzech wykwalifikowanych pracowników. Wartość godziwa kompetencji każdego wykwalifikowanego pracownika wynosi dla uproszczenia równe 50 000 zł, gdyż tyle środków pieniężnych należy w przybliżeniu wyłożyć, aby wykształcić specjalistyczne kompetencje wykorzystywane w spółce¹⁹⁷. W pierwszym miesiącu okresu „t” przedsiębiorstwo zatrudnia dwóch kolejnych wykwalifikowanych pracowników. W związku z tym w okresie „t” wzrastają przychody operacyjne, ponieważ spółka może przyjąć dodatkowe zlecenia. Wzrastają także koszty operacyjne, ponieważ nowi wykwalifikowani pracownicy uzyskują comiesięczne wynagrodzenia za obsługę nowych klientów. Dodatkowo wiadomo, że cały zysk jest wypłacany w formie dywidendy, a stopa procentowa wynosi 5%. Podatek dochodowy dla uproszczenia pominięto.

Syntetyczny obraz ekonomiczny przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy przedstawia uproszczony bilans oparty na wiedzy oraz uproszczony rachunek zysków i strat:

Uproszczony bilans oparty na wiedzy w okresie „t – 1” i „t”			
	Otwarcie okresu $t-1$	Zamknięcie okresu $t-1$ Otwarcie okresu t	Zamknięcie okresu t
Aktywa			
α. Aktywa kompetencyjne	200 000	200 000	300 000
A. Aktywa trwałe	30 000	25 000	20 000
B. Aktywa obrotowe	18 000	26 000	45 000
Aktywa razem	248 000	251 000	365 000
Pasywa			
α. Kapitał intelektualny	200 000	200 000	300 000
A. Kapitał własny	48 000	51 000	65 000
– kapitał udziałowy	40 000	40 000	40 000
– wynik finansowy	8 000	11 000	25 000
B. Rezerwy i zobowiązania	–	–	–
Pasywa razem	248 000	251 000	365 000

¹⁹⁷ Przyjęcie założenia o równej wartości kompetencji wszystkich zatrudnionych w jednostce jest uproszczeniem poczynionym na potrzeby przykładu.

Uproszczony rachunek zysków i strat w okresie „t – 1” i „t”

	okres $t-1$	okres t
A. Przychody operacyjne	251 000	395 000
B. Koszty operacyjne	240 000	370 000
C. Wynik ze sprzedaży (A – B)	11 000	25 000
D. Pozostałe przychody operacyjne, przychody finansowe, zyski nadzwyczajne	–	–
E. Pozostałe koszty operacyjne, koszty finansowe, straty nadzwyczajne	–	–
F. Wynik finansowy (C + D – E)	11 000	25 000

W oparciu o powyższe dane należy przeprowadzić analizę finansową przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy oraz ocenić efektywność zarządzania kapitałem intelektualnym jednostki.

Rozwiązanie

W analizowanej jednostce w okresie „t” suma bilansu opartego na wiedzy wzrosła ze 251 000 zł do 365 000 zł, czyli o 114 000 zł. Wzrost ten w głównej mierze spowodowany był pozyskaniem dwóch wykwalifikowanych pracowników, których kompetencje mają łączną wartość 100 000 zł. Wzrost sumy o pozostałe 14 000 zł spowodowany był zmianą wartości tradycyjnych aktywów trwałych i obrotowych.

Analizowana jednostka to typowe przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy. Świadczy o tym wysoki wskaźnik struktury aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego) w kolejnych okresach „t” i „t – 1”:

$$\text{wskaźnik struktury aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego)}_t = \frac{300\,000\text{ zł}}{365\,000\text{ zł}} \times 100\% = 82\%$$

$$\text{wskaźnik struktury aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego)}_{t-1} = \frac{200\,000\text{ zł}}{251\,000\text{ zł}} \times 100\% = 80\%$$

W okresie „t” aż 82% sumy bilansu opartego na wiedzy stanowiły zasoby wiedzy, zaś tylko 18% (tj. 100% – 82%) stanowiły zasoby majątkowe (kapitału). W okresie „t – 1” wskaźniki te wynosiły odpowiednio 80% i 20 % (tj. 100% – 80%).

Jednostka wykazuje dużą aktywność w zakresie pozyskiwania dodatkowych kompetencji (kapitału intelektualnego)¹⁹⁸, co pokazują wskaźniki dyna-

¹⁹⁸ Tę aktywność dodatkowo należałoby skonfrontować ze wskaźnikiem wytworzenia kapitału intelektualnego.

miki aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego) zarówno w ujęciu nominalnym, jak i realnym:

$$\text{wskaźnik dynamiki nominalnej aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego)}_t = \frac{300\,000 \text{ zł}}{200\,000 \text{ zł}} \times 100\% = 150\%$$

$$\begin{aligned} \text{wskaźnik dynamiki realnej aktywów kompetencyjnych} \\ \text{(kapitału intelektualnego)}_t &= \frac{300\,000 \text{ zł}}{200\,000 \text{ zł} \times (1 + 5\%)} \times 100\% = 143\% \end{aligned}$$

Kontrolowane zasoby wiedzy przyrosły w analizowanym okresie o 50% w ujęciu nominalnymi i 43% w ujęciu realnym.

Efektywność kontrolowanych zasobów wiedzy jest na umiarkowanym poziomie. Wskaźnik *return on knowledge* wynosi:

$$\text{wskaźnik rentowności aktywów kompetencyjnych (kapitału intelektualnego)} = \frac{25\,000 \text{ zł}}{300\,000 \text{ zł}} = 0,08$$

Oznacza to, że na każdą złotówkę eksploatowanych zasobów wiedzy przypada 8 groszy zysku netto.

W jednostce występuje zjawisko dodatniej dźwigni intelektualnej, co dodatkowo potwierdza jej charakter jako przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy. Stopień dźwigni intelektualnej jednostki wynosi:

$$\text{stopień dźwigni intelektualnej} = \frac{25\,000 \text{ zł} - 11\,000 \text{ zł}}{300\,000 \text{ zł} - 200\,000 \text{ zł}} = 0,14$$

Wzrost wartości kontrolowanych kompetencji o złotówkę przyczynia się do przyrostu zysku o 14 groszy. Dźwignia intelektualna jednostki zależy od wpływu zmiany wartości kontrolowanych kompetencji na dynamikę przychodów i kosztów:

$$\text{stopień przychodowości (produktywności) aktywów kompetencyjnych} = \frac{395\,000 \text{ zł} - 251\,000 \text{ zł}}{300\,000 \text{ zł} - 200\,000 \text{ zł}} = 1,44$$

$$\text{stopień kosztochłonności aktywów kompetencyjnych} = \frac{370\,000 \text{ zł} - 240\,000 \text{ zł}}{300\,000 \text{ zł} - 200\,000 \text{ zł}} = 1,30$$

$$\text{stopień dźwigni intelektualnej jako różnica przychodowości i kosztochłonności kompetencji} = 1,44 - 1,30 = 0,14$$

Pogłębiona analiza dźwigni intelektualnej potwierdza, że przychody jednostki reagują silniej niż koszty na przyrost wartości kontrolowanych kompetencji. Oznacza to, że rozwój jednostki wymaga przede wszystkim pozyskiwania dodatkowych kompetencji, a więc szkolenia lub przyjmowania do spółki kolejnych wykwalifikowanych pracowników. Barierą dla tej formy rozwoju przedsiębiorstwa może być jednak konkurencja w sektorze oraz wielkość lokalnego rynku. Gdyby bariery te nie istniały, każdy kolejny wykwalifikowany pracownik przyjmowany do spółki w przybliżeniu generowałby zysk ze sprzedaży o wartości 14 groszy na każdą złotówkę ujawnianych kompetencji. Efektywność zarządzania kapitałem intelektualnym jednostki jest więc na satysfakcjonującym poziomie.

Rozdział 21

Audyty kapitałów niefinansowych

W rozdziale przedstawiono zagadnienie audytu kapitałów niefinansowych. Duże przedsiębiorstwa ze względu na ich znaczącą rolę w systemie gospodarczym mają obowiązek poddawania zewnętrznemu badaniu swoich sprawozdań finansowych. Audytem zajmują się firmy audytorskie zatrudniające biegłych rewidentów. Głównym celem audytu finansowego jest wyrażenie przez biegłego rewidenta opinii wraz z uzasadniającym ją raportem o tym, czy sprawozdanie finansowe jednostki zostało sporządzone zgodnie z obowiązującymi zasadami rachunkowości oraz czy przedstawia prawdziwy i rzetelny obraz zasobów jednostki, źródeł ich pochodzenia oraz wyniku finansowego. Podstawowe procedury audytu finansowego obejmują badanie wiarygodności, badanie zgodności, ustalenie istotności oraz ustalenie ryzyka badania. Audyt kapitałów niefinansowych dotyczy przede wszystkim sprawozdań dużych przedsiębiorstw bazujących na wiedzy. Badanie kapitałów niefinansowych powinno być wzorowane na obowiązujących procedurach badania kapitału finansowego. Jeżeli jednostka ujawnia obok kapitału finansowego także kapitał intelektualny oraz kapitał relacji z otoczeniem, to audytor powinien również ich wartości poddać badaniu.

Działalność dużych przedsiębiorstw ma bardzo istotny wpływ na funkcjonowanie gospodarki i społeczeństwa. Koncerny naftowe powinny zapewniać stabilność w zakresie dostaw paliw płynnych, przedsiębiorstwa transportowe bezpieczną komunikację, przedsiębiorstwa handlowe efektywną podaż dóbr konsumpcyjnych itd. Co więcej, interesariusze dużych przedsiębiorstw chcą mieć pewność, że sprawozdania finansowe przygotowane pod nadzorem kierownictwa jednostki zawierają **wiarygodne** oraz **kompletne** dane. Ta potrzeba wynika z prostej przyczyny. Inwestorzy, kredytodawcy, wykwalifikowani pracownicy oraz pozostałe grupy interesu podejmują własne decyzje w oparciu o informacje zawarte w obligatoryjnej sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstwa.

Profesjonalną usługę polegającą na badaniu wiarygodności i kompletności sprawozdania finansowego nazywa się **audytem finansowym**¹⁹⁹. Celem audytu finansowego jest zwiększenie stopnia zaufania użytkowników sprawozdań finansowych do informacji w nich zawartych²⁰⁰. Usługi audytu finansowego świadczą firmy audytorskie zatrudniające wysokiej klasy specjalistów z zakresu rachunkowości i finansów, czyli biegłych rewidentów. Firma audytorska, jak również reprezentujący ją podczas audytu finansowego biegły rewident muszą być niezależni od jednostki, której sprawozdanie podlega badaniu. Jest to warunek konieczny bezstronności oraz obiektywizmu audytu.

Firma audytorska, dokonując rewizji sprawozdania finansowego, przeprowadza szczegółowe badania systemu finansowo-księgowego przedsiębiorstwa oraz zbiera dowody ze źródeł wewnętrznych oraz zewnętrznych. Zebrane dowody uzdalniają firmę audytorską do pisemnego sformułowania profesjonalnej opinii o prawdziwości oraz rzetelności informacji zawartych w sprawozdaniu finansowym. Dlatego osoby działające w otoczeniu przedsiębiorstwa, takie jak bankierzy oraz inwestorzy, którzy podejmując decyzje, muszą polegać na informacjach zaczerpniętych ze sprawozdań finansowych, przykładają wielką wagę do opinii i raportów biegłych rewidentów.

Działalność dużych **przedsiębiorstw bazujących na wiedzy** ma równie wielki wpływ na organizację społeczeństwa i gospodarki. Banki powinny zapewniać stabilność finansową, zakłady ubezpieczeń efektywne zarządzanie ryzykiem, przedsiębiorstwa teleinformatyczne stabilność informacyjną, szpitale i koncerny farmaceutyczne nowoczesną opiekę zdrowotną itd. Nie ulega wątpliwości, że skuteczna realizacja powyższych zadań jest pochodną wielkości kontrolowanych kapitałów finansowych oraz kapitałów niefinansowych. Stąd między innymi wynika potrzeba ujawniania w ich sprawozdawczości wartości kapitału intelektualnego, a nawet kapitału relacji z otoczeniem.

Interesariusze przedsiębiorstw bazujących na wiedzy powinni mieć dostęp do **informacji o kapitałach niefinansowych**. Szczególnie klienci, kapitałodawcy oraz wykwalifikowani pracownicy mogą uznać za stosowne przed dokonaniem zasadniczej decyzji porównanie konkurencyjnych przedsiębiorstw właśnie pod tym kątem. W gospodarce opartej na wiedzy wiarygodność i kompletność informacji o kapitale intelektualnym ma rangę nie mniejszą niż wiarygodność i kompletność informacji o kapitale finansowym.

Powstaje zatem pilna potrzeba zapewnienia usług w zakresie profesjonalnego, rzetelnego i bezstronnego badania kapitałów niefinansowych, o ile duże

¹⁹⁹ W literaturze przedmiotu używa się także innych terminów w celu nazwania tej czynności, tj.: rewizja finansowa, rewizja sprawozdania finansowego, badanie sprawozdania finansowego, weryfikacja sprawozdania finansowego, atestacja sprawozdania finansowego, auditing (*auditing*) – J. Pfaff, *Wpływ rewizji finansowej na wiarygodność sprawozdania finansowego*, wyd. cyt., s. 13.

²⁰⁰ Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej 200, art. 3.

podmioty zaczęły masowo ujawniać je w swojej sprawozdawczości finansowej²⁰¹. Świadczenie usług audytorskich w tym zakresie wymaga bardzo dobrego przygotowania teoretycznego oraz zebrania doświadczeń w dziedzinie stosowania rachunkowości postindustrialnej, ponieważ jak na razie nie istnieją normatywne standardy w tym zakresie, do których można by się odwoływać w toku badania²⁰².

21.1. TRADYCYJNY ZAKRES AUDYTU FINANSOWEGO

Obowiązkowemu badaniu podlegają roczne sprawozdania finansowe oraz roczne skonsolidowane sprawozdania finansowe grup kapitałowych:

- banków, zakładów ubezpieczeń oraz zakładów reasekuracji,
- jednostek działających na podstawie przepisów o obrocie papierami wartościowymi oraz przepisów o funduszach inwestycyjnych,
- jednostek działających na podstawie przepisów o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych,
- spółek akcyjnych z wyjątkiem spółek będących na dzień bilansowy w organizacji,
- pozostałych jednostek, które w poprzedzającym roku obrotowym, za który sporządzono sprawozdania finansowe, spełniały co najmniej dwa z następujących warunków:

- a) średnioroczne zatrudnienie w przeliczeniu na pełne etaty wyniosło co najmniej 50 osób,
- b) suma aktywów bilansu na koniec roku obrotowego stanowiła równowartość w walucie polskiej co najmniej 2 500 000 euro,
- c) przychody netto ze sprzedaży towarów i produktów oraz operacji finansowych za rok obrotowy stanowiły równowartość w walucie polskiej co najmniej 5 000 000 euro²⁰³.

Głównym celem badania sprawozdania finansowego jest wyrażenie przez biegłego rewidenta pisemnej **opinii** wraz z **raportem** o tym, czy sprawozdanie finansowe jest zgodne z zastosowanymi zasadami (polityką) rachunkowości oraz czy rzetelnie i jasno przedstawia sytuację majątkową i finansową, jak też wynik finansowy badanej jednostki²⁰⁴.

²⁰¹ Tendencja ta jest już zauważalna, gdyż raportowanie zrównoważone zaleca, aby sprawozdawczość dużych podmiotów nie ograniczała się jedynie do kapitałów finansowych.

²⁰² Rozdział 21 powstał pod wpływem inspiracji ze strony Arkadiusza Zalewskiego, prezesa zarządu Business Service Sp. z o.o.

²⁰³ Ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 64 ust. 1. W praktyce obowiązek rewizji finansowej jest szerszy i obejmuje także jednostki sektora finansów publicznych na mocy ustawy o finansach publicznych.

²⁰⁴ Tamże, art. 65 ust. 1.

Szczegółowe cele badania powinny pozwolić na stwierdzenie, czy sprawozdanie finansowe:

- zostało sporządzone na podstawie prawidłowo prowadzonych ksiąg rachunkowych,
- zostało sporządzone zgodnie z określonymi zasadami prawa bilansowego,
- jest zgodne co do formy i treści z obowiązującymi jednostkę przepisami prawa, statutem lub umową,
- przedstawia rzetelnie i jasno wszystkie istotne dla oceny jednostki informacje,
- jest spójne z informacjami zawartymi w sprawozdaniu zarządu z działalności jednostki,
- wskazuje na zagrożenia dla kontynuacji działalności przez jednostkę, jeżeli takowe zostały zidentyfikowane przez biegłego rewidenta w trakcie badania.

Opinia o sprawozdaniu finansowym wyraża ogólną ocenę biegłego rewidenta na temat informacji zawartych w sprawozdaniu finansowym i wynika z dowodów zebranych w toku badania przeprowadzonego zgodnie ze standardami rewizji finansowej i jego zawodowym osądem. Wyrażona w opinii ogólna ocena nie stanowi prostego odzwierciedlenia ocen wyników badania poszczególnych zagadnień, ale polega na nadaniu przez biegłego rewidenta poszczególnym ustaleniom odpowiedniej wagi uwzględniającej ich wpływ na rzetelność i jasność całego sprawozdania finansowego i jego prawidłowość, tj. zgodność z wymagającymi zastosowania zasadami (polityką) rachunkowości²⁰⁵.

Opinia o zbadanym sprawozdaniu finansowym może być wyrażona jako opinia bez zastrzeżeń, z zastrzeżeniami lub opinia negatywna. Może też nastąpić odmowa wyrażenia opinii. Wyrażone zastrzeżenia, względnie wyrażenie opinii negatywnej lub odmowa wyrażenia opinii powinny być uzasadnione i zawierać wskazanie przyczyny takiego stanowiska²⁰⁶.

Raport uszczegóławiający informacje zawarte w opinii powinien przedstawiać:

- ogólną charakterystykę jednostki (dane identyfikujące jednostkę),
- stwierdzenie uzyskania od jednostki żądanych informacji, wyjaśnień i oświadczeń,
- ocenę prawidłowości stosowanego systemu rachunkowości,
- charakterystykę pozycji lub grupy pozycji sprawozdania finansowego, jeżeli zdaniem biegłego rewidenta wymagają one omówienia,
- stwierdzenie stosowania się przez bank do obowiązujących zasad w zakresie ostrożności oraz stwierdzenie prawidłowości ustalenia współczynnika wypłacalności,
- stwierdzenie utworzenia przez zakład ubezpieczeń oraz zakład reasekuracji rezerw techniczno-ubezpieczeniowych w odpowiedniej wysokości oraz za-

²⁰⁵ Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 1, ust. 65.

²⁰⁶ Tamże, ust. 66.

- zabezpieczenie tych rezerw lokatami, a także prawidłowości wyliczenia marginesu wypłacalności i posiadania finansowego pokrycia tego marginesu,
- przedstawienie sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego jednostki ze wskazaniem na zjawiska, które w porównaniu z poprzednimi okresami sprawozdawczymi w istotny sposób wpływają negatywnie na tę sytuację, a zwłaszcza zagrażają kontynuowaniu działalności przez jednostkę.

Opinia i raport powinny wynikać z zebranej i opracowanej w toku badania dokumentacji rewizyjnej. Powinny one umożliwić biegłemu rewidentowi niebiorącemu udziału w badaniu prześledzenie jego przebiegu i znalezienie uzasadnienia dla opinii wyrażonej o badanym sprawozdaniu finansowym²⁰⁷.

21.2. PROCEDURY REWIZJI FINANSOWEJ

Metodyka badania sprawozdań finansowych została wypracowana w toku wieloletniej praktyki największych przedsiębiorstw wyspecjalizowanych w zakresie usługowego prowadzenia ksiąg rachunkowych, które dodatkowo zajmowały się świadczeniem audytu finansowego. Istotą tej metodyki są sekwencje działań podejmowanych przez biegłych rewidentów w trakcie badania. Działania te polegają na wykonywaniu zespołów czynności określanych mianem **procedur badania**. Procedury te pozwalają na uzyskanie wystarczającej liczby dowodów, które umożliwią wyrażenie opinii podsumowującej badanie²⁰⁸. Do najważniejszych procedur badania sprawozdań finansowych zalicza się: badanie wiarygodności, badanie zgodności, ustalenie istotności, ustalenie ryzyka badania.

Przeprowadzane przez biegłego rewidenta badanie ma za zadanie potwierdzenie wiarygodności danych (stwierdzeń), zarówno liczbowych, jak i słownych, zawartych w sprawozdaniu finansowym i ich zgodności z wiążącymi jednostkę zasadami (polityką) rachunkowości. **Badanie wiarygodności** polega zatem na sprawdzeniu poszczególnych pozycji sprawozdania finansowego pod kątem:

- istnienia na dzień bilansowy wykazanych w sprawozdaniu finansowym aktywów majątkowych i kapitałów finansowych,
- sprawowania kontroli aktywów majątkowych, względnie obowiązku zaspokojenia zobowiązań wykazanych na dzień bilansowy,
- wystąpienia w badanym okresie operacji gospodarczych wykazanych w sprawozdaniu finansowym,
- kompletności ujęcia aktywów majątkowych, kapitałów finansowych, operacji gospodarczych oraz innych ujawnianych informacji dotyczących okresu, za który sprawozdanie finansowe jest przedmiotem badania,

²⁰⁷ Ustawa z 29 września 1994 roku o rachunkowości (DzU z 2013 roku, poz. 330 ze zm.), art. 65 ust. 6.

²⁰⁸ J. Pfaff, *Wpływ rewizji finansowej na wiarygodność sprawozdania finansowego*, wyd. cyt., s. 164.

- prawidłowości wyceny aktywów majątkowych i kapitałów finansowych,
- ujęcia operacji gospodarczych w prawidłowej kwocie i poprawnego przypisania wynikających z nich przychodów, zysków nadzwyczajnych oraz kosztów i strat nadzwyczajnych do okresu, którego dotyczą,
- prezentacji we właściwych częściach sprawozdania finansowego poszczególnych sald aktywów majątkowych i kapitałów finansowych, przychodów i zysków nadzwyczajnych oraz kosztów i strat nadzwyczajnych²⁰⁹.

Istotą **badania zgodności** jest stwierdzenie:

- poprawności architektury systemu księgowości i koncepcji kontroli wewnętrznej, w tym ich zgodności z przepisami,
- poprawności działania systemu księgowości oraz skuteczności działania kontroli wewnętrznej przez cały okres, za który sprawozdanie finansowe jest przedmiotem badania.

W szczególności chodzi w tym zakresie o upewnienie się, czy system zapewnia kompletne i zgodne z wymagającymi zastosowania zasadami (polityką) rachunkowości ujęcie w księgach rachunkowych zdarzeń i operacji gospodarczych oraz właściwe udokumentowanie, sprawdzanie, przetwarzanie, gromadzenie i przechowywanie odpowiednio chronionych danych. Na podstawie wyników badania zgodności następuje ocena działania systemu księgowości i kontroli wewnętrznej pozwalająca na ustalenie, czy i w jakim stopniu biegły rewident może zaufać sprawności działającego w jednostce systemu kontroli mającego zapewniać wiarygodność danych księgowych i sporządzonego na ich podstawie sprawozdania finansowego²¹⁰.

Ustalenie istotności powinno być przeprowadzone na wstępnym etapie badań. Polega ono na określeniu granic, do których stwierdzone niedociągnięcia w rzetelności ksiąg rachunkowych nie muszą być korygowane, gdyż ze względu na ich niewielką skalę zasadniczo nie wprowadzają w błąd czytelnika sprawozdania finansowego. Celowe jest nie tylko określanie istotności dla sprawozdania finansowego jako całości, ale i dla poszczególnych sald, grup operacji gospodarczych i innych ujawnionych informacji. Poziom istotności poszczególnych sald i grup operacji powinien być zróżnicowany ze względu na ich cechy, znaczenie oraz przepisy prawa²¹¹.

W literaturze z zakresu rewizji finansowej można spotkać normy wskaźników istotności, których przykłady przytacza tabela 21.1.

Praktycznie nie jest możliwe ani potrzebne zbadanie wszystkich elementów składających się na pozycje wykazane w sprawozdaniu finansowym. Pozwala to ograniczyć zakres badania, zwiększa jednak **ryzyko**, że zbadane przez biegłego rewidenta sprawozdanie finansowe będzie zawierać niewykryte przez

²⁰⁹ Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 1, ust. 13.

²¹⁰ Tamże, ust. 15.

²¹¹ Tamże, ust. 34.

niego uchybienia (pominięte lub zniekształcone informacje), powodujące wprowadzenie w błąd czytelnika tego sprawozdania.

Tabela 21.1. Kryteria (wskaźniki) istotności – podstawowe wielkości

Kraj	Rodzaj wskaźnika	Wielkość wskaźnika (%)
USA	Wynik finansowy brutto	5–10
	Suma bilansowa lub suma przychodów (wyższa z nich)	1
Wielka Brytania	Wynik finansowy brutto	5
	Przychody	0,5–1
	Suma bilansowa	1–2
	lub aktywa netto	2
Inne kraje	Zysk brutto	5–10
	Suma bilansowa	0,5–1
	Wartość sprzedaży podstawowej	0,5–1
	Wartość kapitałów własnych	1–2

Źródło: D. Krzywda (red.), *Rewizja sprawozdań finansowych*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2012, s. 168.

Na ryzyko badania wpływają łącznie elementy niezależne oraz zależne od biegłego rewidenta. Elementy niezależne od biegłego rewidenta właściwe badanej jednostce to:

- ryzyko nieodłączne wynikające zarówno z czynników zewnętrznych, jak i wewnętrznych,
- ryzyko kontroli polegające na tym, że system kontroli wewnętrznej jednostki nie zapobiega powstaniu istotnych uchybień, ani ich nie wykrywa i nie poprawia.

Elementy zależne od biegłego rewidenta to ryzyko przeoczenia uchybień na skutek niewłaściwego doboru rodzajów badania oraz zakresu, terminów lub sposobu ich przeprowadzenia.

Wysokość ryzyka nieodłącznego zależy między innymi od branży i rodzaju działalności jednostki, doświadczenia, wiedzy i uczciwości kierownictwa jednostki, rodzaju dokonywanych operacji gospodarczych, podatności aktywów jednostki na nadużycia, stopnia, w jakim do wyceny sald aktywów i zobowiązań konieczne jest stosowanie szacunków. Na wysokość ryzyka kontroli wpływają między innymi poprawność koncepcji przyjętych zasad sprawdzania, dokumentowania i księgowania operacji gospodarczych oraz poprawność koncepcji i sprawność działania systemu kontroli wewnętrznej²¹².

Całkowite ryzyko badania określa wzór:

$$\text{ryzyko badania} = \text{ryzyko nieodłączne} \times \text{ryzyko kontroli} \times \text{ryzyko przeoczenia}$$

²¹² Tamże, ust. 16.

Biegły rewident planuje i przeprowadza badanie tak, aby ryzyko badania ograniczyć do akceptowalnego niskiego poziomu, który według jego zawodowego osądu jest właściwy i wystarczający do wyrażenia opinii.

21.3. AUDYT KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO

Nie można nie zauważać elementarnego faktu, że usługa tradycyjnego audytu finansowego koncentruje się na kapitałach finansowych. Potwierdza ona zatem wiarygodność i kompletność sprawozdania finansowego badanej jednostki jedynie w tym wąskim zakresie charakterystycznym dla tradycyjnej gospodarki kapitalistycznej. Można zatem podać w wątpliwość zasadność świadczenia usług wąsko rozumianego audytu finansowego dla coraz liczniejszej klasy przedsiębiorstw bazujących na wiedzy. Jeśli biegły rewident bada tradycyjne sprawozdanie finansowe dużej spółki informatycznej lub doradczej i stwierdza, że jest ono wiarygodne i kompletne, to automatycznie w milczący sposób potwierdza, że kapitał intelektualny tego podmiotu, choć najważniejszy z punktu widzenia efektywności oraz rentowności, nie został ujęty w tradycyjnym bilansie, a zarazem poddany rewizji finansowej.

Biegły rewident powinien w tej trudnej i dwuznacznej sytuacji przynajmniej zaznaczyć w raporcie, że:

- badana jednostka jest przedsiębiorstwem bazującym na wiedzy,
- powinna rozważyć zasadność wdrożenia oraz stosowania rachunkowości kapitału intelektualnego,
- jeżeli nie rejestruje kapitału intelektualnego w księgach rachunkowych oraz nie ujawnia go w sprawozdaniu finansowym, to biegły rewident nie jest w stanie przeprowadzić badania w tym zakresie,
- opinia i raport biegłego rewidenta ogranicza się zatem jedynie do kapitału finansowego.

Jeżeli przedsiębiorstwo bazujące na wiedzy, kierując się zasadami rachunkowości postindustrialnej, rejestrowało aktywa kompetencyjne i kapitał intelektualny w minionym okresie, a zarazem jego tradycyjne sprawozdanie finansowe podlega badaniu, to wówczas audytor powinien również pochylić się nad częścią sprawozdania o kapitale intelektualnym. Audyt kapitału intelektualnego powinien być wzorowany na procedurach audytu kapitału finansowego.

Badanie wiarygodności ujęcia kapitału intelektualnego w księgach rachunkowych oraz sprawozdaniu finansowym winno się zatem koncentrować na następujących zagadnieniach:

- istnieniu na dzień bilansowy wykazanych w sprawozdaniu finansowym aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego,
- sprawowaniu kontroli nad kompetencjami oraz ich dopasowaniu do przedmiotu działalności jednostki,

- prawidłowości wyceny aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego,
- ustaleniu wpływu wykorzystania aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego na zrealizowane w okresie przychody, koszty oraz wynik finansowy,
- prezentacji we właściwych częściach sprawozdania finansowego poszczególnych sald aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego.

Istota **badania zgodności** w zakresie rachunkowości kapitału intelektualnego nie różni się zasadniczo od badania zgodności w zakresie rachunkowości kapitału finansowego. Chodzi tutaj zatem o upewnienie się, czy systemy księgowości oraz kontroli wewnętrznej zapewniają kompletne i zgodne z wymagającymi zastosowania zasadami rachunkowości postindustrialnej ujęcie w księgach rachunkowych zdarzeń i operacji gospodarczych oraz właściwe udokumentowanie, sprawdzanie, przetwarzanie, gromadzenie i przechowywanie odpowiednio chronionych danych.

Na obecnym etapie rozwoju rachunkowości postindustrialnej oraz odpowiadającego jej audytu **ustalenie istotności** oraz **ustalenie ryzyka badania** kapitału intelektualnego winno być stosunkowo liberalne. Ponieważ nie ma twardych standardów rachunkowości oraz rewizji finansowej w tym zakresie, toteż wskaźniki istotności muszą uwzględniać duży margines niedociągnięć. Wskaźnik istotności badania kapitału intelektualnego przyjęty na poziomie 10–20% wydaje się nie być czymś niestosownym, a jednocześnie nadaje konkretne ramy audytowi. Ryzyko badania kapitału intelektualnego jest bardzo duże. W sposób znaczący podnosi je wysokie prawdopodobieństwo braku długoletnich doświadczeń z ujęciem, ujawnieniem oraz badaniem kapitału intelektualnego po stronie księgowości jednostki, jak i firmy audytorskiej.

21.4. AUDYT KAPITAŁU RELACJI Z OTOCZENIEM

Audyt kapitału relacji z otoczeniem również nie wchodzi w zakres tradycyjnie pojmowanej rewizji finansowej, jednakże jeżeli sprawozdanie jednostki podlega obowiązkowi badania, a ta ujawnia kapitał finansowy, kapitał intelektualny oraz kapitał relacyjny w bilansie pełnym, to biegły rewident powinien przebadать wszystkie te kapitały. Tylko wówczas raport z badania będzie adekwatny do poziomu ujawnień jednostki, a zarazem kompletny. Audyt kapitału relacji z otoczeniem, podobnie jak audyt kapitału intelektualnego, powinien być wzorowany na procedurach audytu kapitału finansowego.

Badanie wiarygodności ujęcia kapitału relacyjnego w księgach rachunkowych oraz sprawozdaniu finansowym winno się zatem koncentrować na następujących zagadnieniach:

- istnieniu na dzień bilansowy wykazanych w sprawozdaniu finansowym aktywów marketingowych i kapitału relacyjnego,

- prawidłowości wyceny aktywów marketingowych i kapitału relacyjnego,
- ustaleniu wpływu wykorzystania aktywów marketingowych i kapitału relacyjnego na zrealizowane w okresie przychody, koszty oraz wynik finansowy,
- prezentacji we właściwych częściach sprawozdania finansowego poszczególnych sald aktywów marketingowych i kapitału relacyjnego.

Istota **badania zgodności** w zakresie rachunkowości kapitału relacyjnego nie różni się w zasadniczy sposób od badania zgodności w zakresie rachunkowości kapitału finansowego i kapitału intelektualnego. Podstawowa kwestia polega na tym, czy można ufać sprawności systemów księgowości oraz kontroli wewnętrznej zapewniających wiarygodność rejestrowanych danych oraz sporządzanym na ich podstawie sprawozdaniom finansowym.

Ustalenie istotności oraz ustalenie ryzyka badania kapitału relacyjnego winno być także stosunkowo liberalne, gdyż w tym obszarze aktualnie nie ma twardych standardów rachunkowości oraz rewizji finansowej. Wskaźniki istotności odnoszące się do kapitału relacyjnego muszą uwzględniać duży margines niedokładności, nawet 10–20%. Ryzyko badania kapitału relacyjnego jest duże. Podnosi je prawdopodobieństwo braku długoletnich doświadczeń z ujęciem, ujawnieniem oraz badaniem kapitału relacyjnego.

Tytułem zakończenia rozdziału warto zaznaczyć, że w obecnych uwarunkowaniach prawnych audytem kapitałów niefinansowych mogą zajmować się biegli rewidenci, którzy są do tego niewątpliwie najlepiej przygotowanie, ale także księgowi, doradcy podatkowi, ekonomiści oraz przedstawiciele innych pokrewnych specjalności.

Literatura

- Ajdukiewicz K., *Metodologia i metanauka*, w: K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, PWN, Warszawa 1965.
- Ajdukiewicz K., *Systemy aksjomatyczne z metodologicznego punktu widzenia*, w: K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II: *Wybór pism z lat 1945–1963*, PWN, Warszawa 1965.
- Aleszczyk J., *Rachunkowość finansowa od podstaw*, Zys i S-ka, Poznań 2011.
- Altkorn J. (red.), *Postawy marketingu*, Instytut Marketingu, Kraków 1995.
- Antczak Z., *Kapitał intelektualny i kapitał ludzki w ewolucyjnej przestrzeni organizacyjnej (w optyce badawczej knowledge management)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2013.
- Bareja K. i in., *Zaawansowana rachunkowość finansowa*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2012.
- Bocheński J., *Filozofia przedsiębiorstwa*, w: J. Bocheński, *Sens życia*, Philed, Kraków 1993.
- Bocheński J., *Współczesne metody myślenia*, W drodze, Poznań 1993.
- Brol J., *Prawo przedsiębiorców. Podstawy prawne działalności gospodarczej*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2004.
- Carnap R., *Filozofia jako analiza języka nauki*, PWN, Warszawa 1969.
- Cotruglio B., *Księga o sztuce handlu*, T.W. Historia Iagellonica, Kraków 2007.
- Czerny J., *Rachunkowość w cyklu życia przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2008.
- Dobja D., *Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego w Warszawie, Warszawa 2004.
- Dobja M., *Kapitał ludzki i intelektualny w aspekcie teorii rachunkowości*, „Przegląd Organizacji” 2002, nr 1, s. 8–13.
- Drucker P., *Spółeczeństwo pokapitalistyczne*, PWN, Warszawa 1999.
- Edvinsson L., Malone M.S., *Kapitał intelektualny*, PWN, Warszawa 2001.
- Etzkowitz H., Leydesdorff L. (red.), *Universities and the Global Knowledge Economy, A Triple Helix of University-Industry-Government Relations*, Pinter, London–Washington 1997.

- Filip P., Grzebyk M., Nestorowicz R., Sowa B., *Rachunkowość przedsiębiorstw. Podejmowanie i finansowanie działalności gospodarczej. Ewidencja. Sprawozdawczość*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014.
- Gabrusewicz W., *Analiza finansowa przedsiębiorstwa. Teoria i zastosowanie*, PWE, Warszawa 2014.
- Gabrusewicz W. (red.), *Rachunkowość finansowa dla profesjonalistów*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2011.
- Gabrusewicz W., Samelak J., *Rachunkowość finansowa. Obszary problemowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2008.
- Gmytrasiewicz M., Karmańska A., *Rachunkowość finansowa*, Difin, Warszawa 2006.
- Gorczyńska M., Znaniecka K., *Zarządzanie finansami przedsiębiorstwa*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2006.
- Grodek A., Surma I. (red.), *Z historii rachunkowości w Polsce i Gdańsku w wieku XVI. Wybór tekstów*, PWN, Warszawa 1959.
- Housel T.J., Rodgers W., *Measures for Organizations Engaged in a Knowledge Economy*, „Journal of Intellectual Capital” 2009, nr 3, s. 341–353.
- Jarugowa A., Fijałkowska J., *Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Koncepcje i praktyka*, ODDK, Gdańsk 2002.
- Jashapara A., *Zarządzanie wiedzą*, PWE, Warszawa 2014.
- Kamela-Sowińska A., *Dyrektywa Unii Europejskiej o ujawnianiu informacji niefinansowych – nowe wyzwanie dla rachunkowości*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2014, vol. 2, nr 4(265).
- Kasiewicz S., Rogowski W., Kicińska M., *Kapitał intelektualny. Spojrzenie z perspektywy interesariuszy*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2006.
- Kata R., Rogowski J., *Wybrane problemy rachunkowości finansowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.
- Kitowski J., *Rachunkowość i finanse*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji i Zarządzania w Przemysłu, Przemysł 2001.
- Kiziukiewicz T. (red.), *Rachunkowość przedsiębiorstw wybranych sektorów gospodarki*, PWE, Warszawa 2014.
- Kosakowski E., *Działalność gospodarcza w świetle podatków dochodowych od osób fizycznych i prawnych 2008*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2008.
- Krzywda D. (red.), *Rewizja sprawozdań finansowych*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2012.
- Lakatos I., *Dowody i refutacje. Logika odkrycia matematycznego*, TIKKUN, Warszawa 2005.
- Lakatos I., *Pisma z filozofii nauk empirycznych*, PWN, Warszawa 1995.
- Luty Z., Biernacki M., Kasperowicz A., Mazur A., *Rachunkowość komputerowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.
- Martyniuk T., Małkowska D., *Zaawansowana rachunkowość finansowa*, PWE, Warszawa 2010.
- Meigs W.B., Meigs R.F., *Financial Accounting*, McGraw-Hill, New York 1986.
- Messner Z., Pfaff J., *Rachunkowość finansowa, część I (podstawy rachunkowości)*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.
- Micherda B. (red.), *Sprawozdanie finansowe i ich analiza, analiza finansowa*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2011.

- Mroziowski M., *Kapitał intelektualny współczesnego przedsiębiorstwa. Koncepcje, metody wartościowania i warunki jego rozwoju*, Difin, Warszawa 2008.
- Naisbitt J., *Megatrendy, Zysk i S-ka*, Poznań 1997.
- Niemczyk L., *Analiza finansowa przedsiębiorstwa bazującego na wiedzy*, „Gospodarka Narodowa” 2014, nr 4, s. 143–164.
- Niemczyk L., *Intellectual Capital Accounting – How It Works*, w: R. Štefko, M. Frankovský, J. Vravec, *Management 2014, Business, Management and Social Sciences Research*, Univerity of Prešov in Prešov, Prešov 2014.
- Niemczyk L., *Program badawczy Luca Paciolo*, „Gospodarka Narodowa” 2010, nr 9, s. 83–96.
- Niemczyk L., *Rachunkowość finansowa aktywów kompetencyjnych i kapitału intelektualnego. Nowy dział rachunkowości*, Pacioli Institute, Rzeszów 2013.
- Niemczyk L., *Rachunkowość wiedzy. Suplement do podręczników pt. Rachunkowość finansowa*, wyd. dr Lesław Niemczyk, Rzeszów 2011.
- Niemczyk L., *Rachunkowość zasobów wiedzy przedsiębiorstwa*, „Gospodarka Narodowa” 2011, nr 5–6, s. 105–122.
- Niemczyk L., *Zarządzanie wiedzą 2.0. Rachunkowość finansowa kapitału intelektualnego jako baza informacyjna zarządzania kapitałem intelektualnym*, „E-mentor” 2014, nr 1(53), s. 50–53.
- Niemczyk R., *Rachunkowość finansowa w teorii i w praktyce*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.
- Nowak E. (red.), *Paradygmaty rachunkowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2007.
- Olchowicz I., Tłaczała A., *Rachunkowość finansowa w przykładach według ustawy o rachunkowości i MSR*, Difin, Warszawa 2008.
- Pacioli L., *Tractatus XI, de Computis et Scripturis*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.
- Pfaff J., *Wpływ rewizji finansowej na wiarygodność sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2008.
- Pfaff J., Messner Z. (red.), *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, PWN, Warszawa 2011.
- Popper K., *Logika odkrycia naukowego*, PWN, Warszawa 1977.
- Popper K., *Wiedza obiektywna*, PWN, Warszawa 1992.
- Pyka I. (red.), *Finanse i rachunkowość. Problemy, regulacje i instrumenty zarządzania*, Wydawnictwo WSZMiJO, Katowice 2009.
- Pyka I. (red.), *Rynek finansowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2010.
- Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.
- Rodgers W., *Problems and Resolutions to Future Knowledge-based Assets Reporting*, „Journal of Intellectual Capital” 2007, no. 2, s. 205–215.
- Sawicki K. (red.), *Rachunkowość finansowa*, PWE, Warszawa 2004.
- Skrzypek E., *Kapitał intelektualny w społeczeństwie informacyjnym*, w: C. Hales, B. Miłkuła, *Spółczeństwo informacyjne: gospodarka, technologie, procesy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2011.
- Skrzywan S., *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, PWE, Warszawa 1969.

- Sojak S., Stankiewicz J. (red.), *Podstawy rachunkowości*, Dom Organizatora TNOiK, Toruń 2008.
- Sojak S., *Rachunkowość zarządcza i rachunek kosztów*, Dom Organizatora TNOiK, Toruń 2012.
- Sopińska A., *Wiedza jako strategiczny zasób przedsiębiorstwa. Analiza i pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2010.
- Suhányiová A., Korečko J., Ondrijová I., *Účtovníctvo, zbierka príkladov*, Bookman s.r.o., Prešov 2014.
- Świdarska G. (red.), *Rachunek kosztów i rachunkowość zarządcza*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2004.
- Turyna J., *Rachunkowość finansowa*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Ujwary-Gil A., *Kapitał intelektualny – problem interpretacji kluczowych terminów*, „Organizacja i kierowanie” 2010, nr 2(140).
- Wachowiak P. (red.), *Pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2005.
- Wachowiak P. (red.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2006.
- Weber M., *Etyka protestancka i duch kapitalizmu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.
- Wędzki D., *Analiza wskaźnikowa sprawozdania finansowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2006.
- Zuchewicz J., *Zintegrowane sprawozdanie finansowe jako instrument prezentacji gospodarczych i społecznych dokonań jednostki*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2013, nr 314, Wrocław.

Lesław Niemczyk

INTELLECTUAL CAPITAL

**IN ACCOUNTING DOCUMENTS
AND FINANCIAL STATEMENT
REPORTING**

Table of contents

From the author
Introduction

Part I. Intellectual capital as a key to the new economics

- Chapter 1. Revolution of intellectual capital paradigm
- 1.1. Financial capital vs. development of the traditional capitalist economy
 - 1.2. Intellectual capital and synonyms in the light of the literature
 - 1.3. New model of the value chain in accounting
 - 1.4. Vocational education unit as a generator of intellectual capital
- Chapter 2. Post-industrial society and economy
- 2.1. Qualified employee as a microsubject of the economy based on knowledge
 - 2.2. Intellectual capital as a criterion of social stratification
 - 2.3. Enterprise based on knowledge and its stakeholders
- Chapter 3. Intellectual capital and legal forms of entrepreneurship
- 3.1. Individual entrepreneurs
 - 3.2. Partnerships
 - 3.3. Companies

Part II. Fundamentals of accounting including intellectual capital

- Chapter 4. Elements of an accounting theory
- 4.1. Axiomatic system of accounting theory
 - 4.2. System of equations in the post-industrial accounting theory
 - 4.3. Methodical principles and functions of accounting
 - 4.4. Accounting vs. Management concepts
 - 4.5. Transformation of intellectual capital to financial capital
- Chapter 5. True and fair view of an enterprise based on knowledge
- 5.1. Traditional balance sheet
 - 5.2. Record gap of the traditional balance sheet
 - 5.3. Balance sheet based on knowledge
 - 5.4. Complete balance sheet
 - 5.5. Interpretation of balance sheets

Chapter 6. General ledger accounts as the basic tool of the accounting records

- 6.1. Logical structure of the general ledger accounts
- 6.2. Typology of general ledger accounts
- 6.3. Correspondence of accounts
- 6.4. Account divisibility
- 6.5. Internal chart of accounts

Chapter 7. Accounting books of the enterprise based on knowledge

- 7.1. Book-keeping vouchers and their account assignment
- 7.2. Journal, general ledger and subsidiary ledgers
- 7.3. Documents of competencies
- 7.4. Documents of public relations
- 7.5. Inspection of books

Part III. Resources of the enterprise and its sources of origin

Chapter 8. Establishing the enterprise based on knowledge

- 8.1. Extended range of the inventory of the enterprise based on knowledge
- 8.2. Equipping the unit with financial capital
- 8.3. Equipping the unit with intellectual capital
- 8.4. Cash funds as a financial liquidity resource

Chapter 9. Fixed assets

- 9.1. Tangible assets
- 9.2. Intangible fixed assets
- 9.3. Long-term investments

Chapter 10. Financial clearings

- 10.1. Clearings with receivers and suppliers
- 10.2. Regulatory clearings
- 10.3. Clearings with qualified employees
- 10.4. Other types of clearings
- 10.5. Credits and loans

Chapter 11. Non-property assets and non-financial capitals

- 11.1. Competence assets in object-oriented approach
- 11.2. Competence assets in function-oriented approach
- 11.3. Competence assets write-offs
- 11.4. Research projects (programmes)
- 11.5. Intellectual capital as the source of origin of competence assets
- 11.6. Marketing assets and public relations capital

Chapter 12. Special cases of post-industrial accounting

- 12.1. Transformation of the legal form of enterprises based on knowledge
- 12.2. Merger of enterprises based on knowledge
- 12.3. Liquidation or bankruptcy of units vs. their resources

Part IV. Activity of the enterprise and its economic result

Chapter 13. Materials and goods

- 13.1. Materials
- 13.2. Goods
- 13.3. Settlement of a purchase
- 13.4. Disposal of materials and goods

Chapter 14. Costs of the operating activity

- 14.1. Cost account
- 14.2. Costs by type

	14.3. Competence costs as a new element of costs by type
	14.4. Costs by function
	14.5. Record of costs vs. production process organisation
Chapter	15. Products and services based on knowledge
	15.1. Classification of products and services
	15.2. Calculation of a unit cost of product or service
	15.3. Record of final goods
Chapter	16. Revenues from sales
	16.1. Bidding and contracting of sales
	16.2. Invoicing of sales
	16.3. Discounting of revenues with deferred term of payment
	16.4. Recording of retail sales on cash registers
Chapter	17. Financial result
	17.1. Result from sales
	17.2. Result from the operating activity
	17.3. Result from the business activity
	17.4. Gross financial result
	17.5. Net financial result
	17.6. Accrual of financial capital as a profit result

Part V. Financial reporting and its information usefulness

Chapter	18. Traditional financial statement
	18.1. Balance sheet (Statement of position)
	18.2. Profits and loss account (Income statement)
	18.3. Additional information
	18.4. Cash flow statement
	18.5. Statement of changes in stockholders' equity
	18.6. Statement of operations of the unit
Chapter	19. New areas of the enterprise reporting
	19.1. Annual report
	19.2. Report on sustainable development
	19.3. Report on non-financial information and diversity
	19.4. Integrated report
	19.5. Financial report on intellectual capital
Chapter	20. Financial analysis of the enterprise based on knowledge
	20.1. Capital-centrism of traditional financial analysis
	20.2. Analysis of the structure and dynamics of balance sheet based on knowledge
	20.3. Analysis of the structure and dynamics of the complete balance sheet
	20.4. Post-industrial profit margins
	20.5. Degree of an intellectual leverage and its in-depth analysis
Chapter	21. Audit of non-financial capitals
	21.1. Traditional scope of the financial audit
	21.2. Procedures of the financial review
	21.3. Audit of intellectual capital
	21.4. Audit of public relations